

Human and Societal Resilience:

Challenges, Approaches, Solutions

A peer-reviewed collection of papers
from an international scientific conference
held in Prague on 7 November 2025

Prague 2025

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025

Odolnost člověka a společnosti: Výzvy, přístupy, řešení

Recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané v
Praze,
7. listopadu 2025

Praha 2025

UNS UCZELNIA
NAUK
SPOŁECZNYCH

UNI UNIWERSYTET
Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w Krakowie

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti, zahraniční pobočka Praha
Katolická univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta, Teologický inštitút ve Spišském
Podhradí
Uczelnia Nauk Społecznych v Łodzi
Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie
Interregional Academy of Personnel Management v Kyjevě

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025 **Odolnost člověka a společnosti: Výzvy, přístupy, řešení**

Recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference
konané v Praze,
7. listopadu 2025

Praha 2025

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025 *Odolnost člověka a společnosti: Výzvy, přístupy, řešení*. [zborník - vědecký] : Recenzovaný zborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané v Praze, 7. novembra 2025 / Budayová, Zuzana [Zostavovateľ, editor, 50%]; Šimek, Václav [Zostavovateľ, editor, 25%] ; Árpová, Anna [Recenzent] ; Duda, Małgorzata [Recenzent] ; Neuman, Denisa [Recenzent]. – 1. vyd. - Praha : 2025. - 304 s.
ISBN: 978-80-909497-4-4

Editori doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD.
prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA., D.Ed.

Recenzenti doc. PhDr. Anna Árpová, PhD., MBA, MPH
dr hab. Małgorzata Duda, prof. UJPII.
Mgr. Denisa Newman, PhD.

Vědecký výbor prof. u. dr. Michał Waclawik MBA, Ed. D
doc. ThDr. Peter Majda, PhD.
prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA., D.Ed.
doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M. Ed.
dr Piotr Domżał, MBA
prof. dr.hab. Sławomir M. Mazur
prof. Irina Klimkova PhD. Ed. D.
prof. Mgr. Lucia Ludvigh Cintulová, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD., m. prof
prof. u. dr hab. Oleksander Sotula
dr Agnieszka Szpak, MBA
PhDr. Ing. Markéta Šimková, Ed. D., LL.M.
PhDr. Mgr. Soňa Šrobárová, PhD., MBA., Ed.D.

Organizační výbor doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M.Ed.
prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA., D.Ed.
PhDr. Ing. Markéta Šimková, D.Ed., LL.M.
PhDr. David Mazák MBA, M. Ed.
PhDr. Mgr. Michal Krajčírovič, LL.M, MPA
Mgr. Zbigniew Filip
Mgr. Zbigniew Wilk
Mgr. Lucjan Żółtek - Björn
Mgr. Adam Styczen

Vydavatelství: 2025, Česká republika
/počet stran: 100 ks / 304 [24,35 AH]

Sborník neprošel odbornou jazykovou korekcí. Autoři příspěvků v plném rozsahu odpovídají za obsah a původnost svých příspěvků, jazykovou korekturu, techniku a etiku citování.

Obsah

INOVATÍVNE MULTIDISCIPLINÁRNE PRÍSTUPY K RIADENIU SOCIÁLNYCH SLUŽIEB: VÝZVY A TRENDY MODERNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE	10
Anna Árpová.....	10
TANEČNĚ-POHYBOVÁ TERAPIE V SURDOPEDII: MOŽNOSTI APLIKACE A TERAPEUTICKÉ BENEFITY U DĚTÍ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM	19
Tomáš Beníček, Leoš Moravec.....	19
PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY SMYSLOVÉHO POSTIŽENÍ A MOŽNOSTI MUZIKOTERAPEUTICKÉ INTERVENCE.....	25
Marie Beníčková, Eva Hegarová.....	25
MEDIÁCIA AKO JEDNA Z FORIEM RIEŠENIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ	30
Zuzana Budayová	30
INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO NÁSTROJ RESILIENCE ČLOVĚKA A SPOLEČNOSTI	45
Petra Gazdová, Alena Žofčinová	45
POLAND'S SECURITY AND THE HUMANITARIAN CRISIS RELATED TO THE WAR IN UKRAINE.....	50
Zbigniew Filip, Zuzana Budayová	50
PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY SMYSLOVÉHO POSTIŽENÍ A MOŽNOSTI ARTETERAPEUTICKÉ INTERVENCE	61
Eva Hegarová, Marie Beníčková.....	61
SOUČASNÉ TRENDY SOCIÁLNÍ PRÁCE A PODPORY STUDENTŮ S POSTIŽENÍM VE VYSOKOŠKOLSKÝCH INSTITUCÍCH: SROVNÁVACÍ ANALÝZA POLSKÝCH A EVROPSKÝCH ZKUŠENOSTÍ.....	66
Iryna Klimkova.....	66
DIGITAL SERVICES ACT A ODPOVĚDNOST ONLINE PLATFORM: MEZI OCHRANOU UŽIVATELŮ A KRIMINALIZACÍ POSKYTOVATELŮ SLUŽEB.....	73
Michal Krajčírovič.....	73
DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ – KOMPETENCIA SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA.....	84
Lýdia Lešková, Nikoleta Siváková, Katarína Mičková.....	84
FROM FRUSTRATION TO MOTIVATION: EDUCATIONAL PSYCHOLOGY IN THE FIGHT FOR EFFECTIVE LEARNING	93
Michal Matějka.....	93
VYUŽITÍ DRONŮ PŘI OCHRANĚ MĚKKÝCH CÍLŮ.....	101
David Mazák.....	101
PSYCHOLOGICKÁ ODOLNOST JAKO KLÍČOVÝ FAKTOR ZVLÁDÁNÍ STRESU.....	112
Leoš Moravec, Tomáš Beníček.....	112
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT OF ORGANIZING CONTROL IN THE PROCESS OF LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE.....	119
Nadiia Morhunova	119
PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ODOLNOSTI SPORTOVCE A JEJICH VLIV NA VÝKON	125
Jiří Mulač, David Havlík	125
EDUCATION, TECHNOLOGY, AND STUDENTS' RESILIENCE IN THE DIGITAL AGE	131
Albert Oláh	131

EXPLORING PRACTICAL POTENTIAL AND ETHICAL CHALLENGES OF AI-POWERED TECHNOLOGIES.....	139
IN REFUGEE SOCIAL WORK	139
Natalia Opryshko	139
SECOND LANGUAGE TRAINING AS A PART OF SOCIAL WORK WITH REFUGEES: METHODOLOGICAL ASPECT	147
Natalia Opryshko, Valeria Taranenko	147
AUTYZM I SPRZEŻENIA – JAK BUDOWAĆ KOMUNIKACJĘ ALTERNATYWNĄ I WSPOMAGAJĄCĄ (AAC) W SZKOLE NA PRZYKŁADZIE ZSP NR 10 W WARSZAWIE ...	153
Hanna Magdalena Pieńkowska.....	153
PSYCHOLOGICZNE KOSZTY SUKCESU: DEPRESJA WŚRÓD SPORTOWCÓW	163
Bartłomiej Pieńkowski	163
THE USE OF AUTHENTIC VIDEO MATERIALS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES AS A FACTOR IN ENHANCING STUDENTS' STRESS RESISTANCE.....	168
Stanislava Prykhodko	168
VÝSLEDKY ROZVÍJENÍ ŽÁKOVSKÝCH HODNOTICÍCH VZTAHŮ K UČIVU PROSTŘEDNICTVÍM INTEGRACE OBSAHU VE VZTAHU K ODOLNOSTI ŽÁKŮ 1. STUPNĚ ZŠ	173
Alena Rakoušová.....	173
APPLICATION OF PSYCHO-EDUCATIONAL STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF FOREIGN STUDENTS IN A FRONT-LINE REGION.....	182
Daria Riazantseva	182
SOCIÁLNO-PEDAGOGICKÁ PODPORA VNÚTORNÝCH VYSÍDLENÝCH DETÍ: VÝZVY, PRÍSTUPY A EFEKTY	189
Iurii Shcherbiak	189
THE AXIOLOGICAL CORE OF THE HUMAN PERSON AS A SOURCE OF RESILIENCE	197
Sławomir Sobczak, Tamara Zacharuk	197
VYKOŘIŠŤOVÁNÍ ČLOVĚKA JAKO GLOBÁLNÍ BEZPEČNOSTNÍ VÝZVA: SPECIFIKA PROJEVŮ V PODMÍNKÁCH OZBROJENÉHO KONFLIKTU	205
Oleksandr Sotula, Valeria Buchtojarova.....	205
THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN STRATEGIES OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	212
Włodzimierz Strelcow, Olexsii Horobei.....	212
BEZPIECZNY SZPITAL – SKUTECZNE ZARZĄDZANIE JAKO ODPOWIEDZIALNE PRZYWÓDZTWO W ZASTOSOWANIU NOWOCZESNYCH ROZWIĄZAŃ	222
Adam Styczeń, Adam Panuś, Zuzana Budayová.....	222
YEAR ZERO AS A BRIDGE TO CZECH FOR AZERBAIJANI PSYCHOLOGY STUDENTS IN PRAGUE.....	228
Václav Šimek.....	228
SECURITY AND CRISIS MANAGEMENT AS THE BASIS OF ALL MANAGERIAL FUNCTIONS	245
Markéta Šimková, Piotr Domżał	245
PSYCHICKÁ ODOLNOSTĚ AKO SÚČASŤ KRÍZOVEJ PRIPRAVENOSTI: IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU A VOJENSKÚ PRAX	258
Soňa Šrobárová, Peter Gažo	258
DĚTSKÁ AUTONOMIE: BUDOVÁNÍ ODOLNOSTI OD RANÉHO VĚKU	272
Aneta Štěpánková, Václav Šimek.....	272

EKONOMICKÉ ZÁKLADY PSYCHOLOGICKÉ ODOLNOSTI ČLOVĚKA	281
Radim Valenčík.....	281
ROLA PRACY SOCJALNEJ W ZAPOBIEGANIU ZJAWISKU SAMOBÓJSTW WŚRÓD OSÓB STARSZYCH NA TERENIE POWIATU NOWOTARSKIEGO	291
Lucjan Żółtek, Adam Panuś, Zuzana Budayová.....	291
ENSURING ECONOMIC SECURITY BY COUNTERACTING UNFAIR COMPETITION (EU VS CHINESE ELECTRIC VEHICLES).....	297
Bogdan Zubar, Włodzimierz Stelcow	297

Předmluva

S potešením vám predstavujem zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025, ktorá sa koná pod hlavným motívom: **„Odolnosť človeka a spoločnosti: Výzvy, prístupy, řešení.“**

Téma tohto ročníka reflektuje jednu z najzásadnejších otázok súčasnosti – ako dokáže človek a spoločnosť obstáť v ére rýchlych zmien, kríz a neistôt. Odolnosť sa stáva kľúčovým pojmom 21. storočia – nielen vo vede, ale aj v každodennom živote. Predstavuje schopnosť adaptácie, obnovy a rozvoja aj v prostredí, ktoré je nestále, prepojené a plné paradoxov.

Medzinárodná vedecká konferencia priniesla priestor na interdisciplinárny dialóg medzi odborníkmi z rôznych oblastí – od psychológie a sociálnej práce, cez sociálne a humanitné disciplíny, až po oblasť pedagogiky, bezpečnosti a verejných politík. Spoločným menovateľom všetkých príspevkov je snaha hľadať nové prístupy k posilňovaniu ľudskej i spoločenskej odolnosti – či už prostredníctvom výskumu, inovácií, vzdelávania alebo etických a kultúrnych reflexií.

Tento zborník je výstupom práce mnohých autorov, recenzentov, organizátorov aj partnerov konferencie. Ich úsilie, odbornosť a oddanosť vede prispeli k tomu, že sa pred vami dnes nachádza kolekcia textov, ktoré ponúkajú nielen odpovede, ale aj nové otázky.

Veríme, že publikované príspevky sa stanú inšpiráciou pre ďalší výskum, odbornú spoluprácu i praktické riešenia, ktoré pomôžu formovať odolnú, udržateľnú a humánnu budúcnosť človeka a spoločnosti.

V mene organizačného a vedeckého výboru konferencie ďakujem všetkým, ktorí sa podieľali na príprave tohto zborníka, a všetkým účastníkom, ktorí svojimi príspevkami a diskusiami obohatili spoločný priestor poznania.

S úctou,

doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M. Ed.

Přivítání účastníků a otevření mezinárodní vědecké konference

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025 Odolnost člověka a společnosti:

Výzvy, přístupy, řešení

Dame a Panowie, Ladies and Gentlemen,

On behalf of the University of Social Sciences and Security I would like to extend a warm welcome to all attendees and thank you for the invitation. First of all, I would like to warmly welcome you all and thank Mr. Vaclav and Ms. Zuzanna very much for organising this conference. It is a great honor for me to work with these people.

This is a very important event for our entire academic community. As the University of Social Sciences and Security, we are undergoing enormous changes this year and taking on new challenges. We are a university with a practical profile, but we have decided to continuously expand our activities to include scientific and research areas related to our fields of study: psychology, internal security, and law.

I am very pleased that we can co-organise this conference and thus create another important space for academic discourse. After all, the topic of this conference is extremely relevant not only to the academic community but, above all, to the citizens who face many of the problems of everyday life today. Social sciences, human sciences, but above all, the development of each individual are currently areas that are subject to constant change. Until recently, social changes took place over the course of a single generation. We needed 25 years to introduce new norms and new rules into social life. Today, we no longer have that much time! What was the norm five years ago is no longer the norm today. There have been many changes in social and psychological processes, but also in semantics. In the name of political correctness, we have abandoned academic discourse, which has always been an oasis of freedom of discussion and a driving force for evolutionary reforms. We have become hostages to these norms. Norms created from above, not from below. We have lost our authorities in their fields. We have gained experts who know everything. This is not the right path.

That is why I am all the more pleased that we can meet here today and talk about contemporary, real-life issues. I am proud that, as a small private university, we are able to create areas for academic discourse. Every journey, even the longest one, begins with a single step.

So let us get started!

prof. u. Dr. Michał Wacławik MBA, PhD, Ed.D

rektor WSNSB

INOVATÍVNE MULTIDISCIPLINÁRNE PRÍSTUPY K RIADENIU SOCIÁLNYCH SLUŽIEB: VÝZVY A TRENDY MODERNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE

INNOVATIVE MULTIDISCIPLINARY APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF SOCIAL SERVICES: CHALLENGES AND TRENDS IN MODERN SOCIAL WORK

Anna Árpová

Summary

The paper addresses the issue of multidisciplinary approaches in the management of social services, which represent one of the most significant trends in modern social work. The aim is to analyse their benefits, identify barriers to implementation, and present the results of an empirical investigation focused on evaluating the level of multidisciplinary cooperation in Slovak social services. The empirical data come from a questionnaire survey conducted in 2024 among social service workers (N = 142). The findings indicate that multidisciplinary cooperation enhances the quality of services provided; however, obstacles remain, including differences in professional competencies, insufficient communication, and limitations resulting from legislation and funding. The paper offers recommendations for practice as well as further research.

Key words: Multidisciplinary approach. Innovations. Social services. Challenges and trends in social work.

Úvod

Moderné sociálne služby sa v súčasnosti nachádzajú v prostredí charakteristickým rýchlymi spoločenskými zmenami, ktoré významne ovplyvňujú ich obsah, organizáciu aj spôsob poskytovania. Zvyšujúca sa komplexnosť potrieb klientov predstavuje jednu z kľúčových výziev, ktorej musia organizácie sociálnych služieb čeliť. Demografické procesy, ako je starnutie populácie (OECD, 2021), spolu s rastom chronických ochorení (WHO, 2020), prehlbujúcou sa sociálnou nerovnosťou (Piketty, 2014), akceleráciou digitalizačných trendov (Brynjolfsson & McAfee, 2014), či narastajúcimi požiadavkami na transparentnosť a efektívne riadenie, vytvárajú mnohovýrobové a vzájomne sa prelínajúce nároky na systém sociálnych služieb (Pollitt & Bouckaert, 2017). Tieto faktory determinujú potrebu inovatívnych, koordinovaných a odborných prístupov, ktoré prekračujú tradičné rámce sociálnej práce.

V reakcii na uvedené výzvy sa multidisciplinárny model riadenia sociálnych služieb stáva čoraz významnejším konceptom pri tvorbe a implementácii intervencií. (Bronstein, 2003; Frost et al., 2005). Multidisciplinarita je v tomto kontexte chápaná ako systematická spolupráca odborníkov z rôznych profesijných oblastí, ktorá umožňuje integrované posudzovanie potrieb klientov, koordinované plánovanie služieb a efektívnejšiu realizáciu podporných procesov. Sociálna práca tak v praxi čoraz viac čerpá z poznatkov manažmentu (Drucker, 2007), verejných politík (Howlett & Ramesh, 2014), psychológie, medicíny (Interprofessional Education Collaborative, 2016), pedagogiky, práva či informačných technológií (Kettunen, 2019), pričom sa opiera o interdisciplinárne teórie a prístupy založené na dôkazoch. Vzájomná kooperácia týchto profesií posilňuje schopnosť organizácií adekvátne reagovať na premenlivé potreby klientov a zároveň prispieva k rozvoju nových foriem poskytovania služieb.

Význam multidisciplinarity spočíva predovšetkým v jej potenciáli poskytovať komplexnejšie, presnejšie a udržateľnejšie riešenia sociálnych problémov. Zahŕnutie viacerých odborných perspektív napomáha znižovať fragmentáciu služieb, podporuje kontinuitu starostlivosti a prispieva k zefektívneniu rozhodovacích procesov (Leathard, 2003; Sloper, 2004). V súčasnej praxi sociálnych služieb je multidisciplinárny prístup zároveň vnímaný ako jeden z kľúčových predpokladov inovatívnosti, resilience organizácií a kvality intervencií založených na empiricky overených metódach práce s klientom (Healy, 2014; Banks, 2021).

Predkladaný príspevok poskytuje teoretickú analýzu konceptu multidisciplinárneho riadenia v sociálnych službách, ktorú ukotvuje v súčasných vedeckých diskurzoch a relevantných odborných prístupoch. Následne prezentuje výsledky empirického výskumu realizovaného v roku 2024, zameraného na identifikovanie úrovne implementácie multidisciplinárnych prístupov v slovenskej praxi, ako aj na odhalenie hlavných faktorov, ktoré podporujú alebo naopak limitujú ich efektívne fungovanie. Výskumné zistenia prinášajú nový pohľad do aktuálnych trendov v oblasti riadenia sociálnych služieb a naznačujú smery, ktorými by sa mala uberať odborná diskusia, inovačné stratégie aj budúci výskum.

Metodológia

Teoretická časť

V teoretickej časti bola použitá metóda analýzy a syntézy odborných zdrojov, legislatívnych dokumentov, stratégií sociálnych služieb a výskumných štúdií venujúcich sa multidisciplinarite, manažmentu a moderným inovačným trendom.

Empirická časť

Empirická časť využíva kvantitatívnu výskumnú metódu – dotazníkové šetrenie.

Výskumná vzorka:

- zamestnanci sociálnych služieb na Slovensku (terénni sociálni pracovníci, pracovníci v zariadeniach, manažéri služieb, psychológovia, administratívni pracovníci),
- celkový počet respondentov: $N = 142$,
- zber dát prebiehal elektronicky (marec – jún 2024).

Ciele výskumu:

1. Zistiť úroveň multidisciplinárnej spolupráce v sociálnych službách.
2. Poukázať na vnímané prínosy multidisciplinárnych tímov.
3. Identifikovať bariéry pri zavádzaní multidisciplinárnych prístupov.
4. Zistiť úroveň technologickej pripravenosti organizácií na digitalizáciu.

Nástroj výskumu:

Štandardizovaný dotazník obsahoval 28 položiek v 5 tematických oblastiach:

Prvou tematickou oblasťou bola úroveň multidisciplinárnej spolupráce. Druhú tematickú oblasť tvorili manažérske nástroje, do tretej sme zaradili profesijné kompetencie a posledné dve tvorili digitalizácia a technológie a prekážky spolupráce.

Výskumné otázky:

1. Aká je úroveň spolupráce sociálnych pracovníkov, psychológov, zdravotníkov a ďalších odborníkov, ktorá prispieva k riešeniu komplexných potrieb klientov?
2. Aké manažérske nástroje sa najčastejšie uplatňujú v modernom riadení sociálnych služieb?

3. Do akej miery zavádzanie digitálnych technológií (AI, e-sociálne služby, case-management systémy) podporuje inovatívne riadenie sociálnych služieb?
4. Aké sú najdôležitejšie prínosy multidisciplinárnej spolupráce?
5. Aké bariéry bránia koordinácii v multidisciplinárnych tímoch?

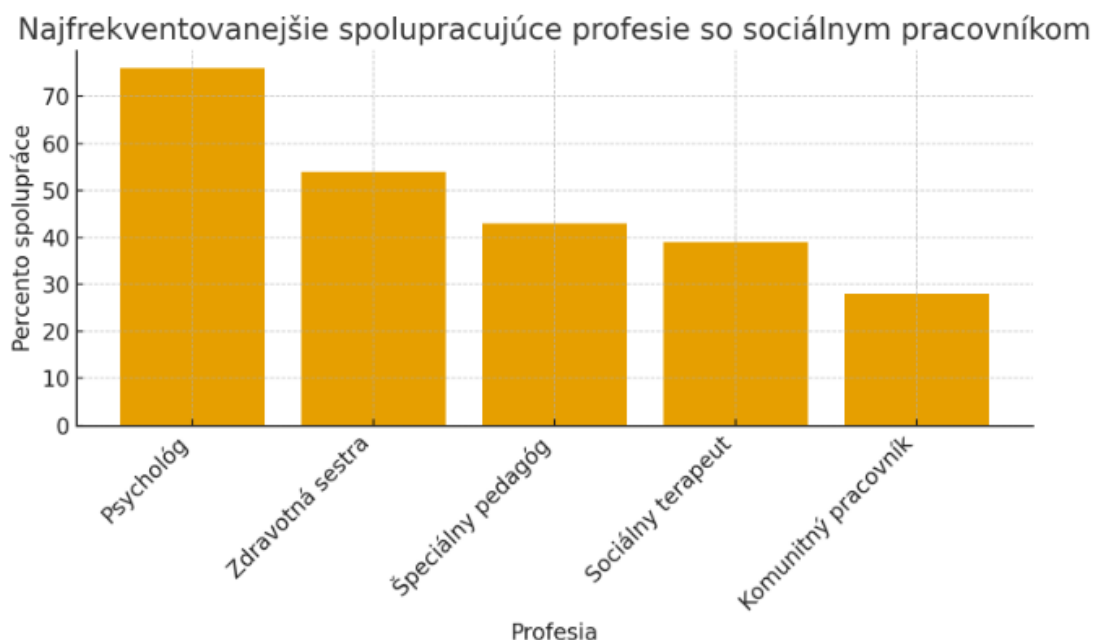
Dáta boli analyzované pomocou deskriptívnej štatistiky (frekvencie, percentá, priemery).

Výsledky výskumu

Úroveň multidisciplinárnej spolupráce

Až 68 % respondentov uviedlo, že vo svojej organizácii pravidelne spolupracujú s odborníkmi iných profesií (psychológ, špeciálny pedagóg, zdravotnícky pracovník). Ďalších 22 % uviedlo, že spolupráca prebieha príležitostne.

Tabuľka č.1 Najfrekvencovanejšie spolupracujúce profesie so SP

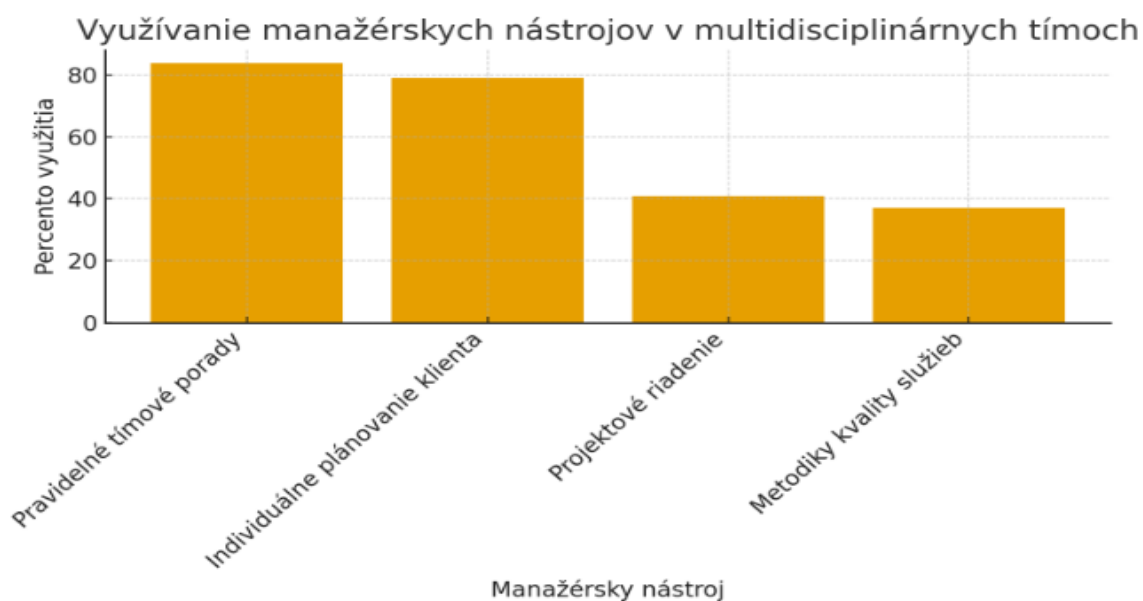
Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe uskutočneného nášho výskumu respondenti uviedli, že v najvyššej miere je spolupracujúcim subjektom psychológ 76 %, tesne zaostáva zdravotná sestra 54 %, a špeciálny pedagóg 43 %. Sociálny terapeut 39 % a komunitný pracovník 28% majú klesajúcu tendenciu.

Manažérske nástroje v multidisciplinárnych tímoch

Manažérske postupy podporujúce multidisciplinárnosť sa využívajú vo veľmi rozdielnej miere:

Tabuľka č.2 Využívanie manažérskych nástrojov

Zdroj: vlastné spracovanie

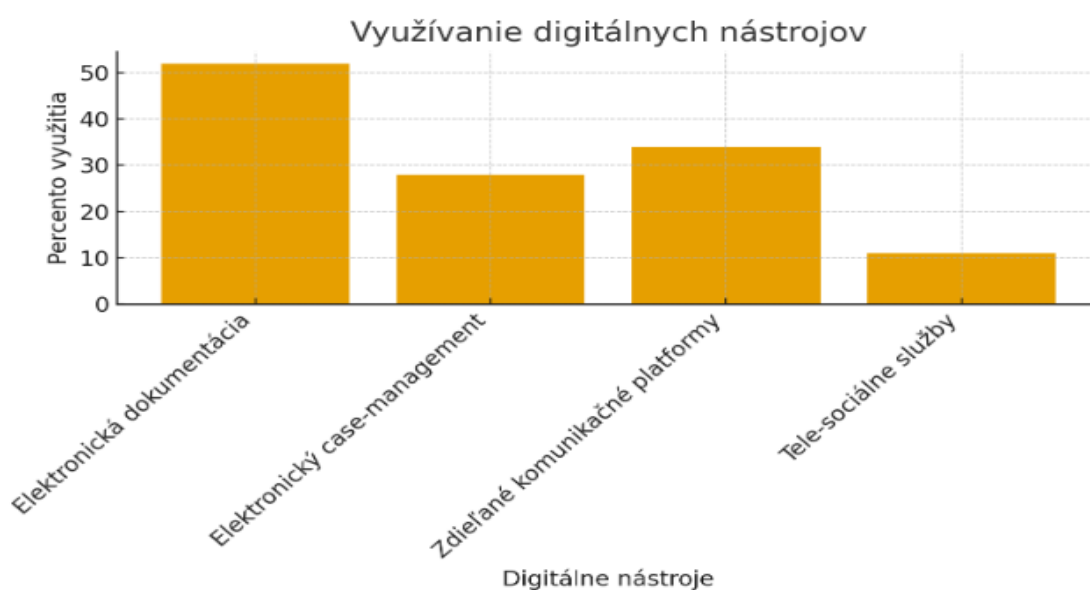
Vo využívaní manažérskych nástrojov najviac dominujú pravidelné tímové porady 84 %, o niečo menej percentá vykazujú individuálne plánovanie klienta 79 %, menej ako polovicu tvorí projektové riadenie 41 % a iba 37 % vykazujú metodiky kvality služieb.

Nízka miera aplikácie projektového riadenia môže súvisieť s nedostatočnou odbornou prípravou alebo pracovnou vyťaženosťou.

Digitalizácia a využívanie technológií

Používanie digitálnych nástrojov bolo hodnotené nasledovne:

Tabuľka č. 3 Využívanie digitálnych nástrojov

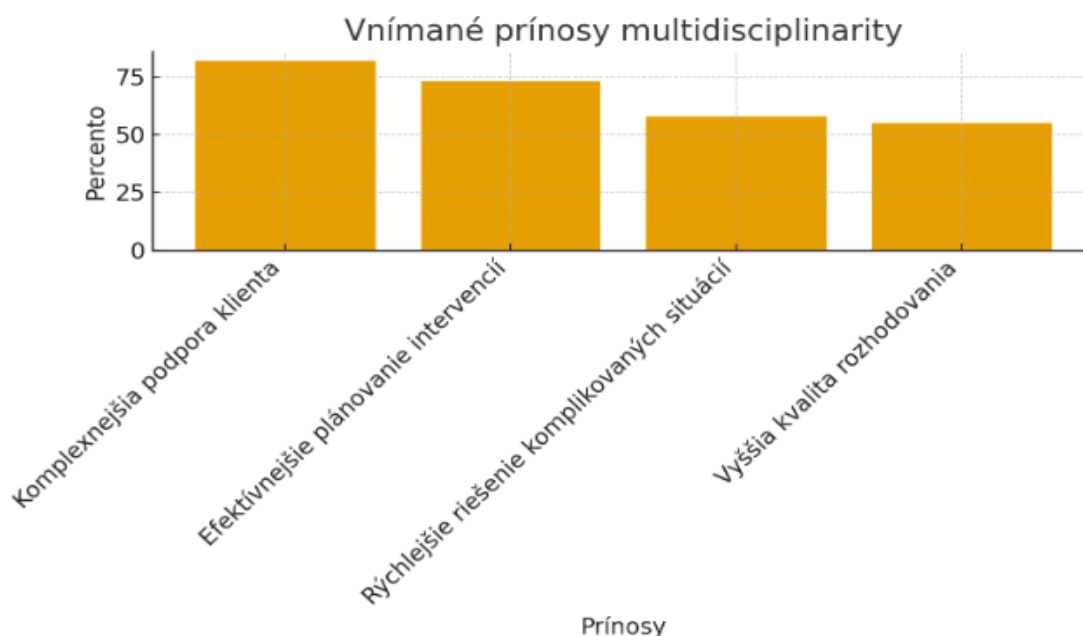
Zdroj: vlastné spracovanie

Používanie digitálnych nástrojov najviac sa osvedčilo v elektronickej dokumentácii 52 %, o polovicu menej výsledky vykázali elektronický case-management 28 %, avšak zdieľané komunikačné platformy sa objavili v 34 %-tách. Najmenej digitalizácie vykázali tele-sociálne služby a to iba 11 % respondentov. Technológie sa teda využívajú, ale ich implementácia nie je jednotná a často závisí od finančných možností organizácie.

Vnímané prínosy multidisciplinarity

Respondenti označili ako najdôležitejšie prínosy:

Tabuľka č. 4 Prínosy multidisciplinarity

Zdroj: vlastné spracovanie

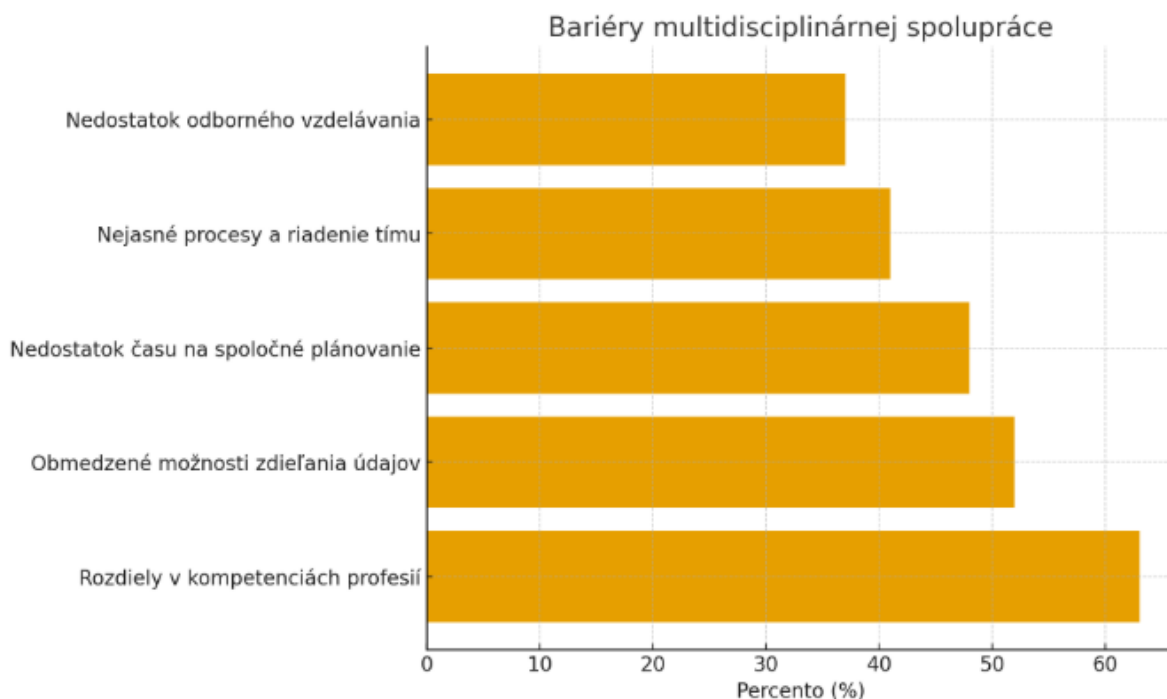
Čo sa týka prínosov multidisciplinarity tá vykazuje vo výsledkoch, že najkomplexnejšia je podpora klienta 82 %, o niečo menej je efektívnejšie plánovanie intervencií 73 %, viac ako polovicu tvorí rýchlejšie riešenie komplikovaných situácií 58 % a vyššiu kvalitu rozhodovania uviedlo 55 % respondentov.

Komplexná podpora klienta je najviac preferovaná v závislosti od možnosti dostupnosti.

Bariéry multidisciplinárnej spolupráce

Najčastejšie uvádzané bariéry boli:

Tabuľka č. 5 Bariéry multidisciplinarity

Zdroj: vlastné spracovanie

Najčastejšími bariérami, ktoré uviedli respondenti boli rozdiely v kompetenciách profesií 63 %, málo nad 52 % uviedli obmedzené možnosti zdieľania údajov, necelých 48% nedostatok času na spoločné plánovanie. Iba 41 % respondentov uviedlo nejasné procesy a riadenie tímu a 37 % respondentov označilo nedostatok odborného vzdelávania. Z uvedeného vyplýva, že sú vnímané najväčšie rozdiely v kompetenciách profesií.

Diskusia

Z výsledkov vyplýva, že multidisciplinárna spolupráca sa v sociálnych službách rozvíja, avšak jej efektívne fungovanie naráža na viaceré bariéry.

Výrazným problémom je rozdielnosť profesijných identít. Rôzne profesie používajú rozdielnu terminológiu, majú odlišné hodnoty a spôsoby práce, čo môže spôsobovať konflikt alebo nepochopenie. Podobné zistenia uvádzajú aj FitzGerald & Munson (2021), ktorí zdôrazňujú potrebu spoločných metodík a vzdelávania.

Ďalšou často spomínanou prekážkou je obmedzená technologická a legislatívna infraštruktúra. Keďže multidisciplinárne tímy musia zdieľať informácie, narážajú na GDPR obmedzenia, nejednotný systém dokumentácie a nedostatočne prepojené databázy.

Výsledky tiež poukazujú na potrebu posilňovania manažérskych kompetencií, najmä v oblasti projektového riadenia, strategického plánovania a riadenia kvality. Bez týchto nástrojov multidisciplinárna spolupráca stráca koordináciu a nemusí priniesť žiadané výsledky.

Digitalizácia sa ukazuje ako významná príležitosť, no zároveň aj riziko nerovností medzi organizáciami. Moderné technológie môžu zefektívniť komunikáciu, monitorovanie a hodnotenie služieb, ale ich zavedenie si vyžaduje finančné investície a systémové plánovanie. Dôležitosť prínosov multidisciplinárneho prístupu poukazuje na snahu o maximálnu aktivizáciu spolupracujúcich odborov, časová úspora – časová efektivita sa prejavuje tak pri skrátení

procesu starostlivosti, ako aj v rýchlejšej dostupnosti služieb. Ďalej je dôležité poukázať na súčinnosť poskytovateľov služieb oproti nekoordinovanému postupu – vďaka zdieľanému vytyčovaniu cieľa a spôsobu jeho dosahovania môžu jednotlivé výkony odborníkov či inštitúcií v praxi na seba lepšie nadväzovať, príkladom je možnosť na poskytovanie služieb, ktoré je na jednom mieste, čím klienti nemusia viackrát zdieľať svoje skúsenosti. Je potrebné neopomenúť, že sa eliminujú obmedzenia chybných rozhodnutí pomocou komplexného získavania informácií o prípade – prítomnosť viacerých odborníkov a udržiavanie rôznych uhlov pohľadu hneď od iniciácie riešenia problematiky znižuje riziko nielen nefunkčných riešení, ale aj chybných rozhodnutí. Zároveň je dôležitá vzájomná edukácia pracovníkov prostredníctvom spolupráce – práca v multidisciplinárnom tíme, ktorá prehĺbuje poznanie odborníkov, rozvíjajú sa ich schopnosti, zručnosti a získavajú nové kompetencie. Pri hodnotení zdravia jednotlivých členov multidisciplinárneho tímu treba poukázať na prevenciu syndrómu vyhorenia. Medzi ďalšie prínosy je dôležité uviesť, že ide aj o upevňovanie tímu – posilňovanie profesionality a kooperácie členov, posilňovanie a preukazovanie vzájomného rešpektu, zdieľanie zodpovednosti a uznanie kompetentnosti. Ďalším prínosom je aj zhromažďovanie informácií na jednom mieste – v procese práce multidisciplinárneho tímu nedochádza len k zdieľaniu informácií, ale aj ku ich zhromažďovaniu na jednom mieste, čo prispieva ku skoršej dostupnosti údajov, ale aj ku evalvácii efektivity postupu poskytovanej starostlivosti a v neposlednom rade ide aj o lepšiu a efektívnejšiu komunikáciu medzi jednotlivcami a profesijnými skupinami – vďaka stretnutiu na jednom mieste a facilitovanej interakcii dochádza k významne účinnejšej komunikácii, ako keď prebieha len v dyádach odborníkov či len prostredníctvom odovzdávania správ. (Výzkumná štúdia, 2022).

Záver

Výsledky realizovaného výskumu potvrdzujú, že multidisciplinárne prístupy predstavujú jeden z najperspektívnejších a najefektívnejších smerov rozvoja moderných sociálnych služieb. Ich implementácia významne prispieva k zvyšovaniu kvality odborných intervencií, umožňuje komplexnejší pohľad na potreby klientov a zároveň posilňuje schopnosť organizácií flexibilne reagovať na meniace sa sociálne, zdravotné a ekonomické podmienky. Multidisciplinárna spolupráca tak nadobúda strategický význam nielen pre samotnú prax sociálnych služieb, ale aj pre tvorbu verejných politík a modernizáciu celého systému sociálnej podpory.

Empirické zistenia zároveň jednoznačne naznačujú, že efektívne uplatňovanie multidisciplinarity si vyžaduje realizáciu rozsiahlejších systémových zmien.

Medzi kľúčové oblasti patria najmä:

- posilnenie moderného manažérskeho riadenia založeného na dátach a analytických nástrojoch,
- zavedenie jednotnej elektronickej dokumentácie umožňujúcej zdieľanie informácií naprieč profesiami,
- legislatívna úprava podmienok bezpečného a etického zdieľania údajov,
- systematické zvyšovanie dostupnosti a kvality odborného vzdelávania v oblasti interdisciplinárnej spolupráce,
- stabilná finančná podpora digitalizácie procesov a inovatívnych technológií v sociálnych službách.

Záverom možno konštatovať, že budúci rozvoj multidisciplinárnych prístupov bude závisieť od schopnosti organizácií, zriaďovateľov a tvorcov politík vytvárať podmienky, ktoré umožnia udržateľnú a dlhodobú implementáciu týchto modelov. V tejto súvislosti sa javí ako mimoriadne prínosné orientovať ďalší výskum na kvalitatívne analýzy dynamiky multidisciplinárnych tímov, psychologických a organizačných faktorov spolupráce a na hodnotenie dlhodobých dopadov moderných manažérskych nástrojov na kvalitu, efektívnosť a dostupnosť sociálnych služieb. Takýto výskum môže významne prispieť k tvorbe politík založených na dôkazoch a k posilneniu profesionalizácie sociálnej práce v podmienkach 21. storočia.

Zoznam použitej literatúry

- Banks, S. (2020). *Ethics and Values in Social Work*. Palgrave.
- Beddoe, L. & Maidment, J. (2019). *Social Work Practice for Promoting Health and Wellbeing*. Routledge.
- Bronstein, L. R. (2003). A model for interdisciplinary collaboration. *Social Work*, 48(3), 297–306.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Drucker, P. F. (2007). *Management challenges for the 21st century*. HarperCollins.
- Fitzgerald, T., & Munson, C. (2021). *Multidisciplinary Approaches in Human Services Management*. Oxford University Press.
- Frost, N., Robinson, M., & Anning, A. (2005). Social workers in multidisciplinary teams: Issues and dilemmas for professional practice. *Child & Family Social Work*, 10(3), 187–196.
- Healy, K. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Howlett, M., & Ramesh, M. (2014). *Studying public policy: Principles and processes*. Oxford University Press.
- Interprofessional Education Collaborative. (2016). *Core competencies for interprofessional collaborative practice: 2016 update*. IPEC.
- Kasayová, M. (2022). Multidisciplinárne modely v sociálnych službách. *Sociálna práca/Social Work*, 22(4), 23–39.
- Kettunen, J. (2019). Digital transformation and knowledge management. *International Journal of Innovation*, 7(2), 116–128.
- Leathard, A. (2003). *Interprofessional collaboration: From policy to practice in health and social care*. Routledge.
- OECD. (2021). *Health at a Glance 2021: OECD indicators*. OECD Publishing.
- Payne, M. (2015). *Modern Social Work Theory*. Oxford University Press.
- Payne, S., & Reith-Hall, E. (2022). *Digital Social Work: Tools and Practices for the Future*. Policy Press.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.
- Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2017). *Public management reform: A comparative analysis—Into the age of austerity* (4th ed.). Oxford University Press.
- Riksentrum (2023). *Integrated Care Models in Social and Health Services*. RC Press.

Sloper, P. (2004). Facilitators and barriers for co-ordinated multi-agency services. *Child: Care, Health and Development*, 30(6), 571–580.

Thompson, N. (2018). *Promoting Equality: Challenging Discrimination and Oppression in the Human Services*. Macmillan.

Výzkumná štúdia (2022). *Faktory efektivity a možné funkčné modely multidisciplinárnych tímov pri práci s rodinami v náročných situáciách*. Verbum, Katolícka univerzita v Ružomberku. 17-22.

WHO (2021). *Integrated Care for Older People: Guidelines and Tools*. Geneva: World Health Organization

Anna Árpová

doc. PhDr., PhD., MBA, MPH

Inštitút misijnej a charitatívnej práce a tropického zdravotníctva sv. Jána Pavla II., Bratislava

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. n. o., Bratislava

Pod brehmi 4/A, 841 03 Bratislava - Polianky

anna.arpova@vssvalzbety.sk

TANEČNĚ-POHYBOVÁ TERAPIE V SURDOPEDII: MOŽNOSTI APLIKACE A TERAPEUTICKÉ BENEFITY U DĚTÍ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM

DANCE-MOVEMENT THERAPY IN DEAF EDUCATION: APPLICATIONS AND THERAPEUTIC BENEFITS FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

Tomáš Beníček, Leoš Moravec

Summary

Children with hearing impairments face distinct challenges in psychomotor, emotional, and social development, stemming from communication barriers and limited access to auditory stimuli. This article examines Dance-Movement Therapy (DMT) as an innovative therapeutic approach capable of effectively addressing these challenges. Grounded in the principles of nonverbal communication and bodily expression, DMT offers children with hearing impairments a space to develop self-concept, emotional regulation, and social interaction— independent of auditory abilities. The empirical section presents findings from a pilot project conducted at a primary school for the deaf, where DMT was implemented in group sessions with an emphasis on visual and tactile stimuli.

Key words: dance-movement therapy; deafness; hearing impairment; psychomotor development; emotional regulation; non-verbal communication

Úvod

Sluchové postižení představuje komplexní výzvu nejen pro komunikační schopnosti jedince, ale také pro jeho psychomotorický, emocionální a sociální rozvoj. Surdopedie jako samostatný obor speciální pedagogiky se od svého vzniku v 80. letech 20. století zaměřuje na výchovu, vzdělávání a rehabilitaci osob se sluchovým postižením, přičemž klade důraz na rozvoj komunikačních kompetencí a integrace těchto jedinců do společnosti (Potměšil, 2003). Jedním z inovativních přístupů, který v posledních desetiletích nabývá na významu je tanečně – pohybová terapie. Tanečně – pohybová terapie využívá jako terapeutický prostředek pohybové umění, kdy se do terapeutického procesu integruje hned několik vědecky ověřených a využívaných terapeutických metod. Tanečně – pohybová terapie využívající tělo jako nástroj pro podporu psychického zdraví a sociální interakce.

Cílem tohoto článku je analyzovat možnosti aplikace tanečně – pohybové terapie v surdopedii s důrazem na terapeutické benefity u dětí se sluchovým postižením. První část práce se věnuje teoretickému vymezení surdopedie a klasifikaci sluchových vad. Zdůrazňuje jejich dopad na psychomotorický a emocionální vývoj dítěte. Druhá část se zaměřuje na historické kořeny a teoretické základy tanečně – pohybové terapie. Zdůrazňuje přístupy a metody důležitých osobností jako je např. Mary Starks Whitehouse nebo Rudolf von Laban. Třetí část se prezentuje empirické zjištění z realizovaného projektu na Základní škole a Mateřské škole pro neslyšící v Olomouci. Projekt se zaměřil na aplikaci tanečně – pohybové terapie u skupiny dětí ve věku 8 – 10 let. Výsledky ukazují na pozitivní vliv tanečně – pohybové terapie v oblasti koncentrace, sebepojetí a sociální interakci participantů. Závěrečná část článku diskutuje možnosti širšího využití tanečně – pohybové terapie v rámci surdopedické praxe a navrhuje a navrhuje doporučení pro další výzkum.

1. Vymezení surdopedie

Surdopedie představuje speciálněpedagogickou disciplínu, která se zabývá výchovou, vzděláním a rehabilitací jedinců se sluchovým postižením. Jejím cílem je nejen kompenzace komunikačních bariér, ale také podpora celkového rozvoje jedince v rámci jeho sociálního a kulturního kontextu (Krejčířová, 2002). Původně byla surdopedie součástí širšího oboru logopedie, ale v roce 1983 se osamostatnila v důsledku rostoucího poznání o specifických potřebách a jejich vnímání jako jazykové a kulturní minority (Potměšil, 2003). Tento posun odráží změnu paradigmatu, kdy se sluchově postižení přestali vnímat pouze jako jedinci s handicapem, ale jako nositelé specifické identity, jejíž součástí je např. užívání znakového jazyka jako primárního komunikačního prostředku.

Termín surdopedie vychází z latinského „surdus“ (hluchý) a řeckého „paidea“ (výchova), což odkazuje na hlavní zaměření oboru surdopedie. Jedná se o výchovu a vzdělávání osob se sluchovým postižením (Horáková, 2006). V rámci surdopedie se klade důraz na rozvoj komunikačních kompetencí, které zahrnují nejen verbální, ale také neverbální a taktické formy komunikace. Důležitou součástí je také podpora psychomotorického vývoje, neboť sluchové postižení často souvisí s opožděným vývojem v oblasti hrubé a jemné motoriky, prostorové orientace a koordinace pohybů (Horáková, 2011).

2. Klasifikace sluchových vad a jejich dopad na vývoj dítěte

Sluchové postižení lze klasifikovat podle několika kritérií, přičemž nejdůležitější je stupeň sluchové ztráty a doba vzniku postižení. Podle Horákové (2012) se sluchové vady dělí na lehkou nedoslýchavost (20 – 40 db), kdy jedinec slyší běžnou řeč s problémy v hlučném prostředí. Středně těžká nedoslýchavost (41 – 70 db), která komplikuje porozumění řeči v klidném prostředí. Těžká nedoslýchavost (71 – 90 db), kdy je porozumění řeči možné pouze s využitím kompenzačních pomůcek. Praktickou hluchotu (nad 90 db), kdy jedinec nereaguje na běžné zvuky a komunikace je možná pouze pomocí znakového jazyka nebo taktických metod.

Z hlediska doby vzniku se rozlišují dvě období. Prelingvální sluchové postižení, které vzniká před rozvoje řeči (do 2 – 3 let) a má nejzávažnější důsledky pro jazykový a kognitivní vývoj. Postlingvální sluchové postižení, které nastává po osvojení řeči a umožňuje lepší kompenzaci pomocí čtení ze rtů nebo sluchadel. Prelingvální sluchové postižení má základní dopad na vývoj dítěte, neboť narušuje přirozené osvojení jazyka. U těchto dětí se můžeme setkat s opožděným kognitivním vývojem, problémům v sociální interakci a emocionální nestabilitě (Horáková, 2006). Děti se sluchovým postižením často vykazují nižší úroveň verbálních schopností, což se projevuje v omezené slovní zásobě, gramatických chybách a obtížích v abstraktním myšlení (Roučková, 2006). Navíc mohou mít problémy s neverbální komunikací, neboť mimika a gesta nejsou dostatečně rozvinuté. To komplikuje porozumění emocím v sociálních situacích.

3. Psychosociální aspekty sluchového postižení

Sluchové postižení neovlivňuje pouze komunikační schopnosti, ale má také významné psychosociální důsledky. Podle Chodorowové (2006) mohou děti se sluchovým postižením používat pocity izolace a frustrace, které pramení z obtíží v dorozumívání se s okolím. Tyto

pocity často vedou k rozvoji úzkostných nebo agresivních tendencí, zejména v období dospívání, kdy je sociální přijetí vrstevníky klíčové. Dále se u těchto dětí může objevovat nižší sebevědomí a strach ze selhání, což může negativně ovlivňovat jejich školní výkonnost a motivaci k učení.

V kontextu surdopedie je proto důležité zaměřit pozornost nejen na rozvoj komunikačních dovedností, ale také na podporu emocionální stability a sociální integrace. Jedním z efektivních nástrojů, který tyto cíle naplňuje, je právě tanečně – pohybové terapie. Tanečně – pohybové terapie umožňuje dětem vyjádřit své emoce a prožitky prostřednictvím pohybu, aniž by byly omezeny verbálními bariérami.

4. Vymezení tanečně – pohybové terapie

Tanečně – pohybové terapie (DMT – Dance Movement Therapy) je umělecko – terapeutická metoda, která využívá pohyb jako prostředek pro podporu psychického a fyzického zdraví. Jejím základem je předpoklad, že pohyb odráží vnitřní prožitky jedince a může sloužit jako nástroj pro jejich expresi a transformaci (Rubinová, 2008). Kořeny této terapie sahají do první poloviny 20. století, kdy se začaly propojovat principy moderního tance, psychologie a psychiatrie.

Mezi průkopníky tanečně – pohybové terapie patří Mary Starks Whitehouse, která v 60. letech 20. století rozvinula metodu pod názvem „Autentický pohyb“. Tento přístup vychází z jungovské psychologie a zdůrazňuje význam nevědomých procesů, které se projevují v pohybu (Chodorová, 2006). Whitehouse považovala tanec za cestu k sebepoznání a integraci osobnosti. Její metoda klade důraz na spontánní pohyb a improvizaci jako prostředek pro odhalení skrytých emocí a konfliktů.

Další významnou osobností je Trudi Schoop, která ve 40. letech 20. století začala využívat tanec jako terapeutický nástroj pro pacienty s psychickými poruchami. Jejím přínosem bylo zavedení strukturovaných pohybových aktivit, které usnadňovaly komunikaci sociální interakci u jednotlivců s komunikačními obtížemi (Smith, 2007). Schoop zdůrazňovala, že pohyb může sloužit jako univerzální jazyk, který překonává verbální bariéry, což je obzvlášť důležité v kontextu surdopedie.

Důležitým přínosem je i Rudolf von Laban (1879 – 1958), který se narodil v Bratislavě. Byl to tanečník, choreograf a taneční teoretik. Pokusil se vytvořit svůj vlastní systém, s jehož pomocí by se dal pohyb pozorovat, analyzovat a zaznamenat stejně dobře jako hudba, literatura nebo architektura (Dosedlová, 2012). Díky své usilovné práci přinesl světu Labanovu analýzu pohybu (LAB). Umění pohybu přikládal velkou důležitost. Tělo a jeho princip vnímal jako mocný nástroj k vlastnímu sebepoznání, porozumění druhých a světa okolo nás. Pohyb měl pro něj zásadní význam, v jeho očích se týká každého vnějšího i vnitřního aktu života.

„Labanova analýza pohybu (Laban Movement Analysis – LMA) je dnes podrobně zpracovaným systémem s širokým využitím ve sportu, fyzioterapii, v psychoterapii, herectví i dalších oborech. Staví na čtyřech hlavních kategoriích: tělo, síla či dynamika, tvar a prostor“ (Dosedlová, J., 2012, str. 92).

5. Tanečně – pohybová terapie v surdopedické praxi

Aplikace tanečně – pohybové terapie v surdopedii vyžaduje specifické přístupy, které reflektují potřeby dětí se sluchovým postižením. Podle Chodorowové (2006) je důležité

využívat vizualizace a taktické podněty, které nahrazují sluchové informace. Terapie by měla být strukturovaná tak, aby dětem poskytovala jasné pokyny, které mohou sledovat prostřednictvím zraku nebo hmatu.

Mezi efektivní metody patří „Zrcadlení“. Terapeut nebo vrstevník předvádí pohyb, který dítě napodobuje. Tato technika podporuje sociální učení a rozvoj empatie. „Rytmičké aktivity“ umožňují dětem vnímat rytmus prostřednictvím hmatu, což kompenzuje nedostatek sluchových podnětů. Důležité je využívat k rytmu přímo bubny a vibrační nástroje. „Improvizace s tématy“ usnadňuje dětem orientaci. Děti jsou vedeny k pohybovému vyjádření konkrétních emocí (radost, smutek, hněv), což usnadňuje jejich emocionální zpracování. „Skupinové tance“ jsou společné pohybové aktivity podporující pocit sounáležitosti, které mohou snižovat pocity izolace.

Důležitou součástí tanečně – pohybové terapie je také reflexe. Děti sdílejí své prožitky z pohybových aktivit. Tato fáze může probíhat pomocí znakového jazyka, písemné komunikace nebo kresby. Dětem to umožňuje vyjádřit své pocity a pojmenovat prožitek i bez verbální komunikace.

6. Empirická část studie

Empirická část článku prezentuje výsledky projektu, který byl realizován na Základní škole a Mateřské škole pro neslyšící v Olomouci v roce 2013. Cílem výzkumu bylo zjistit jak tanečně – pohybové terapie ovlivňuje koncentraci, emocionální stabilitu a sociální interakci dětí se sluchovým postižením ve věku 8 – 10 let.

Výzkum byl koncipován jako případová studie, která je vhodná pro kvalitativní zkoumání specifických jevů v přirozeném prostředí. Do projektu bylo zařazeno 9 dětí z třetího ročníku ZŠ. Jednalo se o dvě třídy třetích ročníků. Děti jsem rozdělil do dvou skupin. Skupina A / základní – 5 dětí s jednou dívkou, skupina B / kontrolní – 4 kluci. Střídavě jsem třikrát navštěvoval obě třídy každý týden, aby vzniklo několik zachycených momentů aktuálního stavu žáků i klimatu ve třídě. K tomuto statickému zachycení v čase slouží baterie testů z balíku výtvarných projektivních metod, dotazník, pozorování, nestandardizovaný rozhovor a sociogram třídy. Po zmapování aktuálního stavu mohla začít část tanečně – pohybové terapie, která proběhla pouze se skupinou A. Pracoval jsem na 1 hodinu každých 14 dní během 3 měsíců. Projekt probíhal celé druhé pololetí. Na závěr jsem opět zmapoval obě skupiny stejným postupem jako na začátku a výsledky zaznamenal, prokonzultoval a zhodnotil.

7. Interpretace výsledků výzkumu

Výsledky projektu ukázaly, že tanečně – pohybová terapie má pozitivní vliv na děti se sluchovým postižením hned v několika oblastech. Zlepšení koncentrace a pozornosti. Děti se učily lépe soustředit na pohybové úkoly i ve školních aktivitách. Rozvoj sociálních dovedností se projevilo ve skupinových aktivitách, lepší kooperaci a snížení agresivních tendencí. Emocionální stabilizace. Terapie umožnila dětem vyjádřit a zpracovat své emoce, což vedlo k vyšší emocionální vyrovnanosti. Podpora kreativity. Kresebné testy a pohybové improvizace ukázaly rozšíření představivosti a schopnosti symbolického myšlení.

V jejich životě i v běžném provozu školy je mnoho dalších faktorů, jenž se na vývoji jejich osobnosti podílejí. Interpretace jejich projekcí a projevů je také hlavně subjektivní a může docházet k určitému zkreslení. Přesto mohu tvrdit, že k těmto změnám rozhodně tyto umělecké

terapie přispěly. Proces s sebou nese velké množství technik zaměřených na uvědomování si sebe sama i svých možností, umožňuje projevit kreativitu, spontaneitu a umožňuje hluboké prožívání a zvnitřnění. Toto jsou aspekty a podněty, kdy se osobnost může rozvíjet rychleji. Při zaměření na vztahy ve skupině se při porovnání výsledků vztahů ve skupině s úvodní bodem kontroly ukázaly celkově pozitivní změny ve skupině A. Vztahy jsou samozřejmě stále v rozmezí oblíbenosti a neoblíbenosti, přesto došlo k určitému zjemnění a snadnějšímu projevu emocí.

Ve skupině B byla naopak po půl roce zachycena zvýšená agresivita i napětí spojené s horšími mezilidskými vztahy. Větší tlak ve výtvarném projevu i zvýšená agrese v tématech byla doprovázena zvýšenou nestabilitou třídy, kde docházelo k častějším rozeprím s vyšší potřebou skupinu uklidňovat. Celkově byl ve skupině B vyšší tlak.

Při porovnání těchto skupin můžeme tvrdit, že terapeutická intervence měla pozitivní dopad na celkové klima třídy. Skupina zapojená do intervence má znatelně lepší individuální projevy, tlak ve skupině se výrazně snížil a komunikační prostor se stal čitelnější. Skupina B se stává kontrolním potvrzením pozitivního dosahu intervence.

8. Diskuse

Výsledky prezentované studie ukazují, že tanečně – pohybová terapie má významný potenciál pro podporu dětí se sluchovým postižením. Jejím hlavním přínosem je multimodální přístup, který kombinuje pohyb, vizuální a taktické podněty, čímž obchází komunikační bariéry spojené se sluchovým postižením. Tento přístup je obzvláště vhodný pro děti s prelingválním sluchovým postižením, které mají omezené verbální schopnosti a potřebují alternativní cesty pro vyjádření svých prožitků.

V rámci surdopedické praxe by mohla být tanečně – pohybová terapie využívána jako součást individuálních vzdělávacích plánů. Terapie by mohla být integrována do školních programů jako doplňková aktivita podporující psychomotorický a emocionální vývoj. U skupinové terapie by se mohlo jednat o zapojení skupinových pohybových aktivit, které by sloužily jako nástroj pro rozvoj sociálních dovedností a prevenci izolace. V rodinné terapii by se mohlo jednat o podporu, kdy by mohly být sami rodiče zapojeni do terapeutických aktivit. To by mohlo posílit jejich vztah s dítětem a usnadnilo komunikaci v domácím prostředí.

9. Závěr

Tanečně – pohybová terapie představuje perspektivní uměleckou terapii, která může významně přispět k rozvoji dětí se sluchovým postižením. Jejím hlavním přínosem je možnost vyjádření emocí a prožitků prostřednictvím pohybu, který obchází komunikační bariéry spojené se sluchovým postižením. Empirická studie realizovaná na Základní škole a pro neslyšící v Olomouci prokázala, že tanečně – pohybová terapie pozitivně ovlivňuje koncentraci, sociální interakci a emocionální stabilitu dětí. Přestože má výzkum určité limity, jeho výsledky ukazují, že tanečně – pohybová terapie by měla být součástí surdopedické praxe.

Pro budoucí výzkum je důležité zaměřit se na longitudinální studie, které sledovaly dlouhodobé účinky tanečně – pohybové terapie. Důležité budou i komparativní analýzy, které by porovnávaly účinnost tanečně – pohybové terapie s jinými terapeutickými přístupy. Dále je vhodné zkoumat možnosti aplikace této tanečně – pohybové terapie u dospělých se sluchovým postižením. Především v kontextu jejich profesí a sociální integrace.

Bibliografia

- Dosedlová, J. (2012). *Terapie tancem*. Praha : Grada.
- Dvořák, J. (2001). *Logopedický slovník*. Žďár nad Sázavou : Logopedické centrum.
- Horáková, R. (2006). *Uvedení do surdopedie*. In Kapitoly ze speciální pedagogiky. Pipeková J. Brno : Paido.
- Horáková, R. (2011). *Surdopedie*. Brno : Paido.
- Potměšil, M. (2003). *Čtení k surdopedii* / Miloň Potměšil, Olomouc:Univerzita Palackého.
- Chodorowová, J. (2006). *Taneční terapie a hlubinná psychologie*. 1.vyd. Praha : Triton, 2006.
- Klenková, J. (2000). *Kapitoly z logopedie*. Brno : Paido.
- Krejčířoví, O. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Praha: Eteria.

Tomáš Beníček,
PaedDr. DT.

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze
Česká Republika
cas.r@seznam.cz

Leoš Moravec
PhDr. , MBA

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze
Dětský domov Lipová
Česká Republika
dd.reditel@seznam.cz

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY SMYSLOVÉHO POSTIŽENÍ A MOŽNOSTI MUZIKOTERAPEUTICKÉ INTERVENCE

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SENSORY IMPAIRMENT AND POSSIBILITIES OF MUSIC THERAPY INTERVENTION

Marie Beníčková, Eva Hegarová

Summary

Sensory impairments cause complex psychological consequences, including anxiety, depression, impaired self-esteem, and social isolation. The specified difficulties often stem from long-term sensory deprivation and limited communication opportunities. Music therapy intervention activates neuroplastic processes and supports emotional regulation, thereby compensating for sensory deficits. Empirical research has shown that systematic music therapy intervention significantly reduces emotional stress, improves self-esteem, and strengthens social competence. In addition, qualitative case study analysis revealed that music therapy allows individuals to express and process traumatic experiences. This study emphasizes the importance of integrating music therapy into the rehabilitation process as an effective tool for improving the psychological well-being of people with sensory impairments. The results suggest that individually tailored music therapy programs can play a key role in comprehensive care for these individuals.

Keywords: sensory impairments; sensory deprivation; music therapy; emotional regulation; social competence; comprehensive care.

Úvod

Smyslová postižení sluchové či zrakové diferenciace nejsou pouhým medicínským problémem, ale multidimenzionálním psychologickým výzvou, která zasahuje do všech oblastí životních kompetencí. Ztráta nebo omezení základních senzorických modalit nejen komplikuje percepci vnějšího světa, ale především prohlubuje riziko vzniku psychopatologických symptomů ve smyslu poruch nálad, úzkostných, psychotických kognitivních symptomů, poruch vnímání sebe a reality nebo behaviorálních symptomů. Psychologické důsledky senzorické deprivace jsou často podceňovány, přestože mají dlouhodobý a kumulativní efekt na kvalitu života jedince.

V kontextu psychologie zdraví a klinické psychologie je klíčové pochopit, jak smyslové postižení ovlivňuje psychickou strukturu jedince včetně jeho sebeobrazu, kopingových strategií a sociálních interakcí.

Muzikoterapie jako jedna z uměleckých terapií nabízí unikátní možnosti psychologické intervence prostřednictvím strukturovaných hudebních stimulů. Jejím hlavním přínosem je aktivace alternativních neuronálních drah, které kompenzují postižené smyslové funkce a současně posilují emocionální regulaci a sociální adaptaci. Tento příspěvek se proto zaměřuje na psychologické aspekty smyslového postižení a možnosti jejich terapeutické modifikace pomocí muzikoterapie. Důraz je kladen na neuropsychologické mechanismy, psychodynamické procesy a sociálně-psychologické důsledky senzorické deprivace.

Psychologické důsledky smyslového postižení

Smyslová postižení nejsou pouze fyzickým handicapem, ale představují zásah do bio – psycho – sociálního paradigmatu jedince s postižením i jeho okolí. „Společenské vědy stejně jako současná medicína přijaly již v roce 1977 nové lékařské paradigma – Engelův bio-psycho-sociální model člověka, který předpokládá, že všechny tělesné a psychické nemoci v sobě zahrnují biologické, psychické a sociální prvky, jimž musíme věnovat pozornost, chceme-li, aby náš zásah byl účinný“ (Zacharová, 2005, s. 17). Tento model využívá i v Psychosomatické muzikoterapii, autorské metodě Marie Beníčkové. Tato metoda, ověřena výzkumem, se zaměřuje na vzájemné ovlivnění psychiky a soma – tedy tělesných symptomů a projevů. Vychází z více než třicetileté praxe a nabízí různé strategie v přístupu i k muzikoterapeutické intervenci smyslového postižení v návaznosti na nežádoucí psychické stavy a psychopatologické symptomy.

Senzorická deprivace a její neuropsychologické dopady

Podle Langmaiera odkazuje senzorická deprivace společně s deprivací biologickou, psychickou, motorickou, senzorickou, sociální a citovou k souhrnnému označení deprivace (Langmaier, Matějček, 1963). Senzorická deprivace je definována jako stav smyslového strádání vlivem dlouhodobého nedostatku smyslových podnětů. Vede ke zpomalení duševního vývoje (Hartl, 2004). Studie využívající funkční magnetickou rezonanci prokázaly, že u jedinců s vrozenou slepotou dochází k rekrutaci zrakové kůry pro zpracování sluchových a hmatových informací (Bavelier, Neville, 2002). Tento jev dokazuje, že mozek je schopný kompenzačních mechanismů, které však nemusí být vždy dostatečné. Dlouhodobá deprivace může vést k:

- kognitivnímu zpomalení (zejména u dětí s nedostatečnou stimulací),
- poruchám exekutivních funkcí (plánování, pracovní paměť),
- emoční labilitě v důsledku narušené regulace limbického systému (Merabet et al., 2005).

Výše uvedené podklady poukazují na klíčovou roli sluchu a zraku v sociálně-kognitivním vývoji. Senzorická deprivace tak není pouze percepčním deficitem, ale má kaskádový efekt na celkový psychický vývoj.

Psychopatologické symptomy spojené se smyslovým postižením

Psychopatologické symptomy spojené se smyslovým postižením představují komplexní a často podceňovaný rozměr duševního zdraví, který odráží nejen biologické důsledky senzorické deprivace, ale také psychosociální zátěž vyplývající z dlouhodobé adaptace na změněné podmínky vnímání světa. „Smyslová deprivace, zejména zraková nebo sluchová, může vést k chronickému stresu, který se projevuje úzkostnými poruchami, depresí nebo dokonce psychotickými symptomy. U osob s vrozenou hluchotou se například často objevují poruchy sociální interakce, které mohou připomínat projevy autistického spektra, a to kvůli omezenému přístupu k verbální komunikaci a emocionálnímu učení“ (Vágnerová, 2012 s. 230). U jedinců se zrakovým postižením se běžně objevují projevy úzkostných poruch, a to jak v podobě generalizované úzkosti, která je spojena s nejistotou v prostorové orientaci.

Nezřídka se objevují specifické fobie jako je strach z pádu nebo sociální fobie vyvolané obtížemi v neverbální komunikaci. Depresivní symptomatologie je zde často provázána s pocity izolace, ztrátou autonomie a frustrací z omezeného přístupu k vizuálním podnětům, které hrají klíčovou roli v emocionální regulaci a sociálních interakcích. U osob se sluchovým

postižením pak dominují projevy chronického stresu, který vyplývá z komunikačních bariér. Komunikační bariéry různé intenzity mohou vést k sociálnímu stažení, paranoidním tendencím nebo dokonce k halucinacím v podobě tzv. sluchových pseudohalucinací. Dlouhodobá smyslová deprivace dále zvyšuje riziko vzniku poruch spánku, a to jak v důsledku narušeného cirkadiálního rytmu. Jedinec s postižením má svoje očekávání a požadavky nebo se srovnává se zdravými lidmi což v něm vyvolává pocit méněcennosti a fungování a utváření celé osobnosti je záporně ovlivňováno. Výrazné a trvale snížené sebehodnocení a absentující sebeúcta oslabují schopnost aktivního životního přizpůsobení. V krajních situacích mohou vést i k hlubším a nezvratným poruchám osobnosti (Vítková a kol., 2004; Berenreiter, 2006). Rizikovou skupinou jsou zvláště nevidomí jedinci s nedostatkem světelného stimulu. U dětské populace se navíc často objevují projevy behaviorálních poruch v podobě stereotypního chování nebo agresivity. V případě nedostatečné podpory v rozvoji alternativních komunikačních strategií může stav vyústit v naprostou sociální izolaci s kumulativním efektem smyslového postižení a s dalšími neurovývojovými nebo kognitivními obtížemi. Výše uvedené symptomy nejsou pouhým důsledkem samotného postižení, ale často odrážejí systémové selhání v poskytnutí adekvátní psychologické, rehabilitační, terapeutické a sociální podpory, která by jedinci umožnila efektivně kompenzovat smyslový deficit a integrovat se do společenského prostředí bez chronického psychického zatížení.

Muzikoterapie v surdopedii o oftalmopedii

„Muzikoterapie je samostatný a svébytný uměleckoterapeutický obor, který prostřednictvím cíleného působení zvuků a hudby podporuje, rozvíjí a integruje kompetence člověka s cílem obnovy zdraví a naplnění bio – psycho – sociálně – spirituálních potřeb“ (Beníčková, 2017, s. 24-25).

Muzikoterapie v práci se sluchově postiženými využívá specifické postupy, které pomáhají rozvíjet zbývající smyslové schopnosti a zlepšovat kvalitu života. Fokus je cílen na podporu a rozvoj sluchové percepce, rezonance těla, vnímání zvukových vibrací a podporu komunikace prostřednictvím multisenzoriálního vnímání. Lidé se sluchovým postižením mohou hudbu a zvuky vnímat alternativními způsoby jako jsou hmatové vibrace, rytmus nebo vizuální podněty. Příkladem této cílené činnosti je pozorování pohybu nástrojů, světelných efektů nebo přímým dotykem zdroje zvuku. Tím se muzikoterapie stává přístupnou a efektivní i pro ty, kteří mají problémy se slyšením v klasickém významu.

Pro efektivní intervenci se používají hudební nástroje, které zprostředkovávají vibrace a rezonanci těla. Příkladem jsou bubny, xylofony nebo basové reproduktory, které umožňují silné vibrace vnímatelné dotykem. Rezonanční hudební nástroje, mezi něž patří terapeutické zvony, gongy či kantely, rozechvívají tělo a podporují tak hlubší vnímání zvuku skrze tělesnou odezvu. Tento přístup nejen stimuluje zbývající sluchové schopnosti, ale zároveň posiluje tělesné povědomí, rytmické cítění a celkovou smyslovou integraci. Dochází k podpoře a rozvoji komunikace, emocionálního vyjádření i sociální interakce u osob se sluchovým postižením.

Muzikoterapie v oftalmopedii využívá specifické terapeutické strategie, které pomáhají rozvíjet zbývající smyslové schopnosti a zlepšovat kvalitu života osob se zrakovým postižením. Hlavní důraz je kladen na podporu a rozvoj prostorové orientace, sluchové diferenciaci, hmatové percepce a rytmicko-motorické koordinace. Lidé se zrakovým postižením mohou

hudbu a zvuky vnímat a prostřednictvím sluchových a hmatových stimulů, rytmických vzorců nebo pohybových aktivit. Příkladem této cílené činnosti je naslouchání prostorově uspořádaným zvukům, dotykové explorace hudebních nástrojů nebo rytmické pohyby těla, které nahrazují vizuální informace. Tím se muzikoterapie stává přístupnou a efektivní i pro ty, kteří mají omezené nebo žádné zrakové vnímání.

Hudební nástroje, které zprostředkovávají sluchové, hmatové a pohybové podněty, jsou účinně využívány u práce s touto cílovou skupinou klientů a pacientů. Příkladem těchto hudebních nástrojů jsou klavír, xylofon nebo terapeutické zvony, které umožňují přesné sluchové rozlišení tónů a jejich prostorové umístění. Hmatově orientované nástroje, mezi něž patří vibrační desky nebo texturované bubny, podporují dotykové vnímání a jemnou motoriku. Tento postup nejen stimuluje zbývajících zrakových schopností (např. u osob s částečným viděním), ale zároveň posiluje sluchovou paměť, tělesnou koordinaci a prostorové uvědomění a orientaci. Dochází tak k podpoře komunikačních dovedností, emocionální stability a sociální interakce u osob se zrakovým postižením.

Výzkumné šetření

V rámci výzkumného šetření jsme zkoumali účinky dvouměsíční muzikoterapeutické intervence (2x týdně, 30 min) na rozvoj sociálních dovedností a komunikačních schopností u dětí se sluchovým postižením u 12 dětí ve věku 6–10 let. Šetření sloužilo jako předvýzkum pro možnost realizace výzkumu s větším výzkumným vzorkem. Pro hlubší analýzu sociálních dynamik jsme využili sociogram, který mapoval změny v preferencích vrstevnických vztahů před a po terapii. Zatímco v pre-testu byly děti často izolované (6 z 12 dětí nebylo vybráno jako "kamarádi" žádným jiným účastníkem), v post-testu se počet vzájemných voleb zvýšil o 40 %, přičemž 3 děti, původně zcela vyřazené ze sociální sítě skupiny, byly nyní aktivně zapojeny do herních interakcí. Kvalitativní pozorování odhalilo, že rytmické aktivity (bubnování, pohybové hry s hudbou) a improvizace na rezonanční nástroje (např. kantela, terapeutické zvony) podpořily neverbální dorozumívání, střídání rolí a společné zaměření pozornosti jako klíčové prvky sociální koheze. Dané výsledky podporují hypotézu, že strukturovaná muzikoterapeutická intervence s důrazem na hmatové, rytmické a pohybové prvky může u dětí se sluchovým postižením efektivně kompenzovat bariéry v sociální interakci a posilovat jejich schopnost neverbální komunikace a spolupráce ve skupině. Významné je zejména to, že zlepšení se neomezilo pouze na terapeutické prostředí, ale promítlo se i do běžných školních situací, jak potvrdili pedagogové v doplňkových rozhovorech.

Diskuse

Výsledky našeho předvýzkumu naznačují, že muzikoterapeutická intervence zaměřená na rytmické, hmatové a pohybové aktivity může významně ovlivnit sociální dynamiku a komunikační schopnosti dětí se sluchovým postižením ve věku 6–10 let. Sociogram jako klíčový analytický nástroj odhalil pozitivní posun v sociálních vztazích – zvýšení vzájemných voleb o 40 % a začlenění původně izolovaných dětí do skupinových interakcí, což potvrzuje potenciál muzikoterapie jako efektivního prostředku pro rozvoj sociální inkluze. Kvalitativní pozorování navíc ukázala, že rytmické aktivity a práce s rezonančními nástroji podpořily neverbální komunikaci, střídání rolí a společnou pozornost ve smyslu klíčových prvků pro budování sociální koheze. Zajímavým zjištěním je, že pozitivní změny přetrvávaly i mimo

terapeutické prostředí, jak dokazují zpětné vazby pedagogů o zlepšení interakcí ve školním kontextu. Přestože malý počet dětí a krátké trvání intervence limitují zobecnitelnost výsledků, předběžná data podporují hypotézu, že strukturovaná muzikoterapie s multisenzoriálním přístupem může být slibnou muzikoterapeutickou strategií pro kompenzaci sociálních a komunikačních bariér u dětí se sluchovým postižením. Závěry otevírají prostor pro další výzkum s větším vzorkem a delším časovým horizontem, který by mohl potvrdit dlouhodobé účinky intervence.

Závěr

Smyslová postižení a muzikoterapeutická intervence v surdopedii i oftalmopedii představují výzkumné téma, jehož zpracování může přinést zásadní možnosti zlepšení péče o danou cílovou skupinu. Zaměření na vývoj identity, emocionální regulaci a sociální interakce jedince skýtá prostor pro zmírnění nebo eliminaci diferencovaných deprivací. Senzorická deprivace, na kterou byl příspěvek zaměřen, vyvolává často kaskádu psychopatologických symptomů. Muzikoterapie se v tomto kontextu jeví jako cílená intervence s potenciálem překlenout komunikační bariéry u klientů a pacientů s těmito postiženími. Zatímco v surdopedii muzikoterapie usnadňuje rozvoj neverbálních komunikačních strategií a podporuje rytmicko-melodickou paměť, v oftalmopedii napomáhá prostorové vnímání, sluchovou diferenciaci a emocionální vyjádření. V důsledku této intervence dochází k zmírnění dopadů vizuální deprivace. Tento přístup nejen kompenzuje smyslové deficity, ale především posiluje psychickou odolnost a umožňuje jedincům s postižením plnohodnotnou participaci v sociálních a edukativních kontextech.

Bibliografie

- Bavelier, D., Neville, H. J. (2002). Cross-modal plasticity: Where and how? *Journal: Nature Reviews Neuroscience*, 3(6), 443–452.
- Beníčková, M. (2017). *Muzikoterapie a edukace*. Grada Publishing as.
- Berenreiter, D. (2007). *Psychologie handicapu aneb úskalí sociální integrace těžce zrakově postižených*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.
- Hartl, P. (2004). *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Langmeier, J., Matějček, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Merabet, L. B., Rizzo, J. F., Amedi, A., Somers, D. C., Pascual-Leone, A. (2005). What blindness can tell us about seeing again: merging neuroplasticity and neuroprostheses. *Nature Reviews Neuroscience*, 6(1).
- Zacharová, E., Hermanová, M., Šrámková, J. (2005). *Zdravotnická psychologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta.

*Marie Beníčková
PaedDr. Ph.D., DT
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze
Česká republika
mariebenickova@seznam.cz*

*Eva Hegarová,
PaedDr. Ph.D., DT;
Česká republika*

*Vysoká škola sociálnych vied a bezpečnosti
V Praze
eva.hegarova@seznam.cz*

MEDIÁCIA AKO JEDNA Z FORIEM RIEŠENIA KRÍZOVÝCH SITUÁCIÍ

MEDIATION AS A FORM OF CRISIS RESOLUTION

Zuzana Budayová

Summary

The paper deals with mediation as an alternative form of crisis resolution. The theoretical part presents the basic principles and importance of mediation in contemporary society. The practical part contains three case studies – a family conflict during divorce, a work conflict in a company and a neighborly dispute over noise – which illustrate the possibilities of applying mediation in various areas of life. The results show that mediation supports communication between the parties, enables finding mutually acceptable solutions and contributes to the long-term improvement of interpersonal relationships.

Keywords: mediation; conflict; crisis situation; communication; agreement; family mediation; work mediation; neighborly dispute.

Úvod

Pojem mediácia teda zahŕňa rôzne definície v závislosti od použitého teoretického rámca alebo perspektívy. Jedna právna definícia zdôrazňuje zapojenie mediátora a dvoch diskutujúcich, zatiaľ čo iná definícia má širší teoretický prístup, berúc do úvahy jej koncepciu, oblasti použitia a popis. Napriek týmto rozdielom sa mediácia stále považuje za inštitúciu založenú na rovnakých princípoch, ktorej cieľom je riešiť konflikty alebo spory. Organizácia, účinky a postavenie mediátorov sa však pri každej interpretácii líšia. Skúmaním mediácie z rôznych perspektív môžu výskumníci vyvinúť stratégie na zlepšenie procesu mediácie a zabezpečenie jeho účinnosti pri riešení sporov v rôznych oblastiach (Zákon NR SR č. 420/2004 Z. z. o mediácii).

Druhy sporov vhodných na mediáciu sú rôzne. Z legislatívneho hľadiska mediátor v súlade so zákonom o mediácii rieši spory vzniknuté:

- a) z občiansko-právnych vzťahov (civilná mediácia),
- b) z rodinno-právnych vzťahov (rodinná mediácia),
- c) z obchodno-záväzkových vzťahov (obchodná mediácia),
- d) z pracovno-právnych vzťahov (pracovná mediácia) (Šišková, 2012).

Civilná mediácia

Týmto názvom sa budú označovať spory zo vzťahov, ktorých ustanovenia upravuje Občiansky zákonník (Zákon NR SR č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník).

Hlavné spory sú nasledovné:

- susedstvo,

- vysporiadanie manželského spoluvlastníctva (BSM) - tieto spory sú niekedy zahrnuté do rodinnej mediácie,
- vysporiadanie podielového spoluvlastníctva,
- spory z dôvodu prevodu nehnuteľnosti, kúpnej zmluvy, darovacej zmluvy, vecného bremena,
- dedičské spory – podpisy dedičských zmlúv a z nich vyplývajúce oprávnenia,
- vlastnícke a spoluvlastnícke vzťahy, bytové a nájomné právo, úverové zmluvy.

Rodinná mediácia

Ide o jeden z najčastejších riešených typov sporov, ktorých podstatou je stabilizácia a náprava vzťahov medzi rodičmi, medzi rodičmi a deťmi, medzi deťmi, manželmi, partnermi a ostatnými príbuznými. V Českej republike má rodinná mediácia osobitné postavenie, rodinní mediátori musia okrem skúšky zložiť aj špeciálnu skúšku z rodinnej mediácie a na základe toho sú oprávnení vykonávať činnosť ako „registrovaní“ mediátori. Rodinná mediácia sa zaoberá riešením sporov a konfliktov vyplývajúcich zo spoločného života členov rodiny alebo ich vzájomných vzťahov. Zúčastnenými stranami sú všetci rodinní príslušníci. Účastníkmi sporu sú spravidla rodičia dieťaťa (manžel alebo nezosobášený partner) (Bratská, 1992).

Hlavné zameranie sporov v rodinnej mediácii sa zvyčajne týka:

- usporiadania bývania, kde partneri alebo manželia bývajú spolu, riešenia
- sporov týkajúcich sa rozluky, rozvodu a rodičovstva zahŕňa rôzne aspekty, ako je starostlivosť o deti, určenie vyživovacej povinnosti a úprava styku s dieťaťom a širšou rodinou, nezhôd pri výchove detí, vrátane rozhodnutí o ich vzdelávaní, mimoškolských aktivitách a výbere zdravotnej starostlivosti,
- sporov týkajúcich sa finančnej zodpovednosti voči rodičom, ako aj iných vyživovacích povinností týkajúcich sa manželov, príbuzných a ďalších,
- sporov, ktoré pramenia z rozšírených rodinných vzťahov a partnerského spolužitia, ako aj súrodenecké spory a konflikty medzi dospelými príbuznými (Bratská, 1992).

Niekedy sa rozvodová mediácia považuje za odlišnú od rodinnej mediácie. Rozvodová mediácia má za cieľ vyriešiť konflikty vyplývajúce z rozvodového konania medzi manželmi. V právnom rámci Slovenskej republiky sa manželia nemôžu vzájomne dohodnúť na rozvode. Rozvod ovplyvňuje nielen manželský vzťah, ale má vplyv aj na vzťahy medzi manželmi a ich deťmi. Práve v týchto vzťahoch často vznikajú konflikty súvisiace s rozvodom. Tieto konflikty sa zvyčajne točia okolo otázok, ako je dočasná starostlivosť o dieťa po rozvode, finančné záväzky voči deťom, rozhodnutia o výchove detí a úprava rodičovských práv a povinností. Účastníci rozvodovej mediácie majú možnosť sa o týchto veciach dohodnúť a predložiť ju súdu na schválenie. Okrem toho môže rozvodová mediácia zahŕňať aj spory týkajúce sa manželskej podpory (Šišková, 2012).

Obchodná mediácia

Ide o formu riešenia sporov v oblasti podnikania, najmä v oblasti obchodných vzťahov. Uplatňuje sa vtedy ak obchodní partneri potrebujú spolupracovať aj napriek nejakému obchodnému konfliktu, preto by nebolo vhodné, ak by konflikt vyústil do zničenia dobrého obchodného vzťahu. Cieľom mediátora je priviesť strany k dohode a podporiť ďalšiu spoluprácu. V sporoch ide často o veľké finančné prostriedky, preto celý proces mediácie kladie väčšie nároky na mediátora, ktorý je pod tlakom vyriešiť spor čo najefektívnejšie pre obe strany.

Medzi tieto spory patria najmä:

- spory medzi podnikateľskými subjektmi,
- spory medzi podnikateľmi a orgánmi štátnej správy alebo samosprávy (ak nezastávajú funkcie verejnej moci),
- spory vyskytujúce sa pri spolupráci dvoch alebo viacerých podnikateľských subjektov (neplatnosť zmluvy, nedodržanie zmluvných podmienok, porušenie zmluvných povinností, zlúčenie a rozdelenie subjektov, zodpovednosť (Bratská, 1992).
- medzi zamestnancami a nadriadenými (medzi podriadenými a nadriadenými),
- medzi zamestnancami,
- medzi odborovou organizáciou, ktorá združuje zamestnancov a vedenie spoločnosti,
- rozpory vyplývajúce z nedodržiavania kolektívnych zmlúv,
- konflikty vyplývajúce zo samotného pracovného pomeru,
- konflikty vzniknuté pri skončení pracovného pomeru,
- personálne otázky (Swanová, Baliová, Dolanská, 2016).

Najdôležitejšími faktormi sú jej vhodnosť resp. nevhodnosť. Mediácia sa považuje za vhodnú v situáciách ak obom stranám je zaručená možnosť zúčastniť sa dobrovoľne a zúčastnené strany prejavujú ochotu aktívne spolupracovať a preukazujú pozitívny prístup k hľadaniu riešenia. Jednotlivci zapojení do diskusie majú schopnosť a ochotu aktívne sa navzájom počúvať. Pokiaľ ide o predmet sporu alebo strany zúčastnené na spore, je potrebná maximálna diskretnosť. Naopak mediácia nie je vhodná v situáciách, ak si ktorákoľvek strana zúčastnená na spore želá riešenie prostredníctvom autoritatívneho rozhodnutia, prípadne jednotlivci sa uchýľujú alebo zastrážujú fyzickou agresiou, zapájajú sa do zneužívania návykových látok, prípadne jedna zo strán zjavne prejavuje neochvejný a tvrdohlavý postoj sprevádzaný verbálnou agresivitou, alebo jedna zo zúčastnených strán prechováva voči svojmu protivníkovi strach, alebo predmetnému konfliktu predchádzali násilné činy (Swanová, 2016).

Vybrané druhy mediácie v sociálnej práci

Konflikty sa vyskytujú pravidelne a vo všetkých sférach života, a preto je dôležité nájsť spôsoby ich efektívneho riešenia. Mediácia je aplikovaná v rôznych oblastiach, pričom rozlišujeme medzi mediáciou v civilných sporoch a v trestnom konaní (Holá, 2013).

Mediácia v civilných sporoch zahŕňa riešenie všetkých konfliktov a sporov vyplývajúcich z porušenia práv jednotlivcov v danej situácii alebo lokálnom kontexte. V rámci tejto oblasti sa identifikuje niekoľko aplikácií mediácie:

1. Rodinná a partnerská mediácia je najrozšírenejším využitím mediácie, pričom je považovaná za efektívnu metódu riešenia konfliktov.
2. Peer mediácia sa týka riešenia sporov medzi rovesníkmi, často v školskom prostredí, čím umožňuje efektívne vyriešiť konflikty medzi žiakmi, učiteľmi a vedením školy.
3. Obchodná mediácia sa zameriava na riešenie sporov medzi firmami, ukončenie obchodnej spolupráce, zmluvy a finančné záležitosti. Je charakteristická aktívnym prístupom strán a ich snahou dosiahnuť akceptovateľný výsledok pre obidve strany (Raban, 2004).
4. Mediácia v pracovnoprávných sporoch, často označovaná ako mediácia na pracovisku, sa zaoberá chronickými konfliktmi a problémami v organizáciách a pracovnoprávných vzťahoch.
5. Interetnická mediácia sa sústreďuje na konflikty medzi etnickými skupinami, ktoré majú odlišné názory a ctenia. Jej cieľom je zabrániť zneužitiu jednej skupiny druhou.

6. Komunitná mediácia sa aplikuje v rámci komunít na riešenie konfliktov medzi susedmi, medzigeneračné konflikty a problémy s inštitúciami (Holá, 2013).
7. Environmentálna mediácia rieši spory súvisiace s verejnou politikou, ako sú ekologické otázky alebo zriadenie verejných zariadení, kde je dôležité dosiahnuť dohodu (Matoušek, 2003).
8. Mediácia v politike a diplomacii sa často využíva pri riešení konfliktov medzi parlamentnými stranami, politických rokovaníach a rozpočtových otázkach. Naopak, mediácia v trestnom konaní je druhou hlavnou oblasťou mediácie. Napríklad podľa zákona Českej republiky §2 odsek 2 zákona č. 257/2000 Z.z. je mediácia definovaná ako mimosúdne sprostredkovanie za účelom riešenia sporu medzi obvineným a poškodeným a aktivity smerujúce k urovnaniu konfliktu v súvislosti s trestným konaním. Jej využitie vyžaduje súhlas obvineného a poškodeného (Paľa a kol., 2021).

Rodinná mediácia

Mediácia v rodinnom kontexte slúži ako dôležitý nástroj na riešenie konfliktov a podporu konštruktívnej komunikácie medzi členmi rodiny. Na rozdiel od tradičných protichodných prístupov ponúka mediácia kolaboratívny a nekonfliktný proces, ktorý umožňuje rodinám nájsť vzájomne prijateľné riešenia ich sporov. Poskytnutím neutrálneho priestoru, ktorý uľahčí vyškolený mediátor, môžu rodiny riešiť širokú škálu problémov vrátane plánov rodičovstva, delenia majetku, dedičských sporov a medzigeneračných konfliktov (Holá, 2013). Jednou z kľúčových výhod rodinnej mediácie je jej zameranie na zachovanie vzťahov a podporu porozumenia. Namiesto eskalácie konfliktov a vytvárania víťazov a porazených mediácia podporuje empatiu, aktívne počúvanie a kompromisy. Prostredníctvom riadených diskusií a štruktúrovaných rokovaní môžu členovia rodiny vyjadriť svoje obavy, potreby a perspektívy s rešpektom, čo vedie k trvalejším a uspokojivejším riešeniam (Holá, 2013). Sadecká Ondrášová uvádza, že rodinná mediácia často ukazuje ako nákladovo efektívnejšia a časovo efektívnejšia v porovnaní so súdnym sporom. Mediácia navyše ponúka väčšiu flexibilitu a dôvernosť, čo umožňuje rodinám prispôbiť riešenia, ktoré vyhovujú ich jedinečným okolnostiam a zachovávať súkromie. V prípadoch, ktoré sa týkajú detí, môže byť rodinná mediácia obzvlášť prospešná, pretože uprednostňuje najlepší záujem dieťaťa a povzbudzuje rodičov k účinnému spolurodičovstvu. Spoločným rozvojom rodičovských plánov a riešením problémov, ako je opatrovníctvo, návštevy a podpora dieťaťa, môžu rodičia minimalizovať vplyv konfliktu na svoje deti a podporovať ich blaho. Je však nevyhnutné uznať, že rodinná mediácia nie je bez problémov (Chovancova, 2017). Zložitá rodinná dynamika, nerovnováha moci a emocionálne napätie môžu skomplikovať proces mediácie a vyžadujú si kvalifikovaný zásah mediátora. Okrem toho môže byť potrebné citlivo riešiť kultúrne rozdiely, jazykové bariéry a otázky dôvery, aby sa zabezpečila inkluzívna a efektívna komunikácia. Podporovaním dialógu, podporou porozumenia a uľahčením spoločného riešenia problémov môže mediácia pomôcť rodinám zorientovať sa v konfliktoch, posilniť vzťahy a napredovať k harmonickejšej budúcnosti (Holá, 2013).

Mediácia v školskom prostredí

Mediácia v školskom prostredí a medzi rovesníkmi rovnakej vekovej skupiny slúži ako hodnotný prístup k riešeniu konfliktov a podpore pozitívneho vzdelávacieho prostredia. Či už

ide o riešenie sporov medzi študentmi, konflikty s učiteľmi alebo medziľudské problémy v rámci rovesníckych skupín, mediácia ponúka štruktúrovaný a kolaboratívny proces na hľadanie vzájomne prijateľných riešení (Auger, Boucharlat, 2005).

V školách poskytuje mediácia bezpečný a podporný priestor pre študentov, aby vyjadrili svoje obavy, pocity a perspektívy. Vyškolení mediátori, často členovia pedagogického zboru alebo špeciálne určení pracovníci, uľahčujú diskusie medzi zúčastnenými stranami a vedú ich prostredníctvom konštruktívnych komunikačných techník a stratégií riešenia problémov. Tým, že mediácia umožňuje študentom prevziať aktívnu úlohu pri riešení ich konfliktov, podporuje osobnú zodpovednosť, empatiu a rešpekt k druhým.

Jednou z hlavných výhod školskej mediácie je jej dôraz na obnovu vzťahov a podporu porozumenia. Mediácia namiesto uchýľovania sa k represívnym opatreniam alebo eskalácii konfliktov podporuje dialóg a zmierenie. Riešením základných problémov a skúmaním spoločných záujmov môžu študenti spolupracovať pri hľadaní kreatívnych riešení, ktoré spĺňajú ich potreby (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Okrem toho mediácia v školách môže pomôcť zabrániť tomu, aby konflikty prerástli do závažnejších disciplinárnych problémov. Včasným zásahom a proaktívnym riešením konfliktov môžu školy zmierniť prerušenia učenia, znížiť absenciu a vytvoriť podporné prostredie, v ktorom sa študenti cítia oceňovaní a vypočutí. Podobne aj mediácia medzi rovesníkmi rovnakej vekovej skupiny, často označovaná ako rovesnícka mediácia, ponúka mocný nástroj na riešenie konfliktov a podporu sociálno-emocionálneho rozvoja (Auger, Boucharlat, 2005).

Autorka Sadecká Ondrášová vo svojej rigorózne práci uvádza, že peer mediácia je formou mediácie, v ktorej rovesník, teda študent, zohráva úlohu mediátora a pomáha svojim spolužiakom vyriešiť spory. Okrem študentov môže mediátorom byť aj učiteľ alebo iný zamestnanec školy, ktorý využíva svoje znalosti a zručnosti v mediácii na neautoritatívne riešenie konfliktov (Sadecká Ondrášková, 2018).

Mediácia s mladistvým

Mediácia s mládežou ponúka dynamický a konštruktívny prístup k riešeniu konfliktov a podpore pozitívnych komunikačných zručností medzi mladými jednotlivcami. Či už ide o riešenie nezhôd medzi rovesníkmi, konfliktov s autoritami alebo rodinných problémov, mediácia poskytuje mladým podporný rámec, aby vyjadrili svoje obavy a pracovali na vzájomne výhodných riešeniach. Pri mediácii pre mladých ľudí vyškolení mediátori, často dospelí s odbornými znalosťami v práci s mladými ľuďmi, uľahčujú diskusie a vedú proces k vyriešeniu. Títo mediátori vytvárajú bezpečné a inkluzívne prostredie, kde sa mládež cíti oprávnená vyjadriť svoje názory a aktívne sa podieľať na hľadaní riešení (Šlosár, Lichner, 2018). Krása mediácie s mládežou spočíva v jej zameraní na posilnenie postavenia a budovanie zručností. Prostredníctvom riadených diskusií a cvičení na riešenie problémov sa mladí ľudia učia aktívne počúvať, asertívne sa vyjadrovať a efektívne spolupracovať s ostatnými. Tieto cenné komunikačné zručnosti im nielen pomáhajú orientovať sa v súčasných konfliktoch, ale vybavujú ich aj celoživotnými nástrojmi na zvládanie budúcich výziev (Bielešová, 2012). Okrem toho mediácia s mládežou podporuje pocit vlastníctva a zodpovednosti za riešenie konfliktov. Namiesto toho, aby sa mladí jednotlivci spoliehali na to, že nasadzujú riešenia, preberajú zodpovednosť za hľadanie spoločného základu a dosahovanie dohôd, ktoré spĺňajú potreby všetkých zúčastnených strán. Tento zmysel pre agentúru podporuje kultúru rešpektu,

porozumenia a spolupráce v rámci mládežníckych komunít (Prchal, 1970). Mediácia má s mládežou širšie spoločenské výhody znížením pravdepodobnosti eskalácie konfliktov a zapojenia sa do negatívneho správania. Včasným a proaktívnym riešením problémov pomáha mediácia predchádzať tomu, aby sa konflikty vymkli spod kontroly, a posilňuje pozitívne sociálne normy a správanie medzi mladými ľuďmi. Mediácia s mládežou v podstate ponúka holistický a posilňujúci prístup k riešeniu konfliktov a rozvoju zručností. Vďaka podpore komunikácie, spolupráce a zodpovednosti pomáha mediácia mladým jednotlivcom budovať zdravšie vzťahy, pestovať odolnosť a prosperovať v rôznych sociálnych kontextoch (Bratská, 1992).

Mediácia pre osoby v materiálnej núdzi

Mediácia pre jednotlivcov v hmotnej núdzi poskytuje podpornú a posilňujúcu cestu na riešenie sporov a riešenie kritických problémov súvisiacich so základnými životnými potrebami, akými sú bývanie, financie a prístup k základným službám. V tomto kontexte mediácia slúži ako súcitný a praktický prístup k zvládaniu zložitých výziev a podpore udržateľných riešení.

Jednotlivci, ktorí čelia hmotnej núdzi, sa často stretávajú s celým radom sporov a konfliktov, vrátane nezhôd medzi prenajímateľom a nájomcom, problémov súvisiacich s dlhmi, sporov s poskytovateľmi služieb a konfliktov s vládnyimi agentúrami. Mediácia ponúka štruktúrovaný a kolaboratívny proces na riešenie týchto výziev, ktorý spája zainteresované strany s cieľom identifikovať spoločné záujmy a preskúmať vzájomne prijateľné riešenia (Holá, 2013). Jednou z kľúčových výhod mediácie pre jednotlivcov v hmotnej núdzi je jej dôraz na zachovanie dôstojnosti a autonómie. Na rozdiel od protichodných prístupov, ktoré môžu prehliadnúť nerovnováhu moci a prehliadnúť zraniteľnosť, mediácia podporuje zdvorilú komunikáciu, empatiu a porozumenie. Podporovaním jedinca umožňuje mediácia jednotlivcom vyjadriť svoje obavy, vyjadriť svoje potreby a aktívne sa podieľať na hľadaní riešení, ktoré sú v súlade s ich cieľmi a hodnotami (Holá, 2013). Okrem toho môže mediácia pomôcť pri riešení systémových prekážok a nerovností, ktoré prispievajú k hmotnej núdzi, a to uľahčením dialógu a spolupráce medzi zainteresovanými stranami. Spojením prenajímateľov, veriteľov, poskytovateľov služieb, vládnych agentúr a komunitných organizácií môže mediácia podporiť systémové zmeny, obhajovať reformy politiky a zlepšiť prístup k zdrojom a podporným službám pre zraniteľných jednotlivcov a rodiny (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023). Mediácia pre jednotlivcov v hmotnej núdzi môže okrem riešenia okamžitých sporov pomôcť aj pri budovaní odolnosti a schopnosti sebaobhajovania. Prostredníctvom procesu mediácie si jednotlivci môžu osvojiť cenné komunikačné zručnosti, techniky vyjednávania a stratégie riešenia problémov, ktoré im umožnia efektívnejšie zvládať budúce výzvy. Okrem toho môže mediácia spájať jednotlivcov s komunitnými zdrojmi, sociálnymi službami a podpornými sieťami, ktoré môžu poskytovať nepretržitú pomoc a poradenstvo aj mimo mediačného stretnutia (Malacka, 2016).

Celkovo možno povedať, že mediácia pre jednotlivcov v hmotnej núdzi ponúka holistický a súcitný prístup k riešeniu sporov a podpore sociálnej spravodlivosti. Zdôraznením spolupráce, splnomocnenia a inkluzívnosti môže mediácia pomôcť jednotlivcom znovu získať pocit kontroly nad svojimi životmi, vybudovať silnejšie komunity a pracovať na spravodlivejšej a udržateľnejšej budúcnosti (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Mediačný proces

Mediačný proces je štruktúrovaná metóda založená na spolupráci na mimosúdne riešenie sporov a konfliktov. Zahŕňa pomoc neutrálnej tretej strany, známej ako mediátor, ktorá uľahčuje komunikáciu a vyjednávanie medzi zúčastnenými stranami. Cieľom mediácie je dosiahnuť obojstranne prijateľnú dohodu, ktorá rieši záujmy a obavy všetkých strán. Mediácia, centrálna zložka alternatívneho riešenia sporov, predstavuje štruktúrovaný, ale flexibilný proces na priateľské a konštruktívne riešenie konfliktov. Tento proces zvyčajne zahŕňa niekoľko kľúčových etáp, ktoré riadia vyškolení mediátori a sú zamerané na uľahčenie komunikácie, identifikáciu základných záujmov a vytváranie vzájomne prijateľných riešení (Swanová, 2016). Úvod a úvodné vyhlásenie: Proces mediácie sa začína úvodom mediátora, ktorý načrtne účel, pravidlá a očakávania. Každá strana má možnosť poskytnúť úvodné vyhlásenie, v ktorom vyjadrí svoje perspektívy a ciele mediácie.

- **Zber informácií:** Po úvodných vyhláseniach sa mediátor zapojí do zhromažďovania informácií, aby získal komplexné pochopenie danej problematiky. To môže zahŕňať kladenie objasňujúcich otázok, kontrolu relevantných dokumentov a skúmanie základných záujmov a obáv každej strany.
- **Spoločná diskusia a vyjednávanie:** S položeným základom mediátor uľahčuje spoločné diskusie medzi stranami, podporuje otvorenú komunikáciu a aktívne počúvanie. Prostredníctvom riadených vyjednávacích techník, ako je brainstorming a prerámanie, strany skúmajú potenciálne riešenia a kompromisy (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).
- **Súkromné výbory:** Niekedy môže mediátor viesť súkromné výbory s každou stranou samostatne, aby sa hlbšie ponoril do ich záujmov a preferencií. Tieto dôverné stretnutia umožňujú úprimné diskusie a brainstorming kreatívnych riešení.
- **Dohoda a uzavretie:** Ako mediácia postupuje, strany pracujú na dosiahnutí vzájomne prijateľnej dohody (Šlosár, Lichner, 2018). Mediátor pomáha pri navrhovaní podmienok dohody, pričom zabezpečuje jasnosť a komplexnosť. Po dosiahnutí konsenzu strany podpíšu dohodu, čím sa uznesenie formalizuje.
- **Sledovanie a implementácia:** Po mediácii môže mediátor nadviazať kontakt so stranami, aby zabezpečil súlad s dohodou a vyriešil akékoľvek pretrvávajúce obavy. Táto pokračujúca podpora posilňuje efektívnosť a udržateľnosť sprostredkovaného riešenia (Opalková, 2012).

Spory vhodné a nevhodné na mediáciu

Skúsení mediátori tvrdia, že prostredníctvom mediácie je možné riešiť takmer všetky spory. Avšak, je kritické rozlišovať medzi spormi vhodnými na mediáciu a tými, ktoré by mali byť vylúčené, pretože nie sú vhodné na mimosúdne urovanie. Takéto spory zahŕňajú situácie, v ktorých je nevyhnutné, aby právo určil súd, alebo ak jedna zo strán preferuje rozhodnutie rozhodcu alebo sudcu. Podľa zákona 420/2004 Z. z. sa mediácia venuje sporom občianskoprávnemu, obchodnému, pracovnému a rodinnému charakteru. V oblasti rodiny mediácia rieši rozvodové konflikty a vzťahy vzniknuté po rozvode, ale aj rôzne rodinné situácie, ktoré vyžadujú mimosúdne riešenie. Komunitné spory sa týkajú susedských vzťahov, asociácií vlastníkov domov a konfliktov medzi občanmi a susediacimi inštitúciami. Občianskoprávne spory zahŕňajú konflikty vzniknuté porušením práv ľudí žijúcich v určitých vzťahoch v danej

lokalite. Medzi obchodné spory patrí rozviazanie partnerstva, finančné a majetkové záležitosti a konštrukčné chyby. Spory v práci riešia personálne záležitosti, násilie a diskrimináciu na pracovisku, a otázky ukončenia pracovného pomeru. Mediácia sa tiež uplatňuje v oblasti školstva, kde rieši konflikty medzi žiakmi, učiteľmi, rodičmi a učiteľmi, a pôsobí preventívne pred prerastaním do väčších konfliktov (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Kritériá, ktoré pomáhajú rozhodnúť, či je daný spor vhodný na mediáciu:

- ✓ Obe strany súhlasia s účasťou na mediácii, čo je nevyhnutnou podmienkou pre realizáciu mediačného procesu. Buď si strany samy vyberú mediáciu pred autoritatívnym riešením, na odporúčenie okolia, alebo sami iniciovali mediáciu.
- ✓ Strany sú schopné spolu komunikovať aspoň na takej úrovni, aby bola možná výmena nových informácií. Ak strany spočiatku nie sú schopné viesť zmysluplný dialóg, môže tomu pomôcť komunikácia prostredníctvom mediátora.
- ✓ Spor a jeho potenciálne riešenia ponúkajú priestor na dohodu, ktorá vyhovuje obom účastníkom. Ak existuje len jedna alebo dve možnosti, teda nie je čo vyjednávať, je rozhodnuté a nie je čo mediovat'.
- ✓ Obe strany majú spoločný pocit zodpovednosti za vzniknutý konflikt. Ak jedna zo strán nie je ochotná prevziať časť zodpovednosti za konflikt, mediácia sa nemôže uskutočniť.
- ✓ Strany majú podiel v riešení záležitosti. Obe strany sú vzájomne závislé od vyriešenia konfliktu a svojím konaním prispeli k jeho vytvoreniu (Plamínek, 2013).

Krízové situácie

Počas mediácie môžu neočakávane nastať krízové situácie, ktoré môžu predstavovať významné výzvy pre proces riešenia. Krízové situácie v mediácii zahŕňajú celý rad problémov vrátane emocionálnych výbuchov, slepej uličky, nerovnováhy moci a ohrozenia bezpečnosti alebo pohody účastníkov. Tieto krízy môžu prameniť zo základných konfliktov, zvýšených emócií alebo nepredvídaných okolností, ktoré narúšajú proces mediácie a bránia pokroku smerom k riešeniu (Šimek, 2024). Pochopenie príčin krízových situácií je nevyhnutné, aby ich mediátori mohli efektívne riešiť. Medzi bežné spúšťače patria nevyriešené sťažnosti, poruchy komunikácie, nerealistické očakávania a vonkajšie stresory. Identifikovaním základných príčin kríz môžu mediátori prispôbiť svoje zásahy tak, aby zmiernili napätie a uľahčili konštruktívny dialóg. Medzi efektívne stratégie zvládania krízových situácií v mediácii patrí aktívne počúvanie, empatia, neutralita a udržiavanie bezpečného a podporného prostredia (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Mediátori musia zostať pokojní, vyrovnaní a nestranní a musia citlivo a profesionálne viesť strany cez momenty konfliktu. Techniky kolaboratívneho riešenia problémov, prerámcovania a testovania reality môžu stranám pomôcť dostať sa do slepej uličky a preskúmať alternatívne riešenia. Okrem toho proaktívne opatrenia, ako je stanovenie základných pravidiel, stanovenie jasných očakávaní a vykonávanie predbežných posúdení mediácie, môžu pomôcť zmierniť riziko kríz a zvýšiť celkovú účinnosť procesu mediácie. Budovanie vzťahu a dôvery s účastníkmi od začiatku môže podporiť odolnosť a uľahčiť konštruktívne zapojenie v náročných chvíľach. Krízové situácie sú neodmysliteľným aspektom mediácie a vyžadujú, aby mediátori boli pripravení, prispôsobiví a reagovali na vznikajúce

výzvy. Využitím efektívnych komunikačných techník, zručností pri riešení konfliktov a stratégií krízového manažmentu môžu mediátori úspešne prechádzať krízami a viesť strany k zmysluplným a udržateľným riešeniam (Šišková, 2012).

Krízové situácie môžu nastať počas mediácie, keď strany zažijú zvýšené emócie, patovú situáciu alebo neočakávané výzvy, ktoré ohrozujú priebeh alebo efektivitu procesu. Tieto krízy si vyžadujú kvalifikovanú intervenciu a riadenie zo strany mediátora, aby sa uvoľnilo napätie, obnovila sa komunikácia a aby sa strany nasmerovali k riešeniu. Tu sú niektoré bežné krízové situácie v mediácii a stratégie na ich riešenie.

Emocionálna eskalácia: Strany môžu byť premožené emóciami, ako je hnev, frustrácia alebo smútok, čo vedie k poruchám komunikácie a bráni produktívnemu dialógu. Mediátor by mal uznať a potvrdiť emócie strán a zároveň zachovať pokojné a neutrálne vystupovanie. Techniky ako aktívne počúvanie, empatia a prerámovanie môžu pomôcť deeskalovať emócie a vytvoriť priestor pre racionálnu diskusiu. Strany sa môžu dostať do patovej situácie, keď nie sú schopné nájsť spoločnú reč alebo pokročiť smerom k riešeniu. Mediátor môže použiť rôzne stratégie na prekonanie slepej uličky, ako je brainstorming o alternatívnych riešeniach, skúmanie základných záujmov alebo dočasné presunutie pozornosti na menej sporné otázky. Povzbudzovanie strán, aby si robili prestávky, poradili sa s poradcami alebo sa zúčastnili na poradách, môže tiež poskytnúť príležitosti na reflexiu a kreativitu (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Nerovnováha moci medzi stranami môže narušiť spravodlivosť a účinnosť mediácie, najmä v prípadoch, ktoré zahŕňajú nerovnaké zdroje, autoritu alebo vyjednávaciu silu. Mediátori by mali byť ostražití pri riešení dynamiky moci a zabezpečiť, aby všetky strany mali rovnakú príležitosť zúčastniť sa a obhajovať ich záujmy. Techniky, ako je kyvadlová diplomacia, zhromaždenie alebo využitie spoločnej mediácie s viacerými mediátormi, môžu pomôcť vyrovnať podmienky a umožniť stranám, aby sa efektívnejšie zapojili do procesu. Mediácia môže naraziť na etické dilemy alebo právne komplikácie, ktoré si vyžadujú starostlivé zváženie a riadenie. Mediátori by mali dodržiavať profesionálne etické štandardy a právne usmernenia, zachovávať neustrannosť, dôvernosť a transparentnosť počas celého procesu (Swanová, 2016).

Konzultácia s právnymi expertmi alebo odporúčanie strán na právneho poradcu, ak je to vhodné, môže pomôcť vyriešiť akékoľvek právne obavy alebo zabezpečiť súlad s príslušnými zákonmi a nariadeniami. V situáciách, kde existujú bezpečnostné riziká alebo obavy o fyzické alebo emocionálne blaho strán alebo mediátorov, je prioritou bezpečnosť. Mediátori by mali posúdiť situáciu, podľa potreby zasiahnuť, aby sa zabezpečila okamžitá bezpečnosť všetkých účastníkov, a zvážiť alternatívne opatrenia alebo zásahy, ak mediácia nemôže bezpečne pokračovať. Na účinné riešenie bezpečnostných hrozieb môže byť potrebná spolupráca s príslušnými orgánmi, ako sú orgány činné v trestnom konaní alebo sociálne služby. Vonkajšie faktory, ako sú neočakávané prerušenia, logistické problémy alebo environmentálne stresory, môžu narušiť mediačné konanie a vyžadujú si prispôsobivosť a flexibilitu zo strany mediátora. Udržiavanie pokoja, efektívne riadenie logistiky a otvorená komunikácia so stranami o akýchkoľvek narušeniach alebo zmenách v procese môže pomôcť zmierniť vplyv vonkajších faktorov a udržať mediáciu na správnej ceste (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023). Rozpoznaním a efektívnym riadením krízových situácií v mediácii môžu mediátori pomôcť stranám zorientovať sa vo výzvach a posunúť sa k riešeniu konštruktívnym a produktívnym

spôsobom. Silné komunikačné schopnosti, empatia, prispôsobivosť a oddanosť etickým praktikám sú základnými vlastnosťami mediátorov na úspešné riešenie kríz a uľahčenie pozitívnych výsledkov v mediácii (Šlosár, Lichner, 2018).

Možnosti riešenia krízových situácií

Krízové situácie predstavujú významné výzvy v rôznych oblastiach vrátane medziľudských konfliktov, organizačných sporov a napätia v komunite. Zatiaľ čo tradičné metódy riešenia konfliktov môžu zhoršiť krízy alebo viesť k dlhodobým protichodným výsledkom, mediácia ponúka sľubnú alternatívu na zmiernenie napätia a podporu konštruktívneho dialógu. Táto práca skúma účinnosť mediácie pri riešení krízových situácií a skúma rôzne stratégie a prístupy používané na riešenie kríz prostredníctvom mediácie. Štúdiá vychádzajúce z teoretických rámcov, prípadových štúdií a empirického výskumu skúma výhody, obmedzenia a výsledky mediačných intervencií v krízových situáciách. Analýzou úlohy mediátorov, dynamiky riešenia krízy a vplyvu kultúrnych a kontextových faktorov táto práca prispieva k hlbšiemu pochopeniu mediácie ako životaschopného prístupu k zvládaniu kríz a podpore udržateľného budovania mieru a transformácie konfliktov (Kusá, 2006).

Riešenie krízových situácií pomocou mediácie si vyžaduje kombináciu proaktívnych stratégií na deeskaláciu napätia, obnovenie komunikácie a nasmerovanie strán k riešeniu.

Tu je niekoľko možností riešenia krízových situácií v mediácii:

Uľahčiť otvorený dialóg:

Povzbudzujte strany, aby otvorene vyjadrili svoje obavy, perspektívy a emócie v bezpečnom a rešpektujúcom prostredí. Aktívne počúvanie a empatická komunikácia môžu pomôcť stranám cítiť sa vypočuté a pochopené, čím sa položí základ pre konštruktívny dialóg.

Identifikujte základné záujmy:

Preskúmajte základné záujmy a potreby, ktoré riadia pozíciu každej strany, aby ste odhalili spoločný základ a potenciálne oblasti dohody. Zameraním sa na spoločné záujmy a nie na pevné pozície môžu strany spolupracovať na vývoji kreatívnych riešení, ktoré riešia ich spoločné záujmy.

Brainstorming:

Povzbudzte strany, aby prediskutovali a preskúmali širokú škálu možných riešení základných problémov. Uľahčiť proces spoločného riešenia problémov, ktorý stranám umožňuje vytvárať a hodnotiť alternatívne možnosti bez posudzovania alebo kritiky.

Riešenie nerovnováhy moci:

Pamätajte na nerovnováhu moci, ktorá môže existovať medzi stranami, a podniknite kroky na zmiernenie ich vplyvu na proces mediácie. Zabezpečte, aby všetky strany mali rovnakú príležitosť zúčastniť sa a obhajovať svoje záujmy, a využívať techniky na vyrovnanie podmienok, ako je zmena rámca, stratégie splnomocnenia alebo spoločná mediácia s viacerými mediátormi (Šlosár, Lichner, 2018).

Vytvorte bezpečné prostredie:

Vytvorte základné pravidlá a normy pre úctivú komunikáciu a správanie počas procesu mediácie. Zachovajte neutrálny a neodsudzujúci postoj ako mediátor a okamžite zasiahnite, aby ste vyriešili akékoľvek neúctivé alebo rušivé správanie, ktoré môže vzniknúť.

Vyhľadajte externú podporu:

V situáciách, keď sú potrebné ďalšie odborné znalosti alebo podpora, zapojte externých odborníkov, ako sú terapeuti, poradcovia alebo právni poradcovia, ktorí vám poskytnú špecializovanú pomoc. Spolupracujte s týmito odborníkmi na efektívnej integrácii ich poznatkov a odporúčaní do procesu mediácie.

Preformulovať perspektívy:

Pomôžte stranám preformulovať ich perspektívy a preformulovať problémy s cieľom podporiť porozumenie a empatiu. Pomôžte stranám vidieť situáciu z rôznych uhlov a zvážiť alternatívne uhly pohľadu, čo môže viesť k väčšej empatii a ochote spolupracovať na riešení.

Využitím týchto možností na riešenie krízových situácií v mediácii môžu mediátori efektívne zvládať výzvy, podporovať konštruktívny dialóg a uľahčovať zmysluplné riešenie konfliktov spôsobom, ktorý rešpektuje záujmy a dôstojnosť všetkých zúčastnených strán (Ragalová, Pružinská, Labáth, 2023).

Identifikáciu príkladu mediácie – rodinná mediácia, mediácia pracovného konfliktu, susedský konflikt

Mediácia je proces, v ktorom neutrálna tretia osoba – mediátor – pomáha stranám v konflikte komunikovať, porozumieť si a nájsť riešenie, ktoré rešpektuje záujmy všetkých zúčastnených. Základnými princípmi sú:

- dobrovoľnosť – účastníci sa rozhodnú vstúpiť do mediácie slobodne,
 - dôvernosť – obsah mediácie sa nezverejňuje,
 - rovnosť strán – nikto nie je v procese zvýhodnený,
 - neutralita mediátora – mediátor nerozhoduje, iba usmerňuje,
 - orientácia na riešenie – cieľom je nájsť dohodu, nie určiť vinníka.
 - Mediácia má význam nielen pri riešení sporov, ale aj pri predchádzaní ich eskalácie.
- Nasledujúce prípadové štúdie ukazujú jej praktické využitie v rôznych oblastiach.

Rodinná mediácia

Situácia:

Manželia po pätnástich rokoch manželstva podali žiadosť o rozvod. Hlavným sporným bodom bola starostlivosť o dve maloleté deti a rozdelenie spoločného majetku. Komunikácia medzi partnermi bola veľmi napätá, časté hádky negatívne vplývali na deti.

Priebeh mediácie:

Na odporúčanie sociálneho pracovníka sa pár rozhodol využiť služby mediátora. Počas prvého stretnutia mediátor vysvetlil princípy mediácie – dobrovoľnosť, nestrannosť a dôvernosť. V úvode každá strana dostala priestor vyjadriť svoje pocity a požiadavky. Mediátor usmerňoval rozhovor tak, aby nedochádzalo k urážkam a aby sa hľadali konkrétne riešenia.

Počas viacerých stretnutí sa manželia dohodli na striedavej osobnej starostlivosti o deti a na konkrétnom finančnom príspevku zo strany otca. V otázke majetku našli kompromis – byť zostal matke, kým auto a časť úspor pripadli otcovi.

Výsledok:

Mediácia pomohla stranám predísť zdĺhavému a stresujúcemu súdnemu konaniu. Manželia síce zostali rozvedení, ale naučili sa efektívnejšie komunikovať pri otázkach týkajúcich sa detí. Deti tým získali stabilnejšie prostredie a menšie napätie v rodine.

Poučenie:

Tento prípad ukazuje, že mediácia dokáže zmierniť emócie, obnoviť komunikáciu a umožniť stranám prevziať zodpovednosť za riešenie krízovej situácie namiesto prenášania rozhodnutia výlučne na súd.

Mediácia pri riešení pracovného konfliktu

Úvod do situácie:

V jednej stredne veľkej výrobnjej firme vznikol vážny konflikt medzi vedúcim tímu a dvomi dlhoročnými zamestnancami. Spor sa začal nenápadne – odlišnými názormi na rozdelenie pracovných zmien a nadčasov. Postupne sa však prehĺbil a prerástol do osobných útokov, obviňovania z nespravodlivosti a dokonca podozrení z diskriminácie. Atmosféra na pracovisku sa stala napätou, začala klesať produktivita a pridali sa aj ďalší kolegovia, ktorí sa prikláňali na jednu či druhú stranu. Firma čelila riziku eskalácie sporu až na pracovnoprávny súd. Preto vedenie rozhodlo skúsiť mimosúdne riešenie prostredníctvom mediácie.

Príprava mediácie:

Zástupca personálneho oddelenia kontaktoval certifikovaného mediátora. Ten si najskôr vypočul jednotlivé strany oddelene, aby lepšie pochopil jadro konfliktu a identifikoval, ktoré témy sú pre účastníkov citlivé.

Vedúci tímu tvrdil, že jeho rozhodnutia boli vecné a potrebné pre chod výroby, no čelil neustálej kritike a podkopávaniu autority.

Zamestnanci sa cítili nedocenení a presvedčení, že nadčasy boli rozdeľované nespravodlivo a vždy na ich úkor.

Mediátor pripravil plán stretnutí a vysvetlil zásady mediácie – dobrovoľnosť, nestrannosť a dôvernosť procesu.

Priebeh mediácie:

Mediátor zdôraznil, že jeho úlohou nie je rozhodovať, ale pomôcť stranám nájsť riešenie. Dohodli sa na základných pravidlách: rešpekt, neprerušovanie a sústredenie sa na riešenia namiesto osobných útokov.

Identifikácia problémov

Každá strana dostala priestor pomenovať, čo ju trápi. Zamestnanci poukázali na konkrétne situácie, keď museli pracovať nadčas, kým iní kolegovia mali voľno. Vedúci argumentoval, že ich prácu považoval za spoľahlivú a nechcel zaťažovať novších kolegov, aby neohrozil výrobný proces.

Odhalenie nedorozumení:

Ukázalo sa, že problém nebol len v pracovných zmenách, ale aj v dlhodobom pocity zamestnancov, že ich prínos nie je oceňovaný. Nedostatok otvorenej komunikácie viedol k rastu napätia a nedôvere.

Hľadanie riešení:

Mediátor naviedol strany k tomu, aby si navzájom vyjadrili, čo by im pomohlo cítiť sa spravodlivo a rešpektovane. Po diskusii navrhli tieto opatrenia:

zavedenie transparentného harmonogramu nadčasov, ktorý bude vopred zverejnený, pravidelné tímové porady, kde budú môcť zamestnanci otvorene hovoriť o svojich návrhoch, uznanie dlhoročnej práce zamestnancov formou rozhodnutia o bonusoch zo strany vedenia, záväzok vedúceho tímu poskytovať spätnú väzbu častejšie a konštruktívnym spôsobom.

Výsledok:

Po troch mediálnych stretnutiach sa podarilo dosiahnuť písomnú dohodu, ktorú všetky strany podpísali. Atmosféra vo firme sa postupne upokojila, komunikácia sa zlepšila a konflikty sa prestali riešiť „za zatvorenými dverami“ či šírením klebiet. Zamestnanci získali pocit, že ich hlas je počutý, a vedúci tímu lepšie pochopil potrebu transparentnosti a ocenenia práce svojich podriadených. Vedenie firmy ocenilo, že sa spor nevystupňoval do právneho sporu, ktorý by bol nákladný a poškodil povesť firmy.

Poučenie z prípadu:

Táto prípadová štúdia ukazuje, že mediácia v pracovnom prostredí: umožňuje obnoviť dôveru medzi stranami, je efektívnym nástrojom na predchádzanie dlhodobým konfliktom, dokáže chrániť nielen vzťahy, ale aj ekonomické záujmy organizácie, učí účastníkov konštruktívne komunikovať aj do budúcnosti.

Mediácia pri susedskom spore

Úvod do situácie:

V menšom bytovom dome v krajskom meste vznikol konflikt medzi dvomi susedmi – pánom Karolom (62 rokov, na dôchodku) a mladým párom Martinom a Zuzanou (oba 30 rokov). Jadro sporu tvoril hluk – starší sused sa sťažoval, že mladí hrávajú večer hlasnú hudbu, pozývajú priateľov a spôsobujú nadmerný ruch. Mladí manželia tvrdili, že ide o bežnú spoločenskú aktivitu a že ich sused je prehnane citlivý.

Napätie medzi nimi postupne prerástlo do otvorených hádok na chodbe, vzájomných urážok a dokonca aj sťažností na správcu bytového domu. Situácia sa stala neúnosnou – nielen pre samotných účastníkov, ale aj pre ostatných obyvateľov domu, ktorí sa nechceli miešať do konfliktu. Správca preto odporučil využiť službu mediátora.

Príprava mediácie:

Mediátor si najskôr dohodol individuálne stretnutia so zúčastnenými stranami.

Pán Karol vyjadril frustráciu – bol zvyknutý na pokojné prostredie, mal zdravotné problémy so spánkom a cítil sa nerešpektovaný.

Martin a Zuzana argumentovali, že hudbu nikdy nepúšťajú po 22. hodine a že majú právo žiť aktívnym spoločenským životom. Navyše ich mrzelo, že sused sa s nimi hádal namiesto toho, aby sa normálne porozprával.

Mediátor vysvetlil princípy mediácie: dobrovoľnosť, mlčanlivosť a snahu o hľadanie spoločného riešenia namiesto dokazovania, kto má pravdu.

Priebeh mediácie:

Na začiatku mediátor nastavil základné pravidlá: neútočiť osobne, hovoriť v „ja-výpovediach“ („ja cítim...“, „ja potrebujem...“), a počúvať sa navzájom.

Identifikácia hlavných problémov

Pán Karol sa cítil izolovaný a vyrušovaný, čo mu spôsobovalo zdravotné ťažkosti.

Mladí susedia sa cítili obmedzovaní a nepochopení, zároveň im vadilo, že sused zveličuje situáciu.

Odhalenie skrytých potrieb:

Počas diskusie sa ukázalo, že pán Karol trávil väčšinu času doma a bol citlivejší na zvuky, ktoré by si iní ani nevšimli. Zároveň sa cítil osamelý, pretože jeho rodina žila ďaleko. Mladí manželia

zas priznali, že by ocenili lepšie susedské vzťahy, no mali pocit, že Karol je nepriateľsky naladený.

Hľadanie riešení:

Mediátor navrhol, aby si strany spísali, čo by im pomohlo k spokojnejšiemu spolunažívaniu. Po diskusii sa dohodli na týchto bodoch:

Martin a Zuzana obmedzia hlasnú hudbu a návštevy najneskôr do 21:30 hod., pri väčších oslavách vopred informujú suseda a ponúknu mu možnosť obrátiť sa priamo na nich, pán Karol na oplátku prisľúbil, že sa v prípade problémov obráti priamo na mladých a nebude okamžite eskalovať konflikt cez správcu alebo hádkou na chodbe, raz za čas si nájdu chvíľu na priateľský rozhovor – aby sa vzťah nestaval len na konfliktoch, ale aj na normálnej ľudskej komunikácii.

Výsledok:

Dohoda bola spísaná a podpísaná všetkými stranami. Už počas mediácie sa atmosféra medzi susedmi zlepšila – začali sa počúvať a chápať, prečo je druhá strana citlivá na určité veci.

V nasledujúcich mesiacoch sa situácia stabilizovala. Hudba a hluk ustúpili do prijateľnej miery, pán Karol sa prestal sťažovať a dokonca si s mladými susedmi niekoľkokrát posedel pri káve. V dome sa obnovila pokojná atmosféra a ostatní obyvatelia ocenili, že problém bol vyriešený bez ďalších hádok a sťažností.

Poučenie z prípadu:

Táto prípadová štúdia ukazuje, že mediácia v susedských sporoch:

- dokáže prekonať bariéry nedorozumení a predsudkov,
- ponúka priestor nielen na riešenie konkrétneho problému (hluk), ale aj na zlepšenie medziľudských vzťahov,
- pomáha predchádzať ďalšej eskalácii konfliktu a znižuje stres nielen pre zúčastnených, ale aj pre celé okolie,
- podporuje dlhodobú udržateľnosť riešenia, keďže dohoda vychádza zo spoločných potrieb oboch strán, nie z rozhodnutia zvonku.

Záver

Mediácia predstavuje moderný a efektívny spôsob riešenia krízových situácií, ktorý kladie dôraz na komunikáciu, porozumenie a hľadanie vzájomne prijateľných riešení. Na rozdiel od autoritatívnych foriem rozhodovania umožňuje stranám aktívne sa podieľať na procese a prevziať zodpovednosť za výsledok. Vďaka svojej flexibilitě, dôrazu na dobrovoľnosť a zachovaniu vzťahov je mediácia nielen nástrojom riešenia konfliktov, ale aj prevenciou ich eskalácie. V súčasnej spoločnosti, ktorá je charakteristická vysokou mierou napätia a zložitými medziľudskými vzťahmi, má mediácia svoje pevné miesto ako humánna, konštruktívna a perspektívna alternatíva k tradičným postupom.

Bibliografia

- Auger, M. T., Boucharlat, Ch. (2005). Učiteľ a problémový žák : Strategie pro řešení problémů s kázní a učením. Praha: Portál.
- Bieleszová, D. (2012). Školská mediácia: riešenie konfliktov a sporov zmierovaní. Iura edition, Bratislava.
- Bratská, M. (1992). Vieme riešiť záťažové situácie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Nitra.

- Holá, L. (2013). *Mediace v teorii a praxi*. Grada Publishing, Praha.
- Chovancova, K. (2017). Mediation in Slovakia and the Czech Republic: Niceties of Legal Neighborhood. *YB on Int'l Arb.*, 5, 285.
- Kusá, D. (2006). *Riešenie konfliktov II. Život bez predsudkov*. Mirius, Bratislava.
- Malacka, M. (2016). *Mediace dnes - realita a perspektivy*. Teoretik, Praha.
- Matoušek, O. (2003). *Metody a řízení sociální práce*. Portál, Praha.
- Opalková, J. (2012) *Mediácia interkultúrnej komunikácie*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov.
- Paľa, G., Popovič, J., Halagová, E., Volková, N. (2021) *Mediácia a jej význam pre človeka a spoločnosť*. Prešovská univerzita, Prešov.
- Plamínek, J. (2013) *Mediace: nejúčinnější lék na konflikty*. Grada, Praha.
- Prchal, J. (1970) *Konflikty dospívajících dětí s rodiči*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Raban, P. (2004) *Alternativní řešení sporů, arbitráž a rozhodci v České a Slovenské republice*. C. H. Beck, Praha.
- Sadecká Ondrášková, L. (2018) *Mediácia a peer mediácia v stredoškolskom prostredí*. (Rigorózná práca). PedF MU v Brne.
- Swanová, B. (2016) *Mediácia Praktický právny poradca*. Wolters Kluwer s.r.o., Bratislava, s. 18.
- Swanová, B., Baliová, D., Dolanská, R. (2016) *Mediácia: praktický právny sprievodca*. Wolters Kluwer, Bratislava.
- Šimek, V. (2024) *Činnosť a úloha výchovného poradcu na strednej škole*. *Pedagogické diskusie* 10(1), *Časopis vysokoškolských pedagógov, študentov a mladých výskumníkov na Inštitúte Juraja Páleša v Levoči, Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku*. – *Levoča (Slovensko) : MTM Levoča*, s. 9-22.
- Šišková, T. (2012) *Facilitativní mediace : řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. Portál, Praha.
- Šlosár, D., Lichner, V. (2018) *Mediácia v systéme sociálnej práce*. FF UPJŠ, Košice.
- Ragalová, D., Pružinská, J., Labáth, V. (2023) *Mediácia: odborná príprava*. Wolters Kluwer, Bratislava.
- Zákon NR SR č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon NR SR č. 141/2010 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 420/2004 Z. z. o Mediácii a o doplnení niektorých zákonov.
- Zákon NR SR č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

Zuzana Budayová
doc. PhDr. Mgr. PhD., M.Ed
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta, Teologický inštitút
Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie (Slovenská republika)
<https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>
E-mail: zuzana.budayova@ku.sk

INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO NÁSTROJ RESILIENCE ČLOVĚKA A SPOLEČNOSTI

INCLUSIVE EDUCATION AS A TOOL FOR HUMAN AND SOCIETY RESILIENCE

Petra Gazdová, Alena Žofčinová

Summary

Inclusive education is one of the key factors that contribute to the development of the resilience of the individual and society as a whole. The essence of inclusion is equal access to education, acceptance of diversity and the ability of the school system to respond to the individual needs of each student. The article deals with the theoretical, legislative and psychological aspects of inclusion, its benefits for personal and social resilience, and further describes the current challenges of implementing inclusive principles in the Czech educational environment. Special attention is paid to the role of the pedagogue as a key factor in the formation of a resilient educational system that manages dynamic changes in society and increasing demands for the quality of education.

Keywords: inclusion, inclusive education, resilience, pedagogical resilience, equal opportunities, community

Úvod

Moderní vzdělávací systémy čelí mnoha výzvám spojeným s rostoucí diverzitou populace, globalizací, digitalizací a sociálními nerovnostmi. Inkluzivní vzdělávání se proto stalo jedním z hlavních témat současné pedagogiky a vzdělávací politiky. Cílem inkluze není pouze integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, ale vytváření prostředí, v němž se všichni žáci – bez ohledu na své schopnosti, původ, kulturu či zdravotní stav – mohou vzdělávat společně.

Resilience (odolnost) v této souvislosti znamená schopnost jednotlivce i systému čelit změnám, překonávat obtíže a přizpůsobovat se novým podmínkám. Vzdělávání je prostředkem k posilování osobní i společenské resilience, jelikož rozvíjí klíčové kompetence pro zvládání životních situací.

Historie a vývoj inkluzivního vzdělávání

Myšlenka inkluze má kořeny v mezinárodních dokumentech, především v *Salamanské deklaraci UNESCO (1994)*, která vyzdvihla princip vzdělávání pro všechny. Následně navázaly evropské i národní strategie zaměřené na podporu rovnosti a spravedlnosti ve vzdělávání. V České republice byly tyto principy legislativně ukotveny v *zákoně č. 561/2004 Sb. (školský zákon)* a ve *vyhlášce č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných*.

Postupně se tak české školství posunulo od modelu segregace k modelu inkluze. Současná koncepce chápe vzdělávání jako otevřený proces, v němž má každý žák právo na podporu podle

svých potřeb. Zmiňovaný přístup posiluje sociální soudržnost a rozvíjí schopnost společnosti zvládat krize prostřednictvím solidarity a empatie.

Teoretická východiska inkluze a resilience

Podle Lechty (2016) je inkluze procesem, který směřuje k úplné akceptaci každého jednotlivce ve vzdělávacím prostředí. Zilcher (2019) zdůrazňuje, že inkluze není jednorázová reforma, ale trvalý systémový proces, který vyžaduje spolupráci všech aktérů – učitelů, rodičů, institucí i žáků samotných.

Resilience je chápána jako schopnost reagovat na nepříznivé podmínky, přizpůsobovat se a zároveň zachovat funkčnost systému (Masten, 2014). V kontextu školství se odolnost projevuje schopností učitelů i žáků adaptovat se na změny a zachovat kvalitu vzdělávání i v krizových obdobích (např. pandemie COVID-19).

Legislativní rámec inkluzivního vzdělávání v ČR

Právní rámec inkluzivního vzdělávání tvoří zejména *školský zákon č. 561/2004 Sb.*, který stanovuje princip rovného přístupu ke vzdělávání, a *vyhláška č. 27/2016 Sb.*, jež detailně upravuje podpůrná opatření. Dokumenty garantují, že žák se speciálními vzdělávacími potřebami má právo na přiměřenou podporu, a škola má povinnost zajistit podmínky pro jeho vzdělávání.

Součástí inkluze jsou různé formy podpůrných opatření – od úprav výuky, přes asistenci pedagoga až po využívání speciálních pomůcek a metod. Důraz je kladen na individuální přístup a participaci žáků na vzdělávacím procesu.

Pedagogická odolnost a role učitele

Pedagogická odolnost a role učitele

Učitel je bezesporu klíčovou osobností inkluzivního vzdělávání. Role učitele se neomezuje pouze na přenos vědomostí, ale zahrnuje i facilitaci sociální interakce, podporu rozvoje osobnosti žáka a vytváření bezpečného prostředí pro učení. Jak uvádí Hornák (2014, s. 45–48), od učitele v inkluzivní škole se očekává schopnost diferencovat výuku podle individuálních potřeb žáků, reflektovat vlastní pedagogické postupy, spolupracovat s odborníky ze školských poradenských zařízení a udržovat otevřenou komunikaci s rodiči.

Zásadní podmínkou úspěchu inkluzivní pedagogiky je míra profesní a psychické odolnosti učitele (teacher resilience). Kompetence zahrnuje dovednost adaptovat se na měnící se podmínky, vyrovnávat se s frustrací, zvládat stres a zachovat si pracovní motivaci i v náročném kontextu (Day & Gu, 2014). Tait (2008) definuje pedagogickou resilienci jako dynamický proces, při němž učitel čerpá sílu z profesních zkušeností, pozitivních vztahů a smyslu své práce.

Podle Howardové a Johnsona (2004) je resilience úzce spojena s podporou ze strany vedení školy, klimatem důvěry a dostupností profesního rozvoje. Školy, které systematicky poskytují supervizi, mentoring a kolegiální podporu, vykazují vyšší míru stability učitelských týmů a nižší riziko syndromu vyhoření. Výzkum Daye a Gu (2014), který analyzoval profesní dráhy více než 300 učitelů ve Velké Británii, prokázal, že dlouhodobá pracovní spokojenost je silně korelována s možností spolupráce, uznáním a jasnou školní vizí.

V českém kontextu se otázkou pedagogické resilience zabývá např. Havlík a Kot'ová (2017), kteří upozorňují, že učitelé v inkluzivním prostředí čelí dvojímu tlaku: jednak musí reagovat na vzdělávací potřeby žáků, jednak na administrativní a organizační nároky systému. Na tuto linii navazuje také studie Šimka (2025) *The Necessity of Teacher Development in the Czech Republic*, publikovaná v časopise *Review of theology, social sciences and sacred art* která akcentuje nezbytnost systematického profesního rozvoje učitelů jako klíčového předpokladu jejich odolnosti v podmínkách měnících se kurikulárních požadavků, intenzivní inkluze a zvyšující se společenské odpovědnosti školy. Kvalitní podpora vedení školy, promyšleně koncipované další vzdělávání a úzká spolupráce s asistenty pedagoga se v těchto souvislostech ukazují jako klíčové faktory prevence psychického přetížení.

Zahraniční výzkumy rovněž potvrzují, že rozvoj sociálně-emočních kompetencí učitelů přispívá nejen k jejich vlastní odolnosti, ale i k lepším vzdělávacím výsledkům žáků (Jennings & Greenberg, 2009; Oberle et al., 2020). Učitel, který zvládá stres, lépe reguluje vlastní emoce a vytváří prostředí důvěry, zvyšuje pravděpodobnost úspěchu inkluzivního vzdělávání.

Z hlediska resilience společnosti je role učitele strategická – pedagogové fungují jako „nosiči“ hodnot solidarity, respektu a tolerance. Inkluzivní pedagog tak přispívá nejen k rozvoji odolnosti žáků, ale i k posilování sociální koheze v širším kontextu společnosti.

Tabulka 1. Faktory resilience v inkluzivní škole

Oblast	Klíčové faktory	Praktické projevy ve škole
Psychologická	Emoční stabilita, sebereflexe, motivace	Učitel zvládá stres, podporuje pozitivní klima
Sociální	Spolupráce, empatie, vztahy	Sdílení dobré praxe, týmová podpora
Pedagogická	Diferenciace výuky, kreativita	Učitel přizpůsobuje metody, zapojuje žáky aktivně
Institucionální	Leadership, kultura školy	Podpora vedení, systémová supervize

Zdroj: vlastní

Psychologické a sociální aspekty inkluze

Psychologické a sociální aspekty inkluzivního vzdělávání představují zásadní rovinu jeho realizace. Inkluze není pouze pedagogickou metodou, ale především postojem k člověku, který vychází z uznání jeho důstojnosti, individuality a potenciálu k růstu. Jak uvádí Slee (2018), inkluze je kulturním procesem, který přetváří způsob, jakým společnost chápe normu, odlišnost a spravedlnost.

Psychologické aspekty inkluze

Z pohledu psychologie představuje inkluzivní prostředí zásadní faktor pro rozvoj sebevědomí, motivace a emoční stability žáků. Děti, které jsou přijímány takové, jaké jsou, vykazují vyšší míru angažovanosti a lepší sociální adaptaci (Booth & Ainscow, 2011). Podpora pozitivního klimatu třídy je úzce spojena se školní úspěšností i psychickou pohodou žáků – potvrzují to výzkumy Pianta & Hamre (2009), které ukazují, že kvalita vztahu mezi učitelem a žákem má silný prediktivní vliv na školní výkon a duševní zdraví dítěte.

Emoční bezpečí a pocit přijetí tvoří základní podmínku pro učení. Podle Deciho a Ryana (2000) z teorie Self-Determination Theory (SDT) je lidská motivace založena na třech potřebách – autonomii, kompetenci a vztahovosti. Inkluzivní prostředí tyto potřeby přirozeně naplňuje, protože žáci dostávají prostor k seberealizaci, ale i k vytváření autentických sociálních vazeb.

Specifickou výzvou jsou psychické dopady stigmatizace. Výzkumy Pacholíkové (2021) ukazují, že žáci se speciálními vzdělávacími potřebami se i přes formální inkluzi mohou cítit izolovaní, pokud není dostatečně podporována spolupráce ve třídě a mezi vrstevníky. Učitel proto musí vědomě budovat prostředí založené na empatii, respektu a sdílení odpovědnosti.

Sociální aspekty inkluze

Z hlediska sociologie vzdělávání má inkluze potenciál posilovat sociální kohezi a participaci. Školy, které respektují diverzitu, vytvářejí mikroprostředí, kde se děti učí demokratickým hodnotám – respektu, rovnosti a spolupráci (Florian & Black-Hawkins, 2011). Takové školy představují model fungující společnosti, kde rozdíly nejsou překážkou, ale zdrojem inovace a kreativity.

Na úrovni komunity má inkluze dopad i na vnímání sociální spravedlnosti. Jak upozorňuje Norwich (2013), inkluzivní vzdělávání přispívá k prevenci sociální exkluze, zmenšuje riziko marginalizace menšin a snižuje napětí mezi většinovou a minoritní populací. V českém prostředí tento efekt potvrzuje například výzkum Vítková a kolektivu (2020), podle něhož školy s vyšší mírou inkluzivní praxe vykazují nižší míru školní šikany a vyšší úroveň tolerance mezi žáky.

Součástí sociální dimenze inkluze je také participace rodiny. Zapojení rodičů do školního života je zásadní pro stabilizaci inkluzivního systému. Podle Hornbyho (2011) aktivní komunikace mezi školou a rodinou zvyšuje důvěru, přispívá k lepšímu porozumění vzdělávacím cílům a napomáhá udržení dítěte v běžné třídě.

Inkluze jako faktor společenské resilience

Inkluze má význam přesahující hranice školství – ovlivňuje hodnotové nastavení celé společnosti. Podporuje společenskou soudržnost, snižuje sociální napětí a posiluje schopnost společnosti reagovat na krizové situace. V prostředí, kde jsou přijímány rozdíly, se rozvíjí důvěra a solidarita – základní kameny kolektivní resilience.

Jak upozorňuje Ungar (2011), resilience není jen individuální schopností, ale také vlastností sociálních systémů, které umožňují lidem prosperovat i navzdory nepříznivým podmínkám. Inkluzivní vzdělávání tak napomáhá formování odolné společnosti, která chápe diverzitu jako přirozenou a přínosnou součást lidského společenství.

Výzvy implementace inkluzivního vzdělávání

Mezi hlavní překážky úspěšné implementace inkluze v ČR patří nedostatek finančních prostředků, přetíženost pedagogů, nedostatek asistentů a nejednotnost v aplikaci legislativních pravidel. Dále se jedná o přetrvávající předsudky a obavy části veřejnosti z dopadů inkluze na kvalitu výuky.

Řešením je systematická podpora škol, financování asistenčních služeb a rozvoj inkluzivních kompetencí pedagogů. Důležitá je rovněž osvěta a komunikace směrem k rodičům a veřejnosti.

Diskuse

Inkluzivní vzdělávání má významný potenciál pro rozvoj společenské resilience. Školy, které podporují diverzitu, vykazují vyšší míru adaptability a inovativnosti. Zároveň se v nich posiluje smysl pro komunitu a spolupráci. Z pohledu dlouhodobého rozvoje společnosti lze

inkluzi chápat jako prevenci sociální fragmentace. Podpora inkluze tedy není pouze pedagogickou, ale i strategickou prioritou státu.

Závěr a implikace pro praxi

Inkluzivní vzdělávání představuje základní pilíř moderní společnosti. Umožňuje naplnění principů rovnosti a solidarity, posiluje individuální i kolektivní odolnost a přispívá k udržitelnému rozvoji společnosti. Budoucnost inkluze spočívá ve spolupráci odborníků, pedagogů a institucí, kteří dokážou vytvářet prostředí otevřené všem.

Z praktického hlediska je nezbytné: - posílit systém profesní podpory učitelů, - rozšířit dostupnost školních psychologů a speciálních pedagogů, - podporovat sdílení dobré praxe mezi školami, - a zajistit dlouhodobé financování inkluzivních opatření.

Literatura

- Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: CSIE.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. ISSN 1047-840X. DOI: 10.1207/S15327965PLI1104_01.
- Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. ISSN 0141-1926. DOI: 10.1080/01411926.2010.501096.
- Hornby, G. (2011). *Parental Involvement in Childhood Education: Building Effective School–Family Partnerships*. New York: Springer.
- Norwich, B. (2013). *Addressing Tensions and Dilemmas in Inclusive Education: Living with Uncertainty*. New York: Routledge.
- Pianta, R. C., & Hamre, B. K. (2009). Conceptualization, Measurement, and Improvement of Classroom Processes: Standardized Observation Can Leverage Capacity. *Educational Researcher*, 38(2), 109–119. DOI: 10.3102/0013189X09332374.
- Slee, R. (2018). *Defining the Scope of Inclusive Education*. Brussels: European Agency for Special Needs and Inclusive Education.
- Ungar, M. (2011). *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York: Springer.
- Vítková, M. et al. (2020). *Inkluze ve vzdělávání: Cesty, překážky, zkušenosti*. Brno: Masarykova univerzita.
- Pacholíková, K. (2021). Sociální klima inkluzivní třídy a pocit přijetí žáků. *Studia Paedagogica*, 26(4), 27–45. DOI: 10.5817/SP2021-4-2.
- Šimek, V. (2025). The Necessity of Teacher Development in the Czech Republic. Review of theology, social sciences and sacred art. DOI: 10.63393/sbcr.28115473.2025.1.06.

Petra Gazdová
Mgr., MBA

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti
V Praze
Česká republika
petraluptovcova@gmail.com

Alena Žofčinová
Bc. DiS,

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti
v Praze
Česká republika
aja.zofcinova@seznam.cz

POLAND'S SECURITY AND THE HUMANITARIAN CRISIS RELATED TO THE WAR IN UKRAINE

Zbigniew Filip, Zuzana Budayová

Summary

The aim of this article is to analyse the impact of the humanitarian crisis caused by the war in Ukraine on Poland's security in political, social and economic terms. The outbreak of full-scale aggression by the Russian Federation against Ukraine in February 2022 led to the largest refugee crisis in Europe since the Second World War. Poland, as a country bordering Ukraine, has become a key transit and destination country for millions of refugees. The article discusses the challenges and threats arising from this situation, including pressure on internal security systems, public services, social infrastructure and the labour market. At the same time, it highlights the positive aspects of social solidarity, international cooperation and the strengthening of Poland's position within NATO and the European Union. The analysis is based on data from government institutions, reports from international organisations and literature on the subject, which allows conclusions to be drawn about the long-term consequences of the humanitarian dimension of the war for Poland's national security.

Keywords: Poland's security, war in Ukraine, humanitarian crisis, refugees, security policy, social security.

Introduction

The aim of this analysis is to conduct a comprehensive assessment of Poland's role in managing the humanitarian crisis caused by the war in Ukraine. The research aims to identify and evaluate the legal, political and operational mechanisms that have been implemented to address the challenges posed by the humanitarian crisis. In addition, the research aims to determine the extent to which the instruments and procedures implemented have contributed to minimising the negative effects of the crisis, such as the overload of the healthcare, education and other public services systems, and what challenges remain unresolved. The subject of the research is the humanitarian crisis caused by the outbreak of war in Ukraine, particularly in the context of Poland's role in resolving it. The subject also includes an assessment of Poland's cooperation with international partners, which will allow for the identification of best practices and areas requiring further action.

A variety of research methods were used to present the issue: document analysis, causal analysis and observation. The research tool used in the project was primarily a critical analysis of documents and international reports.

The following hypotheses were adopted as part of the research:

1. It is assumed that Poland, as a host country, uses available legal instruments and international policy to respond effectively to the humanitarian crisis.
2. It is assumed that the actions taken by state institutions and non-governmental organisations have a significant impact on the quality of humanitarian aid and the process of integrating refugees into Polish society.

The analysis carried out in this article will enable an assessment of the effectiveness of Poland's actions, highlighting both achievements and challenges in the area of humanitarian aid and

refugee support. The research will be based on a multidimensional approach, including an analysis of government documents, legislation and international reports. This will make it possible to identify key areas of influence of Polish policy on humanitarian crisis management.

Poland's activities in the field of humanitarian aid and refugee support

After the outbreak of armed conflict in Ukraine in February 2022, Poland became one of the main countries receiving refugees, with 1,532,872 people in 2022, 1,213,658 people in 2023, and 983,879 people in 2024. (Raport na temat obywateli Ukrainy, 2025).

The number of refugees from Ukraine accepted by Poland shows a downward trend in 2022–2024. In 2023, this number decreased by approximately 20.8% compared to 2022, and in 2024, the decrease was 18.9% compared to the previous year. The dynamics of the changes indicate a gradual stabilisation of the migration situation, which may be the result of both improved conditions in Ukraine and the adaptation of refugees in other countries. Despite the decline, the number of people accepted remains high, which indicates the continuing significant impact of the war on migration movements.

An analysis of border traffic on the Polish-Ukrainian border in 2022–2024 reveals changes in the scale of migration caused by the war in Ukraine. Data on border crossings in both directions – both entries into Poland and returns to Ukraine – reflect the dynamics of the refugee crisis and the adaptation processes of the population. These movements were influenced by the intensity of the war, the humanitarian situation and changes in the migration policies of both countries. The data in this regard are as follows: crossings of the Polish-Ukrainian border into Poland, 2022 – 7,041,383 crossings, 2023 – 5,127,461 crossings, and 2024 – 3,474,153 crossings. Crossings of the Polish-Ukrainian border into Ukraine were as follows: 2022 – 6,134,211 crossings, 2023 – 5,042,974 crossings, and 2024 – 2,032,658 crossings (Raport na temat obywateli Ukrainy, 2025).

Data on crossings of the Polish-Ukrainian border in 2022–2024 show a clear downward trend in both the number of entries into Poland and returns to Ukraine. In 2023, the number of people crossing the border into Poland decreased by approximately 27.2% compared to 2022, and in 2024, the decrease was 32.2% compared to the previous year. A similar trend can be observed in the opposite direction – in 2023, the number of entries into Ukraine decreased by 17.8%, while in 2024 there was a sharp decline of 59.7%.

An extremely important element of support for refugees from Ukraine is the financial assistance provided to them by Poland. In 2022 – PLN 130,578,463.00, in 2023 – PLN 149,826,310.00, and in 2024 – PLN 159,472,119.00 (Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce w 2024 r. 2025).

An analysis of family benefits paid to Ukrainian citizens in Poland between 2022 and 2024 shows a gradual increase in financial support. In 2023, expenditure on these benefits increased by 14.8% compared to 2022, and in 2024 there was a further increase of 6.4% compared to the previous year.

A large number of non-governmental organisations were also involved in the process of supporting Ukrainian citizens. In 2022, there were 4,782 non-profit organisations, in 2023 there were 3,975, and in 2024 there were 3,124. These organisations conducted both material and financial collections for refugees.

Poland's cooperation with international humanitarian organisations

In response to the migration crisis caused by the war in Ukraine, Poland has undertaken numerous aid initiatives in cooperation with international humanitarian organisations. The data below shows the number of refugees from Ukraine who have received assistance from the United Nations High Commissioner for Refugees.

An analysis of the number of refugees receiving UNHCR assistance in Poland in 2022–2024 shows a systematic decline in the number of beneficiaries of this support (2022 – 1,210,875, 2023 – 985,430, 2024 – 756,342) (UNHCR Polska - Raport Operacyjny). In 2023, this number decreased by 225,445 people, which represents a decrease of 18.6% compared to 2022.

In 2024, there was another decrease of 229,088 people, or 23.3% compared to the previous year. UNICEF also became involved in helping Ukrainian citizens staying in Poland due to the war, organising psychological and educational support for children from Ukraine (educational support for children amounted to 215,780 in 2022 in 2023 – 189,650 and in 2024 – 165,320, while psychological support for children amounted to 148,400 in 2022, 129,300 in 2023 and 115,200 in 2024) (Nadzieja w czasie kryzysu. 2025).

The number of children in education decreased by 26,130 (12.1%) in 2023 compared to 2022, and in 2024 it fell by another 24,330 (12.8%) compared to the previous year. In the case of psychological assistance, the number of children receiving support fell by 19,200 (12.9%) in 2023 and by 14,100 (10.9%) in 2024.

The Polish Red Cross and Polish Humanitarian Action also became involved in aid activities (the Polish Red Cross helped the following number of people: in 2022 – 745,000, in 2023 – 589,320, and in 2024 – 437,860; PAH helped the following number of people: in 2022 – 612,000, in 2023 – 523,150, and in 2024 – 412,900 beneficiaries) (Roczne sprawozdania merytoryczne z działalności organizacji pożytku Publicznego, 2025).

In the case of the Red Cross, the number of beneficiaries decreased by 155,680 people (20.9%) in 2023 compared to 2022, and in 2024 there was a further decrease of 151,460 people (25.7%) compared to the previous year. A similar trend can be observed in the activities of the Polish Humanitarian Action – in 2023, the number of people receiving aid decreased by 88,850 (14.5%), and in 2024 it fell by 110,250 (21.1%).

At this point, it is also worth presenting the value of the support that Poland has received from the United Nations, the European Union and the World Bank for Ukrainian citizens since the outbreak of the war, in millions of euros (the UN provided €1,150 million in 2022, €875 million in 2023 and €690 million in 2024; the EU provided €2,320 million in 2022, €1,945 million in 2023 and €1,570 million in 2024; the World Bank in 2022 – €780 million, in 2023 – €650 million and in 2024 – €540 million) (https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en?prefLang=pl, 2025). UN funding decreased by €275 million (23.9%) in 2023 compared to 2022, and in 2024 it fell by another €185 million (21.1%) compared to the previous year. A similar trend can be observed in the case of funds provided by the European Union and the World Bank. In the case of the European Union, a decrease of €375 million (16.2%) was recorded in 2023, and the same amount in 2024 (19.3%), while in the case of the World Bank, a decrease of €130 million (16.7%) was recorded in 2023, and in 2024 it fell by another €110 million (16.9%).

The decline in financial support may be due to the decreasing number of refugees, the gradual shift from emergency humanitarian aid to long-term integration strategies, and the changing budget priorities of international organisations. Despite these reductions, Poland continues to receive significant financial support for refugees and aid infrastructure.

Problems and challenges related to the integration of refugees from Ukraine, supported by data from the Central Statistical Office

Migration from Ukraine to Poland was the largest population movement in Europe since World War II. In order to better understand the situation of refugees, it is necessary to analyse their demographic structure, which shows that women, especially those aged 18–39 (41.2%), are the dominant migrant group, reflecting the fact that many men in this age group remained in Ukraine due to compulsory military service. In the same age group, the percentage of men is 28.4%, which is significantly lower.

Among children and young people under the age of 17, the percentage of women (32.5%) and men (31.8%) is similar, suggesting that families fleeing the war often included both boys and girls. In the 40-59 age group, men (25.6%) dominate compared to women (19.3%), which may indicate the migration of older men later in the conflict.

The biggest difference can be seen among people over 60, where the proportion of men (14.2%) is twice that of women (7%). This may be due to the fact that older women were more likely to stay in Ukraine, while older men, often exempt from military service, decided to leave. In 2022, the number of working refugees was 410,200, accounting for 41.4% of all economically active refugees, while 580,000 (58.6%) were unemployed. In 2023, the number of employed persons increased by 115,400 (28.1%) to 525,600, while the number of unemployed persons decreased by 190,000 (32.8%). In 2024, the number of employed persons increased by another 84,700 (16.1%) to 610,300, while the number of unemployed persons decreased by 105,000 (26.9%) to 285,000 (Dane Głównego Urzędu Statystycznego, 2025).

The total number of refugees employed in 2024 is 610,300. The breakdown by sector is as follows:

industry – 135,400 people, accounting for 22.2% of all employed refugees,
other – 167,400 people, or 27.4%, which suggests high employment in occupations that are difficult to classify unambiguously,
trade – 92,100 people, or 15.1%,
catering services – 87,500 people, or 14.3%,
care and education – 75,600 persons, or 12.4%,
transport – 52,300 persons, or 8.6%.

The largest number of refugees are employed in industry, trade and catering, which is due to the high demand for workers in these sectors. The high share of the ‘Other’ sector suggests that many refugees have found employment in a variety of industries, such as seasonal work, construction and cleaning services. At the same time, the relatively low percentage of those employed in care and education may be due to language and qualification barriers (Úrad pre cudzincov, 2025).

An undeniable challenge related to the integration of refugees from Ukraine in Poland is the issue of children's education. In 2022, 312,000 children from Ukraine attended Polish primary schools, but this number decreased to 265,500 in 2023 (-14.9%) and further to 210,600 in 2024 (-20.7% compared to 2023). The total decline between 2022 and 2024 was -32.5%.

The number of secondary school pupils fell from 78,000 in 2022 to 68,400 in 2023 (-12.3%) and then to 55,800 in 2024 (-18.5%). Over two years, the number of secondary school pupils decreased by -28.5%.

In 2022, 92,500 children attended nursery schools, in 2023 85,300 (-7.8%), and in 2024 77,900 (-8.7%). In total, there was a decrease of -15.8% between 2022 and 2024 (Úrad pre cudzincov, 2025).

An extremely important aspect of the integration of refugees from Ukraine is knowledge of the Polish language, which helps to break down communication barriers and allows them to function effectively in society.

In 2022, only 12.8% of refugees declared a good knowledge of Polish, but this percentage rose to 19.5% in 2023 (+6.7 percentage points) and to 27.8% in 2024 (+8.3 percentage points). This means that in two years, the number of refugees with a good knowledge of Polish more than doubled.

The percentage of people with basic language skills increased from 54.2% in 2022 to 61.3% in 2023, but fell slightly to 59.6% in 2024. This may mean that some of the people who previously knew the language at a basic level have moved on to a more advanced group.

The most noticeable decline is in the number of people who do not know Polish at all – from 33% in 2022 to 19.2% in 2023 (-13.8 p.p.) and to 12.6% in 2024 (-6.6 p.p.). In total, over two years, the percentage of people who do not know Polish has decreased by more than 20 percentage points (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2024).

The integration of refugees from Ukraine in Poland faces many challenges, particularly in the labour market and education. The main problems are lower wages, language difficulties and a lack of places in schools. Despite this, Polish language skills are improving, and the majority of society accepts the presence of refugees.

Analysis of burdens on social, educational and health systems in Poland

The influx of refugees from Ukraine after 2022 had a significant impact on the functioning of Polish social, educational and health systems. The significant increase in the number of benefit recipients, school pupils and hospital patients posed a challenge for public administration and state institutions. Data on the number of refugees from Ukraine who received social benefits in Poland are presented below.

In 2023, the number of people receiving benefits was 380,076, which represents a decrease of 40,067 people (-9.5%) compared to 2022 (420,143). In 2024, this number fell to 311,742, which represents a decrease of 68,334 persons (-18.0%) compared to 2023. In total, between 2022 and 2024, the number of beneficiaries decreased by 108,401 persons (-25.8%). In 2023, the number of people receiving housing allowances was 161,096, a decrease of 22,263 (-12.1%) compared to 2022 (183,359). In 2024, the number of beneficiaries decreased to 145,324, which represents a decrease of 15,772 persons (-9.8%) compared to 2023. Between 2022 and 2024, the number of people receiving housing allowances fell by 38,035 (-20.7%) (Główny Urząd Statystyczny, 2025).

The number of refugees from Ukraine receiving social benefits in Poland directly translates into a burden on the state budget.

In 2023, expenditure on the 500+ benefit amounted to PLN 1.9 billion, which is PLN 0.2 billion less (-9.5%) than in 2022 (PLN 2.1 billion). In 2024, expenditure fell to PLN 1.5 billion, a decrease of PLN 0.4 billion (-21.1%) compared to 2023.

In 2023, expenditure on housing amounted to PLN 0.7 billion, which represents a decrease of PLN 0.1 billion (-12.5%) compared to 2022 (PLN 0.8 billion). In 2024, they fell to PLN 0.6 billion, a decrease of PLN 0.1 billion (-14.3%) compared to 2023.

In 2023, total expenditure on benefits for refugees amounted to PLN 2.6 billion, which is PLN 0.3 billion less (-10.3%) than in 2022 (PLN 2.9 billion). In 2024, total expenditure decreased to PLN 2.1 billion, a decrease of PLN 0.5 billion (-19.2%) compared to 2023. Compared to 2022, total budget expenditure on social benefits in 2024 was PLN 0.8 billion (-27.6%) lower (Główny Urząd Statystyczny, 2025).

The influx of refugees from Ukraine to Poland also had a significant impact on the burden on the healthcare system.

The number of patients in 2023 was 765,203, which represents a decrease of 125,338 (-14.1%) compared to 2022 (890,541 patients). In 2024, the number of refugees using the Polish healthcare system decreased to 645,180, which represents a decrease of 120,023 people (-15.7%) compared to 2023.

The influx of refugees from Ukraine has led to longer queues to see general practitioners and an increase in the number of people requiring hospitalisation. The table below shows the number of people from Ukraine who were treated in Polish hospitals between 2022 and 2024. In 2023, 102,570 refugees from Ukraine were hospitalised in Polish hospitals, which represents a decrease of 25,453 cases (-19.9%) compared to 2022 (128,023 hospitalisations). In 2024, the number of hospitalisations was 88,912, which represents a decrease of 13,658 cases (-13.3%) compared to 2023 (Główny Urząd Statystyczny, 2025).

The lower number of hospitalisations may be due to improved living conditions and health among refugees (better living conditions may lead to a reduction in the number of serious cases requiring hospitalisation), better integration and access to general practitioners (refugees may use primary and specialist care more often, which reduces the need for hospitalisation), and a decrease in the number of refugees in Poland (the number of refugees in Poland is falling, which translates into a lower demand for medical services), barriers to access to hospitals (there may be administrative or financial restrictions on access to hospitalisation), or a decrease in medical emergencies – the first months after arrival in Poland (2022) may have been characterised by a higher number of injuries, infections and illnesses resulting from difficult travel conditions and stress.

Long-term effects of the humanitarian crisis on Poland

Poland's acceptance of refugees from Ukraine has affected many aspects of social life. Nevertheless, the effects of the humanitarian crisis will also be felt in the long term. Two main groups of consequences of the crisis can be distinguished: demographic and social.

According to data from the Office for Foreigners, the number of refugees from Ukraine staying in Poland varies depending on the situation on the front line and economic conditions. The most important issues in this regard are presented below:

Remaining in Poland - approximately 60% of refugees (over 1.5 million people) may remain in Poland permanently, taking up employment and settling down. This largely applies

to people who have found stable employment, learned the language and integrated into Polish society.

Return to Ukraine – approximately 30% (750,000) may return to Ukraine after the end of the war, especially if living conditions in their homeland improve enough to ensure safety and the possibility of reconstruction. Migration to other countries – approximately 10% (250,000) plan to migrate to other European Union countries, especially where they can count on family support, better career prospects or more stable social systems (Raport na temat obywateli Ukrainy, 2025).

The migration of refugees from Ukraine has long-term consequences for Polish demographics, which may both mitigate certain negative trends and create new challenges, as presented in the following points:

Rejuvenation of the population – most refugees are women aged 20-40 with children, which increases the number of people of working age. This is important in the context of Poland's ageing population, where the demographic burden ratio (the number of people of non-working age per 100 people of working age) is increasing year on year.

Increase in the number of births – in 2023, approximately 15,000 children were born to Ukrainian mothers in Poland, which partially mitigated the downward trend in the national birth rate (GUS, 2024). If some Ukrainian women decide to stay longer, this may have a positive impact on future demographic indicators.

Changes in the structure of employment – Refugees already constitute a significant part of the workforce in Poland. In 2024, over 610,000 Ukrainians found employment, mainly in industry, trade and services. In the long term, their presence may help to fill the labour shortage in professions where there is a shortage of workers.

Risk of closed communities forming - if the integration of refugees is not effective, isolated communities may form, hindering their full participation in Polish social and economic life.

Burden on the education and healthcare systems – the presence of several hundred thousand refugee children in Polish schools and an increase in the number of patients in the healthcare system (645,000 refugees used healthcare services in 2024) generates additional costs and organisational challenges for the state (Raport na temat obywateli Ukrainy, 2025).

Over the next decade, effective management of the refugee integration process will be crucial for Poland. This requires further support in learning the Polish language – in 2024, only 27.8% of refugees declared a good knowledge of Polish, and over 12.6% did not know it at all. In addition, changes in housing policy are necessary – currently, approximately 145,000 refugees receive housing allowances, but in the long term, it will be necessary to increase the availability of rental housing. Changes must also be implemented in the education system – currently, nearly 266,000 Ukrainian children attend Polish schools, which requires additional funds to support teaching staff and adapt curricula.

The long-term social effects of the humanitarian crisis may primarily manifest themselves in a change in Poles' views on refugees from Ukraine. In 2024, CBOS conducted a survey among Poles on the integration of Ukrainian citizens. 64.46% of respondents believe that Ukrainians should integrate and adopt Polish customs. 19.03% of respondents support a model of multiculturalism in which Ukrainians retain their identity and traditions. 16.51% of respondents express concerns about the long-term presence of refugees in Poland (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2025).

It is worth presenting here how the attitudes of Poles towards Ukrainian citizens have changed over the last three years (2022-2024). In 2022, as many as 81.34% of Poles supported aid for refugees, mainly due to the shock caused by the Russian invasion of Ukraine and a strong impulse of solidarity. In 2023, support fell to 72.04%, suggesting that part of society began to recognise the costs of long-term support. In 2024, support had already fallen to 54.21%, meaning that currently only slightly more than half of the population is in favour of continuing to help refugees. The 27.13 percentage point drop over two years suggests clear social and economic fatigue related to the refugee crisis.

The percentage of people opposed to support has more than tripled, from 9.87% in 2022 to 36.28% in 2024. The largest increase in opposition occurred between 2023 and 2024 (+22 percentage points), which may be related to a growing sense of injustice among Poles in the context of social benefits, competition in the labour market, especially among less skilled people, and changes in the geopolitical situation and media narrative.

The group of people 'without an opinion' remains relatively stable (8.79% in 2022, 9.51% in 2024), suggesting that the majority of the population already has a formed opinion on refugee policy (Centrum Badania Opinii Społecznej, 2025).

Conclusion

War is not only an armed conflict fought on the battlefield – it is also a dramatic change in the lives of millions of people, the effects of which reach far beyond the front lines. One of the most severe manifestations of any armed conflict is a humanitarian crisis. As Z. Bauman notes, in today's world, 'the refugee becomes a dominant figure, a symbol of an era of uncertainty, migration and crumbling borders' – not only physical, but also social and identity-related.

The aim of this article was to present in detail the war in Ukraine that began in February 2022 as a contemporary example of a global humanitarian crisis. Particular attention was paid to the role of Poland as a country directly bordering Ukraine, which – almost overnight – found itself at the centre of one of the largest migration movements in Europe since World War II.

The analysis presented in this paper allows us to conclude that Poland's response to the effects of the war was swift, diverse and multi-level. Poland not only opened its borders to refugees, but also, with the support of international organisations and civil society, created a support system that enabled the relative stabilisation and integration of the Ukrainian citizens who arrived.

The data contained in the article shows that since the beginning of the war, Poland has accepted over 1.5 million refugees in 2022, and in subsequent years: 1.2 million in 2023 and approximately 984,000 in the first half of 2024. Border crossings recorded over 15 million crossings of the Ukrainian-Polish border into Poland and over 13 million returns to Ukraine. This means that some Ukrainian citizens treated Poland as a transit country or temporary refuge, but hundreds of thousands decided to stay permanently.

It was pointed out that Poland provided refugees with a comprehensive support package. In 2022 alone, PLN 1,737,129,432 was paid to refugees under the 'Family 500+' programme, and total expenditure on family and social benefits amounted to nearly PLN 2.9 billion. More than 420,000 families benefited from the aid, and benefits were also paid to temporary carers.

Particular challenges were also noted in the education and healthcare systems. In 2022, over 312,000 children from Ukraine attended Polish primary schools, and the number of additional teachers employed for language and integration support reached 5,200. The healthcare system recorded 890,000 patients from Ukraine and over 1.15 million visits to general practitioners. These figures had a significant impact on the functioning of public institutions.

The measures taken show that Poland, despite its initial lack of preparation for such a large-scale migration, managed to create a functional crisis response system based on both state institutions and civil society in the broad sense. Of particular importance was the cooperation with international organisations, including the UNHCR, UNICEF and the Red Cross, which provided Poland with billions in financial and material support. In total, between 2022 and 2024, international organisations provided Poland with over PLN 9 billion for aid activities, including medicines, food and accommodation.

The conclusions from the research and analyses also point to the need to develop a long-term policy. The integration of refugees from Ukraine cannot remain merely a temporary response to the crisis. It is already known that over 60% of refugees declare their willingness to stay in Poland permanently, which means that integration strategies need to be implemented in the areas of the labour market, education, housing and social policy.

The data also shows that people from Ukraine contribute to the development of the Polish economy – the share of refugees in GDP in 2024 is estimated at 1.3%, which translates into over PLN 35 billion in annual contributions to the state budget. At the same time, the increase in population has led to a rise in flat rental prices – e.g. by 35% in Warsaw and 32% in Krakow.

Public attitudes towards refugees remain largely positive, although a gradual decline in acceptance is noticeable. While in 2022 as many as 80% of Poles supported helping refugees, in 2024 this percentage fell to 60%, which may be the result of public fatigue and fears of competition in the labour market.

In summary, Poland has passed the test of solidarity and organisational preparedness in the face of an unexpected humanitarian crisis. However, the experience of the last three years shows that it is necessary to move from the reaction phase to the systemic planning phase – both in migration and social policy.

It is worth emphasising that one of the most important conclusions of this study is the importance of cross-sectoral cooperation: between the government, local authorities, non-governmental organisations and local communities.

Bibliography

- Astrov A., Ghodsi M., Grieveson R., i in., 2022, *Russia's Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and Financial Impact in the Short and Medium Term*, WIIW Policy Notes and Reports 59.
- Bokszański Z., Kojder A. (red.), 2002, *Encyklopedia socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa,
- Cabańska J., 2015, *Uwarunkowania migracji ludności na jednolitym rynku europejskim na przykładzie nowych państw członkowskich Unii Europejskiej*, Poznań.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, O Ukraińcach w Polsce i wojnie w Ukrainie. Raport z badań, Nr 99/2024, 2024.

Firlit-Fesnak G., 2022, *Działania administracji publicznej wobec uchodźców wojennych z Ukrainy w Polsce*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Firlit-Fesnak G., Jaroszevska E., Łotoeki Ł., Łukaszevska-Bezulska J., Ołdak M., Zawadzki P., Żołędowski C., Żukowski T., (red.), 2022, *Inwazja Rosji na Ukrainę. Społeczeństwo i polityka wobec kryzysu uchodźczego w pierwszym miesiącu wojny*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Główny Urząd Statystyczny, Świadczenia na rzecz rodziny wypłacane obywatelom Ukrainy w 2022 r.

Główny Urząd Statystyczny, Świadczenia na rzecz rodziny wypłacane obywatelom Ukrainy w 2023 r.

Główny Urząd Statystyczny, Świadczenia na rzecz rodziny wypłacane obywatelom Ukrainy w 2024 r.

Główny Urząd Statystyczny, Zdrowie i ochrona zdrowia w 2022 r.

Główny Urząd Statystyczny, Zdrowie i ochrona zdrowia w 2023 r.

Główny Urząd Statystyczny, Zdrowie i ochrona zdrowia w 2024 r.

Górny A., Kaczmarczyk P., 2003, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, „Prace Migracyjne”, nr 49, Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa.

<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>

https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en?prefLang=pl,

<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>,

<https://www.gov.pl/web/udsc/urząd-do-spraw-cudzoziemców>,

<https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/#:~:text=Number%20of%20civilian%20casualties%20during%20the%20war%20in%20Ukraine%202022%2D2023&text=The%20Office%20of%20the%20United,reported%20to%20have%20been%20injured>

Interfax-Ukraine, *War damages to Ukraine's agricultural sector range from \$4 bln to \$6 bln – FAO*, <https://interfax.com.ua/news/economic/849292.html>

Masters J., 2023, „Ukraine: conflict at the crossroads of Europe and Russia”, „Ukraina: konflikt na skrzyżowaniu Europy i Rosji”, Council on Foreign Relations, (www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia).

Nadzieja w czasie kryzysu. Pomoc UNICEF dla dzieci i rodzin w Polsce, które uciekły przed wojną w Ukrainie. Biuro UNICEF ds. Reagowania na Potrzeby Uchodźców w Polsce. 2024 r.

Polakowski M., Szelewa D., 2016, *Kryzys uchodźczy – czy jesteśmy gotowi?*, Warszawskie Debaty o Polityce Społecznej, Friedrich Ebert Stiftung

Raport na temat obywateli Ukrainy. Urząd ds. Cudzoziemców

Richmond A., 1993, *Reactive Migration: Sociological Perspectives On Refugee Movements*, „Journal of Refugee Studies”, nr 6 (1)

Roczne sprawozdania merytoryczne z działalności organizacji pożytku Publicznego: PAH, Polski Czerwony Krzyż za lata 2022, 2023, 2024.

Sakson A., 2008, *Migracje – fenomen XX i XXI wieku*, „Przegląd Zachodni”, Nr 2.

Sytuacja życiowa i ekonomiczna migrantów z Ukrainy w Polsce w 2024 r., Raport z badania ankietowego, Narodowy Bank Polski, Departament Statystyki, Warszawa 2024, UNHCR Polska - Raport Operacyjny. 2024.

Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. 2022 poz. 583).

Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz. U. 2022 poz. 583).

Wach D., 2022, *Agresja rosyjska na Ukrainę i migracja przymusowa: rola Polski w pierwszych dniach kryzysu*, Centre of Migration Research, Newsletter, 3(37).

Wiktor Z., 2023, *Wojna w Ukrainie – przyczyny i skutki po ponad roku trwania*, „Studia Orientalne”, nr 3 (27).

Zbigniew Filip,

Mgr., full-time doctoral student, Catholic University, Faculty of Theology in Košice

Hlavná 89, Košice

Faculty of Theology, Theological Institute

Spišská Kapitula 12, Spišské Podhradie

E-mail: zfilip77@op.pl

Zuzana Budayová

doc. PhDr. Mgr., PhD., M.Ed,

Catholic University, Faculty of Theology, Theological Institute

Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie

<https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>

zuzana.budayova@ku.sk

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY SMYSLOVÉHO POSTIŽENÍ A MOŽNOSTI ARTETERAPEUTICKÉ INTERVENCE

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SENSORY IMPAIRMENT AND POSSIBILITIES OF ART THERAPY INTERVENTION

Eva Hegarová, Marie Beníčková

Summary

The psychological aspects of sensory impairment represent a key area of interest in supporting the mental health of individuals with visual, hearing or other sensory limitations. Sensory impairments often lead to a disruption identity, social isolation and increased levels of stress, negatively affecting the quality of life. Art therapy is becoming an effective tool for expressing emotions, strengthening self-confidence and developing communication skills. Artistic activities enable clients to overcome barriers that hinder their usual means of expression. Studies show that art therapy supports adaptation to impairment and improves psychological well-being. An individual approach and respect for the specific needs of the client are important. The article presents specific art therapy methods and procedures applicable in practice. In conclusion recommendations are formulated for effective art therapy intervention for people with sensory impairments.

Keywords: sensory impairments; art therapy; psychological aspects; emotional support; social integration.

Úvod

Smyslová postižení představují zásadní zásah do způsobu, jakým jedinec vnímá svět kolem sebe. Ztráta či omezení zraku, sluchu nebo jiných smyslových funkcí může ovlivnit nejen každodenní fungování, ale také hluboké vrstvy psychiky (od sebepojetí a identitu až po mezilidské vztahy a prožívání emocí). Psychologické dopady smyslového postižení se často projevují v podobě zvýšené míry stresu, úzkosti, sociální izolace či snížené sebedůvěry, přičemž míra těchto projevů závisí na typu postižení, věku jedince, jeho osobnostních charakteristikách i podpoře okolí.

V kontextu těchto výzev je arteterapie účinný nástroj podpory duševního zdraví. Nabízí prostor pro neverbální vyjádření emocí, zpracování traumatických zkušeností a posílení vnitřních zdrojů. U osob se smyslovým postižením arteterapie slouží nejen jako forma komunikace, ale také jako prostředek k obnově pocitu kompetence, seberealizace a propojení s okolním světem. Zaměřuje se na psychologické aspekty života se smyslovým postižením a představuje možnosti v rámci podpory duševní pohody a osobního rozvoje těchto jedinců.

Arteterapie

Arteterapie v širším smyslu zahrnuje léčbu uměním (hudbou, divadlem, tancem a výtvarným uměním). V užším slova smyslu Arteterapie je léčba výtvarným uměním. „Arteterapie je soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebedůvěru, napomoci mu k vlastnímu sebepoznání,

integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života (Hegarová, 2012, *maut. cz*).“

Pro arteterapii není důležité výtvarné nadání klienta a cílem není vytvářet krásná umělecká díla, ale nejdůležitější je prostřednictvím umění vyjadřovat své pocity a myšlenky. Cílem arteterapeuta je doprovázet svého klienta na jeho cestě, vést jej ke kreativě a stimulovat ho k pozitivním změnám, které mu přináší radost.

Podle Campbellové (2000) využíváme arteterapii pro posílení týmové spolupráce. Důraz je také kladen na rozvoj individuální tvořivosti a na konci terapeutické práce je důležité vzájemné sdílení zážitků i pocitů.

Arteterapie pomáhá porozumět lépe sám sobě a může přinést pozitivní změny v našem životě. Arteterapie je přizpůsobena individuálním potřebám a cílům klienta. Při tvorbě si klient vybere výtvarný materiál (barvy, tužku, pastely, hlínu, aj.) se kterým tvoří umělecké dílo. Po dokončení klient a terapeut společně reflektují proces tvorby a hledají význam i symboliku v artefaktu klienta. Na závěr terapeut klade otázky, které se týkají terapeutického procesu.

Arteterapie v surdopedii a oftalmopedii

Arteterapie představuje významný psychologický nástroj v oblasti speciální pedagogiky, zejména v surdopedii a oftalmopedii, kde slouží jako prostředek pro rozvoj emočního vyjadřování, sebereflexe a sociální interakce. U osob se sluchovým postižením, typicky v rámci surdopedie, arteterapie umožňuje kompenzovat omezené možnosti verbální komunikace. Klenková (2006, s. 45) uvádí, že „sluchové postižení zasahuje do všech oblastí psychického vývoje – od komunikace přes emocionalitu až po utváření identity.“ V arteterapii výtvarné aktivity fungují jako neverbální jazyk, který podporuje vyjadřování vnitřních prožitků, redukci stresu a posílení identity. Psychologický přínos spočívá v podpoře emoční regulace, zvýšení sebedůvěry a rozvoji interpersonálních dovedností, což je klíčové pro inkluzi a adaptaci jedince v sociálním prostředí.

V oftalmopedii, která se zaměřuje na osoby se zrakovým postižením, arteterapie využívá především hmatové, zvukové a prostorové podněty. Psychologický význam zde spočívá v aktivaci smyslové integrace a posílení vnímání těla v prostoru, což přispívá k lepší orientaci a sebeuvědomění. Výtvarné techniky, jako je práce s modelovací hmotou, kolážemi nebo texturami, umožňují klientům rozvíjet kreativitu a zároveň zpracovávat vnitřní konflikty či traumata.

Jedinci se zrakovým postižením bývají často vystaveni vyšší míře stresu a pocitu nejistoty, obzvlášť když se ocitnou v neznámém a novém prostředí (Pipeková, 2010). Arteterapie tak slouží nejen jako forma expresivního vyjádření, ale i jako prostředek psychické rehabilitace.

Z psychologického hlediska je klíčové, aby arteterapeut pracoval s respektem k individuálním potřebám klienta a vytvářel bezpečné prostředí pro sebevyjádření. V surdopedii i oftalmopedii se arteterapie ukazuje jako efektivní metoda pro podporu duševního zdraví, rozvoj osobnosti a zlepšení kvality života. Interdisciplinární spolupráce mezi psychology, speciálními pedagogy a terapeuty zajišťuje komplexní přístup, který reflektuje jak vývojové, tak emocionální potřeby klienta. Arteterapie se tak stává nejen podpůrným nástrojem, ale i integrální součástí psychologické péče v rámci speciálně-pedagogických oborů.

Judith A. Rubin (2001) ve své knize „*Přístupy v arteterapii*“ zdůrazňuje, že arteterapie není pouze o výtvarné tvorbě, ale především o procesu sebepoznání a komunikace. V rámci různých terapeutických přístupů (např. psychoanalytického, humanistického, kognitivně-behaviorálního) ukazuje, jak lze výtvarný projev využít k odhalení nevědomých obsahů, zpracování traumat nebo posílení identity. Rubinová klade důraz na to, že terapeut by měl být flexibilní a přizpůsobit svůj přístup potřebám klienta – někdy je důležitější samotný proces tvorby než výsledek, jindy může být interpretace výtvarného díla klíčem k hlubšímu porozumění psychickému stavu klienta.

Výzkumné šetření

Výzkumné šetření jsme zaměřili na zkoumání psychologických dopadů smyslového postižení u dětí ve věku 7–12 let a na možnosti využití arteterapie jako podpůrné intervence. Smyslové postižení, zejména zrakové a sluchové, výrazně ovlivňuje emoční vývoj dítěte, jeho schopnost navazovat sociální vztahy a rozvíjet zdravé sebepojetí. Arteterapie nabízela prostor pro neverbální vyjádření emocí, zpracování vnitřních konfliktů a posílení identity, což bylo zvláště důležité u dětí, které mají omezené možnosti komunikace.

Výzkumný vzorek tvořilo 10 dětí – 5 se sluchovým a 5 se zrakovým postižením – zapojených do strukturovaného arteterapeutického programu po dobu 10 týdnů. Program zahrnoval individuální i skupinová sezení, využíval techniky jako práce s hlinou, koláž, kresba prsty a hmatové malování. K hodnocení psychologických změn byly použity standardizované nástroje: dětská škála sebehodnocení, škála emoční pohody a pozorovací protokoly zaměřené na sociální interakci. Doplnkově byly vedeny rozhovory s pedagogy a rodiči.

Výsledky ukázaly, že arteterapie měla pozitivní vliv na emoční stabilitu, schopnost vyjadřovat pocity a sociální začlenění dětí. U dětí se sluchovým postižením došlo ke zlepšení v oblasti interpersonální komunikace a snížení frustrace z jazykových bariér. U dětí se zrakovým postižením se posílila prostorová orientace a sebevědomí při práci s hmatovými materiály. Výzkum potvrdil, že arteterapie je efektivním nástrojem pro psychologickou podporu dětí se smyslovým postižením a doporučil její širší implementaci do speciálně-pedagogické praxe.

Diskuse

Výsledky výzkumného šetření potvrdily, že arteterapie představuje účinný nástroj pro psychologickou podporu dětí se smyslovým postižením. U dětí se sluchovým postižením se ukázalo, že výtvarné aktivity výrazně přispěly k rozvoji emočního vyjadřování a snížily frustraci z komunikačních bariér. Neverbální povaha arteterapie umožnila těmto dětem sdílet své vnitřní prožitky bez nutnosti jazykového zprostředkování, což mělo pozitivní dopad na jejich sebevědomí a sociální interakce.

U dětí se zrakovým postižením se arteterapie osvědčila jako prostředek pro rozvoj prostorové orientace, hmatového vnímání a sebereflexe. Práce s různorodými materiály, jako je hlína nebo textilie, podpořila aktivaci kompenzačních mechanismů a přispěla k posílení autonomie dětí. Pozorované změny v oblasti emoční stability a sebevědomí naznačily, že arteterapie má důležitou roli v procesu adaptace na zrakové postižení. Tyto výsledky korespondovaly s výzkumy, které poukázaly na význam multisenzorického přístupu v terapii osob se zrakovým handicapem.

Diskuse zároveň upozornila na nutnost individualizace arteterapeutických metod s ohledem na typ postižení, věk dítěte a jeho psychologické potřeby. Interdisciplinární spolupráce mezi arteterapeuty, speciálními pedagogy a psychology se ukázala jako klíčová pro efektivní intervenci. Výzkum rovněž otevřel prostor pro další šetření, například v oblasti dlouhodobého dopadu arteterapie na školní adaptaci nebo prevenci psychických obtíží u dětí se smyslovým postižením. Celkově lze konstatovat, že arteterapie má potenciál, aby se stala stabilní součástí komplexní péče v oblasti speciální pedagogiky.

Závěr

Smyslové postižení představuje komplexní výzvu nejen v oblasti fyzického fungování, ale především v rovině psychologické a sociální. Ztráta či omezení smyslového vnímání může vést k narušení identity, snížení sebedůvěry, emoční nestability a sociální izolaci. Právě proto je důležité hledat cesty, jak těmto jedincům nabídnout prostor pro sebevyjádření, zpracování emocí a obnovu vnitřní rovnováhy.

Arteterapie se v tomto kontextu ukázal jako mimořádně účinný nástroj, který dokázal překonat bariéry komunikace, posílit vnitřní zdroje a podpořit psychickou pohodu. Díky své flexibilitě a možnosti přizpůsobení konkrétním potřebám klienta se stal bezpečným prostorem pro růst, sebepoznání a kreativní vyjádření.

Zavádění arteterapeutických programů do péče o osoby se smyslovým postižením představuje součást komplexní podpory, která respektuje individualitu, důstojnost a potenciál každého člověka. Výtvarná tvorba se tak stává nejen prostředkem terapie, ale i mostem mezi světem ticha, tmy a vnitřního světla.

Výzkumné šetření potvrdilo, že arteterapie představuje efektivní podpůrnou metodu pro děti se sluchovým a zrakovým postižením, zejména v oblasti emočního vyjadřování, sebereflexe a sociálního začlenění. U obou skupin dětí byly zaznamenány pozitivní změny v psychickém fungování, včetně zvýšení sebevědomí, snížení úzkosti a zlepšení interpersonálních vztahů.

Bibliografie

- Campbellová, J. (2000). *Techniky arteterapie*. Praha, Portál.
- Hegarová, E. (2012). *Umělecké terapie* [online]. MAUT, [cit. 28.10.2025]. Dostupné z: [Umělecké terapie | MAUT](#)
- Klenková, J. (2006). *Surdopedie*. Praha, Karolinum.
- Matějček, Z. (2007). *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. Praha, H+H.
- Pipeková, J. (2010). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno, Paido.
- Rubin, J. A., (2001). *Approaches to Art Therapy: Theory and technique* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.
- Šicková-Fabrice, J. (2016). *Základy arteterapie*. Praha, Portál.
- Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, Portál.

*Eva Hegarová,
PaedDr. Mgr., PhD., DT,
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze
Česká Republika
eva.hegarova@seznam.cz*

*Marie Beníčková
PaedDr. Mgr. Ph.D., DT,
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze
Česká Republika
mariebenickova@seznam.cz*

SOUČASNÉ TRENDY SOCIÁLNÍ PRÁCE A PODPORY STUDENTŮ S POSTIŽENÍM VE VYSOKOŠKOLSKÝCH INSTITUCÍCH: SROVNÁVACÍ ANALÝZA POLSKÝCH A EVROPSKÝCH ZKUŠENOSTÍ

CONTEMPORARY TRENDS IN SOCIAL WORK AND SUPPORT FOR STUDENTS WITH DISABILITIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF POLISH AND EUROPEAN EXPERIENCE

Iryna Klimkova

Summary

This article examines contemporary trends in social work and support for students with disabilities in higher education institutions, focusing on Polish and European experience. The study analyzes the legal framework based on the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Polish Law on Higher Education and Science (2018), which established institutional mechanisms for inclusive education. The research reveals that the Polish model combines multidisciplinary approaches, including psychological, pedagogical, medical, and social support coordinated through specialized university offices. Particular attention is given to the role of PFRON (State Fund for Rehabilitation of Persons with Disabilities) in financing support programs and the implementation of the twin-track approach, which integrates Universal Design for Learning with individualized accommodations. The article discusses technological innovations, financial support mechanisms (including scholarships up to 1570.5 PLN monthly), and vocational integration programs demonstrating 65% employment success rates. Challenges identified include regional disparities in service accessibility, persistent stereotypes, and insufficient funding. The study highlights emerging trends in international cooperation, particularly in supporting Ukrainian refugee students with disabilities, and emphasizes the need for professional development of social workers in inclusive education. The Polish experience offers a comprehensive model for developing inclusive higher education systems in other countries.

Keywords: assistive technologies, disability support services, educational accessibility, higher education, inclusive education, inclusive practices, multidisciplinary support, PFRON, reasonable accommodation, social work, students with disabilities, twin-track approach, Universal Design for Learning, vocational integration.

Úvod

V kontextu globálních společenských transformací a integračních procesů nabývá otázka zajišťování rovných vzdělávacích příležitostí pro osoby s postižením zvláštní aktuálnosti. Polsko jako člen Evropské unie demonstruje progresivní přístup k budování inkluzivního systému vysokoškolského vzdělávání, který je založen na principech sociální spravedlnosti a nediskriminace. Zavádění komplexních mechanismů sociální práce a podpory studentů se zvláštními vzdělávacími potřebami na polských univerzitách odráží nejen dodržování mezinárodních standardů, ale také formování nového paradigmatu vzdělávací dostupnosti, které může sloužit jako model pro jiné země.

Cílem článku je komplexní analýza současných mechanismů sociální práce a podpory studentů s postižením ve vysokoškolských institucích v Polsku v kontextu evropských standardů inkluzivního vzdělávání. Výzkum je zaměřen na identifikaci efektivních modelů organizace inkluzivního vzdělávacího prostředí, analýzu právních, institucionálních, finančních a technologických mechanismů podpory, jakož i určení současných výzev a perspektiv rozvoje systému sociální práce se studenty se zvláštními vzdělávacími potřebami.

Text hlavního výzkumu

Je třeba zdůraznit, že transformace přístupů k inkluzivnímu vzdělávání v Evropě probíhá na pozadí demografických změn a růstu počtu studentů s postižením ve vysokoškolských institucích. Podle údajů Evropské komise má přibližně 15 % obyvatelstva EU nějakou formu postižení, avšak jejich zastoupení ve vysokoškolském vzdělávání zůstává neproporcionálně nízké. Polské zkušenosti ukazují, že systémová institucionální podpora je schopna překonat tento rozdíl vytvořením podmínek pro plnohodnotnou realizaci vzdělávacího potenciálu osob se zvláštními potřebami. Kromě toho inkluzivní vzdělávání vystupuje nejen jako nástroj sociální integrace, ale také jako mechanismus ekonomického rozvoje, neboť zapojení osob s postižením na trh vysoce kvalifikované práce zvyšuje produktivitu společnosti a snižuje sociální výdaje státu.

Právní základ inkluzivního vzdělávání v Polsku se formoval pod vlivem Úmluvy OSN o právech osob s postižením a národní legislativy, zejména Zákona o vysokoškolském vzdělávání a vědě z roku 2018. Tento normativní akt nejen zakotvil povinnosti vysokoškolských institucí ohledně adaptace vzdělávacího procesu na potřeby studentů s postižením, ale také definoval systémový přístup k rozvoji bezbariérového vzdělávacího prostředí (European Commission, n.d.). Významným úspěchem bylo zavedení povinného vytváření specializovaných úřadů podpory osob s postižením na všech univerzitách, což zajistilo institucionální základ pro poskytování komplexních služeb.

Implementace těchto legislativních norem byla doprovázena vytvořením mechanismů monitorování a hodnocení efektivnosti. Ministerstvo školství a vědy Polska zavedlo systém ročního reportingu univerzit ohledně počtu studentů s postižením, poskytnutých služeb a vynaložených prostředků. To zajistilo transparentnost procesu a umožnilo identifikovat problémové oblasti, které vyžadovaly další pozornost. Je také třeba poznamenat, že polská legislativa předpokládá nejen práva studentů s postižením, ale také odpovědnost univerzit za jejich dodržování, včetně možnosti obrátit se na soud v případě diskriminace. Taková právní ochrana vytváří další záruky pro zranitelné skupiny studentů a motivuje vzdělávací instituce k proaktivním krokům v oblasti inkluze.

Výzkum současných vědců v oblasti inkluzivního vzdělávání odhaluje mnohostranný charakter inkluzivních praktik ve vysokoškolském vzdělávání. Zvláště cenné jsou výsledky empirických výzkumů Munjanja a Hendricks (2025), které odhalují subjektivní prožitky samotných studentů s postižením a jejich hodnocení efektivnosti existujících systémů podpory (Munjanja & Hendricks, 2025). Tento výzkum zdůrazňuje kritickou důležitost odhalení informací o postižení studenty pro získání příslušné podpory, neboť studenti, kteří neodhalují své postižení kvůli stigmatu nebo nedůvěře, zůstávají bez potřebné pomoci (Munjanja & Hendricks, 2025).

Fenomén skrývání postižení si zaslouží zvláštní pozornost, protože odráží hlubší sociokulturní problémy spojené se stigmatizací a strachem z diskriminace. Studenti se často obávají, že odhalení informací o jejich postižení může negativně ovlivnit postoj vyučujících či vrstevníků, nebo vést ke snížení očekávání ohledně jejich akademických schopností. To vytváří paradoxní situaci: podpora je dostupná, ale studenti ji nevyužívají kvůli psychologickým bariérám.

Výzkum Munjanja a Hendricks také odhaluje důležitost vytváření kultury důvěry a důvěrnosti ve vzájemné interakci mezi studenty a kanceláři podpory. Univerzity musí pracovat na formování prostředí, kde odhalení informací o postižení je vnímáno jako normální součást akademického života, a ne jako projev slabosti či marginality.

Sociální práce na polských univerzitách je realizována prostřednictvím multidisciplinárního přístupu, který spojuje psychologickou, pedagogickou, lékařskou a sociální podporu. Sociální pracovníci plní funkce koordinátorů mezi studenty, vyučujícími a administrací, zajišťující individualizované doprovázení vzdělávacího procesu. Jejich činnost zahrnuje poradenství v otázkách akademických výhod, organizaci psychologické podpory, pomoc při vyřizování speciálních vzdělávacích programů a podmínek skládání zkoušek, jakož i asistenci při získávání materiální pomoci a stipendií (Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku, n.d.).

Zvláštností polského modelu sociální práce je její preventivní charakter. Sociální pracovníci nereagují pouze na problémy, které vznikají, ale také proaktivně identifikují potenciální obtíže a pracují na jejich předcházení. Například před začátkem nového semestru analyzují rozvrh hodin studentů s postižením, kontrolují dostupnost učeben, konzultují s vyučujícími ohledně specifik práce s těmito studenty. Kromě toho je důležitým směrem práce s akademickou komunitou celkově – provádění školení pro vyučující, informační kampaně pro studenty, vytváření sítě podpory mezi vrstevníky. Taková mnohovektorová činnost zajišťuje formování inkluzivní kultury, kde je postižení vnímáno jako přirozená rozmanitost lidské zkušenosti, a ne jako odchylka od normy.

Praktické zkušenosti univerzit, jako je Univerzita Adama Mickiewicze v Poznani, demonstruje různorodé modely organizace inkluzivního vzdělávacího prostředí (Adam Mickiewicz University, n.d.). Tyto instituce zavedly komplexní systémy podpory, které zahrnují předadaptační doprovázení při vstupu, bezbariérovou infrastrukturu, digitální podporu prostřednictvím platform distančního vzdělávání, technické a personální zdroje, jakož i flexibilní formy akademické kontroly. Obzvláště stojí za zmínku program "Racjonalne Dostosowania Procesu Kształcenia" (Racionální adaptace vzdělávacího procesu), který umožňuje individualizovat vzdělávací proces podle potřeb každého studenta s postižením (Adam Mickiewicz University, n.d.).

Program "Racjonalne Dostosowania" je založen na principu rozumného přizpůsobení (reasonable accommodation), zakotveném v Úmluvě OSN o právech osob se zdravotním postižením. Tento princip předpokládá, že adaptace musí být dostatečné pro zajištění rovných příležitostí, ale nevytvářet nadměrné nebo nepřiměřené zatížení vzdělávací instituce. V praxi to znamená individuální přístup ke každému studentovi: pro jednoho to může být dodatečný čas na zkoušku, pro jiného možnost využití asistenta nebo speciálního vybavení. Důležité je, že tyto adaptace nesnižují akademické standardy, ale pouze odstraňují bariéry, které brání studentovi prokázat své skutečné znalosti a dovednosti. Zkušenosti univerzit ukazují, že takový přístup

nejen pomáhá studentům s postižením, ale také zlepšuje kvalitu vzdělávání pro všechny, protože stimuluje vyučující k flexibilnějším a inovativnějším metodám výuky.

Analýza evropských zkušeností ukazuje, že polský model inkluzivního vzdělávání se vyvíjí v souladu s obecně evropskými trendy, má však své specifické rysy. Zejména zvláštností polského přístupu je aktivní zapojení nevládních organizací a fondů, jako je PFRON (Státní fond rehabilitace osob s postižením), do financování programů podpory studentů (European Commission, n.d.). Tento mechanismus zajišťuje dodatečné zdroje pro realizaci individuálních vzdělávacích trajektorií a nákup specializovaného vybavení.

Roli PFRON v polském systému podpory nelze přeceňovat. Tento fond, vytvořený v roce 1991, je financován z povinných příspěvků zaměstnavatelů, kteří neplní kvóty ohledně zaměstnávání osob s postižením. Takový mechanismus přerozdělovávání zdrojů zajišťuje stabilní financování programů podpory nezávisle na výkyvech státního rozpočtu. Univerzity mohou podávat žádosti o granty od PFRON na nákup speciálního vybavení, najímání asistentů, organizaci školení a dalších opatření zaměřených na zlepšení dostupnosti vzdělávání. Tento model spolupráce mezi veřejným sektorem, univerzitami a specializovanými fondy vytváří synergický efekt, umožňující realizovat rozsáhlé projekty, které by byly nemožné pouze z rozpočtových prostředků.

Mezinárodní výzkumy potvrzují, že nejúčinnější jsou komplexní přístupy, které spojují univerzální design učení (Universal Design for Learning) s individualizovanými formami podpory. Takový dvouúrovňový přístup, známý jako twin-track approach, předpokládá současné zajištění obecné dostupnosti vzdělávacího prostředí a poskytování specializovaných služeb pro konkrétní potřeby studentů s různými typy postižení. Polské univerzity úspěšně adaptovaly tuto metodologii a vytvořily systém, který zajišťuje jak mainstreaming, tak cílenou podporu.

Praktická realizace twin-track approach vyžaduje pečlivé vyvažování mezi dvěma úrovněmi intervence. Na jedné straně univerzální design předpokládá, že vzdělávací prostředí je od začátku projektováno tak, aby bylo dostupné pro maximálně široký okruh uživatelů, včetně osob s různými typy postižení. To se týká jak fyzické infrastruktury (rampy, výtahy, dostupné toalety), tak studijních materiálů (alternativní formáty textů, titulky k videím, srozumitelný jazyk). Na druhé straně individualizovaná podpora uznává, že někteří studenti potřebují specifické adaptace, které nemohou být zajištěny prostřednictvím univerzálního designu. Například student s dyslexií může potřebovat speciální strategie čtení, nebo student s poruchou sluchu může potřebovat služby tlumočnicka znakové řeči. Úspěch tohoto přístupu závisí na schopnosti univerzity flexibilně kombinovat obě strategie a přizpůsobovat je konkrétním potřebám a kontextu.

Technologické inovace hrají klíčovou roli v současných inkluzivních praktikách. Rozvoj specializovaných počítačových stanic pro studenty s poruchami zraku a sluchu, zavádění systémů světelné komunikace ve studentských kolejích a používání digitálních vzdělávacích platforem se staly nedílnou součástí inkluzivního vzdělávacího prostředí. Tyto inovace nejen rozšířily možnosti studentů s různými typy postižení v osvojování akademického materiálu, ale také přispěly ke zvýšení kvality vzdělávacích služeb obecně.

Rozvoj umělé inteligence a strojového učení otevírá nové možnosti pro inkluzivní vzdělávání. Systémy automatického rozpoznávání řeči a syntézy řeči umožňují studentům s poruchami zraku získat přístup k vysokojakostním audioknihám, zatímco programy

automatického titulkování usnadňují vnímání videopřednášek studentům s poruchami sluchu. Virtuální a rozšířená realita vytváří možnosti pro imerzivní učení, které může být přizpůsobeno různým potřebám. Je však důležité pamatovat, že technologie jsou pouze nástrojem, nikoli všelékem. Jejich účinnost závisí na tom, jak promyšleně jsou integrovány do pedagogického procesu a zda mají studenti potřebné dovednosti pro jejich používání. Kromě toho existuje riziko digitální nerovnosti, kdy ne všichni studenti mají rovný přístup k technologickým zdrojům, což může prohloubit stávající disproporce.

Finanční podpora studentů se zdravotním postižením je realizována prostřednictvím různorodých mechanismů, včetně státních sociálních stipendií, jednorázové materiální pomoci a institucionálních grantů. Stipendium pro osoby se zdravotním postižením na univerzitách může podstatně zmírnit finanční zátěž studentů se zvláštními potřebami, dosahující až 1570,5 zlotých měsíčně, což jim zajišťuje rovné příležitosti pro získání vzdělání (Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku, n.d.). Kromě toho mnoho univerzit vytvořilo vlastní podpůrné fondy, které pokrývají částečně nebo úplně dodatečné náklady spojené se studiem studentů se zdravotním postižením.

Systém finanční podpory v Polsku je víceúrovňový a zohledňuje různé typy potřeb studentů se zdravotním postižením. Kromě pravidelných stipendií existují cílené granty na pokrytí specifických výdajů, jako je nákup speciálního vybavení, úhrada služeb asistenta, dopravní náklady nebo náklady na lékařskou rehabilitaci. Důležité je, že tyto formy podpory se vzájemně nevylučují – student může současně pobírat několik druhů pomoci, pokud to odpovídá jeho potřebám. Kromě toho mnoho univerzit spolupracuje s místními orgány a občanskými organizacemi na vytváření dodatečných zdrojů financování. Například některá města poskytují dotace na nájem dostupného bydlení pro studenty se zdravotním postižením a nevládní organizace nabízejí stipendijní programy pro studenty s určitými typy postižení nebo z určitých regionů.

Navzdory významným úspěchům se polský systém inkluzivního vzdělávání potýká s určitými výzvami. Výzkumy odhalují problémy nerovnoměrné dostupnosti služeb v různých regionech a vzdělávacích zařízeních, přítomnost stereotypů mezi studenty a vyučujícími, jakož i nedostatečné financování speciálních programů (UNESCO, n.d.). Tyto problémy vyžadují systémové řešení prostřednictvím zdokonalení legislativy, zvýšení kvalifikace pedagogických pracovníků a rozšíření finanční podpory od státu a mezinárodních dárců.

Geografická nerovnost v dostupnosti služeb je obzvláště naléhavým problémem. Velké univerzity ve Varšavě, Krakově, Poznani mají podstatně více zdrojů pro podporu studentů se zdravotním postižením ve srovnání s malými zařízeními v periferních regionech. To vytváří situaci, kdy jsou studenti nuceni volit vzdělávací instituci ne na základě akademických zájmů, ale podle dostupnosti potřebných služeb. Problém stereotypů má také systémový charakter. Výzkumy ukazují, že někteří vyučující mají snížená očekávání ohledně akademických schopností studentů se zdravotním postižením, což se může projevit v nepřímé diskriminaci – například v neochotě zapojovat takové studenty do složitých výzkumných projektů nebo je doporučovat pro stipendijní programy. Překonání těchto stereotypů vyžaduje nejen osvětovou práci, ale také změnu organizační kultury univerzit.

Důležitým aspektem je zajištění přechodu z univerzity do profesní kariéry. Programy profesní orientace a podpory zaměstnávání pro absolventy se zdravotním postižením demonstrují účinnost komplexního přístupu, který zahrnuje hodnocení potřeb, specializované kurzy, placené

stáže, mentoring a právní podporu. Výsledky takových programů svědčí o důležitosti nepřetržité podpory ve všech fázích profesního rozvoje, o čem svědčí úspěšné zaměstnání přibližně 65 % účastníků programu PFRON "Od studenta ke specialistovi" (European Commission, n.d.).

Program PFRON "Od studenta ke specialistovi" je příkladem komplexního přístupu k profesní integraci absolventů se zdravotním postižením. Zahrnuje nejen profesní přípravu, ale také práci se zaměstnavateli ohledně vytváření dostupných pracovních míst a překonávání stereotypů o produktivitě zaměstnanců se zdravotním postižením. Obzvláště cennou je složka mentoringu, kdy zkušení profesionálové se zdravotním postižením doprovázejí mladé odborníky na začátku jejich kariéry, sdílejí nejen profesní znalosti, ale také strategie překonávání bariér na pracovišti. Úspěšnost zaměstnávání na úrovni 65% je významným úspěchem, zejména s ohledem na to, že celková míra zaměstnanosti osob se zdravotním postižením v EU činí přibližně 50%, a v některých zemích nepřesahuje 30%. To svědčí o účinnosti integrovaného přístupu, který začíná už na univerzitní půdě.

Současné trendy rozvoje inkluzivního vzdělávání v Polsku se vyznačují posilováním mezioborové spolupráce, zaváděním digitálních technologií a rozšiřováním partnerských vztahů s mezinárodními organizacemi. Zvláště důležitá je spolupráce s ukrajinskými univerzitami v kontextu podpory ukrajinských studentů-uprchlíků se zdravotním postižením, což aktualizuje otázky mezikulturní adaptace inkluzivních praktik.

Podpora ukrajinských studentů-uprchlíků se zdravotním postižením odhalila jak silné stránky polského systému, tak nové výzvy. Na jedné straně existující infrastruktura podpory umožnila relativně rychle integrovat tyto studenty do vzdělávacího procesu. Na druhé straně vznikly specifické problémy spojené s jazykovými bariérami, uznáváním dokumentů o zdravotním postižení, psychologickým traumatem v důsledku války a kulturními rozdíly v chápání postižení. To aktualizovalo potřebu mezikulturní kompetence specialistů na podporu studentů a rozvoje specializovaných programů pro studenty-uprchlíky. Polsko-ukrajinská zkušenost spolupráce v této oblasti se může stát modelem pro jiné země, které přijímají uprchlíky se zvláštními potřebami, a přispět k rozvoji nadnárodních sítí podpory.

Perspektivy rozvoje sociální práce v oblasti inkluzivního vzdělávání souvisejí s další profesionalizací odborníků, rozvojem inovativních metod podpory a rozšiřováním mezinárodní spolupráce. Zvláštní význam nabývá otázka přípravy sociálních pracovníků na práci se studenty s různými typy zdravotního postižení, což vyžaduje rozvoj specializovaných vzdělávacích programů a praktických školení.

Profesionalizace sociálních pracovníků v oblasti inkluzivního vzdělávání předpokládá vytvoření specializovaných vzdělávacích programů, které by spojovaly teoretické znalosti s intenzivní praktickou přípravou. Je důležité, aby tyto programy zahrnovaly nejen technické aspekty práce s různými typy zdravotního postižení, ale také rozvoj empatie, komunikačních dovedností, schopnosti mezioborové spolupráce. Kromě toho je nutné zajistit možnosti pro trvalý profesní rozvoj, protože oblast inkluzivního vzdělávání rychle evoluje pod vlivem technologických inovací, změn v legislativě a objevování nových vědeckých poznatků. Mezinárodní spolupráce v tomto kontextu může spočívat nejen ve výměně zkušeností, ale také ve vytváření společných vzdělávacích programů, výzkumných projektů a databází nejlepších praktik.

Závěr

V závěru je třeba poznamenat, že polská zkušenost sociální práce a podpory studentů se zdravotním postižením ve vysokoškolských institucích představuje komplexní model, který úspěšně spojuje právní, institucionální, technologické a sociálně-pedagogické komponenty. Tento model může sloužit jako orientační bod pro rozvoj inkluzivního vzdělávání v jiných zemích, zejména na Ukrajině, kde otázka zajištění rovných vzdělávacích příležitostí pro osoby se zdravotním postižením nabývá zvláštní aktuálnosti v podmínkách válečného času a poválečné obnovy. Další výzkumy se musí zaměřit na studium efektivity různých modelů podpory, vývoj nástrojů pro hodnocení kvality inkluzivních služeb a analýzu dlouhodobých důsledků inkluzivního vzdělávání pro profesní a osobní rozvoj osob se zdravotním postižením.

Bibliografie

- Adam Mickiewicz University. (n.d.). Support Office for Persons with Disabilities. Retrieved October 9, 2025, from <https://amu.edu.pl/en/education/support-office-for-persons-with-disabilities>
- European Commission. (n.d.). Support measures for learners in higher education. Eurydice. Retrieved October 9, 2025, <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurygedia/poland/support-measures-learners-higher-education>
- Munjanja, E. C., & Hendricks, E. A. (2025). Views of students with disabilities on how institutional support shapes their experiences. *African Journal of Disability*, 14, Article 1553. <https://doi.org/10.4102/ajod.v14i0.1553>
- UNESCO. (n.d.). Breaking barriers in higher education for and with students with disabilities. Retrieved October 9, 2025, <https://www.unesco.org/en/articles/breaking-barriers-higher-education-and-students-disabilities>
- Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku. (n.d.). Formy wsparcia materialnego dla studentów niepełnosprawnych [Forms of material support for students with disabilities]. Retrieved October 9, 2025, <https://www.wssgprzeworsk.edu.pl/wspracie-dla-studentow-niepelnosprawnych/>

Iryna Klimkova

prof. PhD. D. Ed.,

Wysoka škola sociálních věd a bezpečnosti, Lodž, Polsko

tel.: +48519861051,

<https://orcid.org/0000-0003-4500-4868>

iklimkova27@gmail.com

DIGITAL SERVICES ACT A ODPOVĚDNOST ONLINE PLATFORM: MEZI OCHRANOU UŽIVATELŮ A KRIMINALIZACÍ POSKYTOVATELŮ SLUŽEB

DIGITAL SERVICES ACT AND THE LIABILITY OF ONLINE PLATFORMS: BETWEEN USER PROTECTION AND THE CRIMINALIZATION OF SERVICE PROVIDERS

Michal Krajčírovič

Summary

The paper critically assesses the current approach of the European Union to the liability of online service providers under Regulation (EU) 2022/2065 on digital services (the Digital Services Act, DSA). Instead of creating a modern and technologically neutral framework, the DSA in many respects deepens the imbalance between rights holders and service providers, who are becoming de facto private censors and investigators without corresponding guarantees of legal certainty.

Particular attention is devoted to the impact on cloud platforms and shared hosting services, which often face disproportionate monitoring obligations even in situations where they have no realistic ability to determine whether content is unlawful. The paper argues that current practice frequently leads to the preventive removal of lawful content, thereby threatening freedom of expression, innovation, and entrepreneurship in the digital space. The author emphasizes that the original principles of liability under the E-Commerce Directive — the limitation of intermediary liability and the absence of a general monitoring obligation — remain one of the cornerstones of the resilience of the European internet and should be preserved. The new framework should be interpreted in favor of legal certainty and provider neutrality, rather than as a tool for enforcing individual copyright or moral claims at their expense. The aim of the paper is to demonstrate that genuine “digital resilience” does not lie in repressive content control, but in respect for the rule of law, proportionality, and the freedom to conduct business in the online environment.

Keywords: Digital Services Act, liability of service providers, freedom of expression, hosting, cloud services, proportionality, copyright

Historický a systémový kontext

Základ evropského režimu odpovědnosti poskytovatelů on-line služeb byl položen směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2000/31/ES o elektronickém obchodu (Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000). Tato norma, přijatá v roce 2000, reagovala na potřebu vytvořit stabilní právní prostředí pro rozvoj služeb informační společnosti a odstranit překážky volného pohybu těchto služeb v rámci vnitřního trhu. Směrnice vychází z předpokladu, že zprostředkovatelé on-line komunikace a hostingu představují neutrální infrastrukturu, která umožňuje šíření informací, nikoli jejich obsahové ovlivňování. Proto v člancích 12–15 zakotvila tři tzv. bezpečné přístavy (*safe harbours*), které vylučují nebo omezují odpovědnost poskytovatelů za přenášené, ukládané či dočasně uchovávané informace. Současně výslovně stanovila zákaz obecné povinnosti dohledu nad

obsahem (čl. 15), jenž měl chránit poskytovatele před povinností plošně sledovat uživatelské aktivity a rozhodovat o jejich zákonnosti.

Tento model představoval v době svého přijetí inovativní právně-ekonomické řešení, které umožnilo vznik jednotného digitálního trhu. Podle převažující literatury je právě neutralita zprostředkovatelů jedním z důvodů, proč se Evropa dokázala zapojit do globálního vývoje internetu, aniž by jej paralyzovala přehnanou regulací (Husovec, 2017; Van Eecke, 2011).

Vývoj judikatury a princip omezené odpovědnosti

Zásady vymezené E-commerce směrnicí byly postupně konkretizovány judikaturou Soudního dvora EU (SDEU). V rozhodnutích Google France a Google (C-236/08 až C-238/08), L'Oréal v. eBay (C-324/09), Scarlet Extended (C-70/10) a SABAM v. Netlog (C-360/10) [2–5] soud zdůraznil, že odpovědnost zprostředkovatele přichází v úvahu pouze tehdy, pokud se aktivně podílí na výběru, prezentaci nebo propagaci obsahu a tím ztrácí charakter pasivního hostitele.

Ve věci Scarlet Extended SDEU výslovně konstatoval, že plošné monitorování přenosů uživatelů by představovalo nepřiměřený zásah do svobody podnikání a do práva na ochranu osobních údajů. Tento závěr byl později potvrzen i v případě SABAM v. Netlog, v němž soud odmítl zavedení automatických filtrů, které by bránily potenciálnímu porušování autorského práva.

Z těchto rozhodnutí vyplývá základní ústavně-právní princip: zprostředkovatelé, kteří zůstávají technicky pasivní, nejsou odpovědní za obsah třetích osob. Jejich odpovědnost je odvozena výhradně od vědomosti o protiprávním jednání a od nečinnosti po jejím získání. Tento princip, opakovaně potvrzený i judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (např. *Delfi AS v. Estonsko*, *MTE a Index.hu v. Maďarsko* (European Court of Human Rights (Grand Chamber). *Delfi AS v. Estonia*, application no. 64569/09, judgment of 16 June 2015) European Court of Human Rights. *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) and Index.hu Zrt v. Hungary*, application no. 22947/13), tvoří interpretační rámec i pro současné nařízení o digitálních službách (DSA).

Digital Services Act a kontinuita odpovědnostního rámce

Nařízení (EU) 2022/2065 o digitálních službách (DSA) představuje modernizační krok, nikoli revoluci v pojetí odpovědnosti. Jeho články 4–6 zachovávají konstrukci bezpečných přístavů a potvrzují, že poskytovatelé služeb informační společnosti nejsou odpovědní za přenášené či hostované informace, pokud o jejich protiprávnosti nevěděli a po oznámení jednají neprodleně.

DSA nicméně doplňuje tento rámec o povinnosti náležité péče (*due diligence obligations*), jejichž účelem je posílit transparentnost, spolupráci s orgány veřejné moci a možnost uživatelů bránit se proti moderaci obsahu. Podle Helbergera, Piersona a Poella (2018) představuje tento vývoj posun od modelu odpovědnosti *ex post* k modelu řízení rizik *ex ante*. DSA však v žádném svém ustanovení neukládá poskytovatelům povinnost preventivně sledovat či filtrovat data, což potvrdila i Evropská komise v přípravných materiálech k návrhu.

Z hlediska systematiky je významná i tzv. Good Samaritan Clause (čl. 7 DSA), podle níž poskytovatel, který v dobré víře dobrovolně moderuje nebo odstraňuje obsah, nepozbývá

výhod bezpečného přístavu. Tím se předešlo paradoxní situaci, kdy by aktivní přístup k nezákonnému obsahu vedl k vyšší právní odpovědnosti.

Teoretické koncepce odpovědnosti

V odborné literatuře lze rozlišit tři hlavní přístupy k výkladu odpovědnosti zprostředkovatelů.

Prvním je model bezpečných přístavů, vycházející ze zásady, že odpovědnost nastává pouze v případě vědomosti o protiprávním obsahu a nečinnosti. Van Eecke (2011) zdůrazňuje, že harmonizace tohoto modelu je pro EU nezbytná, neboť právní nejistota vede k tzv. *chilling effectu* – preventivnímu odstraňování i legálního obsahu.

Druhým je model „accountable but not liable“, rozpracovaný Husovcem (2017). Podle něj může být poskytovatel podroben procesním povinnostem, aniž by tím vznikala materiální odpovědnost za obsah. Tento přístup umožňuje efektivní spolupráci mezi veřejnou správou a soukromým sektorem při zachování principu právní jistoty.

Třetí přístup představuje model základních práv a proporcionality, formulovaný Frosiem a Geigerem (2023). Tito autoři akcentují, že každé omezení svobody projevu (čl. 11 Listiny EU) či svobody podnikání (čl. 16) musí být přiměřené a nezbytné. Povinnost plošného filtrování obsahu podle nich nemůže obstát při testu proporcionality.

Tyto tři modely se v DSA vzájemně doplňují: zachovávají systém odpovědnostních výjimek, ale doplňují jej o rámec procesních záruk, který má zprostředkovatelům poskytnout jistotu při výkonu povinností *due diligence*.

Cloudové služby a zásada technologické neutrality

Specifickou oblastí, na kterou DSA dopadá, jsou cloudové a infrastrukturní služby. Podle čl. 3 písm. g) DSA se hostingovou službou rozumí i ukládání informací na žádost uživatele, což zahrnuje i cloudové modely IaaS, PaaS a SaaS.

V praxi to znamená, že poskytovatelé infrastruktury jsou formálně podřazeni pod režim hostingu, ačkoli jejich faktická možnost kontrolovat obsah je minimální. Kuczerawy (2018) upozorňuje, že tento přístup může vést k tzv. *over-compliance* – situaci, kdy poskytovatelé preventivně blokují či odstraňují obsah, aby předešli riziku postihu. Takové chování však ve svém důsledku ohrožuje svobodu projevu i svobodu podnikání a odporuje zásadě technologické neutrality.

Interpretace DSA by proto měla vycházet z premisy, že poskytovatelé čistě technických či infrastrukturních služeb nenesou odpovědnost za uživatelský obsah, pokud o jeho protiprávnosti nevěděli a jednali s odbornou péčí. Tento výklad odpovídá jak duchu E-commerce směrnice, tak principům formulovaným SDEU a ESLP (Court of Justice of the European Union. *Scarlet Extended SA v. Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)* 2011; Court of Justice of the European Union, 2012).

Judikatura jako materiální korektiv

Evropské soudy dlouhodobě potvrzují, že v demokratickém právním státě nelze odpovědnost poskytovatelů rozšiřovat bez jasného právního základu. V rozsudku *Scarlet Extended SDEU* odmítl preventivní filtry jako nepřiměřené opatření, neboť by vedly k plošnému sledování uživatelů. V obdobném duchu rozhodl v případě *Polsko v. Parlament* a

Rada (C-401/19) (Court of Justice of the European Union, 2022), kde zdůraznil, že i nové formy moderace obsahu musí respektovat jádro svobody projevu.

Evropský soud pro lidská práva v případech *Delfi AS v. Estonsko* a *MTE a Index.hu v. Maďarsko* (European Court of Human Rights, 2015, 2016) doplnil, že odpovědnost může být uložena pouze těm poskytovatelům, kteří aktivně vstupují do veřejné diskuse nebo mají faktickou kontrolu nad obsahem. Tento přístup zajišťuje spravedlivou rovnováhu mezi ochranou práv a svobodou projevu uživatelů.

Judikatura tak slouží jako korektiv proti přehnanému výkladu DSA a potvrzuje, že právní odpovědnost poskytovatelů cloudu a hostingu zůstává výjimečná a podmíněná prokazatelným zaviněním.

Závěr teoretické části

Evropský režim odpovědnosti poskytovatelů on-line služeb vychází z myšlenky, že digitální infrastruktura musí být stabilní, právně neutrální a technologicky otevřená. Zprostředkovatelé, kteří nezpracovávají obsah a nejsou jeho původci, nejsou odpovědní za jeho zákonnost; jejich úloha je servisní, nikoli normativní.

Nařízení o digitálních službách přináší nový důraz na procesní odpovědnost a spolupráci s orgány veřejné moci, aniž by však rušilo základní konstrukci omezené odpovědnosti. Při výkladu i aplikaci DSA je proto nutné respektovat principy stanovené E-commerce směrnicí, judikaturou SDEU a ESLP a vycházet z požadavku právní jistoty a proporcionality.

Skutečná odolnost digitální společnosti nespočívá v represivním dohledu nad obsahem, ale v právní předvídatelnosti, která umožňuje rozvoj inovací a svobodnou komunikaci v on-line prostoru.

Metodologická část příspěvku

Cílem této studie je vytvořit teoreticko-analytický rámec pro zkoumání odpovědnosti poskytovatelů on-line služeb podle nařízení (EU) 2022/2065 (DSA) a vyhodnotit, zda představuje kontinuitu či odklon od zásad stanovených směrnicí 2000/31/ES (E-commerce Directive).

Zkoumané téma se nachází na pomezí práva informační společnosti a ústavních principů evropské integrace, a proto vyžaduje víceúrovňovou metodologii kombinující pozitivněprávní, judikaturní a axiologickou analýzu.

Hlavní výzkumnou otázkou je, zda DSA zachovává tradiční doktrínu omezené odpovědnosti zprostředkovatelů a zda nové povinnosti náležité péče mají povahu spíše compliance rámce než faktického rozšíření právní odpovědnosti.

Metodologie

Metodologicky práce vychází z doktrinárně-analytické metody právního výzkumu, která se soustředí na výklad a systematizaci právních norem (MacCormick, 2007; Hutchinson, Duncan, 2012). Tento přístup umožňuje identifikovat principy, hodnoty a interpretační struktury, na nichž evropská digitální regulace stojí.

V teoretické rovině se analýza opírá o tři vzájemně provázané výkladové roviny:

- Systematickou interpretaci, sledující vztahy mezi DSA, E-commerce směrnicí a Listinou základních práv EU (zejména čl. 11, 16 a 52);
- Teleologický výklad, který rekonstruuje cíle unijního normotvůrce, jak vyplývají z důvodových zpráv a z odborné literatury (Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council; Helberger, Pierson, Poell, 2018);
- Judikaturní syntézu, integrující závěry SDEU (*Scarlet Extended* (Court of Justice of the European Union, 2011), *SABAM v. Netlog* (Court of Justice of the European Union, 2012) a ESLP (*Delfi AS v. Estonsko* (European Court of Human Rights, 2015) jako materiální korektiv legislativních změn.

Takové pojetí odpovídá moderní evropské metodologii práva, jak ji rozpracoval MacCormick a Alexy, kteří zdůrazňují, že právní výklad musí být založen nejen na logické koherenci, ale i na proporcionalitě mezi legitimními cíli a ochranou základních práv.

Aplikace metodologie na předmět výzkumu

Analýza je koncipována jako vícevrstevná právní rekonstrukce.

První vrstva se zaměřuje na textové znění článků 4–7 a 14–17 DSA, které jsou konfrontovány s články 12–15 E-commerce směrnice (Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000). Cílem je posoudit, zda nařízení zachovává strukturální princip bezpečných přístavů a zákaz obecné povinnosti dohledu.

Druhá vrstva sleduje hodnotové pozadí regulace. DSA je zasazen do rámce unijního ústavního práva, jehož jádrem je proporcionalita a ochrana svobody projevu a podnikání (Frosio, Geiger, 2023; Court of Justice of the European Union. Republic of Poland v. European Parliament and Council (Case C-401/19)). Tyto principy tvoří měřítko přiměřenosti zásahů do činnosti poskytovatelů hostingu a cloudu.

Třetí vrstva je judikaturní. Rozsudky SDEU ve věcech *Google France* (Court of Justice of the European Union, 2010), *L'Oréal v. eBay* (Court of Justice of the European Union, 2011), *Scarlet Extended* a *SABAM v. Netlog* slouží jako interpretativní vodítka pro vymezení hranice mezi pasivní a aktivní rolí poskytovatele. Judikatura ESLP (*Delfi AS* (European Court of Human Rights (Grand Chamber)); *MTE a Index.hu*) doplnila, že odpovědnost může vzniknout pouze tehdy, pokud má poskytovatel reálnou kontrolu nad obsahem a zároveň neposkytl účinné procesní prostředky obrany uživatele (Keller, 2019).

Tento víceúrovňový přístup umožňuje propojit formální právní text, judikaturu a materiální hodnotové zásady v jediný koherentní argumentační celek.

Výzkumné hypotézy

Na základě uvedené metodologie byly formulovány pracovní hypotézy, které jsou v další části práce ověřovány:

- Princip omezené odpovědnosti zprostředkovatelů, jak byl vymezen v E-commerce směrnicí zůstává i po přijetí DSA základní konstrukcí unijního digitálního práva.
- Povinnosti náležité péče v DSA nezakládají materiální odpovědnost, ale pouze posilují mechanismy transparentnosti a spolupráce (Helberger, Pierson, Poell, 2018; Frosio, Husovec, 2020).
- Cloudové a hostingové služby představují neutrální infrastrukturu; jejich odpovědnost může vzniknout pouze na základě prokázané vědomosti o protiprávnosti obsahu (Court of Justice

of the European Union. Scarlet Extended SA v. Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), 2011; Kuczerawy, 2018).

- Rozšiřující výklad DSA vedoucí k objektivní odpovědnosti by byl v rozporu s principem proporcionality a svobodou podnikání zakotvenými v čl. 52 a 16 Listiny základních práv EU.

Tyto hypotézy jsou následně testovány prostřednictvím metody normativní triangulace, která spojí analýzu legislativního textu, judikatury a hodnotového rámce.

Epistemologické a metodologické poznámky

Zvolený postup vychází z přesvědčení, že právní věda musí v oblasti digitální regulace zachovat rovnováhu mezi normativním a reflexivním pohledem. Jak upozorňuje Twining, moderní jurisprudence vyžaduje chápat právo v kontextu globálních struktur a technologické complexity. DSA je typickým příkladem tzv. reflexivního práva – normativního systému, který sám reaguje na prostředí, jež reguluje.

Cílem metodologie tedy není nabídnout empirickou statistiku odstraněného obsahu, ale systematický výklad hodnot a principů, které mají zajistit, aby poskytovatelé infrastruktury zůstali v pozici neutrálních zprostředkovatelů a nikoli privátních vyšetřovatelů či cenzorů (Court of Justice of the European Union).

Závěr metodologické části

Metodologie příspěvku je založena na systematickém, teleologickém a judikturním výkladu doplněném o axiologickou reflexi základních práv. Tento kombinovaný přístup umožňuje objektivně hodnotit DSA a současně zachovat vědeckou neutralitu analýzy.

Takto uchopený rámec poskytuje pevný základ pro následující kapitolu o výsledcích výzkumu, kde budou formulované hypotézy ověřeny na konkrétních ustanoveních DSA a judikatuře SDEU a ESLP.

Výsledky výzkumu

Systematická kontinuita mezi E-commerce směrnicí a DSA

Analýza textu článků 4 až 7 DSA potvrzuje, že nařízení zachovává strukturu odpovědnostních výjimek převzatých z E-commerce směrnice. Podmínky omezené odpovědnosti – tedy absence vědomosti o protiprávním obsahu a povinnost neprodleně jednat po oznámení – zůstávají beze změny.

Důvodová zpráva k návrhu DSA (COM (2020) 825) opakovaně zdůrazňuje, že unijní zákonodárce neměl v úmyslu tyto principy narušit, nýbrž je „doplnit o moderní mechanismy správy rizik“. Tento legislativní záměr potvrzuje, že DSA má evoluční, nikoli revoluční charakter.

Při systematickém porovnání obou právních předpisů je patrné, že článek 15 E-commerce směrnice, zakazující obecnou povinnost monitorování, nemá v DSA ekvivalentní zrušení. Naopak článek 7 DSA (tzv. *Good Samaritan Clause*) potvrzuje, že dobrovolné monitorovací činnosti poskytovatele nevedou ke ztrátě výhod bezpečného přístavu (Riordan, 2025). Z toho plyne, že DSA nevytváří novou kategorii odpovědnosti, ale výslovně chrání stávající právní jistotu poskytovatelů.

Povinnosti náležitě péče: procesní rámec, nikoli hmotněprávní odpovědnost

Analýza článků 14 až 23 DSA ukazuje, že tzv. povinnosti náležitě péče (*due diligence obligations*) mají převážně organizační a procedurální povahu. Patří sem povinnost zřídit jednotné kontaktní místo, zavést interní systémy pro oznamování protiprávního obsahu a vést veřejné zprávy o moderaci. Tyto instituty směřují k transparentnosti a ke zvýšení důvěry uživatelů, nikoli k přenesení právní odpovědnosti.

Z hlediska právní teorie odpovědnosti nelze tato ustanovení chápat jako novou formu hmotněprávní odpovědnosti. Jak uvádí Husovec (2017), odpovědnost může vzniknout pouze tehdy, je-li poskytovateli prokázána vědomá nečinnost po oznámení nebo aktivní účast na šíření protiprávního obsahu. Ani jedno DSA nezavádí. Povinnost zavést interní systémy není sankční, ale preventivní.

Soudní dvůr EU v rozhodnutí *Polsko v. Parlament a Rada* (C-401/19) zdůraznil, že i v případech, kdy je připuštěna určitá forma moderace, musí být zajištěna efektivní možnost přezkumu a svoboda projevu uživatelů. Tento rozsudek potvrzuje, že povinnost náležitě péče nesmí být vykládána jako povinnost monitoringu, protože by tím došlo k porušení článku 52 Listiny základních práv EU.

Význam zásady technologické neutrality

Cloudové a hostingové služby představují infrastrukturní základ digitální ekonomiky. Jak vyplývá z analýzy článku 3 písm. g) DSA, jejich činnost je definována jako „ukládání informací na žádost uživatele“. Z toho plyne, že DSA nerozlišuje mezi cloudem a klasickým hostingem, a tudíž se na obě kategorie vztahuje tentýž režim bezpečných přístavů (MacCormick, N. (2007).

Tento legislativní přístup je z pohledu proporcionality problematický: poskytovatelé infrastruktury často nemají faktickou možnost posoudit obsah ani identifikovat jeho autora. Kuczerawy upozorňuje, že přenášení odpovědnosti na tento typ služeb vede k tzv. *over-compliance*, tedy k preventivnímu mazání i legálního obsahu.

Pro zachování právní jistoty je proto nutné vykládat DSA restriktivně: poskytovatelé infrastruktury odpovídají pouze v případě, kdy mají přímou vědomost o protiprávnosti a neučiní žádné kroky k nápravě. Tento výklad je v souladu s judikaturou SDEU ve věcech *Scarlet Extended* a *SABAM v. Netlog*, které plošný dohled nad uživatelským obsahem výslovně odmítly.

Judikатурní korektiv: hranice pasivity poskytovatele

K pochopení výsledků je nezbytné vymezit hranici mezi tzv. „pasivním“ a „aktivním“ poskytovatelem. Rozsudky *Google France* a *L'Oréal v. eBay* ukazují, že zprostředkovatel se stává odpovědným pouze tehdy, pokud „hospodářsky těží z nelegálního obsahu a současně do něj aktivně zasahuje“. Tato interpretace je dnes považována za ústřední kritérium unijní doktríny.

Evropský soud pro lidská práva v rozsudku *MTE a Index.hu v. Mad'arsko* (European Court of Human Rights. Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) and Index.hu Zrt v. Hungary, application no. 22947/13) dále rozvinul zásadu, že odpovědnost poskytovatele je přípustná pouze tehdy, pokud jde o jasně protiprávní projevy a pokud uživatelům chybí účinný mechanismus nápravy. Společným jmenovatelem obou přístupů je

požadavek proporcionality – poskytovatelé nemohou být považováni za strážce obsahu, aniž by jim byla poskytnuta odpovídající právní ochrana.

Z judikatury tedy jednoznačně vyplývá, že materiální odpovědnost poskytovatelů hostingu a cloudu je nadále výjimečná a nelze ji presumovat.

Interpretace DSA ve světle zásady právní jistoty

Z metodologického hlediska bylo zjištěno, že DSA musí být vykládáno konzistentně s principem právní jistoty a technologické neutrality (MacCormick, 2007; Alexy, 2002; Twining, 2009). To znamená, že jeho ustanovení nesmí být uplatňována způsobem, který by fakticky vytvářel nové kategorie odpovědnosti nebo zaváděl objektivní režim postihu.

Teleologický výklad směřuje k závěru, že DSA má posílit odpovědnost subjektů, které ovlivňují obsahovou viditelnost nebo strukturu veřejného diskurzu (tzv. VLOP), nikoli poskytovatelů infrastruktury. Jak uvádí Husovec a Frosio, Husovec, (2020), „DSA představuje kodifikaci odpovědnosti za proces, nikoli za výsledek“.

Výzkumný rámec tedy potvrzuje hypotézu H1 a H2 – DSA zachovává kontinuitu E-commerce směrnice a nezakládá novou formu hmotněprávní odpovědnosti. Hypotézy H3 a H4 nacházejí oporu v judikatuře i literatuře: poskytovatelé infrastruktury zůstávají pasivními zprostředkovateli a princip proporcionality omezuje rozsah jejich povinností.

Shrnutí výsledků

Výsledky analýzy potvrzují, že:

- (1) DSA zachovává doktrínu bezpečných přístavů a neporušuje zákaz obecné povinnosti dohledu;
- (2) nové povinnosti představují pouze administrativní rámec transparentnosti;
- (3) cloudové a hostingové služby mají i nadále postavení neutrální infrastruktury;
- (4) rozšiřující výklad odpovědnosti by byl v rozporu s Listinou základních práv EU a judikaturou SDEU a ESLP.

Tento výsledek potvrzuje základní tezi práce: evropské digitální právo nadále chrání právní jistotu poskytovatelů služeb, kteří se chovají neutrálně a v dobré víře. DSA tak představuje spíše modernizaci procesů než předefinování odpovědnosti.

Závěr

Výzkum potvrdil, že současná evropská právní úprava odpovědnosti poskytovatelů on-line služeb představuje kontinuální vývoj, nikoli koncepční zlom. Nařízení (EU) 2022/2065 o digitálních službách (DSA) zachovává základní konstrukci odpovědnostních výjimek zakotvenou ve směrnici 2000/31/ES o elektronickém obchodu (Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000) a současně ji doplňuje o procesní mechanismy, jejichž cílem je zvýšit transparentnost a předvídatelnost činnosti on-line platform.

Analýza textu, judikatury i literatury ukázala, že DSA nezakládá novou hmotněprávní odpovědnost poskytovatelů hostingu a cloudových služeb. Povinnosti náležité péče (čl. 14–23 DSA) mají výlučně organizační a preventivní charakter; nelze je vykládat jako povinnost posuzovat či filtrovat obsah. Takový výklad by byl v rozporu s článkem 15 E-commerce směrnice, s judikaturou Soudního dvora EU (*Scarlet Extended*; *SABAM v. Netlog*) i s

rozhodovací praxí Evropského soudu pro lidská práva (*Delfi AS v. Estonsko* (European Court of Human Rights (Grand Chamber). *Delfi AS v. Estonia*, application no. 64569/09, judgment of 16 June 2015); *MTE a Index.hu v. Maďarsko* (European Court of Human Rights. Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) and Index.hu Zrt v. Hungary, application no. 22947/13).

Zásadní závěr spočívá v tom, že DSA nerozšiřuje materiální odpovědnost zprostředkovatelů, ale spíše institucionalizuje jejich roli v rámci správní spolupráce a samoregulace. Jak uvádí Husovec a Frosio (2020), DSA „přesouvá těžiště odpovědnosti od výsledku k procesu“ – tedy k požadavku, aby poskytovatelé disponovali předvídatelnými mechanismy reakce na protiprávní obsah, aniž by byli nuceni do ex ante posuzování jeho zákonnosti.

Cloudové a hostingové služby přitom zůstávají infrastrukturními prvky digitálního prostředí, které z povahy věci neprovádějí obsahovou kuraci. Jejich činnost je limitována technickou funkcí ukládání dat, nikoli jejich interpretace. Z toho plyne, že princip technologické neutrality a právní jistoty musí být základním interpretačním vodítkem při aplikaci DSA (Kuczerawy, 2018; MacCormick, 2007; Alexy, 2002).

Na úrovni ústavních hodnot vychází závěry této studie z článků 11, 16 a 52 Listiny základních práv EU, které vyžadují, aby každé omezení svobody projevu a svobody podnikání bylo přiměřené, nezbytné a předvídatelné. Závěry judikatury SDEU a ESLP ukazují, že odpovědnost poskytovatelů může být přiznána pouze v případě prokázané vědomosti o protiprávním obsahu a nečinnosti po upozornění, nikoli na základě pouhé potenciální dostupnosti informací.

V praktické rovině z toho plyne několik interpretačních doporučení:

- DSA musí být vykládáno restriktivně, zejména ustanovení o povinnostech náležité péče a spolupráci s orgány veřejné moci.
- Bezpečné přístavy zůstávají základním kamenem evropského digitálního práva a jejich narušení by znamenalo odklon od principu právní jistoty.
- Cloudové a hostingové služby musí být nadále považovány za pasivní poskytovatele, kteří nemají povinnost plošného monitorování.
- Výklad DSA musí respektovat zásadu proporcionality, jak ji vymezil SDEU v rozhodnutích *Scarlet Extended* a *SABAM v. Netlog*.

Z těchto závěrů vyplývá i obecnější implikace pro budoucí vývoj evropské digitální regulace. Odolnost digitální společnosti nespočívá v přenášení vymáhání práva na soukromé subjekty, ale v rovnováze mezi efektivní ochranou práv a zachováním svobody podnikání. Stabilní právní prostředí pro poskytovatele infrastruktury je předpokladem svobodného a bezpečného internetu, který umožňuje inovaci bez rizika svévolného postihu.

Evropská unie by proto měla v interpretaci i dalším rozvoji DSA setrvat na linii, kterou Soudní dvůr formuloval již ve věci *Scarlet Extended*: „Zprostředkovatel, který pouze poskytuje přenos či ukládání informací, nemůže být nucen k aktivnímu monitoringu obsahu bez jasného zákonného zmocnění.“

Zachování této doktríny představuje nejen právní, ale i civilizační hodnotu — záruku, že digitální prostor zůstane prostorem svobodné komunikace, inovace a právní jistoty.

Seznam použité literatury

- Alexy, R. (2002). *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-825821-6.
- Court of Justice of the European Union. *Google France SARL and Google Inc. v. Louis Vuitton Malletier SA and Others* (Joined Cases C-236/08, C-237/08 and C-238/08), judgment of 23 March 2010, ECLI:EU:C:2010:159.
- Court of Justice of the European Union. *L'Oréal SA and Others v. eBay International AG and Others* (Case C-324/09), judgment of 12 July 2011, ECLI:EU:C:2011:474.
- Court of Justice of the European Union. *Republic of Poland v. European Parliament and Council* (Case C-401/19), judgment of 26 April 2022, ECLI:EU:C:2022:297.
- Court of Justice of the European Union. *SABAM v. Netlog NV* (Case C-360/10), judgment of 16 February 2012, ECLI:EU:C:2012:85.
- Court of Justice of the European Union. *Scarlet Extended SA v. Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)* (Case C-70/10), judgment of 24 November 2011, ECLI:EU:C:2011:771.
- Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce). Official Journal of the European Communities, L 178, 17 July 2000, pp. 1–16.
- European Court of Human Rights (Grand Chamber). *Delfi AS v. Estonia*, application no. 64569/09, judgment of 16 June 2015.
- European Court of Human Rights. *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) and Index.hu Zrt v. Hungary*, application no. 22947/13, judgment of 2 February 2016.
- Frosio, G. F.; Geiger, C. (2023). “Taking fundamental rights seriously in the Digital Services Act’s platform liability regime.” *European Law Journal*, 29(1–2), 31–77. DOI: 10.1111/eulj.12475.
- Frosio, G.; Husovec, M. (2020). “Accountability and Responsibility of Online Intermediaries.” In: Frosio, G. (ed.), *The Oxford Handbook of Online Intermediary Liability*. Oxford: Oxford University Press, pp. 613–630. DOI: 10.2139/ssrn.3451220.
- Helberger, N.; Pierson, J.; Poell, T. (2018). “Governing online platforms: From contested to cooperative responsibility.” *The Information Society*, 34(1), 1–14. DOI: 10.1080/01972243.2017.1391913.
- Husovec, M. (2017). *Injunctions Against Intermediaries in the European Union: Accountable but Not Liable?* Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/9781108227421.
- Hutchinson, T.; Duncan, N. (2012). “Defining and Describing What We Do: Doctrinal Legal Research.” *Deakin Law Review*, 17(1), 83–119. DOI: 10.21153/dlr2012vol17no1art70.
- Keller, D. (2019). *Who Do You Sue? State and Platform Hybrid Power over Online Speech*. Stanford, CA: Hoover Institution, Aegis Series Paper No. 1902.
- Kuczerawy, A. (2018). *Intermediary Liability and Freedom of Expression in the EU: From Concepts to Safeguards*. Cambridge–Antwerp–Portland: Intersentia. ISBN 978-1-78068-714-8.
- MacCormick, N. (2007). *Institutions of Law: An Essay in Legal Theory*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-826791-1.
- Peczenik, A. (2009). *On Law and Reason* (2nd ed.). Dordrecht: Springer. ISBN 978-1-4020-9706-5. DOI: 10.1007/978-1-4020-8730-1.
- Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Official Journal of the European Union, L 277, 27 October 2022, pp. 1–102.

Riordan, R. (2025). "A Case Study of Judicial–Legislative Interactions via the Lens of the DSA’s Host Liability Rules." *European Papers – A Journal on Law and Integration*, online first. DOI: 10.15166/2499-8249/832.

Twining, W. (2009). *General Jurisprudence: Understanding Law from a Global Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-73809-5.

Van Eecke, P. (2011). "Online service providers and liability: A plea for a balanced approach in the EU." *Common Market Law Review*, 48(5), 1455–1502. DOI: 10.54648/COLA2011058.

Michal Krajčírovič

PhDr. Mgr., Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti, Praha

Hovorčovická 1281/11, 182 00 Praha 8

michal@krajcirovic.cz

Vysoká škola DTI

Ul. Sládkovičova 533/20

018 41 Dubnica nad Váhom, Slovakia

michal@krajcirovic.cz

DIGITÁLNA GRAMOTNOSŤ – KOMPETENCIA SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

DIGITAL LITERACY – A SOCIAL WORKER'S COMPETENCE

Lýdia Lešková, Nikoleta Siváková, Katarína Mičková

Summary

The paper defines the basic characteristic of digital literacy as the ability to search for, use and create information through digital technologies. It points out the areas in which digital technologies have penetrated and significantly influence them (such as communication, the labor market, the economy, education, healthcare, social relations). The quantitative research focuses on finding out the respondents' opinion on digital skills, their benefits and challenges in the field of digital technologies. The research results pointed to an average level of digital literacy among respondents who are interested in strengthening it.

Keywords: Digital literacy. Competence. Benefits of technology. Research. Challenges of digital technologies.

Úvod

V súčasnej ére digitálnej transformácie, kde dominujú technologické inovácie modernej doby, sa technológie stávajú neoddeliteľnou súčasťou každodenného života ľudí. V dôsledku využívania nových technických výtvarkov je podľa Audrin C. a Audrin B. (2022) nevyhnutné rozvíjať digitálnu gramotnosť, ktorá predstavuje komplexnú schopnosť využívať digitálne technológie na komunikáciu, vyhľadávanie, vytváranie a vyhodnocovanie informácií.

Ponímanie digitálnych zručností je už od prvotných autorov kontroverzné, nakoľko Gilster v roku 1977, definoval digitálnu gramotnosť ako schopnosť človeka získať dôležité informácie z rôznorodých zdrojov, a to za pomoci internetu (Spante a kol., 2018). Pool (1977) tento pojem vníma ako schopnosť človeka flexibilne sa prispôbiť médiám.

Vo všeobecnosti sa podľa Riblé (2015) digitálna gramotnosť definuje ako celistvý pojem, ktorý sa koncentruje na možnosti, ako efektívne a zároveň kriticky používať rôzne informačné a komunikačné technológie (ďalej len IKT). UNICEF (2018) definuje digitálnu gramotnosť ako schopnosť vyhľadať, využívať a vytvárať informácie prostredníctvom digitálnych technológií. Tretyakova a kol. (2020) ich charakterizujú ako kombináciu technických, kognitívnych, procedurálnych, emocionálnych a sociálnych zručností a Schulz a kol. (2022) ako schopnosť využívať digitálne nástroje na tvorbu a spracovanie informácií.

Táto kompetencia v podobe digitálnej gramotnosti je podľa viacerých autorov (Tinmaz a kol., 2022) nevyhnutná pre efektívne fungovanie v súčasnej spoločnosti, ako aj podľa Samaniego (2023) na osobný a profesionálny rozvoj v kontexte modernizácie.

Teoretické východiská problematiky digitálnych technológií v kontexte sociálnej práce / kompetenčnej výbavy sociálneho pracovníka

Digitálne technológie ovplyvnili a prenikli do rôznych oblastí spoločnosti, medzi ktoré patria:

- komunikácia, ktorá predstavuje využívanie internetu, mobilného telefónu a počítača so zámerom komunikovať s inými osobami (Brynjolsson, McAfee, 2014). V rámci týchto

digitálnych technológií sa využívajú rôzne aplikácie zamerané na komunikáciu, napr. Outlook, Facebook, Twitter, WhatsApp, Messenger a Viber;

- pracovná sféra a ekonomika, v rámci ktorých majú digitálne technológie dôležité miesto pri transformácii na pracovný trh a ekonomiku. Podľa Schwab (2017) je v súčasnosti veľký dopyt po digitálnom marketingu ako aj IT služby, ktoré je možné vykonávať aj na diaľku prostredníctvom digitálnych nástrojov zameraných na videokonferencie, napr. Zoom, Microsoft Teams, a Skype;
- vzdelávanie – online vzdelávanie, kurzy, školenia alebo webinäre uľahčujú prístup ku vzdelávaniu v akomkoľvek čase a priestore;
- zdravotníctvo – Singh (2023) uvádza, že digitálne technológie ovplyvňujú aj oblasť zdravotníctva a taktiež umožňujú prístup k poskytnutiu zdravotnej starostlivosti, rôznych informácií na diagnostiku, liečbu, monitorovanie pacientov;

sociálne vzťahy sú oblasťou, ktoré taktiež ovplyvnili digitálne technológie. Podľa Benvenuti a kol. (2023) tieto umožňujú skontaktovanie sa s najbližšími ľuďmi, aj keď sú priestorovo vzdialení.

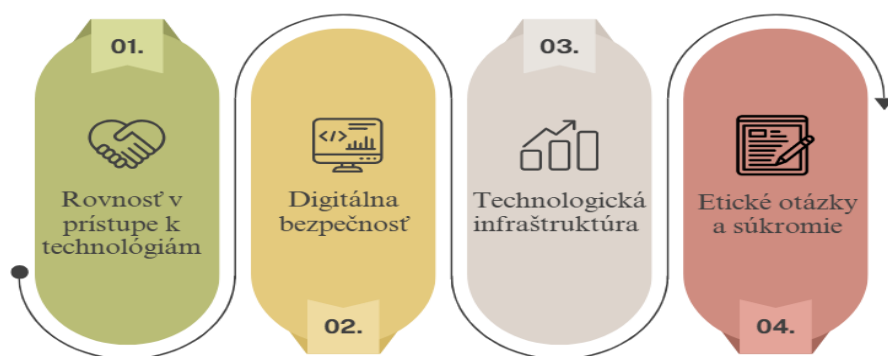
Viacerí autori sa prikláňajú k názoru (Nasrín a kol., 2022; Streinerová a kol. 2020), že v súvislosti so sociálnou prácou môžeme považovať digitálnu gramotnosť ako schopnosť profesionálov používať digitálne technológie v prospech skvalitnenia svojej práce v rôznych oblastiach. Zároveň Reuver a kol. (2022) uvádzajú, že využívanie týchto nástrojov predstavuje výzvu, pretože mnohí sociálni pracovníci nemusia mať dostatočné znalosti ako ich efektívne využívať, a to môže viesť k značnému obmedzeniu. Vašková a Lovašová (2021) tvrdia, že využívanie digitálnych zručností v praxi sociálnej práce môže viesť ku zvýšenej produktivite a efektivite práce v oblasti IKT, ale taktiež zlepšiť dostupnosť sociálnych služieb pre klientov, ktorí sú priestorovo vzdialení. Ich využívanie zabezpečuje aj lepšiu dostupnosť ku samotným klientom, pri prekonávaní rôznych jazykových, priestorových alebo ekonomických bariér.

Podľa Vrt'ovej a Vasku (2022) digitalizácia v sociálnej práci predstavuje systematickú integráciu IKT do každodenných procesov a metodík. Tento postup zahŕňa nielen elektronickú komunikáciu a zdieľanie informácií, ale aj komplexnú digitalizáciu poskytovaných služieb a pracovných postupov, vrátane vedenia elektronickej dokumentácie o klientoch.

Sociálny pracovník ako profesionál vystupuje ako osoba s nadobudnutými kompetenciami, v rámci ktorých môže vykonávať svoju pracovnú funkciu. Kompetencie v sociálnej práci sú charakterizované Vasil'ovou a Lovašovou (2018) ako komplexný súbor znalostí, zručností a postojov, ktoré umožňujú sociálnemu pracovníkovi efektívne a profesionálne vykonávať svoju profesiu, pričom Vrt'ová a Vaska (2022) tvrdia, že integrácia digitálnych technológií v sociálnej práci nevyhnutná na zlepšenie prístupu k službám, zvýšenia efektivity administratívnych procesov a podporu spolupráce medzi odborníkmi. Kostřb a kol. (2012) vnímajú digitálnu kompetenciu ako sebavedomé a kritické využívanie informačných a digitálnych technológií na rôzne účely, pričom táto kompetencia je postavená na základných schopnostiach používať digitálne technológie efektívne, ale aj bezpečne.

Digitálne technológie a ich implementácia v sociálnej práci prináša výzvy vyskytujúce sa vo viacerých oblastiach (Siváková, 2024), ktoré sú vizualizované v Obrázku 1.

Obrázok 1 Výzvy v implementácii digitálnych technológií v sociálnej práci (Siváková, 2024)

Jednou z najväčších výziev je zabezpečenie rovného prístupu sociálnych pracovníkov, ale i klientov k technológiám. To si vyžaduje potrebné zručnosti na ich efektívne používanie. Taktiež udržanie digitálnej bezpečnosti je kľúčovou výzvou. Diskrétnosť a ochrana citlivých osobných údajov klientov sú podstatné pri sociálnej práci, nakoľko je dôležité chrániť klientov pred neoprávneným prístupom a online útokmi. To znamená, že všetky komunikačné a databázové systémy by mali byť chránené pred kybernetickými hrozbami (Siváková, 2024). Nové digitálne nástroje a technológie môžu byť finančne náročné. Nie všetci sociálni pracovníci majú prístup k adekvátnemu vybaveniu, ktoré podporuje potrebné inovatívne aplikácie. To môže obmedziť schopnosť efektívne využívať digitálne technológie pri práci s klientmi. Brawden (2020) upozorňuje, že etické otázky a súkromie predstavujú výzvu, pretože sociálny pracovník musí zabezpečiť súlad všetkých postupov s legislatívou na ochranu osobných údajov ako aj s etickými normami. To zahŕňa dodržiavanie prísnych pravidiel týkajúcich sa zberu, uchovávania a zdieľania osobných informácií klientov.

Metodológia

Zvolili sme empirický kvantitatívny výskum s využitím dát získaných z dotazníka vlastnej konštrukcie. Hlavným cieľom bolo zistiť úroveň digitálnej gramotnosti, využívania digitálnych technológií, výhod a výziev, ktoré prináša využívanie digitálnych technológií. Objektom výskumu sú sociálni pracovníci v praxi, ktorí vykonávajú aplikačnú prax ambulantnou, pobytovou, terénnou a kombinovanou formou.

Predmetom výskumu je úroveň digitálnej gramotnosti a vnímanie digitálnych technológií a online nástrojov.

Metódy, ktoré sme použili bola v teoretických východiskách informatívna charakteristika o digitálnej gramotnosti, digitálnych nástrojoch a ich význame pre aplikačnú prax. Dotazník vlastnej konštrukcie využil škálovacie otázky a pri ich vyhodnotení sme využili absolútne vyjadrenie, pomerné vyjadrenie a priemery.

Výskumné otázky:

Ako hodnotia sociálni pracovníci svoju úroveň digitálnych zručností ?

Aká je frekvencia využívania digitálnych nástrojov v aplikačnej praxi sociálnych pracovníkov ?

V čom vidia sociálni pracovníci výhody využívania digitálnych nástrojov ?

V čom vidia sociálni pracovníci výzvy využívania digitálnych nástrojov ?

Výskumný súbor tvorilo 200 respondentov, z toho 153 žien a 47 mužov. Z pohľadu formy vykonávanej práce 59 respondentov vykonávalo sociálnu prácu ambulantnou formou, 31 respondentov terénnou formou, 45 respondentov pobytovou formou a 65 formou kombinovanou.

Výsledky výskumu zameraného na využívanie digitálnych technológií sociálnymi pracovníkmi Tabuľka 1 prezentuje názory respondentov na úroveň digitálnych zručností podľa foriem sociálnej služby.

Tabuľka 1 Úroveň digitálnych zručností – podľa formy služieb

Forma služieb	N / %	Škála					Spolu (N/%)	Priemer Ø
		1. Veľmi vysoká	2. Vysoká	3. Priemerná	4. Nízka	5. Veľmi nízka		
Ambulantná forma (AF)	N	1	26	30	2	0	59	2,6
	%	1,7	44,1	50,8	3,4	0,0	100,0	
Pobytová forma (PF)	N	6	11	27	1	0	45	2,5
	%	13,3	24,5	60,0	2,2	0,0	100,0	
Terénna forma (TF)	N	3	11	16	0	1	31	2,5
	%	9,7	35,5	51,6	0,0	3,2	100,0	
Kombinovaná forma (KF)	N	13	17	35	0	0	65	2,3
	%	20,0	26,2	53,8	0,0	0,0	100,0	
Priemer celkovo (Ø)								2,5

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti hodnotili svoje digitálne zručnosti v intervale Ø 2,3 – 2,6, s priemerom Ø 2,5. Medzi respondentami jednotlivých foriem sociálnych služieb nebol preukázaný výrazný rozdiel.

Tabuľka 2 prezentuje názory respondentov na frekvenciu využívania digitálnych nástrojov. V tejto otázke bolo využité 4 stupňové škálovanie, pričom 1, 2 – predstavujú pozitívne konotácie a 3, 4 – predstavujú negatívne konotácie.

Tabuľka 2 Frekvencia využívania digitálnych nástrojov – podľa formy služieb

Forma služieb	N / %	Škála				Spolu (N/%)	Priemer Ø
		1. Veľmi často	2. Často	3. Menej často	4. Vôbec		
Ambulantná forma	N	32	20	6	1	59	1,6
	%	54,2	33,9	10,2	1,7	100,0	
Pobytová forma	N	23	14	8	0	45	1,7
	%	51,1	31,1	17,8	0,0	100,0	
Terénna forma	N	18	7	6	0	31	1,6

	%	58,1	22,6	19,3	0,0	100,0	
Kombinovaná forma	N	39	20	6	0	65	1,5
	%	60,0	30,8	9,2	0,0	100,0	
	Priemer celkovo (Ø)						1,6

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti hodnotili frekvenciu využívania digitálnych nástrojov pomerne vysoko (v intervale Ø 1,5-1,7), pričom priemerná hodnota respondentov všetkých foriem bola na úrovni Ø 1,6. Medzi respondentmi z jednotlivých foriem sociálnych služieb sa nevyskytol signifikantný rozdiel.

Tabuľka 3 prezentuje výsledné dáta k otázke, ktorá zisťovala ako sú respondenti – sociálni pracovníci naklonení učiť sa pracovať s novými digitálnymi nástrojmi. V otázke bola využitá škála hodnotenia od 1 – 5, pričom 3 bol nevyhraný názor.

Tabuľka 3 Naklonenosť učiť sa pracovať s novými digitálnymi nástrojmi – podľa formy služieb

Forma služieb	N / %	Škála					Spolu (N/%)	Priemer Ø
		1. Úplne súhlasím	2. Skôr súhlasím	3. Nemám vyhraný názor	4. Skôr nesúhlasím	5. Úplne nesúhlasím		
Ambulantná forma	N	33	22	4	0	0	59	1,5
	%	55,9	37,3	6,8	0,0	0,0	100,0	
Pobytová forma	N	36	25	3	0	1	45	2,2
	%	55,4	38,5	4,6	0,0	1,5	100,0	
Terénna forma	N	19	10	0	2	0	31	1,5
	%	61,3	32,3	0,0	6,4	0,0	100,0	
Kombinovaná forma	N	36	25	3	0	1	65	1,5
	%	55,4	38,5	4,6	0,0	1,5	100,0	
	Priemer celkovo (Ø)							1,7

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti hodnotili svoju naklonenosť učiť sa pracovať s novými digitálnymi nástrojmi pozitívne (v intervale 1,5-2,2) s celkovou priemernou hodnotou Ø 1,7. Najhoršie hodnotenie bolo preukázané na úrovni Ø 2,2 u respondentov z pobytovej formy, pričom u ostatných respondentov z ambulantnej, terénnej a kombinovanej formy sociálnych služieb bol priemer Ø 1,5.

Tabuľka 4 Výhody pri používaní digitálnych technológií – podľa formy služieb

Hodnota	Forma služieb				Ø
	AF	PF	TF	KF	
Lepšia komunikácia s klientmi	1,9	2,3	2,6	2,0	2,2
Lepšia komunikácia s kolegami	1,4	1,8	1,9	1,6	1,7
Efektívnejší interný systém evidencie sociálnych klientov	1,6	1,5	1,6	1,7	1,6

Jednoduchší prístup k informáciám a zdrojom	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4
Zvýšená flexibilita práce	1,6	1,6	1,7	1,5	1,6
Rýchlejšie riešenie problémov	1,6	1,8	1,9	1,6	1,7
Efektívnejšie riešenie problémov	1,7	1,9	1,9	1,7	1,8
Ø	1,6	1,8	1,9	1,6	1,7

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 4 prezentuje výsledné dáta k otázke, ktorá zisťovala v čom vnímajú respondenti výhody pri využívaní digitálnych technológií. V otázke bolo využité škálovanie 1 – 5 (súhlasím – skôr súhlasím – neviem – skôr nesúhlasím – nesúhlasím).

Respondenti hodnotili výhody digitálnych technológií na úrovni Ø 1,7. Za najvyššiu výhodu považujú respondenti „Jednoduchší prístup k informáciám a zdrojom“ (Ø 1,4) a za najnižšiu výhodu „Lepšiu komunikáciu s klientami“ (Ø 2,2).

Tabuľka 5 prezentuje výsledné dáta k otázke, ktorá zisťovala v čom vnímajú respondenti výzvy pri využívaní digitálnych technológií, pričom mali možnosť ohodnotiť 7 alternatív. Aj v tejto otázke bolo využité škálovanie 1 – 5.

Tabuľka 5 Výzvy pri používaní digitálnych technológií – podľa formy služieb

Hodnota	Forma služieb				Ø
	AF	PF	TF	KF	
Nedostatok technického vybavenia na používanie digitálnych technológií	2,3	2,3	2,6	2,3	2,4
Nedostatok personálnej podpory pri používaní digitálnych technológií	2,6	2,6	2,5	2,3	2,5
Nedostatočné školenia zo strany zamestnávateľa	2,8	2,8	2,7	2,7	2,8
Nedostatočná podpora zo strany zamestnávateľa	3,1	3,2	2,8	2,9	3,0
Problémy s ochranou súkromia a bezpečnosti	3,1	2,8	2,7	3,1	2,9
Odpor klientov voči používaniu technológií	3,0	2,7	2,5	2,7	2,7
Vlastné nedostatočné digitálne zručnosti	3,2	3,3	3,2	3,3	3,3
Ø	2,9	2,8	2,7	2,8	2,8

Zdroj: vlastné spracovanie

Respondenti hodnotili výzvy digitálnych technológií na úrovni Ø 2,8. Za najväčšiu výzvu považujú „Nedostatok technického vybavenia na používanie digitálnych technológií“ (2,4), avšak k „Vlastným nedostatočným digitálnym zručnostiam“ sa postavili skôr neutrálne (3,3).

Záver

Výsledky výskumu naznačujú, že sociálni pracovníci vo všetkých formách sociálnej práce hodnotia svoju úroveň digitálnej gramotnosti ako priemernú, čo naznačuje priestor na zlepšenie v tejto oblasti a aj naklonenosť respondentov učiť sa a pracovať s novými digitálnymi nástrojmi. Výhody implementácie digitálnych technológií v praxi sociálnej práce sa prejavujú

v jednoduchšom prístupe k informáciám a zdrojom, v efektívnejšom internom systéme evidencie sociálnych klientov, zvýšenej flexibilita i v lepšej komunikácii s kolegami. Najčastejšími výzvami pri ich implementácii sú nedostatok technického vybavenia a nedostatočná personálna podpora pri používaní digitálnych technológií.

Využitie výhod digitálnych technológií a zároveň zdolanie výziev je priestor na výrazný posun a využitie technológií v prospech klientov ako i samotných sociálnych pracovníkov. V tomto procese sociálni pracovníci nemôžu zabudnúť kriticky zhodnotiť ich využívanie, aby to bolo pre prospech nielen sociálnych pracovníkov, ale i klientov sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

- Audrin, C., Audrin, B. 2022. *Key factors in digital literacy in learning and education: a systematic literature review using text mining*. Educ Inf Technol 27, 7395–7419. [online]. [cit. 2025-10-03]. Dostupné na <<https://doi.org/10.1007/s10639-021-10832-5>>.
- Benvenuti, M., Wright, M., Naslund, J., Miers, A. C. 2023. *How technology use is changing adolescents' behaviors and their social, psyhical, and cognitive development*. *Current Psychology*. [online]. [cit.2025-10-03]. Dostupné na <<https://doi.org/10.1007/s12144-023-04254-4>>.
- Brawden, D. 2020. *Information and digital literacies: a review of concepts*. Available from: [online]. [cit.2024-07-03]. Dostupné na <[online].2020 .[cit.2025-10-03]. Dostupné na internete <https://www.researchgate.net/publication/235266224_Information_and_digital_literacies_a_review_of_concepts>.
- Brynjolfsson, E., McAfee, A. 2014. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company. [online].[cit.2025-10-03]. Dostupné na: <The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. (apa.org)>.
- Kostrub, D., Severini, E., Rehuš, M. 2012. *Proces výučby a digitálne technológie*. Martin: Alfa print. 110 s. ISBN 978-80-971081-6-8.
- Nasrín, K., Abdullah, S., Tan Booi, Ch, Shereen, K. 2022. *Connecting digital literacy in higher education to the 21st century workforce*. Knowledge Management & E-Learning, Vol.14, No.1. Mar 2022, p. 51.
- Pool, C. R. A. 1977. *New Digital Literacy a Conversation with Paul Gilster*. [online].[cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <[tecnolnocurric \(archive.org\)](http://tecnolnocurric.archive.org)>.
- Reuver, M. D., Nikou, S., Kanafi, M. M. 2022. *Workplace literacy skills – how information and digital literacy affect adoption of digital technology*. [online].[cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Workplace literacy skills-how information and digital literacy affect adoption of digital technology | Emerald Insight>.
- Rible, M 2015. *Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know*. International Society for Technology in Education (ISTE). [online].[cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Digital Citizenship in Schools: Nine Elements All Students Should Know - Mike Ribble - Google Knihy>.
- Samaniego, M. J. 2023. *A cartography of digital literacy: conceptual categories and main issues in the theorization and study of digital literacies*. [online]. [cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1395119.pdf>>.
- Schulz, W., Fraillon, J., Duckorth, D. 2022. *Digital Competences: Computer and Information Literacy and Computational Thinking*. [online].[cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Digital Competences: Computer and Information Literacy and Computational Thinking | SpringerLink>.
- Schwab, K. 2017. *The Fourth Industrial Revolution*. Currency, 2017, 192 s. ISBN 978-15-2475-887-5.

- Singh, J. 2023. *Future Care: Sensors, Artificial Intelligence, and the Reinvention of Medicine*. Mayo Clinic Press, 2023, 320 s. ISBN 978-1945564253.
- Siváková, N. 2024. Digitálna gramotnosť v sociálnej práci. Rigorózna práca. 2024. Katolícka univerzita, Teologická fakulta Košice. 99 s.
- Spante, M., Hashemi, S. S., Lundin, M., Algers, A. 2018. *Digital competence and digital literacy in higher education research: systematic review of concept use*. [online]. [cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Digitálna kompetencia a digitálna gramotnosť vo vysokoškolskom výskume: systematické preskúmanie používania koncepcie (tandfonline.com)>.
- Streinerová, J., Šušol, J., Rankov, P., a kol. 2020. *Informačná veda. Výkladový slovník*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 53. ISBN 978-80-223-4866-9.
- Tinmaz, H., Lee, Y. T., Ivanovici, F., Baber, H. 2022. *A systematic review on digital literacy*. [online]. [cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Systematické preskúmanie digitálnej gramotnosti | Inteligentné vzdelávacie prostredia | Úplné znenie (springeropen.com)>.
- Tretyakova, N., Fedorov, V., Kharakhordina M. 2020. *Digital Literacy and Digital Didactics as the Basis for New Learning Models Development*. Guilin: GuangXi Normal University. [online]. [cit. cit.2025-10-03]. Dostupné na: <Stiahnutý článok: Digitálna gramotnosť a digitálna didaktika ako základ pre rozvoj nových vzdelávacích modelov | Medzinárodný vestník vznikajúcich technológií vo vzdelávaní (iJET) (online-journals.org)>.
- Unicef. 2018. [online]. [cit.2025-10-03]. Dostupné na: <ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf (unesco.org)>.
- Vasiľová, V., Lovašová, S. 2018. *Kompetencie a význam sociálnych pracovníkov v školskom prostredí na Slovensku*. [online]. [cit. 2025-10-03]. Dostupné na: <Kompetencie a význam sociálnych pracovníkov v školskom prostredí na Slovensku | Prohuman>.
- Vašková, A., Lovašová, S. 2021. *Aplikácia informačno-komunikačných technológií do sociálnej práce vo vybraných cieľových skupinách*. [online]. [cit. 2025-10-03]. Dostupné na internete <Implementacia informanokomunikanchetchnolgidopraxesocilnejprcevo vybranche ieovchskupinch.pdf>.
- Vrt'ová, J., Vaska, L. 2022. Digitalizácie supervízie v sociálnej práci v čase pandémie. In *Sociální práce: nabízíme spojení teorie a praxi : ponúkame spojenie teórie s praxou. Connecting theory and practice*. Roč. 22, č. 5 (2022), Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci. s. 60-77. ISSN 1213-62041805-885X.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy projektu KEGA č. 017KU-4/2025 „Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca“.

Lýdia Lešková
doc. PhDr. Ing. PhD.,
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
Katedra spoločenských vied
041 21 Košice, Slovensko
ORCID: 0000-0002-8483-0313
lydia.leskova@ku.sk

Nikoleta Siváková,
PhDr., PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
Katedra spoločenských vied
041 21 Košice, Slovensko

*ORCID: 0009-0001-7317-4402
nikoletasivakova22@gmail.com*

*Katarína Mičková
Mgr. PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
Katedra spoločenských vied
041 21 Košice, Slovensko
ORCID: 0009-0002-0754-6543
katarina.mickova@ku.sk*

FROM FRUSTRATION TO MOTIVATION: EDUCATIONAL PSYCHOLOGY IN THE FIGHT FOR EFFECTIVE LEARNING

OD FRUSTRACE K MOTIVACI: PEDAGOGICKÉ PSYCHOLOGIE V BOJI ZA EFEKTIVNÍ UČENÍ

Michal Matějka

Summary

This work addresses a key issue in the educational process: the relationship between student frustration and motivation and their impact on learning effectiveness. Within the context of educational psychology, it examines how negative experiences and failure, leading to frustration, affect both intrinsic and extrinsic motivation for learning. On a theoretical level, the work analyzes the psychological mechanisms of frustration, its causes within the school environment (e.g., inadequate teaching methods, fear of assessment, academic overload), and its behavioral manifestations, such as passivity, aggression, or avoidance tendencies. Subsequently, it delves into various theories of motivation and identifies factors that strengthen it—ranging from the role of the teacher and classroom climate to the meaningfulness of the subject matter, and the importance of student autonomy and the experience of competence. The aim of this work is to synthesize theoretical findings to propose concrete pedagogical-psychological strategies and practical tools for teachers. These tools are intended to help them transform potentially demotivating and frustrating situations into educational opportunities that foster resilience, intrinsic interest, and lead to the renewal or strengthening of motivation. The work thus presents a comprehensive view on how frustration in the school environment can not only be prevented but also utilized as a catalyst for the development of a motivated and effective learner.

Keywords: motivation, frustration, effective learning, educational psychology, school failure, student psychology, teaching strategies, classroom climate.

Introduction

Frustration is one of the most underestimated, yet ubiquitous phenomena in the educational process. Reducing it to a mere signal of failure that heralds anxiety and apathy prevents an understanding of its true function. Educational psychology, in fact, demonstrates that frustration is a key diagnostic moment. Depending on the context and support provided, it either initiates a spiral of demotivation and learned helplessness or, conversely, becomes a trigger for the development of resilience, deeper learning, and a qualitatively higher form of motivation. This work, therefore, presents a systematic analysis of the relationship between frustration and motivation in the school environment. Based on theoretical pillars such as self-determination theory, attribution theory, and the concept of a growth mindset, it examines the cognitive processes through which students process failure and reveals how these processes determine their future effort. The focus of the text, however, does not lie in theoretical diagnosis, but in offering solutions: it presents a set of concrete, evidence-based pedagogical interventions. The goal of these strategies is to equip teachers with tools for actively and preventively building an educational environment that systematically strengthens student autonomy, competence, and

intrinsic motivation. The intention is to redefine the role of the educator: from a mere corrector of errors to an architect of learning conditions who understands that the art of guiding a student through a frustrating experience toward empowerment and deeper insight is the foundation of effective learning.

The Psychological Nature and Sources of Frustration in the School Environment

Frustration is a psychological state that occurs when an individual encounters a real or perceived obstacle on the path to achieving a set goal (Berkowitz, 1989). In the school context, this definition is highly relevant. A student's goal can be anything from correctly solving a math problem or understanding historical contexts to gaining social recognition in the classroom. The obstacle can then be the excessive difficulty of the subject matter, ambiguity in instructions, a lack of prior knowledge, but also a fear of evaluation or an unfavorable social climate (Šimek, 2025a).

Sources of school frustration can be systematically divided into several areas:

Cognitive Sources: The primary source is a mismatch between the cognitive demands of a task and the student's current abilities. John Sweller's Cognitive Load Theory describes how the overloading of working memory leads to failure and subsequent frustration (Sweller, 1988). This occurs when a task is too complex, instructions are unclear, or the student lacks the necessary schemas for solving it. Chronic exposure to such situations leads to the belief "I'm not smart enough for this" and to avoidant behavior.

Emotional and Social Sources: School is an intense social environment where the process of social comparison is constantly taking place. A student who repeatedly perceives that they are falling behind their peers experiences feelings of inferiority and shame, which deepen the frustration. A key factor here is also the fear of failure and test anxiety. The pressure to perform and normative assessment (comparison with others) increase the perceived risk of failure and can lead to a student preferring not to try at all rather than risk a public exposure of their "inability" (Šimek, 2025a).

Systemic and Pedagogical Sources: Frustration can also be systemically generated by the very way instruction is organized. Monotonous lectures, a lack of autonomy, an absence of choice, and tasks with no apparent meaning or relevance to the student's life lead to feelings of powerlessness and alienation. If assessment is focused solely on the outcome (summative assessment) and ignores the learning process and the effort expended, it sends a signal that mistakes are unacceptable, which suppresses the willingness to risk and experiment.

The consequences of chronic frustration are severe. A student who is repeatedly exposed to situations over which they have no control will conclude that their effort has no effect on the outcome. This state manifests as passivity, apathy, and resignation to any effort. In the terminology of self-determination theory, this is a shift toward amotivation, a state in which an individual lacks any intention to act (Ryan & Deci, 2000). This psychological withdrawal is a defense mechanism that protects the individual's self-esteem from further harm, but at the cost of complete stagnation in the educational process.

Theoretical Foundations of Motivation as a Response to Frustration

Understanding how to lead a student out of a state of frustration requires a deeper insight into the psychology of motivation (Šimek, 2025a). Modern educational psychology offers

several key theoretical frameworks that explain why some students give up after failure, while others redouble their efforts.

Self-Determination Theory (SDT): Edward Deci and Richard Ryan (2000) argue that humans have three innate psychological needs: the need for autonomy (a sense of control over one's own actions), competence (a sense of being effective and capable), and relatedness (a sense of being accepted and connected to others). An environment that satisfies these needs fosters intrinsic motivation, that is, action performed for the joy and satisfaction of the activity itself. Frustration is a direct attack on the need for competence and often on autonomy as well (Šimková & Šimek, 2025). Pedagogical intervention should therefore focus on restoring these feelings. Offering choices in tasks, the ability to influence the pace of work, or the methods of solving a problem all strengthen autonomy. Constructive feedback and tasks of appropriate difficulty (the so-called zone of proximal development, Vygotsky, 1978) build a sense of competence.

Attribution Theory: Bernard Weiner (1985) focused on the causes (attributions) people assign to their successes and failures. These attributions differ along three dimensions: locus (internal vs. external), stability (stable vs. unstable), and controllability (controllable vs. uncontrollable). A student who attributes failure to a stable, internal, and uncontrollable cause ("I am stupid") is on the fast track to learned helplessness. Conversely, a student who attributes failure to an unstable, internal, and controllable cause ("I didn't try hard enough" or "I chose the wrong strategy") maintains a sense of control and is more likely to try again and do better next time. The teacher's role is to actively shape students' attributional styles—to guide them to perceive failure as a consequence of controllable factors (Šimková & Šimek, 2025).

Mindset Theory: Carol Dweck (2006) distinguishes between a fixed mindset (the belief that intelligence and talent are given and unchangeable) and a growth mindset (the belief that abilities can be developed through effort and learning). Students with a fixed mindset perceive failure as direct proof of their inadequacy, which leads to deep frustration and an effort to avoid challenges. For students with a growth mindset, failure and frustration are signals that it is necessary to increase effort, change strategy, and learn. For them, failure is not a verdict, but information. Creating a growth mindset culture in the classroom is one of the most effective preventative measures against chronic frustration.

Goal Orientations: Carole Ames (1992) and other theorists distinguish between mastery goals, where the aim is to understand the material and improve one's skills, and performance goals, where the aim is to demonstrate superiority over others or to avoid showing incompetence. Students oriented toward mastery perceive difficulties as a natural part of learning, and for them, frustration is a signal to reflect on their strategy. Students oriented toward performance are much more vulnerable in the face of failure because it threatens their social status and self-worth, which leads to rapid task abandonment (Šimek, 2022).

Practical Pedagogical Strategies for Transforming Frustration

The theoretical insights from the previous chapter provide a solid foundation for designing concrete and effective pedagogical practices. The goal is not to create an environment free of frustration, but rather an environment that teaches students how to work with frustration constructively (Šimková & Šimek, 2025).

Normalization of Error and Effort: The teacher should actively communicate that a mistake is not a failure but an opportunity to learn. Openly discussing the teacher's own mistakes, analyzing typical errors in assignments (without naming specific students), and valuing progress and effort more than just the correct result contribute to the formation of a growth mindset (Dweck, 2006). The motto should be: „We value the process, not just the product. “

Providing Constructive and Process-Oriented Feedback: Feedback is one of the most powerful tools in a teacher's hands. To be effective, it must be specific, timely, and focused on the process and controllable aspects of performance, not on the student's personality. Instead of, „This is wrong, “ it is more effective to say, „I noticed you used this method. What if we tried a different approach for this step?“ Such feedback supports a sense of competence while also modeling a desirable attributional style (Hattie & Timperley, 2007).

Differentiation and Scaffolding: To prevent cognitive overload, it is crucial to adapt the difficulty of tasks to the individual needs of students (differentiation). For challenging tasks, the technique of scaffolding, derived from Vygotsky's theory (Vygotsky, 1978), is effective. The teacher provides the student with temporary support (e.g., partial steps, guiding questions, visual aids), which is gradually removed as the student's competence grows. This ensures that the task remains a challenge but is not overwhelming.

Support for Autonomy and Relevance: Wherever possible, students should be given the opportunity to choose—the topic of a project, the method of completing a task, the order of activities. This strengthens intrinsic motivation and a sense of ownership over the learning process (Ryan & Deci, 2000). It is also important to explicitly connect the curriculum to the real world and students' interests, so they understand the meaning and relevance of what they are learning (Šimek, 2022).

Attributional and Emotional Regulation Training: The teacher can work directly with students on recognizing and reframing their thoughts associated with failure. Using Socratic dialogue, they can be guided to ask questions such as: "What is the evidence that I will never be able to do this?", "What other explanations exist for this failure?", "What can I do differently next time?". This actively changes maladaptive attributional styles (Weiner, 1985) and strengthens the ability for emotional self-regulation.

The Emotional Experience of Failure and the Role of Social Climate

While the preceding chapters have drawn on internationally established theories, it is essential to place the issue of frustration and motivation within the context of Czech pedagogical reality. Here, the emotional component of learning and the specifics of the classroom social climate, as reflected by Czech authors, play a key role. For a student, failure is not merely cognitive information about an incorrect procedure; it is, above all, a powerful emotional experience. Emotions such as shame, anxiety, disappointment, or anger that accompany frustration have a fundamental impact on the student's ability to continue learning (Stuchlíková, 2010).

Ivan Stuchlíková (2010) emphasizes that emotions are not just a byproduct of cognitive processes but an integral part of them. Negative emotions associated with failure can lead to what is known as an "emotional blockage," where the student is unable to effectively use their cognitive capacities, even though they would be able to handle the task under different

circumstances (Šimek, 2022). Repeated experiences of shame in connection with schoolwork can lead to a deep and lasting aversion to education and the development of defense mechanisms, such as systematically avoiding more challenging tasks or trivializing the importance of school (cf. Mareš, 2013).

In this context, the social climate of the classroom becomes significant. Jaro Křivohlavý and Jiří Mareš (1995) define it as a stable pattern of social and emotional relationships among the actors in the classroom. This climate includes the quality of relationships between students, between students and the teacher, as well as shared norms and values. In a climate characterized by high competitiveness and low cohesion, an individual's failure is perceived as a personal failing and becomes a source of social threat. Conversely, in a climate based on safety, trust, and mutual support, a mistake is understood as a natural part of learning, which reduces its negative emotional impact (Kolláriková & Pupala, 2010).

The teacher's role here is formative. Through their approach to mistakes, communication style, and conflict resolution, the teacher directly influences whether the classroom climate will deepen frustration or, conversely, strengthen students' psychological resilience. As Pavel Hartl and Helena Hartlová (2015) state in their psychological dictionary, an authoritarian leadership style combined with irony or public criticism of a student for failure significantly contributes to the toxicity of the school environment and the fixation of feelings of inferiority. In contrast, a teacher who shows empathy, offers support, and actively works on building positive relationships within the group creates a "social safety net" that allows the student to take risks and overcome obstacles without the paralyzing fear of failure (Šimek, 2022).

Assessment as a Source of Frustration and a Tool for Motivation

In the Czech education system, the assessment and classification system is one of the most significant and debated factors influencing motivation and frustration. Traditional grading, although it serves a selective and informational function, often becomes a primary source of frustration. The reason for this is its normative nature, where a student's performance is compared with that of others rather than with their own progress (Slavík, 1999). For many students, a grade becomes a label that defines their worth and abilities.

In his work *Hodnocení v současné škole* (Assessment in the Contemporary School), Jan Slavík (1999) provides a detailed analysis of how summative assessment (like a grade on a report card) can be demotivating. It reduces the complex process of learning to a single number or symbol that carries no information about what the student has learned, how they learned it, or what they should do to improve. For a student who repeatedly receives poor grades, the assessment becomes a confirmation of their inability, which fits perfectly into the cycle of learned helplessness (Šimek, 2025b).

As an alternative, the concept of formative assessment is offered, which resonates strongly in the Czech context. The goal of formative assessment is not to give the student a final grade, but to provide specific and timely feedback that helps them in their further learning. Instead of asking, "How smart are you?" it asks, "What can you do to learn this better?" (Šimek, 2025b).

This approach focuses on the process and individual progress. Concrete tools include verbal/written feedback, peer assessment, and, above all, student self-assessment.

It is precisely self-assessment that is a key element for developing intrinsic motivation and overcoming frustration. When a student is guided to reflect on their own learning process, identify their strengths and areas for improvement, and set their own goals, they take responsibility for their education (Mareš, 2013). This strengthens their sense of autonomy and control which, as shown earlier, are fundamental antidotes to frustration and helplessness (Šimek, 2025b). Here, the teacher acts as a guide who helps the student ask the right questions about their learning, rather than being a mere judge of their performance.

Discussion

This paper has mapped the complex path from frustration to motivation in the educational process, synthesizing findings from international psychological theories and situating them within the context of the Czech pedagogical discussion. The analysis has shown that frustration is not merely a student's failure but a logical consequence of the interaction between cognitive, emotional, and systemic factors. The discussion of these findings opens up several key areas: the synthesis of theoretical models, a reflection on the practical limits of the proposed strategies, and an outline of directions for future research in the Czech context.

The first significant point of discussion is the remarkable complementarity between Anglo-Saxon cognitive-motivational theories and the Czech tradition, which places great emphasis on emotional experience and social climate. Self-determination theory (Deci & Ryan), attribution theory (Weiner), and the concept of a growth mindset (Dweck) provide robust and empirically verified models that explain the mechanism by which a student interprets failure and how this interpretation shapes their subsequent actions. These theories offer clear guidance on which psychological needs (autonomy, competence) and cognitive attitudes (attributions, mindset) to target. Czech literature (e.g., Stuchlíková, Mareš, Slavík) enriches these models with a deeper understanding of the socio-emotional context in which these mechanisms operate. The emphasis on classroom climate, the experience of shame, and the critique of normative assessment (grading) show that even a perfectly applied strategy to support a growth mindset will fail if it is implemented in a toxic, competitive, and emotionally unsafe environment. It follows that interventions must be two-pronged: it is necessary to work simultaneously on the individual mindset of students and on the cultivation of the overall school and classroom ethos.

The second point for discussion concerns the practical limits and challenges associated with implementing the proposed strategies in the real-world operation of Czech schools. Although concepts like formative assessment, support for autonomy, and instructional differentiation are theoretically convincing, their introduction runs into systemic obstacles. Teachers often struggle with large numbers of students in classrooms, time pressure imposed by the Framework Educational Programmes, and a deeply rooted tradition of summative assessment, which is expected not only by parents but often by school management and the students themselves. The transition from grading to providing detailed formative feedback is immensely demanding in terms of time and energy. This raises the question of whether such a fundamental change in practice can be fairly demanded of individual teachers without adequate systemic support for example, reducing the number of students per teacher, providing time allocations for preparation and assessment, or offering high-quality, long-term professional development.

The third area of discussion relates to the complexity of motivation itself. This paper has logically focused on factors that can be influenced by the school and the teacher. However, it must be acknowledged that the school is not the only socializing and educational agent. The family environment, socioeconomic status, peer group influence, and the student's personal dispositions play a crucial role in their experience of frustration and motivation. A teacher's efforts to build a growth mindset can be systematically undermined by a fixed mindset in the family ("No one in our family was ever good at math."). Similarly, efforts to build intrinsic motivation may conflict with external pressure from parents for grades. Effective pedagogy must therefore also include partnership-based communication with parents and an effort to unify educational approaches, which represents another significant challenge.

These reflections give rise to suggestions for future research. In the Czech context, it would be extremely beneficial to conduct longitudinal studies that would track the impact of the systematic implementation of formative assessment in regular schools—not only on academic results but primarily on changes in students' attributional styles, their attitudes towards error, and their overall motivation. Furthermore, a field of research is opening up into the effectiveness of various programs for teachers focused on the development of socio-emotional competencies and on classroom management techniques that support a safe climate. Last but not least, it is necessary to investigate how the perception of school failure and frustration differs among children from different sociocultural backgrounds in order to better target pedagogical support.

Conclusion

The path from frustration to motivation is not automatic; it is the result of thoughtful pedagogical guidance and the systematic building of a psychologically safe and supportive educational environment. Frustration is not an enemy to be avoided at all costs. It is an inevitable and valuable signal that informs us of the limits of our current abilities and shows us the direction for further growth. The task of the modern educator is not to artificially remove these limits, but to equip students with the tools, self-confidence, and mindsets that will enable them to overcome these boundaries.

By utilizing insights from the theories of self-determination, attribution, and goal orientation, a teacher can transform the classroom from an arena where performance is a competition and failure means defeat, into a workshop where learning is perceived as a process, error as a source of information, and effort as the path to mastery. By shifting emphasis from the mere transmission of knowledge to the cultivation of psychological resilience, autonomy, and a growth mindset, we not only increase the effectiveness of learning but, above all, we prepare students for a lifelong journey of discovery in a world where the ability to constructively cope with failure is just as important as knowledge itself. The fight for effective learning is, therefore, ultimately a fight for a wise and humane grasp of the inevitable frustrations that all genuine learning entails.

Bibliography

Ames, C. 1992. Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology*. 84(3), 261–271.

- Berkowitz, L. 1989. Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin*. 106(1), 59–73.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. 2000. The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*. 11(4), 227–268.
- Dweck, C. S., 2006. *Mindset: The new psychology of success*. New York: Random House. ISBN 978-1400062751.
- Hartl, P., Hartlová, H. 2015. *Psychologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0873-0.
- Hattie, J., Timperley, H. 2007. The Power of Feedback. *Review of Educational Research*. 77(1), 81–112.
- Kolláriková, Z., Pupala, P. 2010. *Předškolní a primární pedagogika*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-828-9.
- Křivohlavý, J., Mareš, J. 1995. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1070-3.
- Mareš, J. 2013. *Pedagogická psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0174-8.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. 2000. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 55(1), 68–78.
- Slavík, J. 1999. *Hodnocení v současné škole: Východiska a nové metody pro praxi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-262-9.
- Stuchlíková, I. 2010. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-282-9.
- Sweller, J. 1988. Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning. *Cognitive Science*. 12(2), 257–285.
- Šimek, V. 2025a. *Pedagogicko-psychologické přístupy učitele ke snižování agresivity ve školní třídě*. Monografie. Praha: Eastern University of Management and Education INC. ISBN 978-80-909497-2-0.
- Šimek, V. 2025b. School as a Space for Human Connection. *Łódzkie Studia Humanistyczne* [online]. (2). ISSN 2956-333X. [cit. 2025-10-05]. Dostupné z: doi:10.32782/2956-333X/2025-2-6.
- Šimek, V. 2022. Pedagogická a edukační psychologie. In Sociální média v oblasti řízení lidských zdrojů 5.: konferenční sborník vědeckých prací. Uherské Hradiště: Akademie krizového řízení a managementu. ISBN 978-80-88398-08-0, pp. 240-251.
- Šimková, M., Šimek, V. 2025. Psychosocial Factors at Work and Their Impact on Health. *Łódzkie Studia Humanistyczne* [online]. (2). ISSN 2956-333X. [cit. 2025-10-05]. Dostupné z: doi:10.32782/2956-333X/2025-2-5.
- Vygotsky, L. S., 1978. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 978-0674576292.
- Weiner, B. 1985. An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*. 92(4), 548–573.

Michal Matějka

PaedDr. PhDr. Ph.D., DBA

University of Social Sciences and Security

Hovorčovická 1281/11, 182 00 Prague Czech Republic

ORCID: 0009-0006-0734-5177

matejka@wsnsb.cz

VYUŽITÍ DRONŮ PŘI OCHRANĚ MĚKKÝCH CÍLŮ

THE USE OF DRONES IN SOFT TARGET PROTECTION

David Mazák

Summary

Soft targets, such as mass gatherings (festivals, markets, demonstrations), represent a significant security risk due to their accessibility, high concentration of people, and limited protective measures. Traditional security methods, such as the deployment of police forces, private security agencies, or static camera systems, often lack the flexibility and responsiveness required to address dynamic threats effectively. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), commonly known as drones, offer an innovative solution for real-time monitoring, prevention, and crisis management. This paper analyzes the potential applications of drones in the protection of soft targets, with a particular focus on mass events where UAVs can play key roles in prevention and preparedness, real-time surveillance, and incident response. The study also discusses major challenges, including technical limitations, legal frameworks, and social acceptance. The conclusions provide practical recommendations, including standardized protocols for UAV deployment, legislative adjustments, and public awareness measures. The research demonstrates that integrating drones with traditional security measures can significantly enhance the resilience of soft targets against contemporary threats.

Keywords: Drones (UAV), soft targets, mass gatherings, security, monitoring, crisis management, prevention, legislation, public opinion.

Úvod

Měkké cíle (soft targets) představují místa nebo události s nízkou úrovní fyzické ochrany, vysokou koncentrací lidí a omezenou schopností odolat útokům nebo krizovým situacím. Jedná se o prostory, kde je obtížné implementovat tradiční bezpečnostní opatření (např. kontrolní body, ozbrojené hlídky) bez narušení jejich primární funkce. Typickými příklady jsou:

- Veřejné prostory, jako např. náměstí, parky, dopravní uzly (metro, nádraží apod.).
- Hromadné akce, festivaly, sportovní události, demonstrace, vánoční trhy.
- Kritická infrastruktura s otevřeným přístupem, např. nemocnice, školy, nákupní centra.

Zranitelnost těchto cílů vyplývá z jejich přístupnosti, předvídatelnosti (např. pravidelné trhy nebo svátky) a symbolického významu (např. útoky na kulturní nebo náboženské události). V letech 2017-2021 tvořily útoky na měkké cíle 60 % všech teroristických incidentů v EU, přičemž nejčastějšími metodami byly útoky nožem (32 %), střelba (25 %) a útoky vozidly (12 %) (Europol, 2022). Tyto údaje potvrzují, že měkké cíle zůstávají prioritním cílem pro extremisty a osoby páčající kriminální činnost.

Globální bezpečnostní prostředí se v posledním desetiletí významně proměnilo. Dle Global Terrorism Index (2023) se počet útoků na měkké cíle od roku 2010 zvýšil o 47 %, přičemž největší nárůst byl zaznamenán v Evropě a Severní Americe. Příčiny tohoto trendu zahrnují:

- Změny taktik teroristických organizací
- ISIS a Al-Káida explicitně vyzývají své příznivce prostřednictvím propagandistických materiálů k útokům na „nechráněné“ cíle (Clarke, 2017).
- Útoky „lone wolf“ (osamělých vlků) tvoří 80 % incidentů v západních zemích.
- Sociální a politické napětí
- Demonstrace, protesty a veřejná shromáždění se stávají cílem násilí.

Přírodní a technické hrozby:

Pandemie COVID-19 ukázala zranitelnost hromadných akcí (WHO, 2020).

Klimatické změny zvyšují riziko přírodních katastrof (povodně, požáry) na místech s vysokou koncentrací lidí.

Tradiční bezpečnostní opatření, statické kamery, hlídky apod. často selhávají kvůli nízké flexibilitě, vysokým nákladům nebo omezenému pokrytí.

Pro přípravu a zabezpečení hromadných akcí lze vycházet z mezinárodních standardů pro „major events“ rozvíjených v rámci Project Stadia INTERPOLu, které akcentují systematické hodnocení rizik, interoperabilitu a sdílení dat mezi složkami (Interpol 2022).

Z makroperspektivy se ochrana měkkých cílů opírá o architekturu současných bezpečnostních struktur, v nichž se napětí mezi mezinárodní spoluprací a samostatným působením států promítá do koordinačních mechanismů a sdílení odpovědností (Domżał, Supel, Przybylski 2023, s. 33–38).

Analýzy postavení Polska v globálních a unijních bezpečnostních strukturách zároveň ukazují, jak institucionální zasazení státu ovlivňuje schopnost zvyšovat odolnost měkkých cílů na národní i municipální úrovni (Domżał, Supel, Przybylski 2023, s. 61–67).

kontextu rostoucích bezpečnostních hrozeb, kterým čelí měkké cíle, se drony (Unmanned Aerial Vehicles, UAV) stávají klíčovým inovativním nástrojem pro prevenci, monitorování a rychlou reakci na krizové situace. Jejich nasazení přináší revoluční změnu oproti tradičním bezpečnostním opatřením, která jsou často statická, nákladná nebo nedostatečně flexibilní. Drony umožňují dynamický a adaptivní dohled nad prostorem, což je zvláště důležité v prostředí hromadných akcí, kde se situace může měnit během několika minut.

Jednou z hlavních výhod dronů je jejich mobilita a schopnost operovat v reálném čase. Na rozdíl od pevných kamerových systémů nebo lidských hlídek mohou drony pokrýt rozsáhlé plochy, včetně obtížně přístupných nebo rychle se měnících prostor, jako jsou davy na festivalech, demonstracích nebo v krizových oblastech zasažených přírodními katastrofami. Průměrná doba reakce dronu na identifikovanou hrozbu je 3–5x rychlejší než u pozemních týmů, což může být rozhodující pro prevenci útoků nebo minimalizaci jejich dopadů (RAND, 2021).

Další významnou výhodou je ekonomická efektivita. Výrazná finanční úspornost umožňuje nasadit drony i v případech, kde by jiné technologie byly finančně nerentabilní, jako jsou menší místní akce nebo dlouhodobé monitorování rizikových oblastí. Drony lze též snadno integrovat do stávajících bezpečnostních systémů, například prostřednictvím propojení s řídicími centry policie nebo záchranných složek, což zlepšuje koordinaci a účinnost zásahů.

Praktické aplikace dronů při ochraně měkkých cílů již byly úspěšně ověřeny v řadě mezinárodních případů. Například na festivalech jako Coachella Valley Music and Arts (USA) byly drony využity v pilotním projektu v roce 2018 pro monitoring mimořádných situací.

Drony měly za úkol monitorovat příjezdové trasy a identifikovat osoby v ohrožení (např. kolaps z vyčerpání), což umožnilo rychlé nasměrování lékařské pomoci (Security Magazine, 2022). Dalším příkladem pozitivního využití dronů může být zajištění bezpečnosti Londýnského Maratonu nebo festivalu v Glastonbury. Australské bezpečnostní složky začlenily použití dronů do protokolů k zajištění bezpečnosti Australian Open nebo oslav nového roku v Sydney (Al-Dosari, 2023). V USA oznámila v roce 2022 dallaská policie v zahájení systematického používání dronů při pátrání po pohřešovaných osobách, ochraně objektů a šetření násilných trestných činů (Sims, 2022).

Naopak v Hongkongu během protestů v roce 2019 vyvolalo použití dronů odmítavé reakce, neboť byly využity nejen k monitorování pohybu davu, ale také k dohledu nad samotnými demonstranty, což vyvolalo otázky ohledně ochrany soukromí a zneužití technologií (Zuev, Bratchford, 2020). Tyto příklady ukazují, že i když drony významně posilují bezpečnost, jejich nasazení musí být pečlivě regulováno a vyváženo v souladu s etickými a právními hledisky.

Z těchto důvodů se drony stávají nepostradatelným doplňkem stávajících bezpečnostních strategií. Jejich schopnost kombinovat rychlost, přesnost a nízké provozní náklady je činí ideálním řešením pro ochranu měkkých cílů, zejména v dynamických a obtížně předvídatelných prostředích, jakými hromadné akce bezpochyby jsou. Nicméně jejich plný potenciál lze využít pouze za předpokladu, že budou správně integrovány do širších bezpečnostních protokolů a že jejich provoz bude transparentní a v souladu s právními normami.

Role moderních technologií v ochraně měkkých cílů

V kontextu rostoucích hrozeb se moderní technologie stávají klíčovým prvkem strategií ochrany měkkých cílů. Mezi nejperspektivnější nástroje patří kombinace bezpilotních letounů a umělé inteligence (AI), biometrických systémů a senzorových sítí, které společně umožňují prediktivní analýzu, rychlou detekci hrozeb a efektivní koordinaci zásahů. Z těchto technologií vynikají drony díky své univerzálnosti, relativně nízkým nákladům a schopnosti adaptace na měnící se podmínky. Z pohledu řízení bezpečnosti nejde jen o technologii samotnou, ale o leadership, jasné vymezení kompetencí a integraci procesů, což je jádrem moderních systémů řízení bezpečnosti (Domżał 2023, s. 87–112).

Drony tedy představují revoluční změnu v přístupu k ochraně měkkých cílů z několika důvodů:

Flexibilita a mobilita

Na rozdíl od statických kamer nebo pozemních hlídek mohou drony operovat ve třech dimenzích, což umožňuje pokrytí rozsáhlých nebo obtížně přístupných oblastí (např. davy na festivalech, lesní prostory při hromadných akcích). Průměrná doba nasazení dronu je čas pod 2 minuty, zatímco pozemní jednotky potřebují 10–15 minut na dosažení kritického místa (RAND, 2021). Tato rychlost je zásadní například při detekci opuštěných předmětů (potenciálních bomb) nebo sledování podezřelých osob v reálném čase.

Nízké provozní náklady

Náklady na hodinu letu komerčního dronu se pohybují mezi 50–200 USD, zatímco provoz vrtulníku může překročit 2 000–5 000 USD za hodinu (RAND, 2021). Tato ekonomická

výhodnost umožňuje dlouhodobé monitorování i při omezených rozpočtech, což je klíčové pro městské policie nebo soukromé bezpečnostní agentury.

Pokročilé senzorové vybavení

Moderní drony jsou vybaveny kamerami s vysokým rozlišením, termovizními senzory, LiDAR (Light Detection and Ranging) technologií a systémy pro rozpoznávání objektů. To umožňuje:

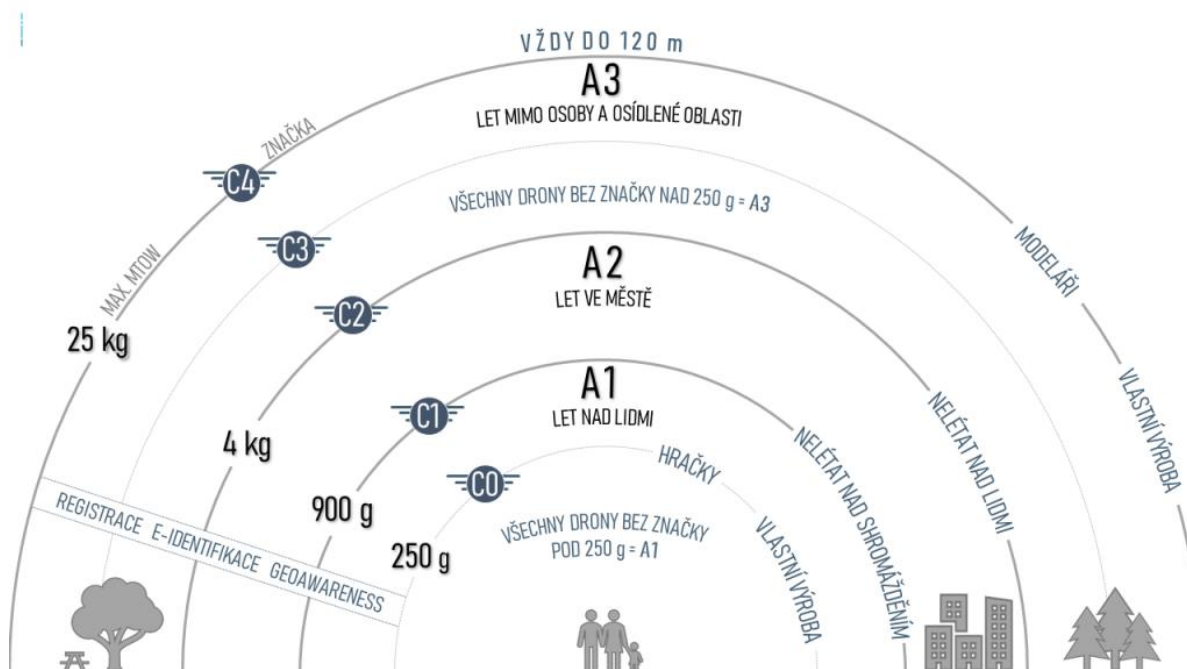
- Detekci zbraní (nožů, palných zbraní) v davu.
- Identifikaci osob v ohrožení, např. kolabující návštěvníci na festivalech.
- Mapování terénu pro optimalizaci evakuačních tras.
- Minimalizace rizika pro personál

Drony eliminují potřebu nasazovat lidské hlídky do nebezpečných nebo nepřehledných prostor (např. při demonstracích nebo povodních). Podle interních studií PČR umožnilo využití dronů při monitorování významných veřejných akcí v Praze snížit počet zraněných policistů při střetech s agresivními demonstranty.

Limity a výzvy využití dronů v ochraně měkkých cílů

Přestože drony představují revoluční nástroj pro zvyšování bezpečnosti měkkých cílů, jejich praktické nasazení naráží na řadu technických, legislativních a etických překážek, které významně omezují jejich potenciál. Jedním z nejpalčivějších problémů jsou legislativní omezení, jež se v jednotlivých státech výrazně liší a často neodpovídají dynamickému vývoji technologie. V České republice je provoz dronů upraven zákonem č. 49/1997 Sb. o civilním letectví, který stanovuje regulace pro jejich využití, zejména v oblastech s vysokou koncentrací lidí. Například zákaz letů nad shromážděními bez předchozího povolení může v krizových situacích, kdy je třeba okamžitě reagovat na vzniklou hrozbu, představovat závažné operační omezení. Podobně limit minimální výšky letu na 120 metrů nebo povinnost registrace všech dronů nad 250 gramů komplikují flexibilní nasazení těchto zařízení, zejména v případech, kdy je nutné rychle pokrýt rozsáhlé území, jako jsou festivalové areály nebo protestní shromáždění. Právě proto je nutné, aby provoz a dohled nad UAV byly zasazeny do transparentních, hodnotově ukotvených rámců řízení bezpečnosti na úrovni organizací i veřejné správy, včetně jasných kompetencí, odpovědností a koordinačních mechanismů (Domžal 2023, s. 87–112).

Schéma rozdělení výšky leteckého provozu pro UAV

Zdroj: Řízení letového provozu ČR (www.rlp.cz)

Tento právní rámec, ačkoliv má chránit veřejnost před neodborným použitím dronů, často brzdí jejich efektivní využití při zabezpečování veřejných akcí.

Další významnou výzvou jsou etická a právní dilemata spojená s jejich provozem. Využití dronů pro monitorování veřejného prostoru vyvolává obavy z porušování soukromí a potenciálního zneužití shromažďovaných dat. Nekontrolované sledování pomocí dronů může vést k masovému porušování lidských práv, jak bylo dokumentováno během protestů v Hong Kongu, kde policie využívala drony mj. k identifikaci demonstrantů (Zuev, Bratchford, 2020). Podobné praktiky vyvolávají obavy z autoritářského zneužití technologie, což může podkopat důvěru veřejnosti v bezpečnostní složky. Lidskoprávní organizace upozorňují, že v demokratických společnostech je nutné jasně definovat hranice mezi legitimním bezpečnostním dohledem a neoprávněným sledováním občanů. Bez dostatečné právní úpravy a transparentních protokolů pro zacházení s daty hrozí, že veřejnost bude drony vnímat jako nástroj kontroly spíše než ochrany. Podle průzkumů se 45 % Evropanů obává, že drony budou zneužity k neoprávněnému sledování, což může vést k paušálnímu odmítání této technologie (Stolz, 2024). Tato nedůvěra je často posilována mediálními informacemi o zneužití ke špehování soukromých nemovitostí nebo k obtěžování. Bez důkladné osvěty a transparentní komunikace, která vhodně prezentuje výhody a limity dronů hrozí, že jejich nasazení narazí na odpor veřejnosti, což by mohlo ohrozit jejich dlouhodobou udržitelnost jako bezpečnostního nástroje.

Překážkou pro širší využití dronů představují i technické limity. Omezená výdrž baterií, která se u většiny komerčních modelů pohybuje mezi 20 až 40 minutami letu v závislosti na teplotě prostředí, znemožňuje dlouhodobé monitorování bez nutnosti častého dobíjení nebo výměny zařízení. To je obzvláště problematické při prodloužených akcích, jako jsou vícedenní festivaly nebo protesty, kde je nutné zajistit nepřetržité pokrytí. Dalším rizikem je zranitelnost dronů vůči kybernetickým útokům, včetně narušení řídicího signálu nebo GPS spoofingu, kdy útočník může převzít kontrolu nad zařízením nebo zkreslit jeho polohová data. Tyto hrozby jsou

obzvláště relevantní v kontextu teroristických útoků, kdy by mohly být drony samy využity jako zbraně. V neposlední řadě může být jedním z problémových faktorů nepříznivé počasí, silný vítr nebo déšť, který může výrazně omezit operační schopnosti dronů, což je činí nespolehlivými v extrémních podmínkách.

Budoucí trendy a inovace v oblasti dronů pro ochranu měkkých cílů

Aby bylo možné plně využít potenciál dronů v ochraně měkkých cílů, je nezbytné řešit výše uvedené výzvy prostřednictvím systematických inovací a regulačních změn. Jedním z klíčových kroků je harmonizace legislativy na národní i mezinárodní úrovni, která by umožnila pružnější nasazení dronů při zachování bezpečnostních standardů. V rámci Evropské unie představuje nařízení EU 2019/945 o bezpilotních systémech první krok k vytvoření jednotného regulačního rámce, který by usnadnil jejich využití napříč členskými státy. V České republice by mohlo pomoci zjednodušení procesu udělování výjimek pro bezpečnostní složky, což by umožnilo rychlejší reakci v krizových situacích.

Dalším směrem vývoje je integrace umělé inteligence (AI) do systémů řízení dronů, což by výrazně zvýšilo jejich autonomii a analytické schopnosti při rozpoznávání podezřelého chování v davu, identifikaci nebezpečných předmětů nebo předvídání možného ohrožení na základě analýzy pohybových vzorců (Masum, 2025). Tyto technologie by mohly snížit závislost na lidském faktoru a umožnit rychlejší a přesnější reakce na vzniklé hrozby. Současně by automatizované systémy mohly pomoci minimalizovat chyby způsobené únavou nebo přetížením operátorů, což je zvláště důležité při dlouhodobých akcích.

Důležitým aspektem je také zvyšování transparentnosti a důvěry veřejnosti. Bezpečnostní složky by měly aktivně komunikovat účel a způsoby využití dronů, například prostřednictvím osvětových kampaní, jako je iniciativa Policie ČR „Drony v řadách policie“, která vysvětluje občanům, jak drony přispívají k jejich bezpečnosti. Transparentnost by měla zahrnovat i zveřejňování protokolů o nakládání s nasbíranými daty, aby bylo zajištěno, že informace nejsou zneužívány k nelegitimním účelům. Řešením tohoto problému by bylo zavedení etických kodexů na národní, či mezinárodní úrovni, které by definovaly jasná pravidla pro nasazení dronů, včetně omezení doby uchovávání záznamů a zákazu sledování bez konkrétního důvodu.

Technologický pokrok také otevírá možnosti pro vývoj odolnějších a výkonnějších dronů. Jedním z perspektivních směrů je prodloužení výdrže baterií pomocí vodíkových článků nebo solárních panelů, což by umožnilo nepřetržitý provoz po dobu několika hodin. Další inovací je využití dronových rojů (drone swarms), které by dokázaly pokrýt rozsáhlé oblasti a koordinovaně reagovat na více hrozeb najednou. Tyto systémy by mohly být obzvláště užitečné při velkých hromadných akcích, kde je nutné monitorovat několik kritických bodů současně.

Níže předložený dokument je srovnávací tabulka, která obsahuje přehled deseti různých modelů bezpilotních letounů (dronů) od výrobců z celého světa, jako je USA, Čína, Francie a Švýcarsko. Tabulka slouží jako katalogový přehled klíčových technických parametrů. Jsou v ní uvedeny základní údaje, jako je cena, země původu a hmotnost. Hlavní částí dat jsou však výkonnostní charakteristiky, které určují použitelnost dronu: konkrétně výdrž baterie, maximální letový dosah a nejvyšší dosažitelná rychlost. Dále tabulka uvádí, zda je dron vybaven kamerou, a jaké je její rozlišení (např. HD, Full HD, 4K, nebo bez kamery).

Předmětem řešení na základě těchto dat bude obecné zařazení dronů do cenových a výkonnostních tříd a analýza hlavních rozdílů mezi modely určenými pro spotřebitelské použití a modely navrženými pro profesionální nebo průmyslové nasazení.

Srovnávací přehled parametrů vybraných typů dronů

Název	Cena [Kč]	Původ	Výdrž baterie [min]	Dosah [km]	Max. rychlost [km/hod]	Váha [kg]	Kamera
Erida Gen.B	26 000,-	USA	35	1,4	80	0,9	4K
DJI Mavic Air 2	23 990,-	Čína	34	6	68,4	0,57	4K
Ryze Tech Tello	2 990,-	Čína	13	0,1	28,8	0,08	HD
DJI Matrice 600	159 990,-	Čína	32	5	65	9,5	bez
Yuneec Typhoon H Plus	48 490,-	Čína	25	1,6	72	2,1	4K
DJI Spreading Wings	100 000 - 160 000,-	Čína	15	2,5	72	4,4	bez
SenseFly Ebee X	475 000,-	Francie	90	8	110	1,4	bez
Parrot Disco	10 990,-	Francie	45	2	80	0,75	FullHD
X PlusOne	20 000,-	USA	10-15	4	100	1,27	bez
WingtraOne	500 000,-	Švýcarsko	59	10	58	3,7	4K

Zdroj: Žanda (2020)

Konečně je třeba zdůraznit nutnost meziresortní spolupráce při implementaci dronů do bezpečnostních strategií. Úspěšné projekty, jako je pilotní program Městské policie Praha „Strážce nebes“ ukazují, že koordinace mezi policií, hasiči, záchrannou službou a městskými úřady je klíčová pro efektivní nasazení. Tento příklad dokazuje, že drony nejsou pouze technologickým nástrojem, ale součástí širší strategie, která kombinuje preventivní opatření, rychlou reakci a veřejnou důvěru.

Ekonomická a operační efektivita

Jedním z nejvýznamnějších argumentů pro širší nasazení dronů je jejich ekonomická výhodnost ve srovnání s tradičními bezpečnostními opatřeními. Podle studie RAND Corporation (2021) je provoz dronu o 60–80 % levnější než nasazení vrtulníku nebo pozemních hlídek při monitorování stejné plochy. Tato úspora je obzvláště důležitá pro menší obce a městské policie, které často nemají možnost využít leteckou podporu pořádaných akcí. Další výhodou je operativní flexibilita. Zatímco instalace statických kamer vyžaduje infrastrukturní investice a jejich pokrytí je omezeno na konkrétní místa, drony mohou být nasazeny podle aktuálních potřeb. Tento přístup umožňuje optimalizovat počet pozemních hlídek, protože drony dokáží pokrýt větší území a upozornit na problémové body, kam mohou být následně nasměrovány lidské zdroje.

Nevýhodou však zůstává nutnost školení operátorů a údržba techniky, což může být nákladné, zejména u pokročilých modelů s termovizí nebo AI. Pořizovací cena profesionálního bezpečnostního dronu se pohybuje mezi 40 000–100 000 Kč, přičemž roční údržba může stát

dalších 10–20 % této částky. Přesto dlouhodobé úspory převažují. Aktuální přehledy maloobchodních cen hlavních modelů na evropském trhu potvrzují výraznou cenovou diferenciaci napříč kategoriemi a konfiguracemi, což dále podporuje argument ekonomické dostupnosti pro municipalitní a bezpečnostní využití (Statista.com 2025).

Role dronů od prevence po reakci na útok

Jedním z nejdiskutovanějších témat je potenciál dronů v prevenci bezpečnostních incidentů. Pokud by byly drony nasazeny preventivně, mohly by zabránit útoku nebo alespoň omezit jeho dopady. Například monitorování vstupů na trhy by mohlo identifikovat ozbrojenou osobu dříve, než vstoupí do davu. Podle studie RAND Corporation (2024) by analýza chování umělou inteligencí mohla zvýšit šanci na včasné zneškodnění útočníka o 40 %.

V praxi již některá města úspěšně implementovala podobná opatření. Například Barcelonská městská policie, po útoku v roce 2017, nasadila drony se softwarem pro detekci neobvyklých pohybů. Během prvního roku poklesl počet krádeží o cca 35 % a žádný teroristický útok nebyl zaznamenán (neveřejný dokument). Podobné systémy by mohly být efektivní i v jiných městech, zejména pokud by byly propojeny s policejními databázemi a systémy rozpoznávání obličejů, byť tyto technologie vyvolávají etické a právní otázky ohledně ochrany soukromí.

Budoucnost bezpečnosti měkkých cílů

Ukazuje se, že klasické bezpečnostní metody, jako jsou fyzické kontroly, ozbrojené hlídky nebo statické bariéry, již nepostačují k účinné ochraně veřejných prostor. S rostoucím počtem hrozeb, které se stávají sofistikovanějšími a zároveň jednoduššími na provedení, se pozornost obrací k inovativním technologickým řešením, která by mohla změnit způsob, jakým chráníme koncerty, vánoční trhy, sportovní události a další místa s vysokou koncentrací lidí. Mezi nejperspektivnější patří autonomní drony s umělou inteligencí, prediktivní analytické systémy, popř. robotické hlídkové jednotky.

V současné době se bezpečnost měkkých cílů posouvá od reaktivních opatření, která jsou aktivována až po spáchání útoku, k proaktivním systémům, schopným hrozby identifikovat a neutralizovat ještě předtím, než dojde k násilí. Klíčovým prvkem tohoto posunu je integrace umělé inteligence do bezpečnostních technologií, která umožňuje analyzovat velké množství dat z kamer, sociálních sítí, policejních záznamů a dalších zdrojů, aby odhalila podezřelé vzorce chování. Jedním z nejviditelnějších příkladů je využití autonomních dronů, které již nejsou pouze nástrojem pro pasivní sledování, ale stávají se aktivními účastníky bezpečnostních operací.

Například v Izraeli jsou od roku 2021 nasazovány drony Elbit Hermes 900 (Elbit Systems, 2021), které jsou vybaveny pokročilými senzory a algoritmy strojového učení, schopnými rozpoznat podezřelé pohyby, jako je ukrývání zbraně, opuštění zavazadla na veřejném místě nebo neobvyklé shluky lidí (IDF, 2023). Tyto systémy nejenže upozorňují operátory na potenciální hrozby, ale v některých případech mohou autonomně spustit protiopatření, jako je vyslání varovného signálu, blokování přístupu do ohrožené zóny pomocí laserových bariér nebo dokonce zneškodnění útočníka neletálními prostředky (Juříček, Mazák, 2025). Podobné technologie testuje i Singapur, kde během maratonu v roce 2022 roj dvaceti mini-dronů dokázal detekovat simulovaný útok během pouhých dvanácti sekund, což je čas, který by lidské hlídce trval několik minut.

Dalším významným krokem je využití pozemní robotiky, která doplňuje letecké systémy. Roboti jako Knightscope K5, využívaní v USA, jsou vybaveni 360 stupňovými kamerami, tepelnými senzory a systémy rozpoznávání obličejů, které umožňují identifikovat hledané osoby nebo detekovat nebezpečné předměty. V praxi to znamená, že takový robot může samostatně hlídkovat v davu, analyzovat chování návštěvníků a v případě podezřelé aktivity okamžitě informovat bezpečnostní složky nebo dokonce blokovat útočníka do příjezdu policie. Nejkontroverznější, ale potenciálně nejúčinnější technologií je prediktivní analýza, která využívá umělou inteligenci k předpovědi teroristických útoků ještě před jejich spácháním. Systémy jako Palantir Gotham, používané americkými a britskými bezpečnostními složkami, dokáží propojovat data z různých zdrojů, od záznamů o nákupu chemikálií přes pohyb osob až po jejich online aktivitu, a identifikovat potenciální útočníky na základě jejich chování. Přestože je tato technologie vysoce účinná, vyvolává základní otázky ohledně soukromí a rizika falešných obvinění, protože podle studie MIT z roku 2022 až 40 % varování generovaných prediktivními systémy byla mylná, což by mohlo vést k neoprávněnému pronásledování nevinných osob.

Scénáře budoucnosti

Budoucnost ochrany měkkých cílů se může ubírat dvěma zásadně odlišnými směry, které odrážejí technologický optimismus na jedné straně a obavy z autoritářského zneužití na straně druhé. Prvním, optimističtější scénářem je vznik „Smart Security Cities“, kde integrované bezpečnostní systémy umožní efektivní ochranu bez zásadního omezení občanských svobod. V tomto modelu by drony, robotické hlídky a prediktivní analýza pracovaly transparentně a pod demokratickou kontrolou, přičemž jejich nasazení by bylo omezeno na skutečné hrozby a podléhalo nezávislému dohledu. Například vánoční trhy budoucnosti by mohly vypadat tak, že drony by kroužily nad prostranstvím a skenovaly dav pomocí tepelné a behaviorální analýzy, zatímco roboti by hlídkovali mezi stánky a identifikovali podezřelé předměty. Umělá inteligence by v reálném čase analyzovala sociální sítě a varovala před potenciálními útočníky, přičemž návštěvníci by byli informováni o bezpečnostních opatřeních prostřednictvím mobilní aplikace, která by zároveň sloužila jako kanál pro okamžité varování v případě hrozby, popř. navigace k únikovým koridorům. Tento systém by minimalizoval riziko útoků, aniž by znemožňoval svobodný pohyb lidí nebo porušoval jejich soukromí.

Druhý, pesimističtější scénář předpokládá, že nedostatečná regulace a etické zneužití technologií povedou k vytvoření „Big Brother 2.0“, kde státní dohled pronikne do všech oblastí veřejného života. V tomto případě by drony a kamery sledovaly každý pohyb občana, prediktivní systémy by označovaly občany za „rizikové“ na základě neurčitých kritérií a autonomní bezpečnostní robotické systémy by zasahovaly proti nevinným pouze kvůli chybě v algoritmu. Příkladem takového vývoje by mohla být realita, kde by byl každý občan neustále monitorován, protesty proti sledování by byly potlačovány a důvěra ve stát a jeho bezpečnostní složky by klesla na minimum. Tento scénář není pouhou dystopií, znaky takového vývoje lze pozorovat již dnes, například v Číně, kde sociální kreditní systém a masové sledování vytvářejí precedens pro autoritářské zneužití technologií.

Závěr

Moderní technologie, jako jsou autonomní drony, robotické hlídky, AI a prediktivní analýza, nabízejí bezprecedentní možnosti pro ochranu měkkých cílů před teroristickými útoky. Jejich účinnost byla prokázána v řadě případů, přesto jejich nasazení vyžaduje pečlivé zvážení, protože s sebou přinášejí základní otázky ohledně soukromí, lidských práv a demokratické kontroly. Budoucnost bezpečnosti měkkých cílů tak nespočívá pouze v technologickém pokroku, ale také ve schopnosti společnosti najít rovnováhu mezi potřebou ochrany a zachováním základních svobod.

Klíčové kroky pro úspěšnou implementaci by měly zahrnovat:

- Právní rámec, který jasně definuje, kdy a jak mohou být technologie využity, aby se předešlo zneužití.
- Transparentnost a veřejnou kontrolu, která zajistí, že občané budou informováni o tom, jak jsou jejich data zpracovávána, ukládána a využívána.
- Investice do etických pojištěk umělé inteligence, které minimalizují riziko chyb a diskriminace.
- Mezinárodní spolupráci, protože terorismus a kybernetické hrozby přesahují hranice, a sdílení dat mezi státy může zvýšit účinnost prevence.

Pokud se tyto výzvy podaří úspěšně řešit, moderní technologie mohou skutečně změnit způsob, jakým chráníme veřejné prostory bez toho, abychom obětovali svobodu ve jménu bezpečnosti.

Seznam citovaných zdrojů

Al-Dosari, K., Hunaiti, Z., & Balachandran, W. (2023): Mega Sporting Event Scenario Analysis and Drone Camera Surveillance... DOI: 10.3390/safety9030054

Clarke, C. P. (2017). The Terrorist Diaspora. After the Fall of the Caliphate. RAND Corporation. DOI: 10.7249/CT480

Domżał, P. (2023). System zarządzania bezpieczeństwem w nowoczesnej organizacji – aktualne wyzwania w obszarze przywództwa. In: Domżał, P. (ed.), Aktualne problemy bezpieczeństwa – konteksty i implikacje, Zbliżenia cywilizacyjne, Tom 19, Nr 3, s. 87–112. <https://apcz.umk.pl/ZC/article/view/57557>

Domżał, P., Supel, A., & Przybylski, P. (2023). Miejsce Polski w strukturach bezpieczeństwa globalnego – czy jest ona istotna z punktu widzenia obecnych struktur bezpieczeństwa w Unii Europejskiej? Społeczeństwo, Kultura Wartości. Studium Społeczne, rok XIV, nr 23, s. 61–67. <https://studiumspoleczne.pl/wp-content/uploads/2023/02/S-K-W-232023-2.pdf#page=63>

Domżał, P., Supel, A., & Przybylski, P. (2023). Współczesne struktury bezpieczeństwa, międzynarodowa współpraca czy samodzielne istnienie? Społeczeństwo, Kultura Wartości. Studium Społeczne, rok XIV, nr 23, s. 33–38. <https://studiumspoleczne.pl/wp-content/uploads/2023/02/S-K-W-232023-2.pdf#page=33>

Elbit Systems (2021). Hermes 900 drone: AI-powered surveillance. Dostupné z: <https://elbitsystems.com>

Europol (2022). European Union Terrorism Situation and Trend Report. Publications Office of the EU. Dostupné z:

Global Terrorism Index (2023). Measuring the impact of terrorism. Institute for Economics & Peace. Dostupné z: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2023/03/GTI-2023-web-170423.pdf>

https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Tesat_Report_2022_0.pdf
Interpol (2022). Project Stadia. How we work – Major event security. Dostupné z: <https://www.interpol.int/en/How-we-work/Project-Stadia>
Israel Defense Forces – IDF (2023). Smart Shield: AI-powered drone security. <https://www.idf.il>
Juříček, L., & Mazák, D. (2025). Neletální zbraňové systémy a vnitřní bezpečnost státu. CrisCon Conference 2025.
Masum, M. R. (2025). AI & Machine Learning for Drone Swarm Autonomy Essentials Training by Tonex. DOI: 10.13140/RG.2.2.34958.27206
RAND Corporation (2021). Cost-effectiveness of drones in public safety. Dostupné z: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2789.html
RAND Corporation (2024). Emerging Technology and Risk Analysis: Unmanned Aerial Systems Intelligent Swarm Technology. Dostupné z: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA2380-1.html
Security Magazine (2018). Coachella adds drones, armed security. Dostupné z: <https://www.securitymagazine.com/articles/88924-coachella-adds-drones-armed-security>
Sims, V. (2022). Drones Added to the Dallas Police Department's Crime-Fighting Tools. NBC DFW. Dostupné z: <https://www.nbcdfw.com/news/local/drones-added-to-the-dallas-police-departments-crime-fighting-tools/2863230>
Statista.com (2025). Cost analysis of drones. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/1222539/dji-drone-retail-price-europe/>
World Health Organization (2020). Mass gatherings and COVID-19. Dostupné z: https://africacheck.org/sites/default/files/WHO-2019-nCoV-Adjusting_PH_measures-Mass_gatherings-2020.1-eng.pdf
Zuev, D., & Bratchford, G. (2020). The citizen drone: protest, sousveillance and droneviewing. DOI: 10.1080/1472586X.2020.1843285
Žanda, M. (2020). Drony a jejich využití. VUT Brno. Dostupné z: https://theses.cz/id/0nns76/2020_BP_Zanda_Martin_200847.pdf

David Mazák

PhDr. Ed.D., MBA

Vysoká škola DTI

Sládkovičova 533/20, Dubnica nad Váhom

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5789-5622>

Email: mail@mazdav.cz

PSYCHOLOGICKÁ ODOLNOST JAKO KLÍČOVÝ FAKTOR ZVLÁDÁNÍ STRESU

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AS A KEY FACTOR IN COPING WITH STRESS

Leoš Moravec, Tomáš Beníček

Summary

The professional article discusses about psychological resilience or more commonly used term resilience. The work focuses on defining the concept of resilience, the development of the concept of resilience and how to strengthen resilience. The next chapter deals with methods of measuring resilience. A large part of the professional article is also devoted to research on psychological resilience and interpretation of the results. At the end of the work there is also a comparison of research on resilience.

Keywords: Failure. Psychology. Resilience. Resistance. Stress.

Úvod

Psychologická resilience neboli odolnost je velmi individuální. Abychom mohli posilovat a zvyšovat svou resilienci je nezbytné, abychom se naučili selhávání a pádů. Jedině tak může člověk zvyšovat svou odolnost. V dnešní době je mnoho lidí orientováno na dokonalost a perfekcionalismus a nedovolí si selhání. Avšak pokud u nich k nějakému selhání sejde, nejčastěji v důsledku stresu, zjišťují, že jejich odolnost, tedy resilience je na velmi nízké úrovni. Oproti tomu, jedince, kteří se potýkají v opakovaném selháním mají vyšší míru resilience.

Je tedy třeba si uvědomit, že selhání není chyba, ale je to nástroj pro růst psychologické odolnosti a důležitý faktor pro zvládání stresu.

Vymezení pojmu resilience

Psychická odolnost neboli resilience či houževnatost je schopnost jedince nebo celé skupiny čelit nepříznivým situacím. Člověk se od počátku musel potýkat s nepříznivými vlivy v současné době umíme těmto negativním vlivům nastavovat hranice, avšak člověk se stává více zranitelnějším. Čím více se člověk snaží bránit negativním vlivům tím více je potlačována přirozená adaptace na stresory. Je nezbytné se naučit stresorům vzdorovat a vytvářet takové situace, aby nás stresor co nejméně vychýlil z psychické a fyzické rovnováhy (Kolář, 2021). Postupem času však dochází ke snižování resilience vlivem blahobytu a komfortu. Lidské tělo díky tomu postupně ztrácí svou psychickou a fyzickou odolnost. Hezkým příkladem dnešní doby je například doba nemoci. Dříve člověk neměl takové možnosti léčby jako je tomu dnes. Resilience byla proto na vysoké úrovni. Ovšem v dnešní době člověk spoléhá na zdravotnický systém. Člověk tak nabývá pocitu, že má život ve svých rukou a může ho plně ovlivňovat, avšak už nepočítáme s tím, že se občas objeví neúspěch. Na toto téma navazuje také Edmondsonová, která uvádí, že pro člověka je nezbytné zažívat neúspěch (Kolář, 2021).

Zajímavé je, že Kolář uvádí, že lidé jsou schopni zvládat mnohem náročnější podmínky, než ve kterých nyní žijeme. V dřívější době byli lidé vystavováni mnohem horším podmínkám a psychicky i fyzicky náročnějším situacím. Nejen, že v dnešní době máme dostatek potravy, lékařské péče a mnoho dalšího a lidé by tak měli svůj život považovat za spokojenější. Avšak

není tomu tak, na vině je narůstající stres a také vnímání stresu v lidské mysli a jak jsme vůči stresu psychicky odolní. Autor také hovoří o fyzické odolnosti. Zatímco v mnoha zemích se snaží lidé o extrémní fyzické a sportovní výkony, v jiných zemích, především v rozvojových dokáží lidé žít ve slumech, promořeni infekcemi či v oblastech vysoké kriminality. Odolnost je tedy naprosto běžná pro většinu lidí v každodenním životě. Avšak stále přibývá lidí, pro které je odolnost pouze potencionální, ne reální schopnost (Kolář, 2021).

Kolář si klade důležitou otázku a to, co nás před zátěžovými situacemi ochraňuje. Odpovědí je, že díky stresu se stáváme odolnějšími a silnějšími. Jak uvádí Edmondsonová, člověk se musí se stresem a neúspěchem setkávat, aby se stával více odolnějším. Proto je nezbytné již v dětském věku tyto schopnosti posilovat zažitím neúspěchu a nežádoucích situací. Když je člověk vystavován psychické zátěži, učí se slevovat ze svých nároků a překonávat nepříjemné. Pokud člověk nemá psychickou zátěž významně se snižuje schopnost člověka řešit náročné životní situace. I když je psychická odolnost geneticky podmíněná, dá se získávat pouze tím, že si člověk prožije reálné situace. Jak již bylo zmíněno výše odolnost je velmi spjata s tematikou selhání. Aby člověk mohl zvyšovat svou odolnost neboli resilienci je nezbytné nechat ho zažít selhání a neúspěch, jediné tak se stává člověk fyzicky i psychicky odolnější a může se v životě posunovat dál (Edmondson, 2024).

Vývoj pojmu resilience

V 70. letech 20. století se objevil pojem resilience poprvé v literatuře a od té doby prošel velkým vývojem. Původně byla resilience chápána jako schopnost jedince se úspěšně adaptovat a vymanit se z nepříznivých životních situací, které jsou určeny především různými rizikovými faktory. Avšak i přesto nedocházelo k jednotnému ustálení definice pro pojem resilience. Mnoho výzkumníků a psychologů poukazovali na fakt, že přesto že existuje nepřeberné množství definic resilience všechny spojuje pozitivní adaptace a dobré duševní zdraví (Terrana a Al-Delaimy, 2023).

Resilience byla později uznána jako dynamický proces pozitivní adaptace na akutní nebo přetrvávající nepříznivé situace a okolnosti. Pohled na pozitivní adaptace rozlišuje mezi podpůrnými a ochrannými faktory. Tyto faktory se mnohdy prolínají a velmi často se vyskytují společně. Faktory se od sebe odlišují v závislosti na kontextu, odolnosti zájmu. Důraz na kontext je tedy považován za důležitý aspekt současného pojetí resilience. Objevuje se zde ekologická dimenze, která chápe resilienci jako interakci mnoha úrovní analýzy od genetické, vývojové až po kulturní, ekonomickou a sociální (Terrana a Al-Delaimy, 2023).

Každý z přístupů a pojetí resilience má své silné i slabé stránky. Pojetí, které je zaměřené na osobu zachycují resilienci v souladu s perspektivou zdravého rozumu, že člověk musí být adaptivní, aby byl považován za resilientního, i když ne ve všech oblastech stejně (Masten, 2015).

Přístupy a pojetí, které jsou zaměřené na proměnné jsou vhodnější pro testování specifických procesů a ochranných vlivů pro konkrétní aspekty adaptivního chování. V současné době je spíše uplatňován přístup zaměřující se na komplexnost lidského chování. Anthony a Cohler hovoří o biologických, psychologických, sociálních a institucionálních aspektech života lidí. Resilience se používá k popisu procesů, kterými jedinec interaguje se svým prostředím. Dříve se přistupovalo k resilienci jako ke zdůrazňování individuálních rysů a nezranitelných jedinců (Ungar, 2021).

Posilování resilience

Dle Edmondsonové má být člověk připraven chybovat. Důležité však je naučit se chybovat správně, protože ten, kdo chybuje správně se posouvá kupředu, ať už v osobním nebo pracovním životě. Autorka také uvádí, že i ti nejlepší selhávají častěji než ostatní. Jako jeden z příkladů neúspěchu, které změnily svět uvádí neúspěchy ve vědě. Konkrétní případ uvádí, kdy v Petriho misce začala narůstat plíseň, zpočátku se to jevilo jako chyba nedostatečného úklidu v laboratoři. Ovšem po rozsáhlejší zkoumání bylo zjištěno, že se jedná o léčivý účinek (Edmondson, 2024).

Edmondsonová (2024) v rámci svých výzkumů objevila souvislosti mezi mezilidskými vztahy a sociálním klimatem. Zjistila, že významné je to, jak lidé dokáží či nedokáží mluvit o svém neúspěchu, to má za následky to, jak se lidé učí ze svých chyb. Příkladem může být i vzdělávání dětí. Autorka uvádí, že pokud se děti mají dobře, musí být ochotné riskovat. Děti musí být poučeni o tom, že pokud se jim něco nepovede není to selhání, ale naopak dobré znamení. A právě díky svým chybám se děti stávají chytřejší. Jako konkrétní případ je uváděna jízda na kole, dítě zpočátku padá, ale následně se jízdu naučí a je nadšené. Problém je, že řada rodičů se snaží své děti před neúspěchem ochraňovat, avšak to je chyba. Je nezbytné, aby si děti prožily neúspěch a selhání. Mnoho lidí má však velké problémy se selháním a neúspěchem, a je to v pořádku, jelikož se jedná o přirozený lidský instinkt. Lidé mají strach riskovat. Risk je však nezbytný pro posun člověka v osobním i pracovním životě. Autorka také uvádí, že na člověka mají velký vliv sociální sítě, jelikož strach ze selhání ještě násobí. Amy Edmondsonová napsala knihu *Začněte dělat něco nového*.

Měření resilience

Pro měření a posuzování resilience lze využít celou řadu metod. Lze se zaměřovat na psychologické proměnné, které můžeme považovat jako součást resilience. Dále zde vycházet z teoretického pojetí resilience, které se zaměřuje na protektivní jevy v rámci interakce osobnosti a prostředí nebo lze využít i copingové strategie (Paulík, 2010).

Další metody posouzení resilience staví na tom subjektivních výpovědích nebo na objektivních měřeních. Při analýze posouzení resilience se psychologové zabývají jevy, které by mohli v resilienci úzce souviset, konkrétně se může jednat o jevy jako je optimismus, sebedůvěra nebo neuropsychická stabilita. Pro zjišťování těchto jevů lze využít různé diagnostické nástroje. Ke studiu lidské odolnosti lze využít přístup, který se zabývá přímo odolností vůči zátěži. V České republice se nejvíce uplatňuje Mikšíkův pojem psychické integrovanosti osobnosti (Matějček, 2025).

Existuje mnoho standardizovaných dotazníků, které se zaměřují na měření resilience dle zaměření cílové skupiny. Mezi nejčastější dotazníky, které se využívají pro dospělé můžeme řadit například Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC), Resilience Scale For Adults (RSA), Ego-Resiliency 89 (ER 89), Multidimensional Trauma Recovery And Resiliency Scale (MTRR), Trauma Resilience Scale (TRS), Resilience Scale (RS), Resilience In Midlife Scale (RIM) a další. Mezi nejčastější dotazníky pro měření resilience u dětí se používají Resilience Skills and Abilities Scale (RSAS), Adolescence Resilience Scale (ARS), Resilience Scale for Adolescents (READ) a Resilience Scale for Children and Adolescents (RSCA) (Paulík, 2010).

Metodologická část

Odborný článek se zaměřuje na měření resilience u dospělých osob s duševním onemocněním. Jedná se především i lidí s depresí a úzkostnou poruchou. Věková hranice dospělých není omezena. V rámci výzkumu byly stanoveny následující hypotézy:

H1: Osoby s duševním onemocněním mají nízkou míru resilience.

H2: Míra resilience u osob s depresí má vliv na tělesné zdraví.

H3: Posilování resilience u osob s duševním onemocněním je velice složitý proces.

Pro měření resilience byla vybrána metoda Resilience Scale For Adults (zkráceně RSA). Tento dotazník se skládá z 37 položek a je rozdělen do 5 subškál. Mezi subškály řadíme osobní kompetence, sociální kompetence, rodinná soudržnost, sociální opora a osobnostní struktura. Druhá verze dotazníku obsahuje 33 položek vztahujícím se rovněž k 5 dimenzím (osobní síla, sociální kompetence, strukturovaný styl, rodinná soudržnost, sociální zdroje). Původní normativní vzorek tvořili uchazeči o studium na vojenské akademii v Norsku. Dotazník RSA může být validním a spolehlivým sebehodnotícím měřítkem ochranných faktorů (Paulík, 2010). Tato metoda měření byla vybrána především z důvodu rychlého sběru dat a z důvodu, že se jedná o standardizovaný dotazník. Lze jej tak využít pro velké vzorky respondentů a provádět statistická porovnávání. V případě výběru naší cílové skupiny, tedy lidí s duševním onemocněním, lze porovnávat dospělé s různým druhem tohoto onemocnění. Můžeme proto využít ke studiu osoby s poruchami nálad až depresemi, až po vážné poruchy osobnosti či disociativní poruchy osobnosti. Dotazník konceptualizuje resilientní fungování prostřednictvím souboru vnitřních a vnějších zdrojů. Pro pochopení osobní odolnosti dotazník obvykle zahrnuje otázky na schopnost zvládat stres, emoční regulaci, optimismus a sociální oporu. Cílem je zjistit, jak si člověk poradí ve složitých životních situacích. Dotazník lze využít pro identifikaci silných stránek, tedy oblastí, ve kterých má jedinec vysokou resilienci a současně odhaluje oblasti, na kterých by mohl jedinec pracovat. Tento dotazník může být vhodný pro naši cílovou skupinu také z toho důvodu, že se může využívat preventivně. Dotazník RSA lze řadit mezi psychodiagnostické nástroje, z toho důvodu byl zvolen jako vhodný pro cílovou skupinu dospělých osob s duševním onemocněním. Nevýhodou tohoto dotazníku je, že obsahuje předem stanovené složky resilience a může omezovat subjektivní vnímání resilience. Pokud bychom zkoumali individuální zkušenosti lidí s duševním onemocněním a posuzovali pro ně významy událostí bylo by vhodnější použít kvalitativní metodologii. Ta umožní zkoumání resilience do hloubky a může se zmařovat na komplexní životní příběhy a situaci této cílové skupiny (Paulík, 2010).

Pro posuzování resilience u určitých cílových skupin je tedy vhodné kombinace standardizovaných kvantitativních metod, které lze zobecnit na celou populaci, ale současně je vhodné použít kvalitativní metody jako je pozorování, rozhovory nebo vlastní konstrukce.

Interpretace výsledků výzkumu

Výzkumu se účastnilo 70 osob s duševním onemocněním, konkrétně s diagnostikovanou depresí nebo úzkostnou poruchou. Sběr dat probíhal po dobu tří měsíců. Pro výzkum byl využit dotazník Resilience Scale For Adults (RSA). Současně byl s každým respondentem veden rozhovor, abychom dosáhli co nejvíce subjektivních dat.

V rámci výzkumu byly potvrzeny následující hypotézy.

H1: Osoby s duševním onemocněním mají nízkou míru resilience

V rámci použitého dotazníku bylo zjištěno, že 75 % respondentů vykazovalo nízkou míru resilience. Pokles resilience byl zaznamenán především v oblastech rodinná soudržnost a sociální opora. Tento jev si lze vysvětlit tak, že lidé, kteří trpí depresemi nebo úzkostnými poruchami vykazují malou nebo žádnou rodinnou soudržnost nebo sociální oporu. Většina respondentů uvedla, že pocházejí z rozvedených rodin, problémových rodin či pěstounských rodin, někteří dokonce i z dětských domovů. Lze tak předpokládat, že špatná rodinná situace jejich resilience pouze snížila.

H2: Míra resilience u osob s depresí má vliv na tělesné zdraví.

95 % dotazovaných uvedlo, že se zhoršilo jejich fyzické zdraví. Při zjišťování, v jakých oblastech došlo ke zhoršení respondenti uváděli bolesti břicha a hlavy, občasné nevolnosti, bolesti zad a kloubů. Jelikož u značné části respondentů byla zjištěna nízká míra resilience lze potvrdit hypotézu, že míra resilience má vliv na tělesné zdraví člověka.

H3: Posilování resilience u osob s duševním onemocněním je velice složitý proces.

86 % respondentů potvrdilo, že mají nízkou psychickou odolnost. Dokáží je rozhodit i pro jiné lidi malicherné věci, vše si berou osobně a vykazují známky úzkosti. 94 % respondentů uvedlo, že navštěvují psychologa nebo psychoterapeuta. 68 % respondentů uvedlo, že navštěvují odborníka již více než půl roku, zbytek respondentů navštěvuje odborníka kratší dobu. Avšak ve všech případech tyto odborné intervence stále přetrvávají a respondenti v nich chtějí nadále pokračovat. Respondenti také uvádí, že si myslí, že odborná pomoc je pro ně přínosná, avšak vyžaduje mnoho času a delší časový úsek.

Diskuse (vlastní zjištění výzkumné části)

Pro porovnání výsledků lze použít výzkum Matějčka (2005), který se třicet let zabýval dětmi, které získaly novou rodinu, tedy dětmi v pěstounské péči a v adoptivních rodinách. Také sledoval děti, které sice vyrůstali ve svých podmínkách, ale podmínky byly nepříznivé a problematické. V dnešní době se jedná již o dospělé osoby, které mají vlastní rodiny. Vědci se zabývali otázkou, jaké ochranné faktory chrání dané jedince při nepřízni osudu a kompenzují jim negativní vlivy. Dneska se tomu pojmu říká resilience. V rámci svých výzkumů a na základě dlouhodobých zkušeností s dětmi se pokusili identifikovat ještě za hranicí časného dětství některá „záchytná“ vývojová období a některé protektivní faktory v nich, s cílem zastavit psychickou deprivaci. Současně sleduje resilientní vlastnosti v dospělosti. Dlouhodobě sleduje několik skupin, které v dětství vyrůstaly v nepříznivých podmínkách. Konkrétně se jedná o 60 dětí, které vyrůstaly v dětském domově, 159 dětí, které v předškolním věku přešly z dětských domovů nebo svých nefunkčních rodin do SOS dětských vesniček a 108 dětí, které byly vychovávány v pěstounských rodinách. Významným resilientním činitelem charakterizujícím úspěšné absolventy pěstounské péče je vztah k sourozencům. Konkrétně k sourozencům pravým i nepravým. Výzkumné šetření však naznačuje, že nejdůležitějším resilientním činitelem je dítě samo a jeho osobnost. Autor také uvádí, že analýza získaných dat s kombinací kvalitativního výzkumu, včetně rekonstrukce životních příběhů, nám o resilienci řekne málo. A stále existuje mnoho informací, které o resilienci zatím nevíme.

Tento výzkum je velmi zajímavý v tom, že ho lze lehce srovnat s výzkumem v tomto článku. Naši respondenti uvedli, že většina pochází také z problémových rodinných podmínek. Část jich dokonce pochází z pěstounských rodin. Jako hlavní zjištění uvádí Matějček, že nejdůležitějším resilientním faktorem je osobnost člověka. Tento jev se promítá také v našem výzkumu. Naši respondenti uvedli, že navštěvují odbornou pomoc, kde pracují především na své osobnosti.

Při výzkumu resilience je důležité brát v potaz, že resilience je velice individuální a subjektivní záležitost. Pro výzkum tohoto jevu nestačí pouze dotazník, ale je nezbytné právě subjektivní hodnocení.

Závěr

Psychická odolnost představuje významný faktor, který zásadním způsobem ovlivňuje schopnost člověka zvládat stres a náročné životní situace. Z výsledků výzkumu vyplývá, že osoby trpící duševním onemocněním, zejména depresí či úzkostnou poruchou, vykazují nižší míru resilience, což se odráží nejen v psychické, ale také ve fyzické rovině jejich života. Nízká odolnost bývá často doprovázena somatickými potížemi, jako jsou bolesti hlavy, nevolnosti nebo celkový pocit vyčerpání, které jsou přímým důsledkem dlouhodobého stresu a psychického napětí.

Ukazuje se, že psychická odolnost není vrozenou, ale rozvíjející se schopností, která vzniká v průběhu života prostřednictvím zkušeností, interakcí a zvládnutých obtíží. Pro budování resilience hraje klíčovou roli prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a žije. Významným faktorem je především funkční rodinné zázemí, podpora blízkých osob a stabilní sociální vztahy. Tam, kde tato opora chybí, je posilování resilience mnohem náročnější a vyžaduje delší časové období, odborné vedení a aktivní přístup samotného jedince. Lidé s oslabenou odolností často potřebují odbornou pomoc psychologů či psychoterapeutů, která jim umožňuje zpracovat traumatické zkušenosti a osvojit si strategie zvládání stresu.

Důležitým poznatkem je, že vyhledání odborné pomoci by nemělo být vnímáno jako projev slabosti, ale naopak jako vědomý krok k upevnění duševního zdraví. Mnoho jedinců, kteří se potýkají s psychickými obtížemi, má tendenci své problémy potlačovat a nevyhledávat podporu. Takové chování však často vede ke zhoršení jejich stavu a může vyústit až v syndrom vyhoření či rozvoj závažnějších duševních poruch. Podpora okolí, ať už rodiny, přátel či odborníků, je proto nezastupitelným prvkem při obnově duševní rovnováhy a posilování vnitřní stability.

Výsledky výzkumu zároveň poukazují na skutečnost, že psychická odolnost úzce souvisí s osobnostní strukturou člověka. Lidé, kteří vykazují vyšší úroveň sebereflexe, sebevědomí a pozitivního myšlení, dokáží lépe čelit náročným životním okolnostem a rychleji se z nich zotavují. Naopak jedinci s nízkým sebevědomím či negativním pohledem na svět bývají náchylnější ke stresu, snadněji propadají beznaději a hůře se adaptují na změny. Významnou roli zde hraje i schopnost člověka poučit se z vlastních chyb. Selhání by proto nemělo být vnímáno jako konec úsilí, ale spíše jako přirozená součást osobního růstu a prostředek k posílení psychické odolnosti.

Z hlediska praktických dopadů lze konstatovat, že posilování resilience je dlouhodobý a komplexní proces, který vyžaduje součinnost více faktorů – osobní motivace, podpůrného sociálního prostředí i vhodně zvolených terapeutických metod. Efektivní se jeví především

kombinace individuální a skupinové práce, kdy dochází nejen k rozvoji sebereflexe a emoční regulace, ale také k budování pocitu sounáležitosti a sdílené zkušenosti. Do posilování resilience by měla být zahrnuta i prevence zaměřená na děti a dospívající, jelikož právě v tomto období se formují základy osobnostní stability, sebedůvěry a schopnosti zvládat stresové situace.

Na základě dosažených výsledků lze uzavřít, že psychická odolnost představuje klíčový ochranný faktor lidského zdraví, který významně přispívá k celkové kvalitě života. Její rozvíjení by mělo být součástí nejen terapeutické práce, ale i širších preventivních programů, které podporují otevřenost vůči chybám, schopnost pracovat s neúspěchem a přijetí skutečnosti, že život přináší i nepříznivé okolnosti. Teprve tehdy, když člověk dokáže tyto situace přijímat a učit se z nich, stává se skutečně odolným a připraveným čelit výzvám, které mu život přináší.

Použité zdroje

- Edmondson, A. Hide Park civilizace. 2024. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10441294653-hyde-park-civilizace/224411058090420/>.
- Kolář, P. *Posilování stresem. Cesta k odolnosti*. Praha: EUROMEDIA GROUP, 2021. ISBN 978-80-242-7514-7.
- Masten, A. S. (2015). Ordinary magic. Resilience in development. New York: The Guilford Press. (pp. 23-50).
- Mateček, J. *Resilience aneb Co nás chrání před zlým osudem*. 2005. Vesmír 84, 46, 2005/1. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2005/cislo-1/resilience.html>.
- Paulík, K. (2010). Psychologie lidské odolnosti. Praha: Grada.
- Terrana A, Al-Delaimy W. A systematic review of cross-cultural measures of resilience and its promotive and protective factors. Transcultural Psychiatry. 2023;60(4):733-750. doi:10.1177/13634615231167661.
- Ungar M. Mapping the Resilience Field: A Systemic Approach. In: Clark JN, Ungar M, eds. Resilience, Adaptive Peacebuilding and Transitional Justice: How Societies Recover after Collective Violence. Cambridge University Press; 2021:23-45.

Leoš Moravec

PhDr. PaedDr. MSc., Ed.D.

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze

Česká republika

Email: dd.reditel@seznam.cz

Tomáš Beníček

PaedDr. Mgr. DT

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti v Praze

Česká Republika

E-mail: cas.r@seznam.cz

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT OF ORGANIZING CONTROL IN THE PROCESS OF LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Nadiia Morhunova

Summary

The article examines the psychological and pedagogical features of effectively organizing the knowledge assessment process for students studying Ukrainian as a foreign language. The main functions of assessment in student learning are identified. The author notes that the psychological function of assessment lies in helping students better understand themselves, their strengths and weaknesses, identify gaps in knowledge, evaluate their progress, develop self-discipline and responsibility, and motivate them towards regular and honest self-monitoring. The author draws attention to the fact that the mismatch of tasks to the level of preparation, the lack of clear evaluation criteria, excessive workload, or poorly established feedback between the instructor and students can cause students to lose interest both in studying the Ukrainian language and in learning in general. The author explores the significance of the instructor's evaluation activities and emphasizes that they should always be carried out in favor of the socio-psychological development of students.

Keywords: Foreign students. Language training. Organization of assessment. Psychological function of control/assessment.

Introduction

At the current stage of the development of higher professional education in Ukraine, a crucial role in enhancing the effectiveness and quality of the foreign students' learning process is assigned to the assessment system. The efficiency of its functioning significantly determines the successful solution of many pedagogical tasks. Assessment is a component of the educational process aimed at determining the level of a student's knowledge, skills, and abilities, and it is one of the many tools for managing the learning process. Assessment is also a vital component of the language training process for foreign students at all its stages. It determines the level of language proficiency achieved by students over a certain period of study. O. Tarnopolsky interprets assessment (control) as an accompanying action of the instructor during the organization of the main methods of their interaction with students (introducing, practicing, and using linguistic and speech material) (Tarnopolsky, 2006, p. 87).

In the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, the problems of organizing and conducting assessment remain relevant, with its forms constantly being improved for the most objective evaluation of foreign students' knowledge. The psychological and pedagogical aspect of assessment organization acquires particular urgency in working with foreign students, as certain factors can negatively impact the student's psychological state.

Problem Statement

The functioning of the learning system in general, and of Ukrainian as a foreign language in particular, is impossible without an effective assessment of the level of skill formation and ability development in academic listening, speaking, writing, and reading. In the learning process, assessment has a dual focus: on the instructor and on the student. For the instructor, its role is that by constantly measuring the level of knowledge, they draw conclusions

about the quality of their work and the quality of student learning. Based on the results obtained, the instructor makes necessary adjustments to their activities, and more rationally plans and manages the collaborative process of mastering academic communication. Assessment directed at the student informs about the quality of language training: the grades received allow the student to see the results of their academic work, draw conclusions about progress in language learning, identify gaps, and make appropriate conclusions from this—that is, the student gains the opportunity to consciously correct their language activities.

Instructor errors in organizing foreign students' knowledge assessment lead to reduced motivation, formalism in task completion, and as a result, to students losing interest both in studying the Ukrainian language and in learning in general. This can be caused by the mismatch of tasks to the level of preparation, the absence of clear evaluation criteria, excessive workload, or poorly established feedback, among other factors.

The purpose of the article is to investigate the psychological and pedagogical features of effectively organizing the knowledge assessment process for students studying Ukrainian as a foreign language in higher education institutions of Ukraine.

Presentation of the Main Material

Assessment in learning performs several functions: psychological, educational (or instructional), developmental, and formative (or disciplinary).

The psychological function of assessment in learning is that it helps students better understand themselves, their strengths and weaknesses, identify knowledge gaps, evaluate their progress, develop self-discipline and responsibility, and also encourages them toward regular and honest self-monitoring.

The instructional function of assessment is largely determined by its psychological properties, which contribute to a deeper assimilation of the learning material. The orientation toward assessment causes an intensification of brain activity, maintaining it in a functioning state, which, in turn, ensures students' active attitude toward the subject of study. Thanks to these features, assessment helps to keep students' attention on the phenomenon needed at that moment and to switch it to other phenomena as necessary. The instructional function of assessment allows students to improve knowledge and skills by reviewing and consolidating learned material, helps apply knowledge in new situations, and indicates directions for applying effort for further development. In an assessment situation, the student knows they will need to report on the completed task, so they mobilize all their intellectual, volitional, and emotional efforts for this purpose, which contributes to the solidity of knowledge acquisition. The formative (or disciplinary) function of assessment forms a responsible attitude toward learning, discipline, encourages self-control, which develops willpower, persistence, and the habit of regular work, and cultivates honesty in evaluating one's knowledge. The developmental function helps students learn more about their capabilities and promotes the development of executive control functions such as planning, problem-solving, and cognitive flexibility, which are necessary for successful learning.

The most important principles for diagnosing and assessing student learning are, according to many researchers, objectivity, systematicity, and clarity (or transparency) (Derba, 2020, p. 50). Objectivity involves the scientifically grounded content of diagnostic tasks (tests, questions) and procedures, an equal, friendly attitude of the educator toward all students, and

an accurate, criteria-based evaluation of knowledge and skills. In practice, objectivity of diagnosis means that the assigned grades align regardless of the methods and means of assessment or the instructors conducting the diagnosis. The requirement of the systematicity principle is the necessity of conducting diagnostic assessment at all stages of the learning process—from the initial perception of knowledge to its practical application. Systematicity also means that all students are subjected to regular diagnosis from the first to the last day of their stay at the educational institution. The principle of systematicity requires a comprehensive approach to diagnosis, where various forms, methods, and means of assessment, checking, and evaluation are used in close interrelation and unity, subordinate to a single goal. The principle of clarity (transparency) primarily involves conducting open assessments for all students based on the same criteria, with the established rating of each student in the diagnostic process having a visual and comparable nature. However, this argument sometimes sparks debate, as announcing grades in front of all students does not always lead to motivating them to improve learning outcomes. A mandatory rule is that diagnosing, assessing, checking, and evaluating students' knowledge and skills must be done in the logical sequence in which they were studied. The process of teaching Ukrainian as a foreign language is inefficient and simply impossible without a clear system of assessment over the course of forming students' language skills and abilities. Adequate assessment of foreign students' language skills and abilities in Ukrainian as a foreign language classes in higher education institutions is one of the necessary links for the successful organization of language training. The most important requirement placed on assessment is its objectivity, the correspondence of the results obtained to a certain standard contained in the list of requirements for the level of language proficiency for different stages and profiles of study. The evaluation of academic achievements in mastering Ukrainian as a foreign language focuses on identifying the level of practical skills and abilities, while knowledge is viewed as a system of guidelines, the reliance on which allows for communicative-speech activity, which is concrete in terms of the rules and norms existing in the language being studied.

The communicative approach to language teaching, which is currently leading in pedagogy, is intended to solve the problem of identifying students' ability and readiness to use the foreign language as a means of communication. Thus, in the process of teaching Ukrainian as a foreign language, it is necessary to form the ability to communicate in Ukrainian—that is, to acquire communicative competence, which involves the ability to use all types of language activities: reading, listening, speaking (dialogue, monologue), and writing. However, this is insufficient without mastering sociocultural (area studies, linguo-cultural) knowledge, skills, and abilities. Therefore, the leading objects of assessment are language skills in the fields of speaking, listening, reading, and writing, based on authentic materials that ensure the assessment of knowledge, skills, and abilities related to the sociocultural background.

The attempt to completely replace the instructor with various tests that claim to offer a comprehensive and objective assessment of the student's academic achievements, intellectual giftedness, and psychological development in general does not yield the expected results. Most scholars believe that the pedagogical evaluation retains the leading place in managing students' psychological development processes, as its inherent subjectivity is psychologically justified and individually targeted. However, the use of psychological and didactic tests as ways to correct subjective evaluative tendencies is not excluded.

Evaluation occupies a leading position in the problem of assessment. It is important that the instructor's evaluative activity is carried out in favor of the students' socio-psychological development. For this, it must be objective—that is, accurately reflect the ratio between the level of students' knowledge revealed by the check and the level of knowledge the student should have at that moment of study in accordance with generally established requirements. However, the absolute objectivity of pedagogical evaluation is not always advisable, primarily from the perspective of ensuring an individualized approach in teaching. The grade (or mark) cannot be considered an independent act, separate from the rest of the instructor's functions, and even less can the student as a subject of the learning process be ignored. The main requirement for the instructor is to evaluate the student's work, not the personality, taking into account the conditions under which it is performed. It is necessary to remember that the focus of evaluation should not be on shortcomings and mistakes, not what was missed or replaced, but what was done correctly. Therefore, as a result of the assessment, the instructor must strive to see the success and progress in students' mastery of the foreign language.

The evaluation and the grade (the "evaluative score") are known not to be identical concepts. By receiving the evaluative result of learning only through the score, the student does not always understand its substantive side. Only in the instructor's evaluative judgment is the content of their assessment revealed, characterizing the student's knowledge level in comparison with the due, practically ideal level. The evaluative judgment, preceding the announcement of the score, directs the students' attention primarily to the quality of the knowledge being assessed at that moment, and only then to the score as a symbol corresponding to that quality. Investigating the problem of assessment and noting its negative aspects, N. Kovalenko attributes to them: reduced independence, fear, stress, influence on the entire lifestyle and learning, emotional tension of mental activity, etc. (Kovalenko, 2016, p. 131). In some cases, the announcement of only evaluative scores worsens relationships between students and educators, creating grounds for constant clashes caused by mutual distrust. Some instructors have a certain prejudice, manifesting as a tendency to evaluate positively those students they personally regard positively, and conversely, to evaluate negatively those toward whom their personal attitude is negative. One can also encounter instructors who cannot immediately assign an excellent grade after a poor one, regardless of the student's response, and conversely, upon an unsatisfactory answer from a student who always answered excellently, the instructor is inclined to revise their grade upward. In our opinion, an unacceptable evaluation error is the so-called "lenience," which manifests as inflated grades.

It should not be forgotten that different instructors relate differently to the meaning of the grade given in class: some assign a grade for a certain type of speech activity, others for responses during the entire class, and still others also take into account the peculiarities of the student's behavior, attention, abilities, etc. Overall, evaluative scores attempt to measure various, including moral, qualities of students that cannot be expressed by scores because they cannot be measured at all.

Situations where similar evaluative scores are assigned for different psychological properties and characteristics that seem logically connected to the instructor are unacceptable in pedagogical practice. In pedagogical practice, such errors find their expression in the transfer of marks—for example, for missing classes—to marks for the academic subject.

Undoubtedly, students in foreign language classes get used to having their speech corrected by the instructor, and by addressing it to external control, they shift responsibility for the implementation of their own program. All these tendencies in evaluation often cause distrust in a certain part of the students, which can lead to conflict and unwillingness to study the subject, as the student sees no achievements (even if their grade is positive). Due to the received evaluative score, the student may feel a constant sense of anxiety, fear, and in some students, this depressed state can even cause genuine psychological disorders. Unpleasant feelings reduce students' mental capacity; this crisis state can last from a few hours to several days. The constant fear of receiving a bad grade contributes to the emergence of self-doubt, the formation of a feeling of inability to cope with difficulties, an unwillingness to act independently, and the suppression of the desire for self-improvement.

When evaluating a first-year student using a score, there is a discrepancy between what the student wishes to receive and what they actually receive. The reason for this is the inability to objectively assess one's capabilities. This factor is the student's constant level of anxiety. Under such conditions, the motivational side of learning activity may be anxiety, not interest. It is advisable for first-year foreign students with an insufficient level of Ukrainian proficiency not to use the evaluative score and instead strengthen the substantive side of the verbally expressed evaluation, qualitatively characterizing the student's response. At the same time, it is essential to point out their positive aspects, noting what the student has already achieved, what they can express in the foreign language, and what they already know how to do. The student's attention should also be tactfully drawn to the negative side of the response, explaining, for instance, that due to insufficient mastery of a certain structure or non-assimilation of certain lexical units, they cannot correctly express their thought in the foreign language, but that they will definitely learn this if they make certain efforts.

It is very important from both a psychological and pedagogical perspective that foreign students lack negative emotions from the very beginning of learning Ukrainian in the higher education institution, so that the difficulties associated with mastering the linguistic material, forming the phonetic, lexical, and grammatical aspects of the language, and skills and abilities in various types of language activity do not cause negative emotions. It is not difficult to imagine how the daily repetition, in the language of numbers, that a student is incapable must affect their creative mood. One cannot be happy for those students who are also told, in the language of numbers, several times a day for many years that they are geniuses. Any person can accept a relative evaluation as an absolute one and form an opinion about themselves that does not correspond to reality.

The instructor's substantive evaluation allows for laying the groundwork for students' trust in the instructor, contributes to the creation of an atmosphere of benevolence and a positive psychological microclimate in the classroom, which is a necessary condition for realizing the communicative orientation of foreign language teaching and forming communicative competence in students. Thanks to the instructor's substantive evaluations, dictated by faith in the student's abilities, a public evaluative opinion about the student is created in the classroom, and the student themselves awakens a sense of self-esteem, opening up a prospect for self-improvement.

Conclusions

When skillfully used in the educational process, assessment can become a real help in overcoming the individual difficulties experienced by foreign students. During assessment, positive emotions are capable of influencing the execution of mental activity. A great responsibility lies with the instructor of Ukrainian as a foreign language for choosing the correct, uniquely necessary tone for their evaluation. The instructor must be able to adequately use not only verbal means of expressing their attitude toward the evaluation but also the appropriate intonational structures, timber of their voice, and certain tones. The evaluative statement should convey joy regarding successes—for example, a successful, interesting, and substantive utterance by the student. If there are no successes, the instructor should very tactfully reflect aloud on the student's failure. Since the instructor is always dealing with specific students, they need to regulate the volume of tasks, which is possible by managing the substantive side of the task. The instructor must maintain a constant two-way connection between the students and themselves as the person conducting the assessment. This will allow the instructor to have an absolutely objective and clear idea not only of the initial level and final result but also of the students' progress in mastering all aspects of the language.

Every instructor in a higher education institution must strive to competently implement all necessary requirements in the learning process, be able to create the right microclimate in the study group, strive for objectivity and benevolence during checks, and, most importantly, consider the students' psychological state during the assessment process. After checking the completion of tasks, the instructor must be able to objectively comment on and evaluate responses (written and oral), manage the assessment process, neutralizing students' negative emotions and states.

Bibliography

- Derba, S.M. Kontrol u protsesi vyvchennia ukrainskoi movy inozemnymi studentamy. *Molodyi vchenyi*. 2020. № 7.1 pp. 48-51.
- Kovalenko, N.V. Psykholohichni aspekty reitynhovoi systemy otsinky znan studentiv. (2016). *Actual Problems of Psychology in Educational Institutions*. № 6. Pp. 130-133.
- Tarnopolskyi O. B. *Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity : navch. posib*. Kyiv : Inkos, 2006. 248 p.

Nadiia Morhunova
PhDr. PhD in Psychology
Head of the Department of Language Training
Kharkiv National Automobile and Highway University
Yaroslav Mudry st, 25, 61002 Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-1103>
Email: morgan.ns777@gmail.com

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ODOLNOSTI SPORTOVCE A JEJICH VLIV NA VÝKON

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE ATHLETE'S RESISTANCE AND THEIR EFFECT ON PERFORMANCE

Jiří Mulač, David Havlík

Summary

Článek se zabývá problematikou psychologické odolnosti sportovce a jejím vlivem na výkonnost. Psychická odolnost je považována za klíčový faktor úspěchu, neboť umožňuje sportovci zvládat stres, nejistotu, tlak a zátěž, které jsou nedílnou součástí sportovní praxe. Článek vychází z teoretických konceptů resilience, hardiness a mental toughness a propojuje je s neuropsychologickými a kognitivními aspekty zvládání stresu. Dále se zaměřuje na aktuální výzkumy v oblasti sportovní psychologie, které potvrzují význam mentální přípravy, emoční regulace a sociální opory pro udržení dlouhodobé výkonnosti. Aplikační část představuje praktické přístupy k rozvoji psychické odolnosti sportovce prostřednictvím mentálního tréninku, mindfulness a reflektivní praxe. Cílem článku je nabídnout ucelený odborný pohled na roli psychické odolnosti v kontextu sportovního výkonu a přispět k porozumění multidimenzionálnímu charakteru tohoto fenoménu.

Klíčová slova: psychická odolnost, resilience, hardiness, mental toughness, sportovní výkon, mindfulness, sportovní psychologie

Úvod

Psychická odolnost sportovce představuje zásadní psychologickou dispozici, která umožňuje zvládat tlak, stres a neúspěch, přičemž zajišťuje stabilní výkonnost v dlouhodobém horizontu. V prostředí vrcholového sportu je výkon výsledkem komplexní interakce fyzických, technických a psychických faktorů. S rostoucí konkurencí a intenzitou tréninkových i soutěžních nároků nabývá významu schopnost sportovce udržet mentální rovnováhu a efektivně reagovat na vnější i vnitřní zátěžové podněty.

Článek vychází z aktuálních poznatků sportovní psychologie a snaží se postihnout, jak psychická odolnost ovlivňuje výkon a celkové mentální zdraví sportovce. Současně představuje aplikační možnosti využití těchto poznatků v rámci mentální přípravy a sportovního tréninku.

Teoretická východiska odolnosti ve sportu

Psychická odolnost je chápána jako schopnost adaptace na stresové situace, udržení pozitivní funkčnosti a návrat k rovnováze po zátěžové zkušenosti. Ve sportovní psychologii se tento pojem stal středem zájmu v devadesátých letech, kdy se začaly prosazovat koncepty pozitivní psychologie a mentální přípravy jako nezbytné součásti výkonnostního tréninku. Sportovci s vyšší mírou psychické odolnosti dosahují stabilnějších výkonů, lépe zvládají neúspěch a vykazují vyšší úroveň sebevědomí i motivace. Výzkumy (Jones, Hanton & Connaughton, 2007) prokázaly, že mentálně odolní sportovci vykazují vyšší konzistenci výkonu, lepší zvládání stresu a efektivnější reakce na selhání.

Odolnost je multidimenzionální konstrukt, který zahrnuje kognitivní, emoční, motivační a sociální aspekty. Teoreticky se opírá o modely resilience, hardiness a mental toughness, které společně tvoří základ současného chápání mentální síly sportovce.

Resilience

Pojem resilience popisuje proces zotavení po neúspěchu, zranění či psychické zátěži. Po roce 1990 se tento pojem rozvinul v souvislosti s pozitivní psychologií (Seligman, 1998), která zdůrazňuje schopnost růstu a učení z krize. Resilience ve sportu znamená nejen návrat k předchozí úrovni výkonu, ale i „posttraumatický růst“ – tedy posílení mentálních schopností díky překonané obtíži (Galli & Vealey, 2008).

Hardiness

Model hardiness, rozpracovaný v novějších studiích (Bartone, 1999; Maddi, 2006), zdůrazňuje tři komponenty – závazek (commitment), kontrolu (control) a výzvu (challenge). Tyto komponenty se ukázaly jako klíčové prediktory zvládání stresu a udržení výkonu v náročných podmínkách. Sportovec s vysokou úrovní hardiness vnímá překážky jako příležitosti k růstu a věří ve svou schopnost situaci ovlivnit.

Mental Toughness

Koncept mental toughness (Clough, Earle & Sewell, 2002; Gucciardi, 2011) chápe mentální sílu jako schopnost zachovat koncentraci, motivaci a optimismus v situacích vysokého tlaku. Klíčovými složkami jsou sebedůvěra, emocionální stabilita, vnitřní kontrola a schopnost autoregulace. Koncept mental toughness je považován za základní rámec moderní sportovní psychologie, protože propojuje osobnostní charakteristiky, motivaci a výkonové chování.

Neuropsychologické a kognitivní aspekty zvládání stresu

Z neuropsychologického hlediska je stres spojen s aktivací osy hypotalamus–hypofýza–nadledviny (HPA axis), která ovlivňuje hladinu kortizolu. Krátkodobě tato aktivace podporuje výkon a připravenost organismu, avšak při dlouhodobém působení může vést k únavě, poklesu koncentrace a emoční nestabilitě.

Odolní sportovci dokážou lépe regulovat aktivaci autonomního nervového systému a udržet optimální úroveň napětí (arousal). Princip popisuje tzv. inverted-U model, který ukazuje, že výkon roste s aktivací pouze do určité míry – po jejím překročení dochází k přetížení a poklesu výkonu.

Významnou roli zde hraje prefrontální kůra, která zprostředkovává sebekontrolu, plánování a potlačení impulzivních reakcí. Výzkumy (Birrer, Röthlin & Morgan, 2012) potvrzují, že mindfulness trénink zlepšuje funkci těchto oblastí mozku a přispívá ke snížení stresové reaktivity. Mentální trénink tedy představuje nejen psychologický, ale i neurobiologický nástroj posilování psychické odolnosti.

Faktory ovlivňující psychickou odolnost sportovce

K nejvýznamnějším faktorům ovlivňujícím psychickou odolnost patří osobnostní rysy, motivace, emoční inteligence a sociální vztahy.

Osobnostní a motivační faktory

Sebevědomí, vnitřní kontrola a emoční stabilita představují jádro mentální síly. Podle teorie sebeurčení (Deci & Ryan, 2000) je pro dlouhodobou motivaci klíčová autonomie, kompetence a sounáležitost. Sportovci, kteří jsou motivováni vnitřně, dokážou lépe zvládat neúspěch a nacházejí ve svém výkonu hlubší smysl.

Sociální a vztahové faktory

Sociální opora ze strany trenérů, spoluhráčů a rodiny vytváří ochranné prostředí, které zvyšuje sebedůvěru a snižuje stres. Výzkumy (Morgan, Fletcher & Sarkar, 2017) potvrzují, že týmy s vysokou úrovní vzájemné důvěry a komunikace vykazují větší kolektivní odolnost.

Kognitivní a emoční regulace

Efektivní zvládání stresu souvisí se schopností reinterpretovat náročné situace (reframing) a používat pozitivní vnitřní dialog. Copingové strategie zaměřené na problém (aktivní řešení) vedou k lepším výsledkům než strategie únikové nebo vyhýbavé (Ntoumanis et al., 2014).

Negativní psychické jevy ovlivňující výkon

Psychická odolnost neznamená absenci negativních emocí, ale schopnost jejich regulace. Negativní psychické jevy jsou přirozenou součástí sportovní činnosti, ale jejich kumulace a nedostatečné zvládání může vést ke zhoršení výkonu i psychického zdraví sportovce.

Stres a úzkost

Vysoká úroveň soutěžního stresu je jedním z nejčastějších negativních jevů. Pokud není stres efektivně regulován, přechází do úzkosti, která omezuje soustředění a motorickou koordinaci. Výzkumy (Ntoumanis et al., 2014) ukazují, že sportovci se zvýšenou mírou úzkosti vykazují nižší konzistenci výkonu a vyšší chybovost.

Vyhoření (burnout)

Chronické přetížení bez dostatečné regenerace může vést ke stavu emočního a fyzického vyčerpání, známému jako syndrom vyhoření. Tento stav je charakterizován ztrátou motivace, cynismem a poklesem výkonnosti. Studie (Gustafsson et al., 2011) uvádějí, že prevence vyhoření vyžaduje pravidelný odpočinek, realistické cíle a podporu okolí.

Perfekcionismus a vnitřní tlak

Mnoho sportovců trpí maladaptivním perfekcionismem – nerealistickým tlakem na bezchybnost. Tento postoj snižuje psychickou flexibilitu a zvyšuje riziko frustrace i sebeobviňování po chybě. Psychologické intervence zaměřené na přijetí selhání (acceptance-based approaches) prokazatelně zlepšují zvládání tlaku a seberegulaci (Hill & Curran, 2016).

Sebepochybnosti a nízké sebevědomí

Sebepochybnosti vedou ke snížené sebedůvěře a zvýšené vnímané hrozbě. Trénink mentální síly a pozitivní vnitřní dialog (self-talk) přispívají ke zlepšení sebedůvěry a stabilizaci výkonu.

Pozitivní psychické jevy ovlivňující výkon

Pozitivní psychické jevy představují ochranné faktory, které podporují výkonnost a duševní zdraví sportovce. Jsou úzce propojeny s vnitřní motivací, optimismem, smyslem a flow.

Flow – stav plynulosti výkonu

Koncept flow (Csikszentmihalyi, 1997) popisuje stav maximální koncentrace a zaujetí činností, při níž se výkon stává spontánním a efektivním. Sportovci ve flow stavu vnímají nižší úsilí, vyšší kontrolu nad výkonem a prožívají silný pocit uspokojení.

Optimismus a naděje

Pozitivní myšlení a realistický optimismus jsou významnými prediktory psychické odolnosti. Výzkumy (Seligman, 1998; Carver & Scheier, 2002) potvrzují, že optimistický přístup vede ke snížení vnímaného stresu, rychlejší regeneraci a vyšší motivaci.

Sebepřijetí a autenticita

Sebepřijetí znamená schopnost respektovat své limity i silné stránky. Autentický sportovec jedná v souladu se svými hodnotami a vykazuje větší psychickou stabilitu. Přijetí vlastních chyb a jejich reflektivní zpracování podporuje dlouhodobý růst.

Sociální sounáležitost a týmová koheze

Týmová soudržnost, důvěra a podpora členů týmu vytvářejí prostředí, které posiluje individuální i kolektivní odolnost. Studie (Morgan, Fletcher & Sarkar, 2017) potvrzují, že soudržné týmy lépe zvládají stres, což se pozitivně odráží na výkonnosti i spokojenosti.

Praktické implikace pro sportovní psychologii a trénink

Rozvoj psychické odolnosti je dlouhodobý proces, který vyžaduje plánovanou mentální přípravu a podporu prostředí. Mezi nejefektivnější metody patří:

- Mentální trénink a vizualizace: systematické vytváření mentálních obrazů výkonu zvyšuje sebevědomí a připravenost.
- Mindfulness a dechové techniky: posilují schopnost soustředění a emoční regulaci.
- Reflektivní praxe a mentální deník: rozvíjejí sebereflexi a metakognitivní kontrolu.
- Biofeedback a koučink: umožňují sledovat fyziologické reakce a optimalizovat stresovou odezvu.

Propojení fyzické přípravy, nácviku zvládání rizikových situací a systematické práce s emocemi se osvědčuje také v dalších profesních kontextech mimo sportovní prostředí. Monografie Šimka (2025) Sebeobrana pro pedagogy a pedagogické pracovníky ukazuje, že kombinace somatického tréninku, situačního myšlení, práce s percepcí rizika a následné psychologické reflexe vede u pedagogů k nárůstu subjektivně vnímané kontroly, ke snížení úzkosti v zátěžových situacích a k posílení resilience; obdobné principy lze přenést i do mentální přípravy sportovců, zejména v disciplínách spojených s vysokou mírou fyzického rizika nebo intenzivního interpersonálního kontaktu (bojové sporty, kontaktní kolektivní sporty).

Integrace těchto metod do sportovního tréninku prokazatelně zvyšuje výkon a snižuje riziko vyhoření (Weinberg & Gould, 2019). Programy resilience tréninku (Gucciardi et al., 2015) jsou dnes běžnou součástí přípravy ve vrcholovém sportu.

Závěr

Psychická odolnost představuje komplexní a multidimenzionální fenomén, který je nedílnou součástí moderního pojetí sportovního výkonu. Umožňuje sportovci zvládat zátěž, udržet motivaci a zachovat duševní rovnováhu i v prostředí vysoké soutěživosti.

Rozvoj odolnosti vyžaduje propojení psychologických, neurobiologických a sociálních přístupů. Odborná spolupráce mezi trenéry, psychology a dalšími specialisty je klíčem k efektivnímu rozvoji mentální síly.

Cílený rozvoj psychické odolnosti nepřispívá pouze k lepším výkonům, ale také k duševní pohodě a dlouhodobé udržitelnosti sportovní kariéry.

Použitá literatura

- Bartone, P. T. (1999). Hardiness protects against stress in Army Reserve forces. *American Psychologist*.
- Birrer, D., Röthlin, P., & Morgan, G. (2012). Mindfulness to enhance athletic performance: Theoretical considerations and possible impact mechanisms. *Mindfulness*.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (2002). Optimism, coping, and health. *Current Directions in Psychological Science*.
- Clough, P., Earle, K., & Sewell, D. (2002). Mental toughness: The concept and its measurement. *Journal of Sports Psychology*.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding Flow: The Psychology of Engagement with Everyday Life*. Basic Books.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation. *American Psychologist*.
- Galli, N., & Vealey, R. S. (2008). Bouncing back from adversity: Resilience in sport. *The Sport Psychologist*.
- Gucciardi, D. F., et al. (2015). Advancing mental toughness research and theory using personal construct psychology. *International Review of Sport and Exercise Psychology*.
- Gustafsson, H., et al. (2011). Burnout in athletes: A systematic review. *The Sport Psychologist*.
- Hill, A. P., & Curran, T. (2016). Multidimensional perfectionism and burnout: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*.
- Jones, G., Hanton, S., & Connaughton, D. (2007). A framework of mental toughness in the world's best performers. *The Sport Psychologist*.
- Maddi, S. R. (2006). Hardiness: The courage to grow from stresses. *Journal of Positive Psychology*.
- Morgan, P. B. C., Fletcher, D., & Sarkar, M. (2017). Understanding team resilience in elite sport. *Psychology of Sport and Exercise*.
- Ntoumanis, N., et al. (2014). Self-regulation and motivation in sport and exercise psychology. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*.
- Seligman, M. E. P. (1998). *Learned optimism*. New York: Knopf.
- Šimek, V. (2025). *Sebeobrana pro pedagogy a pedagogické pracovníky*. Praha: Eastern University of Management and Education Inc. odštěpný závod. ISBN 978-80-909497-1-3.
- Weinberg, R. S., & Gould, D. (2019). *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. Human Kinetics.

*Jiří Mulač,
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti
Hovorčovická 1281/11 182 00 Praha 8
Česká republika
jiri@mulac.info*

*David Havlík
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti
Hovorčovická 1281/11 182 00 Praha 8
Česká republika
davidhavlik70.dh@gmail.com*

EDUCATION, TECHNOLOGY, AND STUDENTS' RESILIENCE IN THE DIGITAL AGE

Albert Oláh

Summary

Contemporary society is undergoing a complex transformation driven by technological acceleration, environmental uncertainty, and socio-political polarization, which significantly affects learning processes and mental well-being. This paper analyzes the pedagogical dimension of these changes in relation to psychological contexts. We argue that traditional transmissive models of education are insufficient for developing the metacognitive and socio-emotional skills required to function in an environment of information overload. The intersection of both perspectives lies in the notion of digital resilience, which links the development of critical thinking, self-regulation, and mental well-being. The text is based on a conceptual theoretical analysis that interprets digital resilience as an educational construct integrating personal development with school practice. Drawing on analytical synthesis, we propose a framework for systematically embedding digital resilience into curricular and pedagogical practice.

Keywords: Adaptability. Critical Thinking. Digital Resilience. Education. Mental Well-being. Pedagogy. Psychology. Resilience. Self-Regulation. Technology.

Introduction

Contemporary society is undergoing a dynamic transformation driven by technological acceleration, environmental uncertainty, and socio-political polarization. These factors profoundly influence learning processes, social interactions, and individual mental well-being. Educational institutions therefore face the challenge of responding to the increasing complexity of the world not only through innovation in teaching but also by fostering students' resilience and adaptive competencies.

Analyses indicate that traditional pedagogical approaches based on transmissive teaching models fail to effectively develop the metacognitive, emotional, and social skills necessary for functioning in conditions of uncertainty and information overload. In this context, the concept of digital resilience emerges as a key intersection between pedagogy and psychology—linking adaptability, critical thinking, and self-regulation with the promotion of students' mental well-being.

We argue that effective education in the digital age requires a conceptual approach that goes beyond the mere development of technological skills. Digital resilience is understood as a pedagogically cultivable competence that integrates cognitive, emotional, and value-based dimensions of learning. The teacher plays a crucial role as a facilitator who creates a safe and reflective environment that supports psychological balance and the meaningful use of technology.

From an institutional perspective, the topic of digital resilience is naturally linked to school security management and the demands for leadership in critical processes, including a clear definition of responsibilities, coordination mechanisms, and a value-based culture (Domżał 2023, pp. 87–112).

This paper is designed as a conceptual theoretical analysis aimed at interpreting digital resilience as an educational construct that interconnects personal development, school practice, and broader social determinants of learning. The research questions (RQs) addressed in this paper are as follows:

Which pedagogical strategies support the development of students' critical thinking and digital literacy?

Which psychological aspects of resilience contribute to mental well-being and self-regulation in the digital environment?

How can pedagogical and psychological perspectives be interconnected in fostering students' digital resilience?

Theoretical Background of the Addressed Issue

The concept of resilience in education has emerged in response to increasing performance pressure, lifestyle changes, and the growing need to develop adaptive capacity in rapidly changing conditions. From a psychological perspective, resilience is understood as a set of cognitive, emotional, and behavioral mechanisms that enable individuals to cope with stress, obstacles, and failures while maintaining mental balance and motivation (Masten, 2014). In the pedagogical context, however, resilience transcends the individual level and includes the influence of the educational environment, relationships, and values that promote meaningful learning and personal growth (Hascher, 2021).

The expansion of digital technologies into education has extended this concept to include a digital dimension. Digital resilience (DR) refers to students' ability to function effectively, safely, and critically in online environments, to resist misinformation, manage digital frustration, and maintain mental well-being (Sun, 2022). This construct is closely linked to the development of digital competence, media literacy, and emotional intelligence (Naeem & Mushibwe, 2025). From a pedagogical standpoint, attention is shifting from purely technical skills to value-oriented, social, and psychological aspects of digital culture. From the educational perspective, digital resilience aligns with 21st-century competencies, encompassing not only knowledge but also attitudinal and relational dimensions of learning (OECD, 2022).

Teachers play a pivotal role in fostering this competence by creating classroom climates that support safe experimentation, open reflection, and constructive responses to mistakes (Gu & Day, 2007). As Šimek (2025) emphasizes, pedagogical resilience is grounded in value-based reflection and in the teacher's ability to nurture not only students' performance but also their moral and emotional dimensions of learning. Teachers who lead students toward resilience - helping them manage failure, pressure, and criticism - strengthen their self-confidence and long-term motivation to learn. This section lays the groundwork for addressing RQ1, which focuses on pedagogical strategies that promote digital resilience.

From the psychological perspective, resilience relies on internal resources such as self-awareness, self-regulation, coping strategies, and a positive approach to mistakes (Fredrickson, 2013). In educational settings, these processes manifest as students' capacity to manage their own learning, regulate emotions, and sustain attention in distraction-rich digital environments. This view is essential for addressing RQ2, as it explains the psychological mechanisms contributing to mental well-being and self-understanding in digital contexts.

Strengthening digital resilience requires a comprehensive approach integrating pedagogy, psychology, and digital ethics. Education should aim to transform the perception of technology - from a potential threat into a space for growth, collaboration, and creativity. Achieving this goal demands a thoughtful pedagogical strategy (RQ1) that respects students' individual needs (RQ2) while developing their responsibility, empathy, and reflective engagement in online spaces (Naeem & Mushibwe, 2025). This synthesis forms the theoretical foundation for answering RQ3 and outlining the conceptual framework of the study.

Methodological Framework

This paper is grounded in a qualitative, descriptive-analytical approach, employing elements of conceptual analysis and analytical synthesis of scholarly literature. This methodological design was chosen with respect to the complexity of the examined issue, situated at the intersection of pedagogy and psychology. The aim of the method is not empirical verification, but rather the theoretical delineation and precise conceptualization of digital resilience (DR), along with the development of a conceptual framework for its integration into educational practice (Snyder, 2019).

Following the framework of Grant and Booth (2009), an integrative strategy was adopted, combining elements of a systematic review, critical interpretation, and thematic synthesis.

The analytical process unfolded in three sequential phases:

Descriptive phase - this stage involved a systematic review of academic sources published between 2005 and 2025, including both international and Czech articles, monographs, and scholarly reports. The goal was to identify key concepts - such as digital resilience, self-regulation, digital stress, mental well-being, and the pedagogical role - and to describe their interrelationships. This phase allowed for the identification of the fundamental building blocks of digital resilience and their cognitive, social, and emotional implications for students.

Thematic phase - in this stage, the identified findings were categorized into two core dimensions:

Psychological aspects - internal resources of resilience, self-regulation, and mental well-being.

Pedagogical strategies - development of critical thinking, teacher roles, and methods supporting digital literacy.

The objective of this phase was to identify the intersections between pedagogical and psychological perspectives, forming the foundation for connecting both approaches (RQ1 and RQ2).

Synthetic phase - the final stage led to the creation of a conceptual framework of digital resilience, integrating the results of both the psychological and pedagogical dimensions. This framework addresses the primary research question (RQ3) by interpreting digital resilience as an educational construct that transcends technical skills. It encompasses the development of metacognitive, emotional, and value-based competencies that constitute the foundation of education in the 21st century.

This methodological approach enabled us to systematically evaluate and interpret relevant scholarly sources while constructing a coherent theoretical framework that serves as the foundation for the analytical synthesis of key findings, presented in the subsequent section of this paper.

Analytical Synthesis and Key Findings

This section presents the results of the analytical synthesis, aimed at systematically interpreting insights from the scholarly literature and addressing Research Questions 1 and 2 (RQ1, RQ2). The findings form the theoretical foundation for the subsequent discussion, which focuses on synthetically answering Research Question 3 (RQ3). Digital resilience (DR) is conceptualized here as a complex construct that interconnects two key dimensions: a psychological dimension, encompassing internal resources such as self-regulation and emotional stability, and a pedagogical dimension, focused on cultivating cognitive, value-based, and socio-emotional competencies. The analysis is structured according to a causal hierarchy - starting from psychological determinants (RQ2), followed by pedagogical strategies (RQ1), and culminating in the broader psychosocial context (part of RQ2).

Cognitive and Emotional Dynamics (Addressing RQ2)

The findings confirm that the digital environment represents a significant burden on the cognitive and emotional dimensions of students. Attention overload, the phenomenon of digital stress, and the state known as FOMO (Fear of Missing Out) weaken the ability to recover, concentrate, and engage in deeper information processing. Frequent attention switching and multitasking lead to cognitive fragmentation, which constrains metacognitive learning and the development of deep reflection (Junco & Cotten, 2012). A key internal resource for managing these pressures is self-regulation—a process that enables students to control their interactions with technology, set digital boundaries, and apply adaptive strategies when coping with informational overload (Zimmerman, 2015).

The Pedagogical Imperative (Addressing RQ1)

The pedagogical dimension of digital resilience confirms the need to transform the teacher's role from an information transmitter to that of a facilitator and mentor. Schools must create conditions in which students can develop critical thinking, media literacy, and the capacity to reflect on their behavior in digital environments (Šimek, 2025). A safe and reflective environment, where digital mistakes are viewed as learning opportunities rather than failures, is a key prerequisite for resilience development (Hascher, 2021). Effective pedagogical strategies should therefore include systematic reflection on digital ethics, targeted development of media and information literacy and promotion of digital hygiene, supporting students' cognitive and emotional balance (Przybylski & Weinstein, 2017). In this line, critical thinking is profiled as a cross-curricular competence that connects value reflection, argumentation skills, and responsible behavior in the digital space (Šimek, 2025).

Psychosocial Determinants (Addressing RQ2)

Another key finding of the analytical synthesis is the role of students' social and emotional capital. The absence of nonverbal cues in online communication increases the risk of misunderstanding and interpersonal conflict (Duarte et al., 2023). Therefore, the development of empathy and emotional literacy is a critical component of digital resilience and forms the basis for social cohesion and digital risk prevention (Hascher, 2021). In this context, technology ceases to be perceived as a threat and instead becomes a tool for enhancing well-being, social connectedness, and personal responsibility. Our analytical synthesis demonstrates that the interconnection of self-regulation, pedagogical strategies, and psychosocial support forms the theoretical foundation for an Integrated Model of Digital Resilience (IMDR). This conceptual

framework will be further elaborated in the Discussion section, which focuses on the final synthesis addressing RQ3 and proposes ways to integrate digital resilience into educational practice.

It is also useful to understand school as a space of authentic human connection, where the quality of relationships, school climate and dialogical practices become a condition for the prevention of violence and the development of socio-emotional competences (Šimek, 2025).

Discussion – Synthesis of Findings and Proposal of the Integrated Model of Digital Resilience (IMDR)

The aim of this chapter is to interpret and synthesize the key findings of the analytical section and to answer the main research question (RQ3): How can pedagogical and psychological perspectives be integrated in fostering students' digital resilience? This discussion is based on the premise that digital resilience represents a complex psychosocial construct shaped by the interaction of three interrelated domains - psychological, pedagogical, and psychosocial. Our interpretation confirms that the development of digital resilience cannot be reduced to the mere acquisition of technological proficiency. Instead, it must be understood as part of a broader process of personal and social maturation, encompassing cognitive, emotional, and ethical growth. This holistic understanding recognizes that digital resilience integrates self-regulation and mental stability with reflective learning and social empathy - forming the foundation for students' sustainable development in the digital age.

From a psychological perspective, the core of digital resilience lies in self-regulation, understood as the ability to consciously direct attention, manage emotions, and cope with information overload (Zimmerman, 2015). This competence enables students to transform digital stimuli into cognitively and emotionally balanced experiences, thus mitigating the negative effects of constant digital exposure.

In the pedagogical dimension, the key element is a reflective approach to learning, which empowers students to develop critical thinking and media literacy. The teacher acts as a guide and mentor, creating a safe environment for experimentation and viewing mistakes as a natural and constructive part of the learning process (Šimek, 2025; Hascher, 2021).

The pedagogical dimension thus complements the psychological one by creating conditions that foster inner autonomy and value-based learning, integrating emotional stability with ethical and reflective educational practice.

The psychosocial dimension of digital resilience highlights the importance of empathy, emotional literacy, and the quality of interpersonal relationships. The absence of nonverbal cues in online communication increases the risk of misunderstanding and interpersonal conflict (Duarte et al., 2023), underscoring the necessity of developing cyber-empathy and reflective communication skills. These competencies are essential for strengthening social cohesion, preventing digital risks, and supporting students' mental well-being (Hascher, 2021). The psychological, pedagogical, and social dimensions of digital resilience are interdependent and form a dynamic whole that requires an integrated approach.

At the level of practical implications of digital culture for education and careers, the way organizations work with social media in the area of human resource management is also reflected; standards and practices from this domain reinforce the requirements for digital literacy, ethics and responsible self-management of students (Šimek, 2025).

At the systemic (macro) level, it is useful to understand school digital resilience in analogy to the architecture of security structures and their coordination mechanisms; considerations of the position of individual states within these structures show how institutional arrangements and shared standards strengthen the resilience of the whole (Domżał, Supel, Przybylski 2023, pp. 61–67).

Based on this synthesis, we propose the Integrated Model of Digital Resilience (IMDR), which connects the psychological, pedagogical, and psychosocial dimensions into a coherent framework for supporting students' adaptive functioning in digital contexts. The IMDR is built upon three core pillars:

Autonomy and self-regulation - focused on developing the ability to manage digital interactions and cognitive load through metacognitive strategies.

Reflective Competence - encompassing the development of critical thinking, media, and information literacy, which enable students to use digital tools consciously and responsibly

Social and Emotional Cohesion - emphasizing empathy, ethics, and collaboration within online environments.

These pillars are interconnected and operate on the principle of positive feedback. Strengthening self-regulation enhances the capacity for reflection, which in turn contributes to greater emotional stability and social balance. The IMDR is therefore understood as a theoretical framework that enables the transfer of psychological and pedagogical insights into educational practice.

However, we acknowledge the limitations of our approach. This study is theoretical in nature, and its conclusions are derived from an analytical synthesis of existing academic literature. Consequently, the IMDR represents a conceptual model that requires empirical validation within real educational contexts. Future research should examine its effectiveness in reducing digital stress and enhancing students' well-being. Furthermore, it is essential to investigate the role of teachers as key agents in implementing the IMDR to gain a deeper understanding of the practical conditions necessary for its integration into school curricula.

Conclusion

Contemporary social, technological, and environmental transformations are fundamentally reshaping the demands placed on education and redefining the role of schools within an era of increasing information overload, uncertainty, and social polarization. This study has confirmed that traditional transmissive models of teaching are inadequate in addressing these challenges. Education in the digital age must therefore focus not only on the acquisition of knowledge but, more importantly, on fostering psychological stability, critical reflection, and ethically grounded engagement with technology.

A key response to these challenges lies in the comprehensive concept of digital resilience, which integrates the pedagogical, psychological, and psychosocial dimensions of learning. Based on our analytical synthesis, we have formulated the Integrated Model of Digital Resilience (IMDR), which serves as a conceptual framework connecting three essential dimensions.

From a psychological perspective, the model emphasizes the importance of self-regulation and autonomy as internal resources for managing digital stress and maintaining mental balance.

From a pedagogical standpoint, it highlights the need to develop reflective competences, particularly critical thinking and media literacy which enable students to engage with information consciously and responsibly.

From a psychosocial viewpoint, it underscores the significance of empathy, emotional cohesion, and ethical awareness as foundations of a collaborative and respectful digital culture. We therefore understand digital resilience as a holistic psychosocial construct that transcends the boundaries of technical skills and becomes an integral part of both personal and social development. The role of the school is to create a reflective and supportive environment in which self-regulation, critical thinking, and emotional balance are regarded as equally important educational goals alongside academic achievement. The teacher acts as a facilitator and model of resilience, whose approach fosters conscious and responsible use of digital technologies (Šimek, 2025; Hascher, 2021).

Although this paper is theoretical in nature, the proposed IMDR model provides a starting framework for empirical validation in educational practice. Future research should focus on assessing its impact on reducing digital stress, enhancing well-being, and developing ethically grounded digital literacy. We argue that education in the 21st century should aim to shape students who are not only digitally competent, but also psychologically resilient, reflective, and ethically responsible participants in an ever-changing society.

References

- Domżał P., System zarządzania bezpieczeństwem w nowoczesnej organizacji – aktualne wyzwania w obszarze przywództwa, v: Domżał P. (red.) Aktualne problemy bezpieczeństwa – konteksty i implikacje, Zbliżenia cywilizacyjne, Tom 19, Nr 3, 2023, s. 87–112;
<https://apcz.umk.pl/ZC/article/view/57557>
- Domżał P., Supel A., Przybylski P. Miejsce Polski w strukturach bezpieczeństwa globalnego – czy jest ona istotna z punktu widzenia obecnych struktur bezpieczeństwa w Unii Europejskiej? Społeczeństwo, Kultura Wartości. Studium Społeczne, rok XIV, 2023, nr 23, s. 61–67;
<https://studiumspoleczne.pl/wp-content/uploads/2023/02/S-K-W-232023-2.pdf#page=63>
- Duarte, A., Surugiu, R., Moraru, M., & Marinescu, V. (2023). Digital empathy in online education: A comparison study between Portugal and Romania. *Comunicar*, 31(76), 107–118.
<https://doi.org/10.3916/C76-2023-09>
- Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. *Advances in Experimental Social Psychology*, 47, 1–53. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00001-2>
- Gu, Q., & Day, C. (2007). Teachers' resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*, 23(8), 1302–1316.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.06.006>
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91–108.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
- Hascher, T., Beltman, S., & Mansfield, C. (2021). Teacher wellbeing and resilience: Towards an integrative model. *Educational Review*. <https://doi.org/10.1080/00131881.2021.1980416>
- Henderson, N., & Milstein, M. (2003). *Resiliency in schools: Making it happen for students and educators*. Corwin Press. ISBN 978-0-7619-4670-5.

- Junco, R., & Cotten, S. R. (2012). No A 4 U: The relationship between multitasking and academic performance. *Computers and Education*, 59, 505-514.
<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.12.023>
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Publications. ISBN 978-1-4625-1716-9
- Naeem, N.-K., & Mushibwe, C. P. (2025). Navigating digital worlds: A scoping review of skills and strategies for enhancing digital resilience among higher education students on social media platforms. *Discover Education*, 4, Article 39. DOI: 10.1007/s44217-025-00432-7
<https://link.springer.com/article/10.1007/s44217-025-00432-7>
- OECD. (2022). *Future of education and skills 2030: Learning compass*. OECD Publishing
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/projects/edu/education-2040/1-1-learning-compass/OECD_Learning_Compass_2030_Concept_Note_Series.pdf
- Przybylski, A. K., & Weinstein, N. (2019). Digital screen time limits and young children's psychological well-being: Evidence from a population-based study. *Child Development*, 88(5), 134–146. <https://doi.org/10.1111/cdev.13007>
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Sun, H., Yuan, C., Qian, Q., He, S., & Luo, Q. (2022). Digital resilience among individuals in school education settings: A concept analysis based on a scoping review. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 858515. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.858515>
- Šimek, V. (2025). *Pedagogicko-psychologické přístupy učitele ke snižování agresivity ve školní třídě*. Eastern University of Management and Education Inc., odštěpný závod. ISBN 978-80-909497-2-0
- Šimek, V., (2025); *Podpora a rozvoj kritického myšlení u studentů vysokých škol*; VERBUM – vydavatel'stvo KU v Ružomberku 2025; ISBN 978-80-561-1197-0
- Šimek, V., 2025, *SCHOOL AS A SPACE FOR HUMAN CONNECTION*). [zdroj: Łódzkie Studia Humanistyczne, No. 2 (2025), DOI: 10.32782/2956-333X/2025-2-6;
- Šimek, V., (2025) *Professionalization of the teaching profession – theories, models and perspectives*; *Sociální média v oblasti řízení lidských zdrojů*; VIII. Konference sborník vědeckých prací 2025-09; ISBN: ISBN 978-80-88398-19-6
- Zimmerman, B. J. (2015). Self-regulated learning: Theories, measures, and outcomes. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed.), 541–546.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.26060-1>

Albert Oláh

PhDr. Ing. Mgr. PhD., MBA

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti

Hovorčovická 1281/11 182 00 Praha 8

Česká republika

Email: olah@wsnsb.cz

EXPLORING PRACTICAL POTENTIAL AND ETHICAL CHALLENGES OF AI-POWERED TECHNOLOGIES IN REFUGEE SOCIAL WORK

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ ІІІ-ТЕХНОЛОГІЙ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З БІЖЕНЦЯМИ

Natalia Opryshko

Summary

The escalating European refugee crisis and the associated strain on humanitarian and social service resources necessitate the adoption of innovative, scalable solutions. This paper explores the dual role of AI in transforming social work directed toward refugee populations. The analysis identifies significant practical potential in areas such as predictive analytics for optimal resettlement matching, automated multilingual communication, and AI-driven skills assessment, which promise to enhance administrative efficiency and deliver more personalized, rapid integration pathways. However, the introduction of AI to this highly vulnerable demographic simultaneously presents profound ethical challenges. The paper concludes by proposing essential ethical frameworks emphasizing transparency, human oversight, and accountability to ensure that these technologies function as responsible tools for empowerment rather than as sources of potential harm or marginalization.

Key words: Artificial Intelligence (AI). Client. Ethical challenges. Refugees. Social work.

Introduction

Social work has always been and remains a field fundamentally defined by the requirements of deep empathy, an individualized approach, and the expenditure of significant human resources. The core value proposition of the profession lies in its relational capacity—the ability of a trained professional to build trust, assess nuanced needs, and exercise critical ethical judgment in highly complex human situations. This human-centered model is non-negotiable for effective client outcomes and upholding professional standards.

However, this traditional, resource-intensive model is currently confronting unprecedented global pressures. In recent decades, the world has witnessed the rapid and dramatic growth in the number of refugees and internally displaced persons (IDPs), creating crises that severely strain the capacity of humanitarian organizations, NGOs, and governmental social service agencies. Traditional, manual-intensive methods of screening, case management, and resource allocation often face critical limitations in terms of both scale and speed of assistance. The sheer volume of need results in lengthy waiting lists, administrative backlogs, and a frustrating inability to deliver timely, personalized support to individuals whose lives are in immediate peril or continuous limbo.

Against this backdrop of immense and escalating global challenges, Artificial Intelligence (AI) and AI-powered technologies are emerging as innovative tools poised to fundamentally complement—though decidedly not replace—the work of social workers. By

leveraging machine learning, natural language processing (NLP), and predictive analytics, AI promises to significantly enhance organizational efficiency by automating routine, high-volume tasks such as initial documentation, scheduling, and multilingual basic communication. This automation is vital, as it allows human practitioners to shift their focus from time-consuming administrative burdens back to core professional activities: direct client interaction, complex decision-making, and trauma-informed care. The result is the potential for increased accuracy of decisions (via data-driven risk models) and the personalization of services, enabling social workers to match clients to the most appropriate resources faster and more effectively.

For the refugee contingent, the potential benefits of this technological augmentation are particularly significant and urgent. Refugees and IDPs navigate a labyrinth of difficulties, routinely facing severe language barriers, managing complex psycho-social trauma, and adapting to rapidly changing circumstances imposed by displacement and policy shifts. AI offers a mechanism to bridge these gaps immediately: AI-powered translators can facilitate communication, predictive analytics can flag the most vulnerable cases for rapid human intervention, and optimized matching tools can expedite resettlement and integration pathways (such as job or housing placement). Therefore, exploring the efficacy and ethical deployment of these technologies is not merely an academic exercise, but a critical imperative for ensuring that social work can rise to meet the escalating humanitarian demands of the 21st century while protecting the rights and dignity of those it seeks to serve.

Review of recent research

To effectively delineate the strategic avenues for Artificial Intelligence integration within social services, and to realize the attendant practical opportunities, one must first establish and analyze the requisite theoretical underpinnings. In the professional environment, the definition «artificial intelligence» is not very popular, the more accurate expression recognised is «artificial cognitive system». There are four main ways to define artificial intelligence, with the first of them focused on the degree of similarity of a digital system with the human mind (remember the phrases «think like a person» and «act like a person»). In other words, artificial intelligence can be defined as a set of hardware and software tools that operate similarly to the work of the human brain. Meanwhile other approaches focus on rational thinking and behaviour of the cognitive AI system. The problem of introducing AI into the social sphere in general and social work in particular is addressed by the studies of many contemporary researchers. Among many others, Heather Boetto (Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000), Ishita Kapur, Reeve Kennedy & Khristy Hickman, David Hodgson and his co-authors (Court of Justice of the European Union 2010) as well as Tuukka Lehtiniemi proclaim that introduction of AI-based tools and various services working on AI algorithms is inevitable in our digitalised and automated age. But at the same time all researchers are warning against certain biases and discussing a number of ethical concerns which arise together with the widespread AI implementation.

Methodology

Taking all the discussions about the issue which take place among prominent educators, researchers and practitioners in different spheres of our life, including social work, the overall aim of our paper is to critically evaluate and synthesize the emerging applications of Artificial

Intelligence (AI) technologies within refugee social work, with the primary goal of establishing a comprehensive understanding of their practical utility alongside the profound ethical challenges they pose to humanitarian practice. To achieve the aim in question we will need to focus on a number of specific objectives which include the following:

Identify practical applications (to assess the current and pilot uses of AI in social work settings focused on refugees, specifically in areas such as resource allocation, skill matching, predictive risk assessment, and multilingual communication).

Analyze ethical conflicts (to critically examine the core ethical dilemmas arising from AI deployment with this vulnerable population, focusing on algorithmic bias, data privacy, informed consent, and the preservation of human-centered care).

Evaluate trade-offs (to look into the balance between the efficiency gains provided by AI, e.g., speed and scale, and the corresponding risks to client autonomy, dignity, and equity).

Propose ethical guidelines (to formulate a set of preliminary ethical principles and policy recommendations for social work organizations and NGOs to guide the responsible, transparent, and accountable integration of AI into refugee services).

To ensure necessary depth and credibility of the study a variety of methods was used with their roles and outcomes clearly defined. Thus, the method of literature review provided a comprehensive overview of both the practical applications and the documented ethical concerns. Case-study of different data sources ensured the research is grounded in both academic rigor and real-world humanitarian implementation. Thorough thematic analysis structured the findings to directly address the "Exploring Practical Potential and Ethical Challenges" dichotomy of the title while normative Ethical analysis was used to evaluate the ethical trade-offs and to build the final set of recommendations.

Findings and discussion

The optimization of administrative and communication processes represents the principal and most immediately salient application of Artificial Intelligence within the social services domain. This strategic deployment is paramount for enhancing professional capacity by enabling the necessary reallocation of human capital toward complex, high-judgment client-facing tasks that fundamentally require relational expertise and empathetic discernment. The practical realization of this administrative efficiency is often instantiated through autonomous service delivery systems, specifically AI-driven chatbots and virtual assistants. These tools provide a self-evident operational advantage by ensuring uninterrupted availability (24/7), thereby overcoming temporal constraints common in traditional service models. Their primary function is the large-scale dissemination of crucial pre-arrival and post-resettlement information, encompassing details regarding formal registration protocols, eligibility for social benefits, access to healthcare and educational services, and housing resource navigation. By handling the high volume of frequently asked questions (FAQs), AI effectively offloads routine informational demands from human case managers, allowing them to focus on unique or crisis-level cases. A critical function of these communication systems is their capacity to address the profound challenge of linguistic inequity faced by displaced populations. Powered by advanced Natural Language Processing (NLP), these tools can support robust multilingual interfaces, directly bridging the communication gap. Furthermore, AI facilitates real-time communicative efficiency through instantaneous cross-lingual conversion. This capability is especially valuable

in contexts involving low-resource or less commonly spoken dialects which are often underrepresented in the host country's professional interpreter pool. The deployment of AI translation tools thus minimizes the dependence on the costly and often time-consuming presence of dedicated human translators. Consequently, this linguistic augmentation accelerates the initial intake and assessment process, directly contributing to the expedited provision of services and ensuring that immediate client needs are addressed with greater precision and rapidity.

Programs and services that work on AI algorithms can offer significant improvements and acceleration of the workflow in terms of needs assessment and case management. First, these can be intelligent document management systems. The principle of their work is that AI tools automate the collection, categorization and analysis of large volumes of documents (questionnaires, applications, certificates) necessary for providing status and assistance. This significantly speeds up the process of processing cases and reduces the risk of human error. Initial sorting (triage) can also be carried out automatically. AI algorithms are able to analyze data about clients (health status, family composition, vulnerability, presence of chronic diseases or special needs) to quickly identify the most critical cases that require immediate intervention. Thus, thanks to the development of computer systems that work on artificial intelligence algorithms, personalization of services and improvement of integration can be carried out faster and more efficiently. After all, AI has the potential to create highly personalized support plans that significantly increase refugees' chances of successful integration. Among the important components of the latter, it is worth starting with smart employment and professional adaptation. For example, a job matching system (GeoMatch) can be applied, which uses AI to analyze the refugee's profile (skills, education, experience, language skills, family composition) and compare it with the needs of the local labor market and the conditions of specific communities. Algorithms can predict in which region or city a refugee has the greatest chances of quick employment and successful adaptation, preventing "brain drain" and skill mismatch.

Other programs or services can assess and validate skills. For example, SkillLab helps refugees whose documents may be lost or unrecognized identify and document their skills (including through questionnaires in their native language), and then transform them into a format understandable to employers in the host country. Even the distribution and settlement of refugees can be optimized and accelerated with the help of AI algorithms that can analyze the availability of housing, educational institutions, medical facilities, transport infrastructure and social networks in different regions to recommend the optimal place to settle. This can improve integration outcomes by distributing people not randomly, but taking into account their individual needs and resources.

And, of course, AI-powered programs will provide psychosocial support and risk monitoring much more effectively than human communicators can. By analyzing large amounts of data, including anonymous text or voice interactions (with chatbots, for example), they can easily identify signs of psychological distress, trauma, suicidal tendencies, or the risk of social isolation. This allows social workers to proactively reach out to the most vulnerable clients. An important factor is also the ability to define and choose individual educational trajectories: AI-powered learning platforms can adapt language courses and integration programs to the individual pace and learning style of the refugee. Today, artificial intelligence is really rapidly transforming various sectors, and, as we see, social work is no exception. When it comes to

forced displacement, seeking asylum, learning a second language and/or finding work in another country, AI-powered tools can be indispensable, especially during a crisis like the one Europe is currently facing. However, the deployment of these technologies raises profound ethical questions that need to be addressed to ensure a fair and responsible implementation. It is therefore necessary to outline the possible ethical complexities associated with AI in this area, highlight potential pitfalls and suggest ways forward for ethical development.

The main ethical issues arising from using AI in social work with refugees are rooted in the vulnerability of the population and the high stakes of the decisions made, often violating core humanitarian principles of non-maleficence, justice, and human dignity. These issues can be grouped into five critical areas.

The first one is related to algorithmic bias and discrimination. This is the most critical issue, as AI systems frequently replicate and amplify historical prejudices, leading to unfair outcomes. These can be spotted in training data. AI models are trained on historical data sets which often reflect existing societal biases, structural racism, or discriminatory policies. For instance, if data shows historically lower employment rates for refugees from a specific country, the AI may *learn* to disproportionately flag applicants from that country as "high risk" or "low priority" for integration services, regardless of individual merit. At the same time AI can create a phenomenon known as "algorithmic apartheid," where automated systems disadvantage certain ethnic or national groups, reinforcing existing structural discrimination under the guise of objective, data-driven decisions. In this way AI violates equality and presents a challenge to unbiased attitude to the clients. Another issue finalising this group is connected with the fact that algorithms may use seemingly neutral data (like postal codes or previous locations) as a proxy for sensitive protected characteristics (like ethnicity or religion), leading to indirect but highly effective discrimination and profiling.

So, To avoid the ethical issues mentioned above, it is advisable to follow a human-centric approach that requires "integrating AI as a tool to support, not replace, a social worker" [4; 132], prioritizing the development of students' socio-emotional skills, ensuring that AI systems are designed to enhance, not diminish, human interaction. One key source of algorithmic bias is the historical biases contained in the data on which AI systems are trained. For example, if historical data on student performance reflects systemic inequalities in access to quality education for certain demographic groups (based on race, gender, or socioeconomic status), then an AI system trained on these data may unfairly evaluate new students from these groups as less capable. In addition, biases can arise at the stage of data selection and processing. Algorithm designers may unknowingly select or give more weight to data that confirms their own biases or those prevalent in society. Data cleaning and preparation methods may also inadvertently introduce or reinforce existing inequalities. The architecture of algorithms themselves can also contribute to bias. Some algorithms may be more prone to certain types of data or may favor certain patterns, leading to discriminatory results for certain groups of students.

Social and cultural stereotypes deeply rooted in society are also reflected in data and, consequently, in AI systems. For example, biases against the mathematical abilities of girls or the linguistic abilities of representatives of certain nationalities can be reproduced by AI assessment or personalized learning systems.

The second aspect of possible ethical risks is grouped around the concerns of privacy, data security and coerced consent. Refugees are asked to share extremely sensitive personal and biometric data, making them vulnerable to exploitation and harm. Here the main risky areas involve the following:

sensitive data collection: refugee social work involves collecting vast amounts of highly personal information, including biometrics (fingerprints, iris scans), family background, trauma history, and movement data. This data is a prime target for misuse.

Risk of refoulement: The greatest risk is that refugee data could fall into the hands of a hostile government or regime in their country of origin and/or an enemy country. If AI systems or databases are breached or shared, this could lead to persecution, torture, or even death upon forced return, violating the principle of non-refoulement (the prohibition of forcibly returning a refugee to a country where they would face danger). In case of dealing with enemy governments, the privacy violation in this case can lead to endangering those people whom refugees have left behind (e.g. on the territories occupied by the enemy military forces) or their family members who are engaged in military activities either on the battlefield or in the intelligence / special operations units.

Coerced consent: In humanitarian settings, refugees often have to provide biometric data (e.g., iris scans) to access essential needs like food rations or shelter. This creates a situation where consent is not truly voluntary or "informed" because it is required under duress for survival.

The third group of potential threats from misusing AI-powered tools and services includes the lack of transparency and accountability some clients of a social worker might experience. The "black box" nature of complex AI systems undermines the legal and ethical right to due process. AI algorithms often function as a "black box," making it impossible for social workers, clients, or legal representatives to understand why a specific recommendation or decision (e.g., denial of a benefit, placement assignment) was made. Yet, without transparency, refugees cannot effectively challenge or appeal a decision, undermining their fundamental right to justice and a fair hearing. And when an algorithmic error leads to harm, it becomes difficult to assign accountability. In such a situation, the blame can be shuffled between the data scientists, the software vendor, and the social service organization, leaving the client with no recourse.

Next, AI usage leads to dehumanization and erosion of human agency. As well as in education, where AI-based instruments risk to eliminate the real teacher's persona and significance, in social work AI systems risk prioritizing efficiency over the essential human element. There exist several reasons for that. Firstly, AI lacks the capacity for empathy and the ability to interpret cultural nuances or complex trauma narratives. Reducing a refugee's claim or need to a series of data points and risk scores obscures their unique human story, which is vital to the helping relationship. Besides, over-reliance on AI may lead social workers to become "rubber stamp agents," blindly following algorithmic recommendations rather than applying their critical thinking, ethical judgement, and relational expertise. Last but not least is a threat to self-determination artificial intelligence poses in the social sphere. AI-driven prediction and optimization tools risk reducing the refugee's autonomy and agency. Decisions about where they live (resettlement matching), what job they are suited for, or what services they receive may be dictated by the algorithm, not the person's self-expressed needs and goals.

To complete the sequence, relying solely on AI results in the risk of unsafe decisions. In the refugee context, AI errors can have fatal consequences. Among the most significant ones there are the following: high-stakes inaccuracy (in areas like asylum credibility assessment or risk profiling, an inaccurate or biased output can lead to an incorrect decision about refugee status, potentially resulting in forced return to a location where the individual faces persecution) and the non-maleficence principle (the primary ethical mandate in social work and humanitarian aid is *non-maleficence*, or ‘do no harm’. Using AI in such high-stakes environments, where the risks of harm are disproportionately high for the most vulnerable, constitutes a direct ethical hazard unless robust human oversight is guaranteed).

Conclusions and Prospects for research

Thus, while Artificial Intelligence (AI) presents itself as a powerful and necessary auxiliary tool capable of augmenting various stages of refugee social work, the premise of its complete displacement, or even a significant quantitative reduction, in the role of the human social worker constitutes a severe threat to the quality, effectiveness, and ethical integrity of the entire process. The core findings across relevant studies consistently affirm that human interaction remains an indispensable element in this high-stakes context.

The human practitioner provides depth of psycho-social understanding, facilitates the development of critical relational skills in clients, and forges the personal connection that underpins trust and therapeutic alliance. These competencies which include empathy, ethical discretion, and cultural sensitivity—are inherently non-computable. The proper trajectory for AI integration, therefore, lies not in the replacement of the social worker, but in the strategic expansion of their capabilities, creating a genuine synergy between human expertise and technological innovation.

Specifically, while the utilization of AI algorithms, advanced analytics, and generative AI tools can demonstrably enhance the rapidity and efficiency of refugee social work processes, this technological enablement is intrinsically linked to certain risks and profound ethical dilemmas. These challenges—including algorithmic bias, data sovereignty concerns, and the potential for dehumanization—cannot be dismissed by the modern European community. Adopting AI without a corresponding robust governance framework risks exacerbating existing systemic inequalities and undermining the fundamental humanitarian principles the social sphere is mandated to uphold. The successful integration of AI hinges entirely on its capacity to serve as an ethical complement to human judgement, not a surrogate for it.

Looking forward, the future prospects for implementing AI in refugee social work are defined by deepened integration and ethical oversight, moving beyond mere administrative automation toward predictive and personalized humanitarian assistance. AI is poised to unlock new efficiencies in long-term integration planning, using advanced analytics to predict complex needs like the risk of housing instability, social isolation, or specific mental health challenges, allowing for proactive human intervention rather than reactive crisis management. Furthermore, the development of sophisticated Generative AI tools could revolutionize capacity building by creating personalized, culturally nuanced training simulations for social workers or providing dynamic, multi-lingual support interfaces for client self-service. Crucially, the realization of these advanced prospects hinges on establishing robust transnational governance frameworks that embed core humanitarian principles—fairness, transparency, and data sovereignty—

directly into the algorithmic design, ensuring technology genuinely serves to amplify human dignity and equity.

References

- Boetto, H. (2025). Artificial Intelligence in Social Work: An EPIC Model for Practice. *Australian Social Work*, 1–14.
- Hodgson, D., Watts, L., & Gair, S. (2023). Artificial Intelligence and Implications for the *Australian Social Work Journal*. *Australian Social Work*, 76(4), 425–427.
- Kapur, I., Kennedy, R., & Hickman, C. (2025). Artificial Intelligence Algorithms, Bias, and Innovation: Implications for Social Work. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 22(4), 548–570.
- Karpouzis K. (2024) Artificial Intelligence in Education: Ethical Considerations and Insights from Ancient Greek Philosophy. *SETN '24: Proceedings of the 13th Hellenic Conference on Artificial Intelligence*. 41-57
- Lehtiniemi, T. (2023). Contextual social valences for artificial intelligence: anticipation that matters in social work. *Information, Communication & Society*, 27(6), 1110–1125.
- Opryshko N. (2025) Using AI-powered tools as a method to simplify language training in times of crisis: ethical aspect. *Викладання мов у закладах вищої освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Тези XXVII Міжнародної наук.-практ. конф. (5–6 червня 2025 року, м. Харків, Україна)*. 81–84.

Natalia Opryshko

PhDr. PhD., assoc. prof.

ORCID: 0000-0003-1964-5821

Language Training Department of Kharkiv National Automobile and Highway University

Head of the International Programmes and Projects Department

Ukraine, Kharkiv, Yaroslava Mudroho street, 25

ORCID: 0000-0003-1964-5821

nataopryshko21.11@gmail.com

SECOND LANGUAGE TRAINING AS A PART OF SOCIAL WORK WITH REFUGEES: METHODOLOGICAL ASPECT

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ КАК ЧАСТЬ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С БЕЖЕНЦАМИ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Natalia Opryshko, Valeria Taranenko

Summary

Due to the full-scale Russian invasion, a lot of Ukrainian people have become refugees, scattered around the world, with most of them finding a new home in neighbouring European countries. With their physical health mostly intact, it is emotional and psychological well-being that should concern social workers trying to integrate them into the new society in a new culture. The local language also becomes part of this integration, as in the majority of places it enables any newcomer (be it an ordinary immigrant, international student or a war refugee) to be accepted by the locals, get a new job and adapt to new cultural realities and lifestyle. Thus, the aim of our paper is to expand on the second language training issues, including those of methodological nature, as a significant part of social work with war refugees.

Key words: Language training. Methodological techniques. Second language. Social and cultural integration. Social work. War refugees.

Introduction

As we are well aware, social work is a branch of scientific knowledge, academic discipline and professional activity aimed at supporting and providing qualified assistance to any person, group of people or community, which expands or restores their ability to socially function, promotes the realization of civil rights, and prevents social exclusion. Social work as a professional activity is an interconnected system of values, theory and practice, its mission is to provide people with the opportunity to develop their own potential to the fullest extent possible, enrich their lives and prevent dysfunctions. First and foremost, this work is aimed at protecting and supporting the most vulnerable segments of society and counteracting the factors of social exclusion. And it is not surprising that refugees are usually one of the most vulnerable or underprivileged groups of the population.

Social workers help each forcibly displaced person who applies in solving their personal social, economic, legal and other issues, assist in establishing or restoring the necessary social relations until the refugee problem is finally resolved. As a result, social workers in most European countries are faced with the need to accelerate the adaptation of refugees and asylum-seekers from war-torn Ukraine. Forms and methods of social work with war refugees may vary, but the key result of such work should be the adaptation of new society members to realities of the host state that may differ significantly from life in their home country. In general, the technology of social work with migrants envisages not only a system of assistance to individuals and groups who find themselves in difficult life situations as a result of migration, but also the reorganization of the social environment, taking into account the migration situation, the nature of migration flows, the number of migrants, their categories, etc. [see: 5].

Theoretical foundations of the problem

An important condition for war refugees' social integration and adaptation is the language skill that would allow them not only to communicate with the locals at everyday level (at home with neighbors, in a store with a seller, cashier or other customers, on the street with passers-by, etc.), but also to find employment, opportunities for development and growth, or even to start and run their own business. Since the vast majority of refugees from Ukraine are women of all ages, including the elderly, their language acquisition can be difficult due to the peculiarities of perceiving new material because of certain age-related peculiarities. In the case of younger women, they often take care of small children, thus also not having the opportunity to study for a long time and persistently. This leads us to the conclusion that, with the exception of the younger generation of refugees, whose representatives attend secondary or higher education institutions in the host country, which usually includes language classes, the same kind of language training for their parents and grandparents can be a real challenge for both social workers and teachers.

Therefore, the aim of our work is to analyze the methodological aspect of teaching a foreign language to adult beginners who have become war refugees in the European Union. This goal involves copying with a number of objectives, including offering recommendations for the development of basic language skills (language use, speaking, listening) at the initial stage of learning a foreign language with the help of information and multimedia technologies; outlining possible methods of developing reading skills at foreign language classes at the initial stage of learning; considering the possibility of using resources based on artificial intelligence algorithms at different stages of presenting language and cultural content. It is worth noting that this work is exclusively of a practical applied nature, offering certain types of linguistic and didactic practices for use in the language training of Ukrainian war refugees as an important aspect of social work with them.

Numerous Ukrainian researchers have studied the problems of social work with internally displaced persons. The research of V. Bekh, I. Zvereva, M. Lukashevych, I. Myhovich, and V. Poltavets is devoted to the actual issues of theory and practice of such work. Studies on social work and professional training of social workers in foreign countries are presented in the works of L. Vinnikova, N. Haiduk, V. Kozubovsky, V. Rühl, N. Sobchak, etc. Overseas scholars, in particular, Canadian and American researchers such as D. Bernier, J. Brinkman, M. Comley, K. Lyons, J. Martin, J. Parker, L. Rogler, M. Sherraden and others, have also paid attention to this issue [see: 3, p. 216]. However, none of these authors addresses language learning as an important aspect of social work with refugees, which presents the novelty of this paper. The main reason for this neglect is that the vast majority of articles and studies on the topic were published before the full-scale invasion and do not reveal the current experience of Ukrainians who were forced to flee the war to other countries, as well as the experience of social workers who are now taking care of them. Such a dramatic change in the demographic content of some European countries (primarily Germany, Poland, the Czech Republic, and Slovakia) makes our research relevant, in which we will try to address the issue of language training for adult refugees at the initial stage of their stay and study in a host country. And as mentioned above, this cannot be effective enough without the use of modern technologies, including the latest developments, such as AI-powered learning tools.

Text of the research

Modern linguodidactics advocated for the constant and balanced use of the latest information, communication and multimedia technologies in language training at any stage of learning, but their use is especially relevant at the initial stage, when a person learning the language from the Starter, or Beginner («zero») level needs all possible means and ways to intensify the process. Moreover, if this person is already an adult and therefore has an established range of knowledge, skills and abilities, which is not so easy to expand with a new language. Currently, the issues of methodology for complex application of various educational multimedia tools in the learning process are topical. As the experience of practicing foreign language teachers shows, the most optimal way of complex applying the information technologies in the learning process is a combination of different types of software products depending on the stage of giving the educational material, including the determining role of the teacher as an organizer of active learning and cognitive activity of students in multiple-aged groups. This paper proposes to consider some ways of applying different types of educational computer programs and identify possible areas of their use. This is, first of all, a visual demonstration of phenomena, difficult to understand without direct observation, with the help of graphic and animation models; establishment of links between objects and phenomena; demonstration of the studied objects' functioning; formation of various skills and abilities in the process of interactive forms of learning; providing the creation of educational problem situations, providing different types of game forms, as well as independent work of students in order to consolidate the studied material and the possibility of self-assessment of the acquired knowledge. Depending on the specific didactic tasks, at the same lesson separate types of software can be used, and a combination of several types of training programs. It can be only materials for the teacher or a combination of presentational forms with those programs that provide individual work of students. It should be remembered that the integrated use of different types of information technologies will be effective only in case of their systematic, rather than fragmentary, occasional use throughout the educational process. For the initial consolidation of new learning material, as well as for modeling and discussing various problem and challenge-based situations on a given topic and organizing gaming activities in the lesson there is an open complex of interactive presentations, which works in the environment of the interactive board *SMARTboard* or its equivalents and covers the whole language course with all its goals and objectives, starting with the presentation of new material (e.g., in *Power Point*, *Canva*, *Google Presentations* or other programs/resources for their creation), smaller infographics for the initial consolidation and discussion of different problem-based situations. For this purpose, a teacher/tutor can use such instruments as virtual boards, e.g. *Miro*, interactive platforms, e.g., *Notion*, language learning apps and/or chat-bots for language skills training).

Of course, this will require additional time and efforts of both the educational multimedia tools developers and each teacher who wishes to introduce their individual methodological elements into the course of the lesson. But these efforts will be justified by the results obtained. Experience shows how much the introduction of information technologies into the learning environment increases students' motivation and interest in the material studied. The use of multimedia complex at the lesson does not exclude the work with the textbook, reading texts and performing tasks in the notebook/workbook of any kind. And the leading organizing and guiding role remains with the teacher. Therefore, the integrated use of methodological

materials at the lesson implies a combination of innovative and traditional methods in the learning process.

At the same time, special attention should be paid to the reading skills formation at the initial stage of learning a foreign language. First of all, it is connected with the problem of text comprehension. One of the ways to solve this problem is to make a commentary on unclear words in the text. The theoretical basis for the methodology of commentary development is textology. In general, researchers have come to the conclusion that each text analyzed for and by a foreign audience has its own peculiarities, but the tasks of text commentary are common for any educational text: to ensure understanding of both individual words and the text as a whole. Taking into account this common task, several basic principles of commentary construction are developed. First of all, the commentary should be addressed to a certain group of readers, in this case, students at the initial stage of language training. Secondly, the commentary should «contain clear and specific information concerning the directly commented language unit. In addition, there should be a close connection between the commentary and the text itself in terms of meaning». [6, p. 253]

The markers of the commentary in the text are numerical footnotes. In the case when the text is presented electronically on an interactive whiteboard, the comment marker can be a hyperlink. But here it is necessary to take into account the fact that the structure of the commentary should be most suitable for readers for whom the language of the text is not their mother tongue. When selecting the commented units of the text, one should bear in mind both unfamiliar, first-time vocabulary and socio-cultural and historical allusions in the text. At the same time, it is important not to describe a broad picture of a cultural or historical phenomenon in the commentary, but pay attention only to the side of the phenomenon that is mentioned in the text. The principle of «information dosing» works here [6, p. 254] It is also worth noting that this type of tasks builds the cognitive and pragmatic level of linguistic personality even if it regards an adult foreign student.

A commentary to an academic text resembles a dictionary, but at the same time it has distinctive properties. Unlike a dictionary entry, a commentary is not an independent unit. It depends on the text for its content and structure. It is distinguished by its fragmentary nature, maximum compression of information, content unambiguity and encyclopedic neutrality. The commentary represents the knowledge that is actually reflected in a given culture. Functionally, a commentary is similar to an article, which has an informative, clarifying character, and therefore it is always presented in a neutral style. A foreign reader who is just beginning to learn, as a rule, perceives only the surface level of the text, and the commentary helps him to objectify the subtext.

At the KhNAHU Department of Language Training (Kharkiv, Ukraine) there is a long-standing practice of working with the educational text based on multimedia, in particular, the interactive SMARTboard. With the assistance of this technology, the text is divided into semantic parts which are displayed on separate slides. Each semantic part of the text is accompanied by a variety of visual material. This type of work is effective at the first stage of learning. But as the texts become more complex and their size increases, it becomes difficult to illustrate all the new words from the text. Therefore, it seems appropriate to design a commentary using the hyperlink function – a tool well known to any Internet user. A hyperlink takes the text to a new sublevel – a separate screen. On this screen, the commented unit of the

text is repeated and a brief commentary is given by means of language available to students with an illustration or possibly a video clip.

The use of Artificial Intelligence in language training for foreigners at the initial stage of education also has its own prospects. Today, when it is still too early to talk about the use of robotics and/or VR capabilities in regular classrooms, mention should be made of two main aspects of AI and its possible uses: methodological and didactic. The first one includes programs and tools that can be used by a teacher when preparing material, presenting it, consolidating and assessing the acquired knowledge, skills, and abilities. After all, it is a fast and reliable AI algorithm that can learn from the data provided is able to ensure «the selection of educational material that is optimal for the relevant audience, course curriculum, interesting and useful in relation to the acquired profession» [1, p.18]. Here, to assist conventional search engines come the well-known *ChatGPT* from OpenAI or its analogs *Bing AI*, *Google Bard*, *Notion.so*, etc. from different developers. On the other hand, such a tool as *Google Forms* effectively provides an assessment of the acquired knowledge with subsequent automatic systematization of the results and without time-consuming check-up for the teacher [see: 2]. Recently, however, various chatbots have become extremely popular, working on artificial intelligence algorithms and offering users fast and high-quality assistance in becoming fluent in a foreign language. Tools and applications such as *character.ai*, *loora.ai*, and the like give any speaker the opportunity to freely express their thoughts, choose interesting topics for conversation, improve their pronunciation in particular and foreign language skills in general, memorize many new words, idioms, and common expressions every day in an easy and relaxed manner, and then practice them in subsequent conversations. Of course, the rapid acquisition of such skills not only increases the motivation of the person being trained, but also helps them to be more confident in comparison to other students in the group, especially if we note that those responsible for this aspect of social work with refugees and internally displaced persons do not always have the opportunity to form academic groups according to age criteria and/or select students with similar or the same level of background knowledge on the subject. Thus, as we can see, a reasonable combination of traditional methods of learning a foreign language with the use of the latest information and multimedia technologies gives the highest result in language training at the initial stage, especially when it comes to heterogeneous groups.

Conclusion

Thus, we examined the impact of second language training as a component of social and cultural integration programs for war refugees. The findings suggest that language training is a valuable tool for facilitating refugees' integration into their host societies. By improving language proficiency, refugees can more effectively access essential services, find employment, and build social connections. Additionally, language training can contribute to refugees' psychological well-being by reducing feelings of isolation and increasing their sense of confidence, agency and self-sufficiency.

However, the study also highlights the challenges associated with implementing effective language training programs for refugees. These challenges include limited resources, diverse learner needs, and the complex interplay between language learning and sociocultural integration. To address these challenges, it is crucial to develop comprehensive language training programs that are tailored to the specific needs of refugee populations and that are

integrated with other aspects of social and cultural interventions. Among those, multimedia-based and interactive ones stand out as they offer complex approach to a second language learning, as well as provide motivation and build efficiency.

Future research should explore the long-term impacts of language training on refugees' integration outcomes, including employment, education, and social participation. Additionally, further investigation is needed to identify the most effective language teaching methodologies and support services for refugee learners. Overall, this study provides valuable insights into the role of language training in promoting the successful integration of war refugees as a substantial part of social work with them. By prioritizing language education and addressing the associated challenges, policymakers and practitioners can create more welcoming and inclusive societies for refugees.

References

- Візнюк, Іван, Буглай Надія, Куцак Людмила, Поліщук Антон, Киливник Володимир. 2021. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 59. С. 14-22
- Опришко Наталя, Родрігес Роберт. 2024. Використання ІІІ у мовній підготовці іноземних студентів-початківців: перспективи та виклики. *Інноваційні технології і методика викладання гуманітарних дисциплін: теорія і практика технічних закладів вищої освіти: матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. з проблем вищ. освіти і науки, м. Харків, 18 квіт. 2024 р.* Харків: ХНАДУ. С. 81–84.
- Поліщук Віктор. 2016. Соціальна робота з біженцями. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. Вип. 1 (38). С.215-218
- РЮЛЬ Вікторія. 2015. Особливості соціальної роботи з мігрантами та їх сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Козубовська Ірина (ред.). Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла». Вип. 36. С. 159–161.
- ЗВЕРЄВА Ірина. 2004. Соціальна робота в Україні: Навч. посібник. БЕЗПАЛЬКО Олена (ред.). К.: Центр навчальної літератури. 451 с.
- Тараненко Валерія. 2016. Особенности организации комментированного текста на экране SMARTboard. *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції*. Харків: ХНАДУ. С. 252-254

Natalia Opryshko,

PhDr. PhD., assoc. prof.

Language Training Department of Kharkiv National Automobile and Highway University

Head of the International Programmes and Projects Department

Ukraine, Kharkiv, Yaroslava Mudroho street, 25

ORCID: 0000-0003-1964-5821

nataopryshko21.11@gmail.com

Valeria Taranenko

senior lecturer

Language Training Department of Kharkiv National Automobile and Highway University

Head of the International Programmes and Projects Department

Ukraine, Kharkiv, Yaroslava Mudroho street, 25

AUTYZM I SPRZĘŻENIA – JAK BUDOWAĆ KOMUNIKACJĘ ALTERNATYWNĄ I WSPOMAGAJĄCĄ (AAC) W SZKOLE NA PRZYKŁADZIE ZSP NR 10 W WARSZAWIE

AUTISM AND COMORBIDITIES – HOW TO BUILD ALTERNATIVE AND AUGMENTATIVE COMMUNICATION (AAC) IN SCHOOL: THE CASE OF ZSP NO. 10 IN WARSAW

Hanna Magdalena Pieńkowska

Summary

The purpose of the presentation is to present practical methods of building Alternative and Augmentative Communication (AAC) in working with students with autism and multiple disabilities in a school environment. Using the example of School and Preschool Complex No. 10 in Warsaw, the presentation discusses organizational, methodological, and therapeutic solutions that support the communication process of non-speaking children or those with limited verbal abilities. The presentation includes, among others: an analysis of the communication needs of students with autism and additional developmental difficulties, • a review of the AAC systems used (including PECS, Makaton, and electronic communication devices), examples of individualized classroom work and teacher–therapist collaboration, a discussion of the effects of implementing augmentative communication on students’ emotional, social, and educational functioning. The presentation emphasizes the importance of a systemic approach to AAC in the school environment, interdisciplinary cooperation, and the engagement of the entire team of teachers and parents in developing students’ communication competencies. The aim of the empirical research presented in the paper was to verify whether, in teachers’ opinions, the use of the Picture Exchange Communication System (PECS) by students with autism contributes to the development of their communication skills and motivation to learn. The study was conducted at the School and Preschool Complex No. 10 in Warsaw and involved a group of 60 teachers working with students on the autism spectrum.

Keywords: autism, alternative and augmentative communication (AAC), PECS, special education, motivation, communication skills, special school.

Współczesna szkoła staje wobec coraz bardziej złożonych potrzeb uczniów ze zróżnicowanymi trudnościami rozwojowymi, w tym z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD) i sprzężonymi niepełnosprawnościami. Grupa ta stanowi szczególne wyzwanie edukacyjne, gdyż ograniczenia w zakresie komunikacji i interakcji społecznych często utrudniają realizację celów dydaktycznych, wychowawczych i terapeutycznych (Pisula, 2019; Winczura, 2010). Efektywne wsparcie takich uczniów wymaga od nauczycieli i terapeutów nie tylko specjalistycznej wiedzy, ale również elastycznego podejścia i wdrażania innowacyjnych metod komunikacji.

Jednym z kluczowych kierunków współczesnej pedagogiki specjalnej jest rozwijanie komunikacji alternatywnej i wspomagającej (AAC – *Augmentative and Alternative Communication*), obejmującej różnorodne strategie, narzędzia i technologie wspierające osoby niemówiące lub z ograniczoną mową (Kaczmarek, 2015). Komunikacja AAC ma na celu

umożliwienie uczniowi aktywnego uczestnictwa w życiu szkolnym i społecznym poprzez dostosowane do jego możliwości formy wyrażania potrzeb, emocji i opinii. Jak zauważa Jakoniuk-Diallo (2018), właściwie dobrany system komunikacyjny nie tylko ułatwia proces dydaktyczny, ale również wzmacnia poczucie sprawczości i samodzielności ucznia.

W polskich placówkach edukacyjnych obserwuje się rosnące zainteresowanie wdrażaniem systemów AAC, takich jak PECS (Picture Exchange Communication System), Makaton, symbole PCS (*Picture Communication Symbols*) czy elektroniczne komunikatory (Kielin, 2020; Wójcik, 2017). Każdy z tych systemów wymaga indywidualnego dopasowania do możliwości poznawczych i emocjonalnych dziecka, a skuteczność ich stosowania zależy w dużej mierze od zaangażowania całego zespołu nauczycieli, terapeutów i rodziców (Witkowska, 2021). Współpraca interdyscyplinarna oraz systemowe podejście do wprowadzania AAC w środowisku szkolnym pozwalają na tworzenie spójnego i przewidywalnego systemu komunikacji, co ma szczególne znaczenie w pracy z uczniami z autyzmem (Bondy, Frost, 2001; Winczura, 2010).

Z badań i obserwacji praktyków wynika, że stosowanie metod AAC przyczynia się nie tylko do poprawy umiejętności komunikacyjnych, ale również do redukcji zachowań trudnych, wzrostu motywacji do nauki i poprawy relacji rówieśniczych (Frith, 2008; Kaczmarek, 2015; Pisula, 2019). W kontekście edukacyjnym systemy te stają się integralnym elementem pracy dydaktycznej, zwłaszcza w szkołach integracyjnych i specjalnych. Ich skuteczność zależy jednak od odpowiedniego przygotowania kadry pedagogicznej oraz stworzenia środowiska sprzyjającego komunikacji (Witkowska, 2021; Jakoniuk-Diallo, 2018).

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie praktycznych sposobów budowania komunikacji alternatywnej i wspomagającej (AAC) w pracy z uczniami z autyzmem i sprzężonymi niepełnosprawnościami na przykładzie Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 10 w Warszawie. Zaprezentowane zostaną rozwiązania organizacyjne, metodyczne i terapeutyczne, które wspierają proces porozumiewania się dzieci niemówiących i z ograniczoną mową, a także omówione zostaną wyniki badań empirycznych dotyczących opinii nauczycieli na temat wpływu stosowania systemu PECS na rozwój kompetencji komunikacyjnych i motywacji uczniów z autyzmem. Artykuł podkreśla znaczenie interdyscyplinarnej współpracy oraz zaangażowania całego zespołu szkolnego w rozwijanie komunikacji uczniów z trudnościami rozwojowymi.

Komunikacja alternatywna i wspomagająca (AAC) w edukacji uczniów z autyzmem i sprzężonymi niepełnosprawnościami

Istota komunikacji alternatywnej i wspomagającej

Komunikacja alternatywna i wspomagająca (ang. *Augmentative and Alternative Communication* – AAC) obejmuje wszelkie metody, strategie oraz technologie, które wspierają lub zastępują mowę w procesie porozumiewania się osób niemówiących lub z ograniczoną zdolnością werbalną (Kaczmarek, 2015). Z perspektywy pedagogiki specjalnej AAC stanowi nie tylko narzędzie komunikacyjne, ale również element rozwoju społecznego i emocjonalnego ucznia. Kaczmarek (2015) definiuje AAC jako system oparty na indywidualnie dobranych symbolach, gestach i znakach, pozwalający osobie z trudnościami komunikacyjnymi na uczestnictwo w życiu społecznym i edukacyjnym.

W kontekście edukacyjnym AAC nie jest rozwiązaniem tymczasowym, lecz trwałym i zintegrowanym elementem procesu nauczania. Jak zauważa Jakoniuk-Diallo (2018), zastosowanie komunikacji wspomagającej w szkole ma na celu nie tylko umożliwienie uczniowi porozumiewania się, ale także stworzenie warunków do uczenia się, współpracy i rozwoju kompetencji społecznych. Systemy te mogą przybierać różne formy od prostych gestów i piktogramów po złożone technologie elektroniczne.

Znaczenie AAC w pracy z uczniami ze spektrum autyzmu

Uczniowie z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD) często wykazują trudności w zakresie rozumienia mowy, ekspresji językowej oraz interakcji społecznych (Pisula, 2019; Frith, 2008). Ograniczenia te powodują frustrację i prowadzą do zachowań trudnych, które są formą kompensacji braku możliwości komunikacji (Winczura, 2010). Wprowadzenie systemu AAC pozwala zredukować te zachowania, zwiększyć poczucie bezpieczeństwa ucznia i umożliwić mu skuteczniejsze funkcjonowanie w środowisku szkolnym (Kaczmarek, 2015). Według Kielina (2020) skuteczność metod AAC w pracy z uczniami z autyzmem zależy od trzech kluczowych czynników:

- doboru odpowiedniego systemu komunikacyjnego do możliwości poznawczych dziecka,
- konsekwentnego stosowania narzędzi AAC w różnych sytuacjach życiowych,
- współpracy całego zespołu nauczycieli, terapeutów i rodziców.

Systemy takie jak PECS (Picture Exchange Communication System), opracowany przez A. Bondy'ego i L. Frosta (2001), okazały się szczególnie skuteczne w rozwijaniu intencjonalności komunikacyjnej oraz wprowadzaniu ucznia w interakcje społeczne. Jak podkreśla Witkowska (2021), stosowanie PECS w szkołach specjalnych i integracyjnych w Polsce przyczynia się do wzrostu zaangażowania uczniów w zajęcia edukacyjne oraz rozwijania relacji z rówieśnikami.

Systemy i narzędzia komunikacji alternatywnej

W praktyce edukacyjnej stosuje się wiele systemów AAC, różniących się poziomem złożoności i sposobem reprezentacji językowej. Najczęściej wykorzystywane to:

PECS (Picture Exchange Communication System) – system wymiany obrazków, w którym użytkownik przekazuje symbol graficzny w celu zakomunikowania potrzeby lub myśli (Bondy, Frost, 2001).

Makaton – system gestów i symboli graficznych, łączący komunikację werbalną i niewerbalną (Wójcik, 2017).

PCS (Picture Communication Symbols) – zestaw symboli graficznych wykorzystywany w tablicach i aplikacjach komputerowych.

Komunikatory elektroniczne – urządzenia i aplikacje (np. Grid, Proloquo2Go), które umożliwiają generowanie wypowiedzi za pomocą syntezy mowy.

Jak wskazuje Jakoniuk-Diallo (2018), dobór odpowiedniego systemu AAC powinien być poprzedzony diagnozą funkcjonalną, obejmującą ocenę umiejętności poznawczych, motorycznych i sensorycznych dziecka. Niewłaściwe dopasowanie narzędzi może prowadzić do obniżenia motywacji ucznia i zniechęcenia do komunikacji.

Wdrażanie AAC w środowisku szkolnym

Wdrażanie komunikacji alternatywnej i wspomagającej w szkołach wymaga systemowego podejścia i współpracy interdyscyplinarnej. Zespół nauczycieli, terapeutów, logopedów i psychologów powinien wspólnie planować strategie komunikacyjne i wprowadzać jednolite zasady ich stosowania (Witkowska, 2021).

Kaczmarek (2015) podkreśla, że skuteczne wykorzystanie AAC jest możliwe tylko wtedy, gdy cała społeczność szkolna w tym nauczyciele przedmiotowi i asystenci, posiadają podstawową wiedzę o metodach komunikacji alternatywnej. Dodatkowo istotna jest współpraca z rodzicami, którzy kontynuują stosowanie AAC w środowisku domowym. Przykłady z polskich szkół specjalnych i integracyjnych pokazują, że konsekwentne stosowanie AAC przyczynia się do:

- zwiększenia samodzielności komunikacyjnej uczniów,
- poprawy relacji interpersonalnych,
- wzrostu aktywności edukacyjnej,
- redukcji zachowań trudnych (Jakoniuk-Diallo, 2018; Witkowska, 2021)

Wdrażanie AAC wymaga jednak odpowiednich zasobów, w tym dostępu do materiałów symbolicznych, sprzętu elektronicznego oraz systematycznych szkoleń nauczycieli (Kielin, 2020).

Znaczenie interdyscyplinarności i współpracy

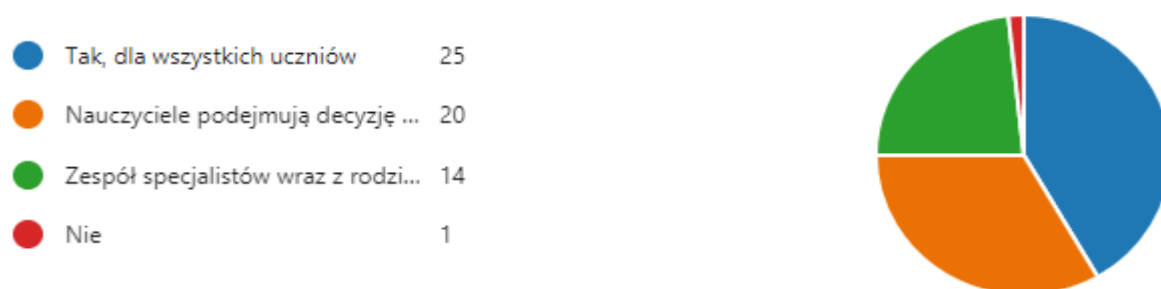
Praca z uczniem korzystającym z AAC wymaga wspólnego działania specjalistów z różnych dziedzin: pedagogiki specjalnej, logopedii, psychologii i terapii zajęciowej. Jak zauważa Winczura (2010), interdyscyplinarne podejście umożliwia całościowe wsparcie ucznia, obejmujące rozwój poznawczy, emocjonalny i społeczny. Kluczową rolę odgrywa również koordynator AAC w placówce, jest to osoba odpowiedzialna za integrację działań edukacyjnych i terapeutycznych. Wdrażanie komunikacji wspomagającej w szkołach takich jak Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 10 w Warszawie potwierdza, że skuteczność AAC zależy nie tylko od jakości narzędzi, ale przede wszystkim od współpracy zespołu i systemowego podejścia do edukacji uczniów z autyzmem i sprzężeniami.

Analiza wyników badań.

Skuteczność systemu PCES dla uczniów z autyzmem w szkole obserwacje nauczycieli.

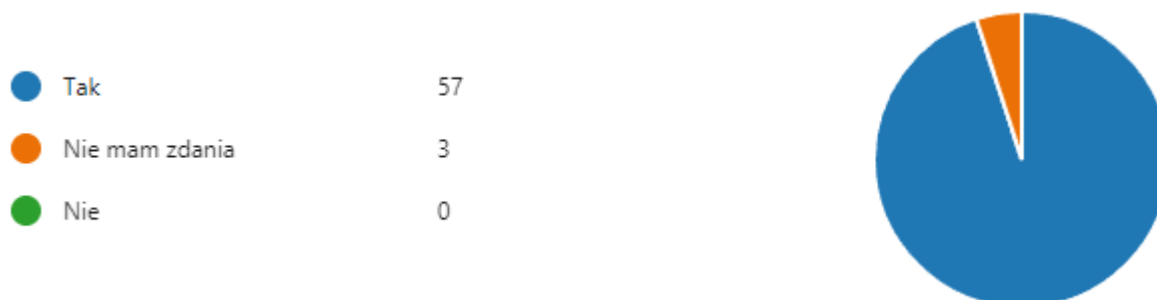
Aby dowiedzieć się u źródła, jak wygląda skuteczność systemu PECS dla uczniów z autyzmem w oczach nauczycieli w szkole zadano respondentom pytania w kwestionariuszu ankiety. czy w Pani/Pana szkole wdrożony jest system do komunikacji alternatywnej Picture Exchange Communication System (PECS) dla uczniów z autyzmem?

Szczegółowe dane przedstawia wykres 1

Źródło: Badania własne

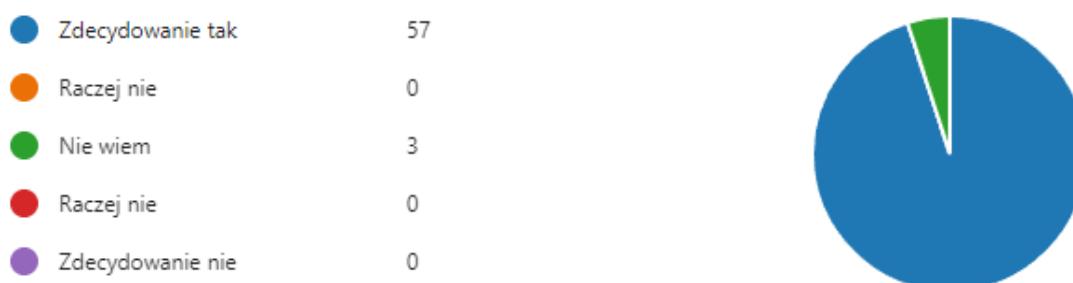
Następne pytanie ankietowe brzmiało: Czy według Pani/Pana wprowadzenie PECS w komunikacji przyczynia się do poprawy jakości życia uczniów z autyzmem? Szczegółowe dane przedstawia wykres 2

Źródło: Badania własne

Kolejnym pytaniem ankietowym było następujące: czy według Pani/Pana aktualnie wykorzystywana forma PECS w komunikacji jest dla ucznia z autyzmem prosta w użyciu? Jeśli tak to dlaczego?

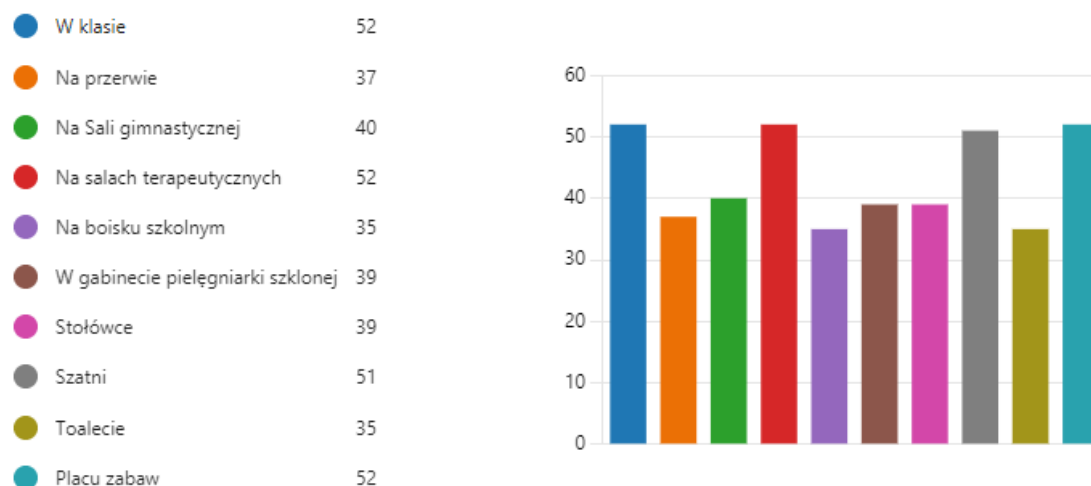
Szczegółowe dane przedstawia wykres 3

Źródło: Badania własne

Następnym zadaniem pytaniem respondentom było: jak w Pani/Pana placówce wygląda użytkowanie PECS przez uczniów z autyzmem w trakcie codziennego pobytu w szkole?

Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie 4

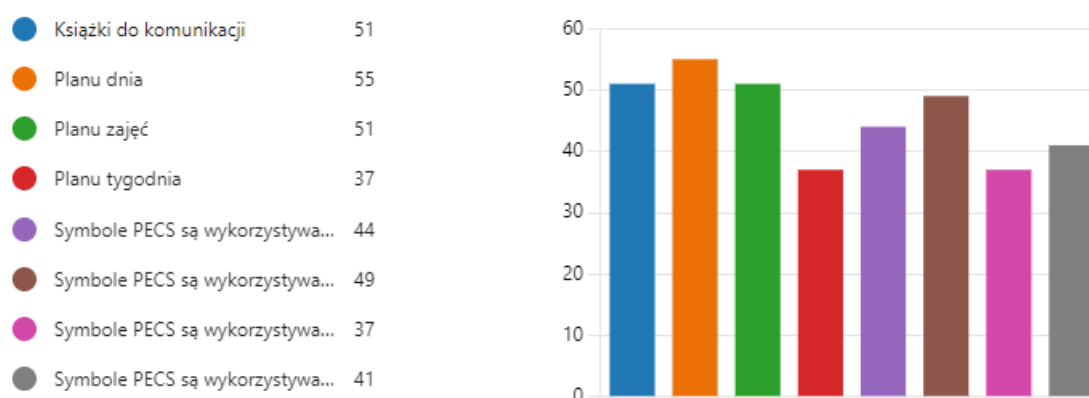

Źródło: Badania własne

Zastosowanie systemu PCES dla uczniów z autyzmem na zajęciach dydaktycznych i terapeutycznych w szkole.

Nauczyciele poproszeni zostali, aby odpowiedzieli w jakiej formie korzystają z PECS na zajęciach dydaktycznych lub terapeutycznych w szkole?

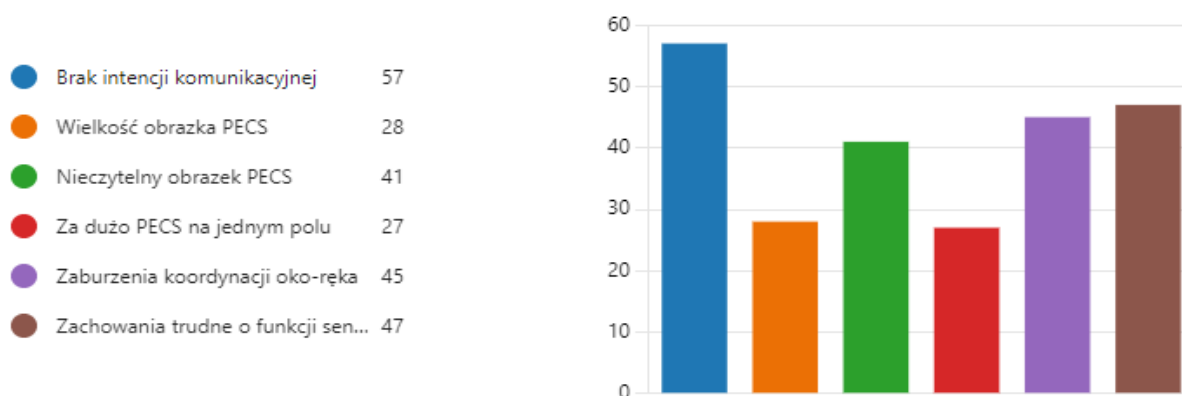
Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie 5

Źródło: Badania własne

Następnie zadano pytanie: proszę wymienić co zaniem Pani/Pana sprawia uczniom z autyzmem najwięcej trudności w posługiwaniu się PECS?

Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie 6

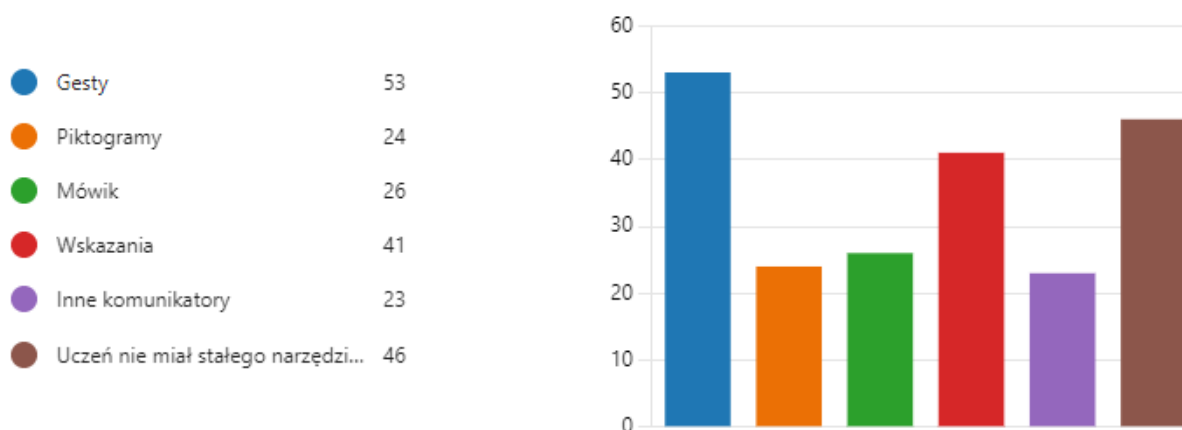
Źródło: Badania własne

Według badanych osób : zdaniem nauczycieli sprawia uczniom z autyzmem najwięcej trudności w posługiwaniu się PECS bo aż 57 badanych wskazało na brak intencji komunikacyjnej, następnie 47 odpowiedzi na zachowania trudne o funkcji sensorycznej, 45 osób zauważyło, że są to problemy natury koordynacji oko-ręka, 41 osób zauważyło, że problem leży w nieczytelnym dla ucznia obrazku PECS, a 28 badanych wielkość obrazka PECS, nieco mniej bo 27 osób podkreśla, iż problem leży w tym, że na jednym polu jest za

Źródło: badania własne

Kolejnym zadaniem pytaniem badanych było :o to w jaki sposób Pani/Pana uczniowie z autyzmem komunikowali się z otoczeniem przed wprowadzeniem PECS ?

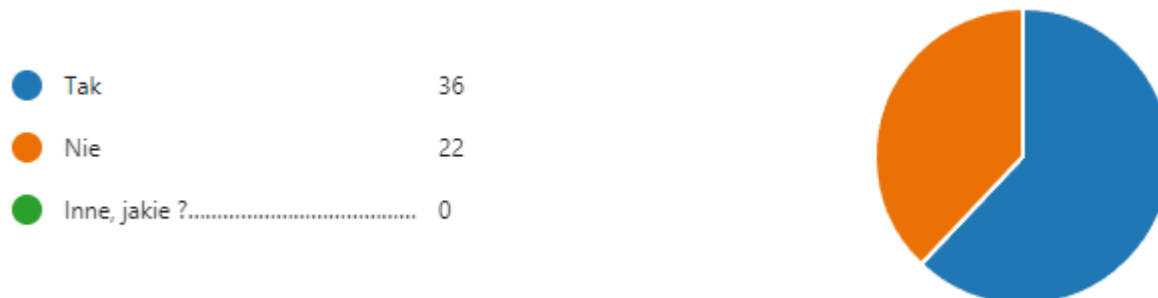
Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie 7

Źródło: Badania własne

Aby dowiedzieć się więcej zadano pytanie które brzmiało: czy symbole PECS są jedyną formą komunikacji Z jakiej formy alternatywnej komunikacji stosowanej w szkole w której Pani/Pan pracuje?

Szczegółowe dane przedstawione są na wykresie 8

Źródło: Badania własne

Wnioski

PECS działa i jest akceptowany – potwierdzony pozytywny wpływ na jakość życia, bezpieczeństwo, ekspresję potrzeb i sprawczość uczniów; wysoka użyteczność w codziennej praktyce szkolnej.

Implementacja systemowa przynosi efekt – skuteczność rośnie, gdy PECS jest obecny we wszystkich przestrzeniach i sytuacjach oraz wspierany przez cały zespół.

Kluczowe wyzwania są „uczniocentryczne” – intencja komunikacyjna, regulacja sensoryczna, koordynacja i czytelność materiałów; wymagają planu pracy funkcjonalnej i modyfikacji materiałów.

Potrzebna praca z rodzicami – należy aktywnie obalać mity o PECS i wspierać generalizację użycia w domu.

Warto iść w stronę multimodalności AAC – łączenie PECS z innymi formami (gesty, aplikacje, piktogramy) zwiększa dostępność komunikacji i elastyczność.

Kompetencje kadry są silnym atutem – nauczyciele są doświadczeni i doskonalą się, co sprzyja trwałości wdrożenia.

Efekt edukacyjny i społeczny – PECS wzmacnia motywację do nauki, pracę zespołową, organizację działań i integrację rówieśniczą.

Weryfikacja hipotez

H1 (motywacja do komunikacji) – potwierdzona: nauczyciele wskazują wzrost rozumienia, bezpieczeństwa, wyrażania potrzeb i dokonywania wyborów.

H2 (rezultaty w nauce i zaangażowanie) – potwierdzona: poprawa skuteczności nauczania, praca zespołowa, rozwój umiejętności logicznych, lepszy dostęp do treści.

H3 (korzyści dla uczniów i rodziców) – potwierdzona: łatwiejsza, stabilna komunikacja w szkole i w domu, szybsze reagowanie na trudności.

H4 (wyniki i relacje rówieśnicze) – potwierdzona: mocniejsze relacje, wsparcie koleżeńskie, organizacja pracy grupowej, projekty klasowe.

H5 (dostosowanie indywidualne) – potwierdzona: personalizacja książek komunikacyjnych, stałe plany dnia/tygodnia, wykorzystanie PECS w każdej aktywności.

Rekomendacje praktyczne

Utrzymywać pełnoszkolne wdrożenie PECS i regularne szkolenia.

Pracować nad intencją komunikacyjną i regulacją sensoryczną równolegle z PECS.

Rozwijać program współpracy z rodzicami ukierunkowany na mity o AAC.

Uprościć i porządkować materiały (czytelność, liczba symboli, wielkość), stopniowo przechodzić do multimodalności AAC.

Bibliography

Attwood T., Zespół Aspergera, Kompletny przewodnik, wyd. Harmonia Universalis, Gdańsk 2012.

Bobkiewicz-Lewartowska L., Autyzm dziecięcy zagadnienia diagnozy i terapii, Wyd. Impuls, Kraków 2017.

Błęszyński J., Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienia w rozwoju, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2011.

Błęszyński J., Przykładowe metody wykorzystywane w komunikacji alternatywnej i wspomagającej. W: J. Błęszyński, D. Baczała (red.) Metody komunikacji alternatywnych i wspomagających – wybrane zagadnienia. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Błęszyński J., Komunikacja osób za spektrum autyzmu – w poszukiwaniu najlepszych rozwiązań. W: B. Kaczmarek, A. Wojciechowska (red.) Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem, Oficyna Wydawnictwo Impuls, Kraków 2011.

Bondy A., Współpraca ze szkołą. Wymogi programowe. W: C. Maurice (red.), Modele zachowań oraz współpraca z dziećmi autystycznymi, Wydawnictwo Fundacja „Adama” na rzecz dzieci autystycznych, Warszawa 2007.

Frost L., Bondy A., The Picture Exchange Communication System, Podręcznik, Agencja Reklamowa AGPA, Poznań 2013.

Gałkowski T., Dziecko autystyczne w środowisku rodzinnym i szkolnym, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.

Gałkowski T., E. Szelać, G. Jastrzębowskiej (red.), Podstawy neurologopedii podręcznik akademicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.

Grycman M., Kaczmarek B.B., Podręczny słownik terminów AAC (komunikacji wspomagającej i alternatywnej), Oficyna wydawnicza Impuls, Kraków 2014.

Jutrzyńska E., Dziecko autystyczne w kręgu muzyki, (red.) J.J. Błęszyńskiego, Terapie wspomagające rozwój osób z autyzmem, wyd. Impuls, Kraków 2011.

Kaniecka K., Picture Communications Symbols, W: J. Błęszyński (red.), Alternatywne i wspomagające metody komunikacji, Oficyna wydawnicza Impuls, Kraków 2008.

Kaczmarek B., Obraz narzędziem komunikacji – znaki strategię wizualne w usprawnianiu społecznego zrozumienia i komunikacji osób z ASD. W: B. Kaczmarek, A. Wojciechowska, (red.), Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem, Oficyna wydawnicza Impuls, Kraków 2015.

Kamieński A., Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej, wyd. Ossolineum, Wrocław 1983.

Loebl W., Uwagi o wczesnej interwencji komunikacyjnej wobec dzieci z zaburzeniami rozwoju, (red.) J. Błęszyński, Alternatywne i wspomagające metody komunikacji, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

Lutomierska A., Gest w komunikacji, W: J. Błęszyński, D. Baczała (red.), Metody komunikacji alternatywnych i wspomagających – wybrane zagadnienia, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.

Maas Violet F., Uczenie się przez zmysły. Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2016.

Markiewicz K., Kompetencje i i dysfunkcje osób z ASD – ujęcie rozwojowe, W: B. Kaczmarek, A. Wojciechowska (red), Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem, Oficyna wydawnicza Impuls, Kraków 2021.

Minczakiewicz E., Syndrom ożywienia i jego miejsce w procesie rozwoju funkcji mowy i języka u dzieci z uszkodzeniami neurologicznymi. W: J. Błęszyński(red.) Alternatywne i wspomagające metody komunikacji. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.

Moore D., Autyzm przewodnik 9 postaw wspierających rozwój dzieci w spektrum, wydawca Copernicus Center Press sp. Z o.o., Kraków 2022.

Olechnowicz H., R. Wiktorowicz, Dziecko z autyzmem. Wyzwalanie potencjału rozwojowego, PWN, Warszawa 2012.

Pisula E., Autyzm i przywiązanie. Studia nad interakcjami dzieci z autyzmem i ich matek., Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne GWP, Gdańsk 2003.

Pisula E., Małe dziecko z Autyzmem, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne GWP, Gdańsk 2019.

Pod redakcją Gałkowskiego Tadeusza i Jastrzębowskiej Grażyny, Logopedia-Pytania i odpowiedzi, Podręcznik Akademicki Tom II Zaburzenia komunikacji językowej u dzieci i osób dorosłych, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2014,

Sekułowicz M.. Wybrane metody usprawniania dzieci z autyzmem. (red.) Danielewicz D. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2013.

Wyczesany J., Pedagogika upośledzonych umysłowo, Impuls, Kraków 1999.

Hanna Magdalena Pieńkowska

mgr

Zespół Szkolno Przedszkolny nr 10 w Warszawie

Marki ul. Szczęśliwa 10A

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Hlavná 89, 040 01 Košice, Slovensko

Teologická fakulta, Teologický inštitút v Spišskom Podhradí

Spišská Kapitula 123, Spišské Podhradie

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3178-2533>

hannapienkowska@w.pl

PSYCHOLOGICZNE KOSZTY SUKCESU: DEPRESJA WŚRÓD SPORTOWCÓW

THE PSYCHOLOGICAL COSTS OF SUCCESS: DEPRESSION AMONG ATHLETES

Bartłomiej Pieńkowski

Summary

Modern competitive sports involve not only great physical effort, but also a lot of mental pressure. The pursuit of excellence, social expectations, competition, and the need to maintain high performance for a long time all contribute to the increasing incidence of depressive disorders among athletes. The purpose of this presentation is to analyze the psychological costs of success in the context of depression in the professional and semi-professional sports population. The presentation will discuss risk factors that contribute to the development of depression, both internal (e.g., perfectionism, fear of failure, burnout) and external (e.g., coaching pressure, media pressure, lack of support after an injury). Also presented will be the results of studies on the frequency of depression among athletes and its clinical specificity compared to the general population. The frequency of depressive disorders in individual and team sports will be compared. The final part of the presentation will present recommendations for prevention, early detection, and psychological-medical intervention that can support the mental health of athletes. The results of the analysis emphasize the need for a systematic approach to mental health care in professional sports, based on cooperation between psychologists, doctors, and coaches.

Key words: Frequency, depression, prevention, sport, athletes, disorders, mental health.

Wprowadzenie

Zawodowy sport, w swojej współczesnej formie, przekracza granice wyłącznie fizycznej rywalizacji, stając się areną zmagania o wygraną za wszelką cenę. Kultura sportu wyczynowego gloryfikuje siłę, wytrwałość i odporność, często tworząc mit "niezniszczalnego atlety". Jednak za fasadą sukcesów i rekordów kryją się znaczące koszty psychologiczne. Dążenie do perfekcji, nieustanna presja wyników, oczekiwania społeczne i medialne oraz intensywny reżim treningowy generują środowisko o wysokim potencjale stresogennym (Łuszczynska, 2020).

Paradoksalnie, cechy osobowości, które predysponują do osiągnięcia mistrzostwa sportowego, takie jak wysoki poziom perfekcjonizmu, determinacja czy koncentracja na celu, mogą jednocześnie stanowić czynniki ryzyka rozwoju zaburzeń psychicznych, w tym depresji (Smith et al., 2018). Przez lata zdrowie psychiczne w sporcie było tematem tabu, a przyznanie się do problemów psychicznych postrzegane było jako oznaka słabości. Obecnie, dzięki rosnącej świadomości oraz badaniom naukowym, obserwuje się zwiększone zainteresowanie tą problematyką.

Celem niniejszej pracy jest przeprowadzenie analizy psychologicznych kosztów sukcesu, skupiając się na występowaniu, specyfice i czynnikach ryzyka zaburzeń depresyjnych w populacji sportowców zawodowych i półprofesjonalnych.

Czynniki ryzyka rozwoju depresji w populacji sportowców

Rozwój zaburzeń depresyjnych u sportowców jest procesem wieloczynnikowym, w którym interakcje zachodzą pomiędzy predyspozycjami jednostkowymi a stresem środowiskowym.

Zgodnie z założeniami, czynniki te można podzielić na wewnętrzne (osobowościowe) oraz zewnętrzne (środowiskowe).

Czynniki wewnętrzne

Do kluczowych czynników wewnętrznych zalicza się przede wszystkim cechy osobowości i mechanizmy poznawcze sportowca. Perfekcjonizm stanowi jeden z najlepiej udokumentowanych predyktorów problemów psychicznych w sporcie. Należy rozróżnić perfekcjonizm adaptacyjny (dążenie do mistrzostwa) od perfekcjonizmu dezadaptacyjnego, który wiąże się z nadmiernym lękiem przed popełnianiem błędów, surową samokrytyką i poczuciem, że presja pochodzi z zewnątrz (np. od trenerów, rodziców). Badania (Smith et al., 2018) oraz przeglądy systematyczne (Breslin et al, 2022) potwierdzają silny związek między dezadaptacyjnymi formami perfekcjonizmu a objawami depresji i wypalenia u sportowców. Wypalenie jest definiowane jako psychofizyczne wyczerpanie wynikające z długotrwałego stresu treningowego i startowego, jest ściśle powiązane z depresją. Sportowiec doświadcza utraty motywacji, apatii, obniżonego poczucia własnej wartości i przewlekłego zmęczenia, co często stanowi symptomatologię nakładającą się na obraz kliniczny depresji (Smith et al, 2018; Stulberg et al, 2017). Lęk przed porażką jest wszechobecny w sporcie wyczynowym. Lęk ten może prowadzić do unikania wyzwań, ruminacji po niepowodzeniach oraz obniżenia nastroju. Tożsamość sportowa u wielu zawodników jest niemal w całości zbudowana wokół roli sportowca. Wszelkie niepowodzenia sportowe jak kontuzja czy spadek formy są wówczas odbierane jako fundamentalne zagrożenie dla "ja", co zwiększa ryzyko kryzysu psychicznego (Wang et al, 2025).

Czynniki zewnętrzne

Czynniki środowiskowe odgrywają równie istotną rolę, często aktywując wewnętrzne predyspozycje. Presja trenerska i medialna ze strony sztabu szkoleniowego, sponsorów, mediów i kibiców generują stałe napięcie swoimi oczekiwaniami. Sportowiec znajduje się pod nieustanną obserwacją, a jego wartość jest często mierzona wyłącznie przez pryzmat wyników. Urazy fizyczne są jednym z najsilniejszych stresorów w karierze sportowej. Kontuzja oznacza nie tylko ból fizyczny, ale także przymusową przerwę w treningach, izolację od drużyny i lęk o przyszłość kariery. Badania wskazują, że sportowcy po kontuzjach wykazują znacznie wyższe ryzyko rozwoju objawów depresyjnych (Nixdorf, 2016). Brak odpowiedniego wsparcia psychologicznego w procesie rehabilitacji jest kluczowym czynnikiem ryzyka. Chociaż przetrenowanie (Overtraining Syndrome - OTS) jest stanem fizjologicznym, ma on głębokie konsekwencje psychiczne. Przewlekły stres fizjologiczny prowadzi do zaburzeń osi podwzgórze-przysadka-nadnercza (HPA) oraz dysbalansu neurohormonalnego, co może bezpośrednio indukować stany depresyjne. Przejście na "sportową emeryturę" to kolejny krytyczny moment. Utrata struktury dnia, celu życiowego i wsparcia ze strony środowiska sportowego może prowadzić do kryzysu tożsamości i depresji. Badania wskazują, że byli sportowcy mogą być narażeni na nawet wyższe ryzyko depresji niż populacja ogólna (Reardon et al, 2019).

Częstość występowania depresji u sportowców.

Zgodnie z celem analizy, kluczowe jest określenie skali zjawiska oraz jego specyfiki w badanej grupie. Przez długi czas utrzymywał się mit, że sportowcy, ze względu na wysoką

aktywność fizyczną mającą działanie antydepresyjne, są mniej narażeni na depresję. Badania naukowe obaliły ten stereotyp. Przeglądy systematyczne i meta-analizy wskazują, że epidemiologia zaburzeń depresyjnych i lękowych wśród zawodowych sportowców jest szeroko porównywalna z populacją ogólną (Rice et al., 2016). Różnica wykazana została także wśród odrębnych płci, kobiety częściej zmagają się z zaburzeniami depresyjnymi niż mężczyźni, co także odpowiada badaniom prowadzonym na populacji ogólnej (Schaal et al., 2011). Wyniki badań różnią się w zależności od metodologii, stosowanych narzędzi przesiewowych i badanej populacji (np. sportowcy aktywni, emerytowani, w zależności od dyscypliny). Badania raportują wskaźniki występowania znaczących objawów depresyjnych w przedziale od 6.7% do nawet 34% (Reardon et al., 2020). Co istotne, ryzyko to wzrasta w określonych sytuacjach, takich jak wspomniana kontuzja, spadek formy czy okres kończenia kariery.

Specyfika kliniczna

Obraz kliniczny depresji u sportowca może różnić się od "klasycznego" obrazu obserwowanego w populacji ogólnej. Sportowcy, mogą wykazywać tendencję do maskowania objawów (ang. smiling depression) lub somatyzacji. Badacze sugerują nawet istnienie specyficznej formy depresji związanej ze sportem wyczynowym, proponując termin "Adaptable Depression". Jej etiologia jest silnie powiązana ze specyficznymi czynnikami sportowymi, takimi jak neurohormonalny wpływ zespołu przetrenowania (OTS) i zaburzenia osi HPA (Forys i Tokuhami-Espinosa, 2022).

W diagnostyce różnicowej u sportowców należy zwrócić szczególną uwagę na objawy, które mogą być mylone ze zwykłym zmęczeniem lub adaptacją treningową. Mogą to być:

- Spadek motywacji lub zainteresowania treningiem (często mylony z lenistwem).
- Zaburzenia snu i apetytu (często przypisywane reżimowi treningowemu).
- Wzmóżona drażliwość, agresja lub impulsywność.
- Niewytłumaczalny spadek wydolności sportowej.

Porównanie sportów indywidualnych i zespołowych

Jednym z celów analizy jest porównanie występowania depresji w zależności od typu uprawianej dyscypliny. Dostępne badania naukowe sugerują istotne różnice w tym zakresie. Dane wskazują, że sportowcy uprawiający dyscypliny indywidualne tj. tenis, pływanię, lekkoatletykę, wykazują wyższe ryzyko wystąpienia objawów depresyjnych niż sportowcy w dyscyplinach zespołowych tj. piłka nożna, siatkówka (Nixdorf et al., 2016; Pluhar et al., 2019).

Potencjalne przyczyny tej rozbieżności są uzależnione od wielu czynników:

1. Atrybucja sukcesu i porażki. W sportach indywidualnych odpowiedzialność za wynik spoczywa wyłącznie na jednostce. Porażka jest częściej internalizowana i prowadzi do obwiniania siebie. W sportach zespołowych odpowiedzialność się rozkłada, a porażka może być tłumaczona czynnikami zewnętrznymi lub słabszą dyspozycją całej drużyny.
2. Wsparcie społeczne. Sporty zespołowe z natury zapewniają stałą obecność grupy wsparcia w postaci drużyny. Izolacja społeczna jest mniejsza. Sportowcy indywidualni często trenują w samotności, a ich relacje z rywalami są bardziej napięte.
3. Motywacja. Badania wskazują, że sportowcy indywidualni częściej motywowani są czynnikami zorientowanymi na cel, głównie na osiągnięciu lepszego wyniku, podczas gdy

w sportach zespołowych większą rolę odgrywa motywacja związana z "dobrą zabawą" i relacjami.

Profilaktyka i interwencje

Ostatnia część analizy skupia się na praktycznych implikacjach i rekomendacjach dotyczących profilaktyki i leczenia. Złożoność problemu wymaga systemowego podejścia, angażującego nie tylko samych sportowców, ale całe ich otoczenie.

Profilaktyka i wczesna interwencja

Podstawą działań powinna być psychoedukacja i destygmatyzacja. Należy budować świadomość na temat zdrowia psychicznego wśród sportowców, trenerów i działaczy (Breslin et al., 2022). Trenerzy, czyli osoby mające najbliższy kontakt z zawodnikiem, powinni być szkoleni w zakresie rozpoznawania wczesnych objawów kryzysu psychicznego (Hemmings et al., 2014). Kluczowe jest wprowadzenie regularnych badań przesiewowych (screeningu) zdrowia psychicznego, na równi z badaniami wydolnościowymi.

Interwencje Psychologiczno-Medyczne: W przypadku wystąpienia objawów depresyjnych, konieczna jest szybka i profesjonalna interwencja.

Interwencje psychologiczne: badania wskazują na skuteczność interwencji opartych na terapii poznawczo-behawioralnej (CBT), która jest uznawana za optymalną metodę leczenia lęku i depresji. Skuteczne okazują się również treningi umiejętności psychologicznych tj zarządzanie stresem, techniki relaksacyjne oraz interwencje "trzeciej fali" tj. terapia akceptacji i zaangażowania - ACT, mindfulness (Wang et al., 2025). Interwencje te muszą być jednak dostosowane do specyfiki życia sportowca tj. barierą są napięte harmonogramy.

Interwencje medyczne - farmakoterapia: w przypadkach depresji o nasileniu umiarkowanym do ciężkiego, konieczne może być włączenie farmakoterapii z grupy SSRI. Leczenie to musi być prowadzone przez lekarza psychiatrę, we współpracy z lekarzem sportowym w kontekście monitorowania ewentualnych skutków ubocznych czy regulacji antydopingowych.

Wnioski

Analiza psychologicznych kosztów sukcesu w sporcie wyczynowym jednoznacznie wskazuje, że populacja sportowców zawodowych i półprofesjonalnych jest grupą wysokiego ryzyka wystąpienia zaburzeń depresyjnych. Czynniki takie jak dezadaptacyjny perfekcjonizm, wysoka presja zewnętrzna, kontuzje oraz specyfika sportów indywidualnych znacząco zwiększają to ryzyko.

Występowanie depresji u sportowców jest porównywalne z populacją ogólną, jednak jej obraz kliniczny i etiologia mogą być specyficzne, często powiązane ze zjawiskiem przetrenowania lub wypalenia.

Dane te podkreślają pilną potrzebę budowania systemowego podejścia do opieki psychicznej w sporcie zawodowym. Podejście to musi opierać się na ścisłej współpracy psychologów, lekarzy psychiatrów i lekarzy sportowych oraz trenerów. Zdrowie psychiczne musi stać się integralną częścią procesu szkoleniowego i medycznego, na równi ze zdrowiem fizycznym, aby zapewnić sportowcom nie tylko sukcesy, ale i dobrostan psychiczny w trakcie oraz po zakończeniu kariery.

Bibliografia

- Breslin, G., Shannon, S., Cummings, M. et al. An updated systematic review of interventions to increase awareness of mental health and well-being in athletes, coaches, officials and parents. *Syst Rev* 11, 99 (2022). <https://doi.org/10.1186/s13643-022-01932-5>
- Czerwińska A, Pawłowski T. Zaburzenia funkcji poznawczych w depresji – znaczenie, charakterystyka oraz możliwości leczenia. *Psychiatr Pol.* 2020 Jun 30;54(3):453-466. English, Polish. doi: 10.12740/PP/OnlineFirst/105415.
- Forys WJ, Tokuhama-Espinosa T. The Athlete's Paradox: Adaptable Depression. *Sports (Basel)*. 2022 Jun 30;10(7):105. doi: 10.3390/sports10070105.
- Hemmings B., Parzelski D., Holder T. PSYCHOLOGIA SPORTU. STUDIA PRZYPADKÓW. Red. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014, 300 s.
- Łuszczńska, A. Psychologia sportu i aktywności fizycznej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2020, 246 s.
- Nixdorf I, Frank R, Beckmann J. Comparison of Athletes' Proneness to Depressive Symptoms in Individual and Team Sports: Research on Psychological Mediators in Junior Elite Athletes. *Front Psychol.* 2016 Jun 17;7:893. doi: 10.3389/fpsyg.2016.00893.
- Pluhar E, McCracken C, Griffith KL, Christino MA, Sugimoto D, Meehan WP 3rd. Team Sport Athletes May Be Less Likely To Suffer Anxiety or Depression than Individual Sport Athletes. *J Sports Sci Med.* 2019 Aug 1;18(3):490-496.
- Reardon CL, Hainline B, Aron CM, Baron D, Baum AL, Bindra A, Budgett R, Campriani N, Castaldelli-Maia JM, Currie A, Derevensky JL, Glick ID, Gorczynski P, Gouttebauge V, Grandner MA, Han DH, McDuff D, Mountjoy M, Polat A, Purcell R, Putukian M, Rice S, Sills A, Stull T, Swartz L, Zhu LJ, Engebretsen L. Mental health in elite athletes: International Olympic Committee consensus statement (2019). *Br J Sports Med.* 2019 Jun;53(11):667-699. doi: 10.1136/bjsports-2019-100715.
- Rice SM, Purcell R, De Silva S, Mawren D, McGorry PD, Parker AG. The Mental Health of Elite Athletes: A Narrative Systematic Review. *Sports Med.* 2016 Sep;46(9):1333-53. doi: 10.1007/s40279-016-0492-2
- Schaal K, Tafflet M, Nassif H, Thibault V, Pichard C, Alcotte M, Guillet T, El Helou N, Berthelot G, Simon S, Toussaint JF. Psychological balance in high level athletes: gender-based differences and sport-specific patterns. *PLoS One.* 2011 May 4;6(5):e19007. doi: 10.1371/journal.pone.0019007.
- Smith, E. P., Hill, A. P., & Hall, H. K. (in press). Perfectionism, burnout and depression in youth soccer players: A longitudinal study. *Journal of Clinical Sport Psychology.* (2018)
- Stulberg B., Magness S. Peak Performance. Elevate Your Game, Avoid Burnout, and Thrive with the New Science of Success. Emmaus, PA, U.S.A: RODALE INC., 2017, 288 s.
- Wang W, Schweickle MJ, Arnold ER, Vella SA. Psychological Interventions to Improve Elite Athlete Mental Wellbeing: A Systematic Review and Meta-analysis. *Sports Med.* 2025 Apr;55(4):877-897. doi: 10.1007/s40279-024-02173-3.

Bartłomiej Pieńkowski

Student 5 roku kierunku lekarskiego Uczelni Medycznej im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie

bartekpien0102@gmail.com

THE USE OF AUTHENTIC VIDEO MATERIALS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES AS A FACTOR IN ENHANCING STUDENTS' STRESS RESISTANCE

Stanislava Prykhodko

Summary

The article analyzes the effectiveness of using authentic video materials as a modern means of foreign language instruction. The author argues that the use of authentic video materials enhances students' stress resistance by linking learning to real-life situations and increasing interest in foreign language acquisition. This approach helps to build communicative competence and activate associative memory. The paper outlines the requirements that must be taken into account when selecting authentic materials and describes the stage-by-stage work with a video clip in a foreign language class. It is concluded that the effectiveness of using authentic video materials in teaching foreign language communication depends on the rational organization of the lesson structure, the use of video, and the consistency of its learning potential with the educational objectives.

Key words: Authentic video materials. Foreign language environment modeling. Foreign language teaching. Motivation for learning. Stress resistance.

Introduction

In the modern educational space, where students are required not only to know a foreign language but also to be able to effectively apply it in real-world situations of intercultural communication, the level of academic stress is rising. This stress can be caused by various factors, including the fear of misunderstanding native speakers, uncertainty in one's own foreign language communicative skills, and the feeling of artificiality and detachment from real life when using unadapted educational materials. Classroom learning often cannot fully imitate natural communication conditions, which creates discomfort for students and hinders the development of spontaneous speech response.

The use of authentic video materials in foreign language learning helps to increase motivation, develop all types of language activities, and introduce students to the culture of the target language country. Such materials, taken from real sources, make learning more engaging and closer to the natural language environment, as they use natural grammatical forms and vocabulary.

Problem Statement

Analyzing the issue of using authentic video materials in foreign language teaching, researchers emphasize that they contribute not only to the formation and development of communicative competence, an increase in motivation to learn the language, and the activation of the visual and auditory centers of a person, which, in turn, influence the process of material assimilation and memorization. For instance, considering the use of authentic videos on professional topics to increase student motivation and vocational vocabulary acquisition, S. Vashchenko and M. Moroz note their impact on the significant reduction of tension related to learning (Vashchenko, Moroz. 2018. P. 64.). C. Ersanli, in their study, proves that the use of authentic video materials reduces anxiety associated with foreign language listening comprehension, especially in students with low and intermediate language proficiency levels

(Ersanli. 2019. P. 21). K. Woottipong emphasizes the positive impact of authentic video materials on the development of listening skills and highlights their important role in overcoming the fear of misunderstanding speech (Woottipong, 2014. P. 212).

Although the advantages of using authentic materials, particularly video, for improving language competence are widely recognized, their potential as a means of reducing psychological tension and enhancing students' stress resistance has been insufficiently studied. There are contradictions between the objective need for effective foreign language teaching methods that prepare students for real communication situations and reduce academic stress, and the underutilization of the pedagogical capabilities of authentic video materials as a tool for forming students' psychological resilience to the challenges of intercultural communication. It is also necessary to consider the requirements for selecting authentic materials and to develop a stage-by-stage framework for working with video clips in foreign language classes.

The purpose of the article is to develop methodological approaches that would allow the purposeful use of authentic video materials not only for improving students' speaking skills but also for forming their stress resistance in the process of mastering a foreign language.

Presentation of the Main Material

The use of authentic materials in foreign language classes offers a number of important advantages. Firstly, it increases motivation and interest in foreign language learning. Video materials make lessons more dynamic and engaging, which stimulates students to actively participate and express themselves. Secondly, it is the development of communicative competence, as students gain experience in using the foreign language in real situations, which contributes to the development of speaking, listening, and comprehension skills. The third important advantage is immersion in a foreign language culture, as authentic videos allow for a better understanding of the cultural peculiarities, behavioral norms, and realia of the native speakers' lives. Finally, there is the connection to the real language environment, as, unlike textbooks, authentic materials contain the live language that students will encounter in real life. The use of video in the educational process allows for: modeling the foreign language environment, introducing natural acoustic speech with the depiction of extra-linguistic features and realization methods into the language learning process; establishing associative links due to multi-sensory perception; and teaching communication based on the combination of linguistic, communicative, and extra-linguistic factors as a basis for imitation.

Thus, the combination of all speech material elements (linguistic, paralinguistic, kinetic) in authentic video plots creates proximity to the natural speech environment and affects the student's perception of the dynamics and emotional coloring through the combination of sound and image. The use of video materials is an effective means of developing students' speech-mental activity, allowing for the simultaneous solution of several tasks, which corresponds to the principle of a comprehensive approach in teaching: students gain a visual understanding of the life, traditions, and language realia of the target language country.

The potential of using authentic video materials in foreign language instruction is obvious: of all available means, it provides the most accurate reflection of the language in use, as it is used by specific speakers, is closely linked to a particular language situation, and its communicative goal is enhanced by a number of visual characteristics. However, it is undeniable that the use of such material requires methodological preparation, a developed

system of exercises, and preparing students for such a lesson, without which the viewing will not have an educational nature.

Practical experience shows that the use of authentic video recordings contributes to the individualization of learning and the development of motivation for students' speech activity. Through the change of impression and the emotional impact of the video material, a personal attitude of students towards what they see is formed.

In the process of teaching English to students of Kharkiv National Automobile and Highway University (KhNAHU), we use the following types of authentic video products: feature and documentary films; animated films; video excursions to cities, sights, and museums around the world; entertainment programs (talk shows, sports broadcasts); music video clips; commercials; video recordings of television news, and educational video courses.

At the stage of preparing video materials for presentation in the student audience, it is necessary to ensure that they meet certain requirements. The content of the video materials used must correspond to the level of general and language training of the students. The duration of the video fragment must not exceed the real possibilities of the lesson or its stage. The situations in the video fragment should provide interesting opportunities for the development of students' linguistic, communicative, and socio-cultural competence. The context should have a certain degree of novelty or unexpectedness. The video text must be accompanied by clear instructions aimed at solving a specific educational task, which is understandable to the students and justified by the logic of the lesson.

The effectiveness of using authentic video materials depends on the methodological strategy for organizing the lessons. As an example, let's consider the process of preparing and demonstrating authentic video clips in English classes based on practical experience at KhNAHU.

The first step in preparing authentic video material is to consider its compliance with the set requirements.

Requirements for the image: The image and sound should have a sufficiently high resolution (MP4, 720p); the performers should be shown in close-up episodically, the general shot of the video clip should be combined with the depiction of situations corresponding to the video clip's themes; the performers' facial expressions should be clear.

Requirements for the language: The text of the video material should be understandable to students, not overloaded with complex structures (with the exception of some grammatical constructions that need to be worked on at the pre-text stage of work with the video material), the language should meet the requirements and norms of literary language; there should be pauses between parts of the texts; the stylistically marked vocabulary in the video clip should not be too difficult to understand.

Requirements for the content: The situation shown in the video material should be real-life and quite typical, potentially reproducible in practice, and also serving as a topic for discussing current life issues relevant to students, possibly contributing to their resolution; the plot of the video material can be retold by students in the form of a story and used in further work.

Assignments for each video material are distributed according to the stages of work with it: preparatory stage, demonstration stage, post-demonstration stage.

The goal of the preparatory stage is to motivate students, set them up to perform the task, making them active participants in the learning process. It is also important to alleviate potential difficulties in text perception, prepare them for successful task completion by explaining the main vocabulary and background knowledge. This removes the students' initial stress from encountering unfamiliar material. At this stage, a preliminary discussion of the video material's plot takes place. The instructor can offer students a creative task: based on the title, make predictions about what the video clip's plot might be, or invent their own title for it. This stage is characterized by exercises aimed at predicting the text/plot (reading the video clip title and assuming the plot; answering pre-text questions and determining what the video clip will be about; creating an associogram for the video clip; choosing correct/incorrect statements from a list, etc.). Also, when working in a group with a low language proficiency level, the instructor can briefly summarize the main content of the text using understandable and simple phrases to engage the students. The main task is to alleviate language difficulties using techniques such as explanation, interpretation, translation, correlation with previously learned material, etc.

Video Viewing (Demonstration Stage). The goal of this stage is to further develop students' linguistic, communicative, or socio-cultural competence, taking into account their real foreign language communication capabilities. At this stage, students' assumptions about the video clip's plot are checked, whether the title they proposed fits the video recording, etc. The initial viewing of the video clip is conducted. Various techniques can be used at the demonstration stage to make students feel comfortable, for example, viewing without sound to understand the context and predict the content (students guess what is being discussed based on facial expressions and gestures), viewing with subtitles, which provides visual support and helps to better perceive information, viewing with pauses for discussing certain moments, predicting the development of events. Typical tasks for the initial viewing are information search exercises (text with missing words from the video material text, finding equivalents for words, listing adjectives (nouns, verbs) and finding synonyms for them, finding all verbs in a certain form, etc.). Exercises aimed at developing receptive skills (finding the answer to a question previously asked by the instructor about the video clip plot, correlating the main and subordinate parts of a sentence, etc.) can also be used; for developing monological speech (describing the appearance of the main character, the location of events, inventing an alternative ending to the video material); for developing dialogical speech (inventing and acting out a dialogue). Exercises for forming socio-cultural competence (establishing similarities and differences between the cultures of the native country and the country whose language is being studied) are also used.

In the post-demonstration stage, the video is used as a basis for developing productive skills. This can happen through role-playing games (reproducing dialogues or creating their own based on the plot), discussion and project work (expressing one's own opinions and analyzing what was seen), imitation and repetition (encouraging repetition of phrases after the speaker to practice pronunciation and intonation, etc.).

Conclusion

In conclusion, we will note why, in our opinion, the use of authentic video materials enhances students' stress resistance. Such video materials contribute to overcoming the language barrier, and insecurity in one's language abilities is one of the main causes of stress.

Authentic video materials allow students to get used to the natural pace of speech, different accents, and intonations, which makes communication less anxiety-provoking. Viewing authentic video materials in class increases motivation and interest in foreign language learning. Unlike textbooks, videos make learning more engaging and diverse, which helps avoid monotony. Students see the language as a tool for real communication, not just as an academic subject. Such video materials also create context for communication, familiarizing students with the realia, culture, and daily life of native speakers. This helps not only to master vocabulary and grammar but also to develop listening skills. Stress often arises from the fear of misunderstanding the interlocutor. Working with video in various formats trains auditory perception and makes this process more comfortable.

Overall, the integration of authentic video materials into the educational process makes it more dynamic, interactive, and focused on real-life situations. This not only improves language skills but also builds students' confidence in their abilities, which is a key component of stress resistance.

References

- Ersanli, C. Y. (2019). The Effects of Authentic Video Materials on Foreign Language Listening Anxiety. *International Journal of Contemporary Educational Research*, Vol. 6, No. 2, pp. 19-35.
- Shevchenko M.V. (2019). Study of authentic videos as stress-limiting aids in ESP and EFL lessons. *Innovative pedagogy*. No. 11 (3). P. 51-56.
- Vaščenko, S. V., Moroz, M. V. (2018). Vykorystannja avtentyčnyh videomaterialiv na profesijnu tematyku na zanjattjah z inozemnoï movy dlja studentiv special'nosti «Turyzm». *Visnyk Žytomyrs'kogo deržavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogični nauky*. No. 1(92), S. 64–69.
- Woottipong, K. (2014). Effect of using video materials in the teaching of listening skills for university students. *International Journal of Linguistics*, 6(4), 200-212.

Stanislava Prykhodko
PhDr. PhD in Pedagogy
Department of Foreign Languages
Kharkiv National Automobile and Highway University
Yaroslava Mudroho str., 25, Kharkiv, 61002, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3853-529X>
morgan.sa92@gmail.com

VÝSLEDKY ROZVÍJENÍ ŽÁKOVSKÝCH HODNOTICÍCH VZTAHŮ K UČIVU PROSTŘEDNICTVÍM INTEGRACE OBSAHU VE VZTAHU K ODOLNOSTI ŽÁKŮ 1. STUPNĚ ZŠ

THE RESULTS OF DEVELOPING PUPILS' EVALUATIVE RELATIONSHIPS TO LEARNING CONTENT THROUGH CONTENT INTEGRATION IN RELATION TO THE RESILIENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Alena Rakoušová

Summary

The paper presents part of the findings from research on the influence of content integration on pupils' evaluative relationships to school subject matter in primary education. In a experimental design conducted in 5th-grade classes across three school types (rural, small-town, urban), semantic differential ratings were collected at the beginning and end of the school year in experimental classes (integrated thematic tasks) and control classes (traditional teaching). Results indicate more positive attitudes towards traditionally demanding areas—especially mathematics and integrated word problems—in experimental classes than in controls, with the strongest effect where integration had been applied since Grade 3. The findings are discussed within a student resilience frame (persistence, coping with cognitive load), and the need for verifying long-term effects is noted.

Keywords: Integrated word problems. Integration of curriculum content. Pupils' evaluative attitudes. Primary education. Semantic differential.

Úvod

Současné vzdělávání klade důraz také na odolnost žáků – schopnost vytrvat, zvládat kognitivní zátěž a adaptovat se. Jedním z nástrojů, jak tyto cíle naplňovat, je integrace obsahu učiva, tj. promyšlené propojování obsahů napříč předměty do integrovaných úloh a tematických bloků (srov. Rakoušová 2008). Cílem příspěvku je na vzorku 5. ročníků tří základních škol ukázat, jak integrace obsahu souvisí se změnami hodnoticích vztahů žáků k vybraným prvkům učiva (zejména ke slovním úlohám a matematice) a jak lze zjištění číst v rámování odolnosti.

Teoretická východiska řešené problematiky

Vedle metod vyučování a hodnocení žáků hovoříme také o metodách práce učitele s obsahem. Pedagogika na to má odborný pojem integrace obsahu učiva, která je vlastně způsobem práce s učivem. Na úrovni státního kurikula je to tzv. integrace vzdělávacího obsahu a na úrovni vyučovací hodiny hovoříme o integraci obsahu (učiva). Právě tím také pedagogická teorie proniká do pedagogické praxe – učitelského řemesla. Integrace tedy neexistuje pouze jako začleňování osob do vzdělávání, ale také jako propojování samotného učiva. V podstatě se integrací učiva myslí propojování učiva předmětů na základě průniku dílčích cílů těchto předmětů do nového, kvalitativně vyššího – integrovaného cíle (Rakoušová 2008, 2011). Implicitně integrace obsahu učiva podporuje respektování odlišností v zájmech a potřebách, aniž by se toto explicitně zdůrazňovalo. Toto implicitní působení ve výuce je pedagogicky efektivnější než přímá výchovná intervence (Pelikán 2010).

Rozvoj lepších žákovských vztahů k učivu pomáhá žákům lépe porozumět a vnímat význam učiva, což vede k motivaci k učení a úspěchu ve škole (Vágnerová, 2001).

Jedním z cílů integrace obsahu učiva je učinit učení přístupnějším a snesitelnějším pro co největší počet žáků. Tento přístup však vyvolává otázku: Nedemoralizuje integrace obsahu žáky tím, že jim subjektivně zpříjemňuje práci pro budování jejich odolnosti ve srovnání s klasickou předmětovou výukou? Toto dilema se dotýká samotné podstaty kurikula - má být plně integrované, nebo zachovat předmětovou strukturu? Po revizi Rámcových vzdělávacích programů budou mít školy větší autonomii v tvorbě vlastních osnov prostřednictvím školních vzdělávacích programů (MŠMT, 2021). Pro zdravý vývoj a zrání osobnosti je občas nezbytné zažít i odmítnutí či překážky. Integrace obsahu učiva v integrovaných blocích by neměla sloužit k usnadňování učiva a jeho redukce, ale spíše jako metakognitivní strategie, vzor pro propojování znalostí. Tuto roli by neměla přebírat učebnice. Cílem je, aby samotní žáci uměli propojit původně fragmentované poznatky v komplexní znalosti, dovednosti a vědomosti. To není cíl, který by byl pro žáka triviální. Ona menší subjektivní obtížnost obsahové integrace je dána jejím vlivem na žákovské hodnotící vztahy k některým stránkám školské reality (příznivý vztah k zainteresovaným vyučovacím předmětům, slovním úlohám atd. – viz výsledky v Rakoušová 2010, 2011, 2012, 2013). Některé z nich spolu s průběhem výzkumných šetření přinášíme v tomto příspěvku.

Metodologická část příspěvku

Výzkum měl charakter experimentálního šetření s kontrolní a experimentální skupinou. Realizován byl ve 3.-5. ročnících tří základních škol: vesnické, maloměstské a městské. Experimentální třídy byly od 3. ročníku vyučovány s využitím integrovaných úloh propojujících učivo českého jazyka, matematiky, přírodovědy a vlastivědy (Rakoušová 2008, 2011), zatímco kontrolní třídy byly vyučovány tradičním předmětovým způsobem. Sběr dat proběhl na začátku (září) a konci (květen–červen) prostřednictvím dotazníku sémantického diferenciálu. Žáci hodnotili vybrané pojmy školního prostředí (rodina, kamarádi, učitel, škola, různé vyučovací předměty, „já“, slovní úlohy apod.) na sedmibodových škálách bipolárních přídavných jmen. Získaná data (škály) byla vyhodnocena pomocí neparametrických statistických testů (Mann-Whitney U, Wilcoxon, Kruskal–Wallis) za účelem porovnání rozdílů a změn mezi skupinami. Výsledky sémantického diferenciálu byly zaznamenány do sémantického prostoru – viz grafy 1-4.

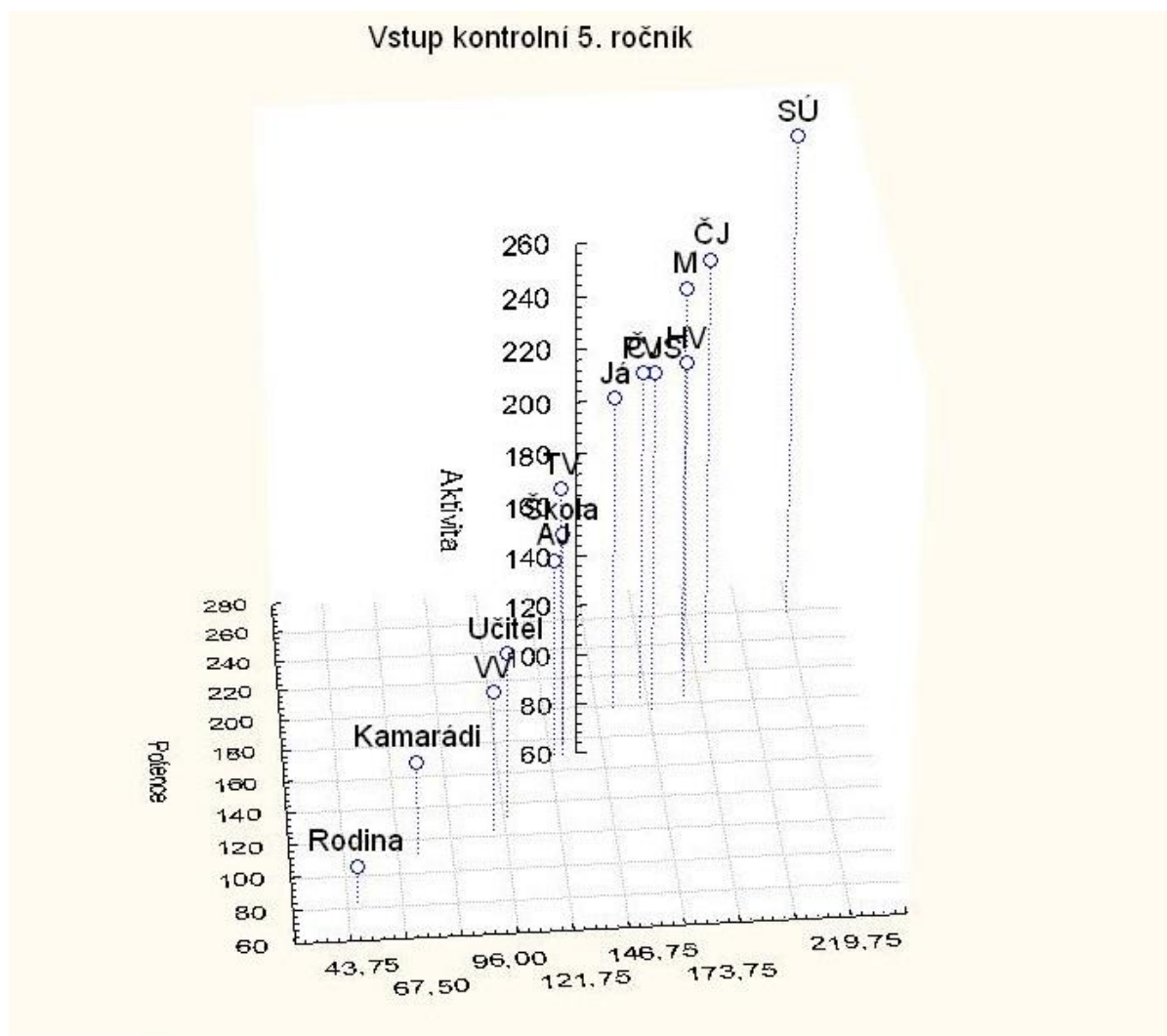
Text vlastního zkoumání (interpretace výsledků výzkumu)

Nyní čtenáře seznámíme s experimentálním šetřením realizovaným během 5. ročníku vesnické, maloměstské a pražské školy. Analýza je deskriptivní, všechny výsledky vykládáme jako asociace, nikoli kauzalitu.

Následující text popisuje vstupní hodnotící vztahy žáků 5. ročníku základní školy k různým aspektům školní reality v kontrolní skupině. Data byla shromážděna v září.

Graf č. 1 ukazuje běžné rozložení hodnotících vztahů. Pojmy reprezentující rodinu a kamarády se nacházejí blízko pojmu výtvarná výchova, což naznačuje, že jde o oblíbený předmět. V blízkosti se nachází také pojmy učitel, škola, angličtina a tělesná výchova, stejně jako pojem „já“, který odráží sebehodnocení žáků. Kolem pojmu „já“ se seskupují pracovní činnosti, člověk

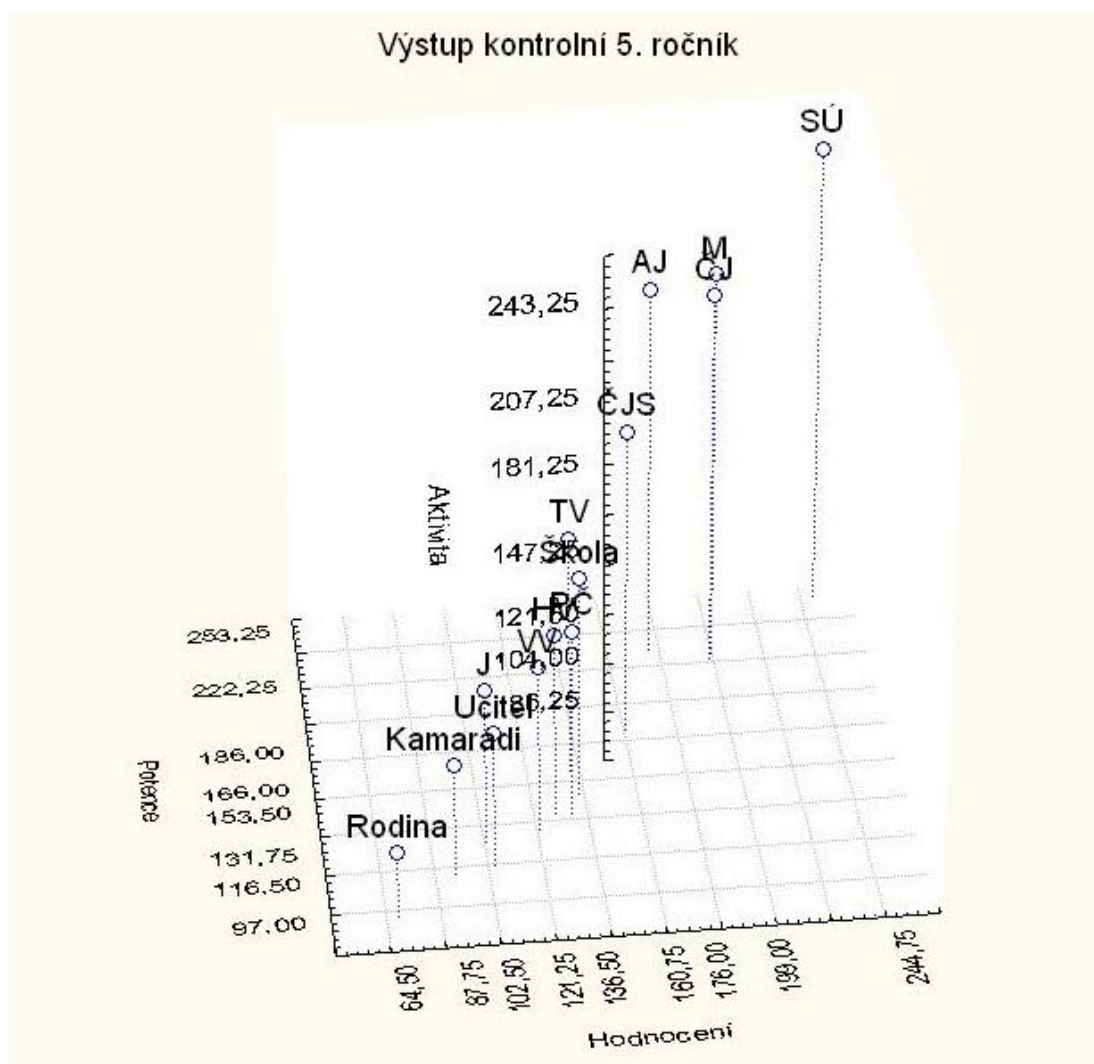
a jeho svět (přírodověda a vlastivěda) a hudební výchova. Další pojmy, jako matematika a český jazyk, získávaly body blíží se k negativnímu hodnocení na sedmibodové škále, což naznačuje méně příznivý vztah žáků k těmto předmětům. Nejméně příznivě byly hodnoceny slovní úlohy.

Zdroj: vlastní

Při porovnání s výsledky ze září (Graf č. 1) pozorujeme minimální změny v hodnoticích vztazích žáků. Rozmístění pojmů v sémantickém prostoru zůstává velmi podobné tomu ze začátku školního roku. To naznačuje, že preference a vztahy žáků k různým aspektům školní reality zůstaly během roku relativně stabilní. Došlo ke zhoršení vztahu k angličtině (AJ) a naukovým předmětům (ČJS – Př, VV). Tato stabilita může být interpretována různými způsoby – může naznačovat konzistentnost ve vnímání školního prostředí žáky, nebo může poukazovat na omezený vliv školního roku na změnu vztahů žáků k různým předmětům a aspektům školního života

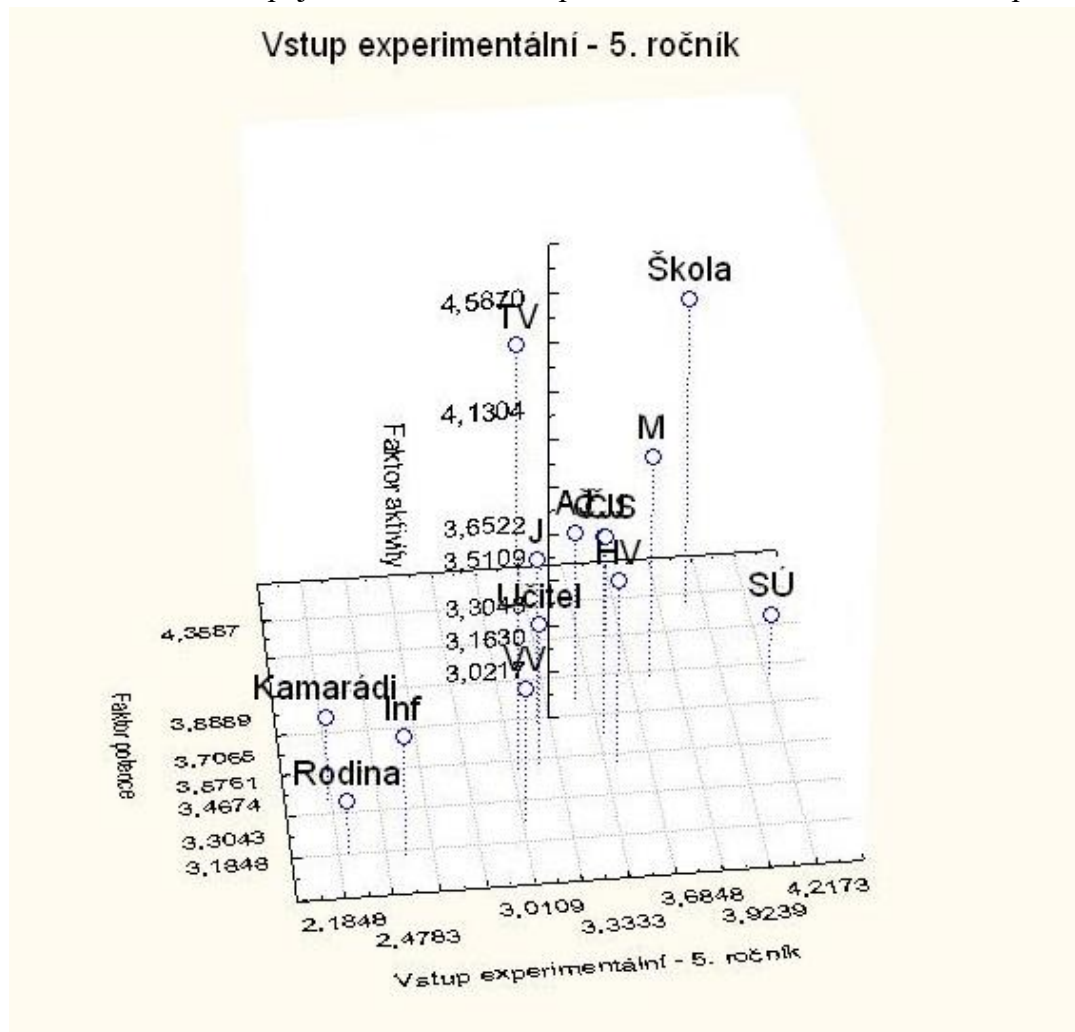
Graf č. 2 ukazuje výsledky na konci školního roku (květen–červen), kdy žáci ukončují docházku na 1. stupni základní školy.

Zdroj: vlastní

Vstupní hodnotící vztahy k některým jevům školní reality – experimentální skupina – Praha – viz Graf č. 3. Na tomto grafu vidíme opět rozdělení pojmů v sémantickém prostoru tak, jak byly dotazníkem získány pomocí sedmibodové škály od žáků 5. ročníků na vstupu v září. Tentokrát jde o experimentální třídu, které byly od 3. ročníku předkládány integrované úlohy. Tato třída byla vyučována podle rozvrhu předmětového kurikula, ale v pravidelných intervalech pracovali tito žáci s integrovanými úlohami, které zahrnovaly učivo integrovaného bloku tří vyučovacích předmětů – český jazyk, člověk a jeho svět (přírodověda a vlastivěda) a matematika (synteticky na slovní úloze, učivo českého jazyka, téma z přírodovědy, nebo vlastivědy).

Graf č. 3 Rozdělení pojmů v sémantickém prostoru od žáků 5. ročníků na vstupu v září.

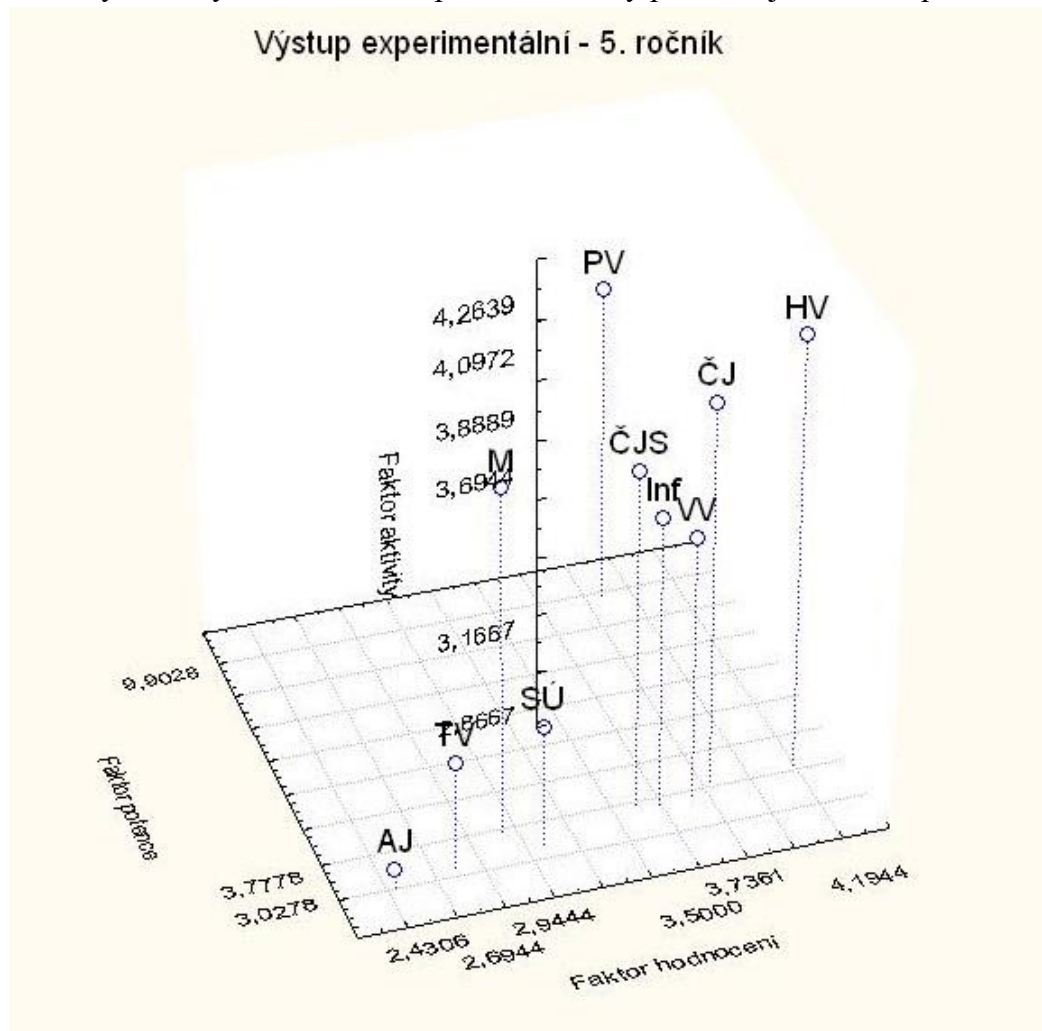
Obrázek3 Graf 3

Výstupní graf experimentální skupiny (Graf č. 4) se od grafu (Graf č. 2) kontrolní třídy velmi liší. Podobně jako žáci kontrolního vzorku mají tito žáci v oblíbenosti vedle rodiny, kamarádů, vyučovací předmět informatika (Inf), výtvarnou výchovu (VV), učitele. Nemají nepříznivý vztah ani k tělesné výchově (TV), ovšem hodnotí ji jako méně aktivizující. Zajímavé je, že školu celkově žáci hodnotí negativně. Tento pojem má nejhorší hodnocení vůbec. Nedaleko tohoto pojmu se vyskytuje pojem matematika (M). Obrovský rozdíl mezi kontrolní a experimentální skupinou (ověřený testováním hypotéz jako statisticky významný) je v hodnocení pojmu slovní úlohy. Experimentální skupina je ochotná se slovními úlohami (SÚ) věnovat, zajímat se o ně aktivně. Vnímají je jako dynamické, cítí se být aktivní, uvolnění a integrované úlohy jsou pro řešení vzrušující, nikoli nudné. To je podstatný rozdíl od žáků z kontrolní skupiny. Tato experimentální skupina za sebou má na začátku září dva roky výuky integrovaných úloh.

Podívejme se nyní, jak je vnímají na konci 5. ročníku, to je popsáno v Grafu č. 4. Na výstupu vidíme v experimentálním vzorku pozoruhodné změny. Někteří žáci se připravují během 5. ročníku na přijímací zkoušky na osmiletá gymnázia. V tu dobu jdou stranou jejich zájmu takové předměty jako pracovní výchova (PV), ale i hudební výchova (HV). V žakovské nepřízni se

stále ocitá vyučovací předmět český jazyk, kdežto matematika opustila skupinu nepříznivě hodnocených vyučovacích předmětů, tím více pojem slovní úlohy. Slovní úlohy jsou vnímané velmi příznivě, podobně jako tělesná výchova, nebo angličtina. O dalších pojmech – já, rodina, škola, kamarádi – nemáme výzkumná data.

Další výzkum by měl ověřit, zda pozitivní změny přetrvávají i na 2. stupeň ZŠ.

Obrázek 4 Graf 4

Diskuse

Integrace mění „sémantické jádro“ náročného pojmu

Pojem „slovní úlohy“ se v experimentu (po 2–3 letech integrace) přesouvá z negativního konce škál k trvale pozitivním hodnotám a stává se atraktivním (aktivizující, zajímavé, méně stresující). V kontrolních třídách zůstává nejhůře hodnoceným prvkem. To ukazuje, že cílené propojování obsahu dokáže přerámovat žákovskou percepci „obtížného“ na „smysluplné a zvládnutelné“.

Sekundární dopad na „matematiku“

V experimentu se matematika přesouvá ze „spodní“ zóny do příznivější oblasti (výstup), avšak neplatí to pro „český jazyk“ (ten zůstává horší). Interpretace: přenos pozitivního efektu je selektivní – nejbliž k integrovanému jádru (slovní úlohy) se „veze“ matematika, zatímco ČJ nikoli.

Institucionální rámec není automaticky zlepšen. U experimentu je na vstupu „škola“ negativní; na výstupu chybí. To je důležité: zlepšení vztahu k úloze/předmětu neznamena automatické zlepšení vztahu ke škole jako instituci. Vztahy k instituci mohou být ovlivněny jinými faktory (režim, nároky, očekávání, atmosféra mimo integrované bloky).

Stabilita kontrolních tříd

Bez intervence zůstává sémantický prostor rigidní: pojem „slovní úlohy“ trvale v nepřízni žáků; pojmy „matematika“, český jazyk“ slabší; „výtvarná výchova, tělesná výchova, angličtina“ a sociální pojmy se drží spíše v přízni žáků. To podporuje závěr, že bez změny didaktické práce s obsahem se žakovské hodnotící vztahy samy od sebe nepřeskládají.

Odolnost v rovině didaktické zkušenosti

Pozitivní přerámování „slovních úloh“ v experimentu odpovídá mechanismu posilování odolnosti: děti opakovaně zažívají úspěch v dříve „vzdorujícím“ typu úloh, učí se regulovat napětí, zvyšují vnímanou kompetenci a vytrvalost. To je důležitá pedagogická stopa – ne snížení náročnosti, ale jiné uspořádání obsahu vede k tomu, že se žáci náročnému úkolu chtějí věnovat.

Závěr

Experimentální šetření provedené v 5. ročníku tří různých typů škol (vesnické, maloměstské a pražské) poskytlo cenné poznatky o vlivu integrace obsahu učiva na hodnotící vztahy žáků k vybraným aspektům školní reality. Výzkum, využívající metodu sémantického diferenciatu a statistickou analýzu, odhalil zajímavé rozdíly mezi kontrolním a experimentálním vzorkem. Experimentální třídy, vyučované metodou integrovaných úloh propojujících učivo českého jazyka, matematiky, přírodovědy a vlastivědy, vykazovaly odlišné hodnotící vztahy oproti kontrolní skupině. Zvláště pozoruhodné byly výsledky experimentální skupiny z Prahy, kde byla metoda integrovaných úloh aplikována po delší dobu (od 3. do 5. ročníku). Tyto výsledky naznačují, že dlouhodobější a systematické využívání integrovaného přístupu může mít významnější příznivý vliv na hodnotící vztahy žáků k obsahu učiva, které je svou povahou samo o sobě komplexnější (slovní úlohy). Tento výzkum tak poskytuje empirickou podporu pro tvrzení, že integrace obsahu učiva může pozitivně ovlivňovat vztahy žáků k učení a různým aspektům školního prostředí. Závěry platí pro daný soubor. Zároveň poukazuje na potřebu dalšího zkoumání, které by mohlo objasnit specifické faktory ovlivňující tyto změny a jejich dlouhodobý dopad na vzdělávací proces a osobnostní rozvoj žáků. Po tomto šetření byl výzkum rozšířen na větší vzorek škol a další časové období. Po jeho vyhodnocení bude možné lépe porozumět dlouhodobým efektům integrace obsahu učiva a případným rozdílům mezi typy škol či délkou expozice integrovaným úlohám.

Část sběru a dat byla podpořena projektem GAUK č. 666612 Integrované slovní úlohy jako jedna z možností rozvíjení klíčových kompetencí žáků 1. stupně základní školy.

Seznam použité literatury

- MŠMT. (2025). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: Závazná část*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z: prohlednout.rvp.cz.
- Pelikán, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Dědictví Komenského, Sv. 4. Ostrava: Amosium servis, 1995. ISBN 80-85498-27-8.
- Rakoušová, Alena. *Integrace obsahu vyučování: [integrované slovní úlohy napříč předměty]*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2529-1.

Rakoušová, Alena. *Integrované slovní úlohy pro primární školu: práce učitele se vzdělávacím obsahem*. Praha: Nakladatelství Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-429-2.

Rakoušová, Alena, Development of attitudes towards problem solving of third, fourth and fifth graders in Czech primary school, poster. WCLTA 2012.

Rakoušová, Alena, Integrace vzdělávacího obsahu a postoje žáků. In: *Efektivita vzdělávání v proměnách společnosti 2013*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2013, s. 306-310. ISBN 978-80-7414-601-5. Dostupné z: <http://capv.cz/index.php/cz/2013>.

Rakoušová, Alena, Poster Title: Development of attitudes towards problem solving of third, fourth and fifth graders in Czech primary school. *Trends in Mathematics Education Reform Conference March 5*, Prague: PedF UK, 2013.

Rakoušová, Alena. Attitudes towards problem solving of pupils in Czech primary school. In: *Proceedings SEMT '13*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 364-365. ISBN 978-80-7290-637-6. WOS:000329448800057.

Rakoušová, Alena. Diagnostika postojů žáků pátých ročníků ZŠ k řešení slovních úloh. In: *Dva dny s didaktikou matematiky 2012*. Praha: JČMF, 2012, s. 165–169. ISBN 978-80-7290-604-8.

Rakoušová, Alena. Integrované slovní úlohy jako jedna z možností rozvíjení klíčových kompetencí žáků primární školy. In: *Dva dny s didaktikou matematiky 2009. Sborník příspěvků*. Praha: PedF UK, 2009, s. 60-61. ISBN 978-80-7290-420-4

Rakoušová, Alena. Vývoj postojů žáků 4. ročníku základní školy k řešení slovních úloh: Matematika 5. In: *Specifika matematické edukace v prostředí primární školy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2012, s. 231-235. ISBN 978-80-244-3048-5.

Rakoušová, Alena. Integrované slovní úlohy v akčním výzkumu. In: *Dva dny s didaktikou matematiky 2010*. Praha: PedF UK, 2010, s. 55-58. ISBN 978-80-7290-483-9, 2010.

Rakoušová, Alena. Vliv zařazování integrovaných slovních úloh do vyučování na postoje žáků 1. stupně základní školy k řešení integrovaných slovních úloh. In: *Tvořivost v počátečním vyučování matematiky - vědecká konference s mezinárodní účastí věnovaná matematickému vzdělávání v primární škole 2011*. Plzeň: Západočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 2011, s. 195-199. ISBN 978-80-7043-992-0.

Rakoušová, Alena. Postoje žáků k řešení slovních úloh. In: *Smišený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu 2011*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 439–445. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/capv2011/sbornikprispevku/rakousova.pdf> doi: 10.5817/PdF.P210-CAPV-2012-51.

Rakoušová, Alena. Role uspořádání vzdělávacího obsahu při rozvíjení postojů žáků k řešení slovních úloh. In: *Dva dny s didaktikou matematiky 2011*. Plzeň: Vydavatelský servis, 2011, s. 85-88 ISBN 978-80-86843-32-2

Rakoušová, Alena. Rozvíjení postojů žáků 1. stupně základní školy k řešení slovních úloh prostřednictvím integrovaných slovních úloh. Matematika v primární škole. In: *Rozne cesty, rovnaké ciele*. Prešov: Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, 2013, s. 196-200. ISBN 978-80-555-0765-1.

Vágnerová, Marie. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0181-8.

Alena Rakoušová

PhDr. Mgr.

Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti

Hovorčovická 1281/11

182 00 Praha 8

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7851-7237>

alena.rakousova@seznam.cz

APPLICATION OF PSYCHO-EDUCATIONAL STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF FOREIGN STUDENTS IN A FRONT-LINE REGION

ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХООСВІТНІХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРИФРОНТОВОМУ РЕГІОНІ

Daria Riazantseva

Summary

The article considers psychoeducational strategies for developing psychological resilience of foreign students during war. Attention is devoted to the issue of psychological resilience. An analysis of factors influencing the psychological resilience (resilience) of students is carried out, and recommendations are provided for supporting their mental health and maintaining psychological resilience in conditions of military operations. Strategies for promoting the development of psychological resilience of students during war are analyzed and recommendations are offered for providing psychological support in the social environment. Based on the analysis of modern challenges of war, attention is focused on the need to develop and implement effective psychological programs and approaches to support the psychological resilience of students in conditions of war.

Key words: educational system, foreign students, psychological resilience, resilience.

The war launched by the Russian Federation against Ukraine has changed the lives of Ukrainians around the world. Since the beginning of the full-scale invasion, almost all spheres of activity have been suspended, and education has been no exception. Today, the educational community has faced challenges that no one was prepared for. Educators play a major role in the country's recovery, as they are the ones who shape the intellectual potential of our state. Ways to solve the problems of Ukrainian education in the war and post-war periods are the subject of study by educational administrators, scientists, and teachers.

In wartime, the format of the educational process, programs and conditions of study are changing, admission to higher educational institutions is simplified, some educational and scientific institutions are being transferred to other regions. In addition to their main function, educational institutions have now become centers of volunteer work and psychological support. Today, creating a safe educational environment, ensuring continuity of education, providing psychological support to participants in the educational process, restoring educational infrastructure and continuing reforms in all spheres of education are undisputed priorities of the education sector. In addition, now more than ever, educators are responsible for developing critical thinking, media literacy and educating students of a conscious civic position. The introduction of martial law in Ukraine required state authorities to take rapid response measures and make operational decisions, including in the field of education.

Currently, 132 higher education institutions subordinate to the Ministry of Education and Science are implementing the educational process, 100 of which work in a mixed format, Kharkiv National Automobile and Highway University conducts classes for foreign students in a distance format.

The educational sector of Ukraine has always had innovative development strategies and has become the main construct in state building. The main ideology of the development of the education system of the Kharkiv region as a territory that is actually front-line is defined as follows: our unity and involvement in the needs of wartime is our powerful force, which is a resource for defending freedom and democratic development of the region and our state. Our understanding of educational initiatives in modern conditions of martial law is focused on the following postulate: whether war or peace - education should work for the individual, meeting his educational needs and individual educational development trajectory.

We have determined that educational initiatives can be carried out:

- by time dimension: long-term and short-term; during the period of sustainable development (peacetime) and in a special period (war, catastrophe, accidents, natural disasters) etc.;
- by strategic goal: development of value foundations and competencies: democracy (development of civic competencies and democratic procedures; teaching of technologies for studying public opinion; implementation of projects of good neighborliness and tolerance, etc.);
- by the covered category of citizens: target audience (teachers, citizens, children, etc.);
- by direction regarding resource strengthening of the education system base (energy saving, Internet networks, digitization of educational content; optimization of learning via digital networks, distance education, etc.);
- by the variety of initiators of the educational initiative: authorities, business, public organizations, etc.;
- by the direction of the idea of the educational initiative: to draw attention to a systemic problem, to find ways to solve the problem, etc.;
- by the level of participants in the educational initiative: interstate, nationwide, regional, local, local.

All educational initiatives are united and united by the common desire to provide meaningful and high-quality educational services to foreign citizens of Ukraine, who are currently forced to study in a distance format.

Thus, the education system of the region as a front-line territory must fulfill the mission of forming vital competences for a special and peaceful life. The pedagogical community should implement priority processes in the development of the individual and ensure the content and quality of education. Since the world and society are constantly changing and facing new challenges, teachers working with foreign students pay special attention to the psychological characteristics of students, in particular, psychological stability is very important in the current situation as a character trait of a modern student.

Psychological resilience involves the ability to maintain mental health or recover from stress. Despite the popularity of resilience research, there is no single understanding or operational implementation of resilience.

Nurturing psychological resilience is one of the components of the basic skills that a student must master during the educational process. The main goal of psycho-educational strategies in teaching is to teach how *to be*. Learning, deepening and new creative application of psycho-educational learning strategies during the educational process is a tool that can significantly help the teacher gain new confidence and experience in improving the knowledge and skills of "being", in particular for the education of psychological resilience of students.

The development of students' resilience in martial law is one of the central topics of scientific research. In the context of education, resilience is of crucial importance for young students, as it affects their mental health and academic success. At the same time, resilience is not only overcoming adversity, but also personal growth and adaptability in the face of challenges. The problem of resilience is reflected in the works of both foreign (Benard, Cherry, Hatta, Hurley, Indra, Richards, Riopel, Sutton, Yatt, etc.) and domestic (Belska N., Halchenko M., Malynoshevska A., Melnyk M. etc.) scientists. However, as our analysis of theoretical and applied sources has shown, in today's conditions there is no single definition of the phenomenon of resilience, since its interpretation depends on the direction of the researcher and his understanding of this phenomenon. The difference in the content of the concepts of resilience and resilience is that resilience is a process, and resilience is a property (or ability) of the personality (Court of Justice of the European Union, 2010).

Also it is worth mentioning that today most scientists use the term "resilience" to mean stress resistance and resilience, although despite the kinship of these concepts, this is controversial, both from the point of view of linguistics and psychology. After all, stress resistance and resilience are narrower phenomena, while resilience is a broad concept that denotes the general ability to resist difficulties. Thus, H. Afuzova defines resilience as "the ability of a person to withstand difficult life circumstances and find resources for recovery after a stressful event" [1, p.5]. That is, with the help of this concept, one can define both stress resistance and resilience, that is, what provides lability, resistance to negative influences, the ability to resist stress and overcome it. In turn, Southwick S., Sippel L., Krystal J., Charney D., Mayes L., Pietrzak R. interpret resilience as the ability of a person to maintain internal stability in crisis situations.

This allows one to be mobile, active, collected and quickly overcome all difficulties. At the same time, resilience, according to the authors, is based on a combination of three components:

- 1) Cognitive - the ability to rationally mentally assess the current situation;
- 2) Affective - the ability to emotional self-control, regulate the manifestations of emotional states, emotional stability, developed emotional intelligence;
- 3) Behavioral - the use of constructive behavioral strategies that allow you to effectively overcome traumatic and crisis situations.

Recently, in conditions of martial law, young people are exposed to various types of stress, which negatively affect their ability to overcome the challenges of today. This includes violence, forced displacement, and a disrupted educational environment. Research shows that first-year students experience a double crisis: the stress of adapting to university life is compounded by war trauma, leading to increased symptoms of anxiety and distress. In addition, the level of resilience can vary significantly depending on factors such as gender, socioeconomic background, and the nature of the higher education institution that students attend.

The prevalence of distance and blended formats is an additional burden on students, since most of the time is spent on independent study of the material. At the same time, the lack of direct contact with the teacher creates additional emotional stress, which reduces the mobilization resources of students and leads to a decrease in academic success. In addition, cases of power outages have become more frequent, which also makes it impossible to have

constant access to distance learning. In 2024, the prevalence of blended learning was observed, which partially improved the situation with students' education, but did not reduce the risks of war, which also negatively affected the psychological state of students. It is clear that psychological stability in modern conditions is a fundamentally important aspect of student success.

To increase the resilience of higher education students during martial law, educational institutions use various strategies. These include:

- 1) psychological support: implementing counseling services that focus on mental health and well-being to help students cope with emotional problems;
- 2) curriculum adaptation: modifying educational materials to be more inclusive and take into account the internal state of students during war;
- 3) Peer support programs: Creating programs that encourage interaction with peers and can create a community of support that promotes emotional resilience.

One of the simplest but effective strategies is to provide access to psychological counseling. This service can help future professionals cope with the emotional burden of living under martial law. Qualified psychologists or counselors can offer individual or group therapy sessions to help students process their experiences, manage anxiety, and develop coping mechanisms. The availability of mental health hotlines and online counseling can also ensure that support is accessible and confidential.

Creating peer support programs can significantly increase the psychological resilience of students. These programs encourage students to communicate with each other, share their experiences, and provide mutual support. Such an environment can foster a sense of community, reduce feelings of isolation, and help college students develop the social skills necessary to cope with stress. In addition, training peer support can create a network of empathy and understanding among students who may feel uncomfortable seeking formal help. These strategies are designed to equip college students with coping mechanisms and increase their resilience, allowing them to focus on their studies despite the anxiety surrounding them. As we can see, developing resilience in martial law is a complex process that requires a multifaceted approach. By understanding the unique challenges students face and implementing supportive strategies, educational institutions can play a vital role in building resilience. It is through these efforts that students can not only survive the adverse circumstances of martial law, but also become stronger and more capable of overcoming future challenges [1, p. 9].

At the same time, it is important to note that educational institutions should adapt their policies to the unique challenges of martial law. This may include flexible deadlines, remote learning opportunities, and alternative assessment methods that reduce the pressure on future professionals during a crisis. By reducing academic stress, educational institutions can create an environment in which mental health is prioritized alongside academic achievement. Encouraging participation in extracurricular activities can provide an outlet for student stress. Programs that promote physical activity, arts, or cultural participation allow higher education students to express themselves creatively, and also foster social connections. These activities can be particularly beneficial because they provide students with a break from academic pressure, promote emotional release, and build community. Academic staff themselves need training to recognize signs of distress among students and provide appropriate support.

Curriculums aimed at developing emotional competence will enable educators to better understand the psychological needs of their higher education students and respond effectively to them. Educators should also be provided with the tools and resources to refer students for professional help when necessary.

Equally important for maintaining the resilience of participants in the educational process is the use of mindfulness techniques, which can play a crucial role in strengthening emotional well-being and resilience in the difficult conditions of martial law. Here are specific mindfulness techniques that have been found to be particularly helpful for both students and teachers, helping to improve their focus, reduce stress, and improve their overall mental health:

- 1) Mindful breathing is one of the simplest and most effective mindfulness techniques. This practice can help students and teachers ground themselves, reduce anxiety, and create a sense of calm. Regular practice of mindful breathing, even for a few minutes each day, can improve a person's ability to cope with stress;
- 2) body scan meditation encourages students to systematically focus on different parts of their body, noticing sensations or tension without judgment;
- 3) guided visualization involves visualizing peaceful and calming scenes, allowing students to create a mental escape from stressors.
- 4) progressive muscle relaxation is a technique that teaches students to systematically tense and then relax different muscle groups in the body. This practice can reduce physical tension and help them achieve a state of relaxation;
- 5) mindfulness practice through journaling involves recording thoughts, feelings, and reflections. This technique allows college students to process emotions and gain insight into their experiences. Regularly recording their thoughts can help them recognize patterns and triggers, which can help them better understand their emotional states.

As we can see, resilience is a multifunctional property that affects almost all spheres of human life. Analyzing the phenomenon of psychological resilience in modern students as a driving force of changes in society, it is worth noting the complex nature of its formation. M. Tsymbalyuk notes in this regard that the formed psychological resilience of students is a source of their psychological security, which in turn ensures the successful self-realization of students. Therefore, in the author's opinion, the formation of strategies for psychological resilience of students in conditions of martial law is an important condition for their professional development and training of competitive specialists. In numerous scientific investigations by N. Zhygailo, V. Moskalets, M. Tsymbalyuk, etc., it is noted that in today's conditions of war, students have mainly reduced psychological resilience, as they try to combine personal life, study and work in times of social instability and constant anxiety. A high level of stress in conditions of war can lead to a negative impact on students' learning outcomes to one degree or another. Studies show that students with low psychological resilience are characterized by a decrease in interest in learning, deterioration of cognitive functions, and lack of initiative in learning.

Accordingly, scientists distinguish the term "academic resilience", which defines psychological resilience in learning, the ability to show cognitive activity, reduce the negative impact of the environment, mobilize one's resources despite difficult learning conditions. Academic resilience indicates that students achieve good academic results, even if they

encounter difficulties. This applies to academic achievements despite difficult circumstances in the educational process.

That is, the phenomenon of resilience in the academic context is defined as a student's ability to successfully cope with obstacles, pressure, and problems in the educational environment. In addition, academic psychological resilience can be defined as an increased probability of emerging victorious in various life endeavors, even in the presence of destructive circumstances caused by negative experiences and unfavorable environmental conditions. Such students demonstrate better performance even after encountering stress factors, as well as events that reduce performance. The analysis showed that in martial law, the development of effective means of combating stress and the formation of an adequate psychological response to it plays an important role. The educational policy of higher education institutions should be focused on creating the most comfortable learning environment by increasing the psychological resilience of students, minimizing the effects of stress, and improving their emotional well-being.

That is, the phenomenon of resilience in the academic context is defined as the ability of a student to successfully cope with obstacles, pressures, and problems in the educational environment. In addition, academic psychological resilience can be defined as an increased probability of emerging victorious in various life endeavors, even in the presence of destructive circumstances caused by negative experiences and unfavorable environmental conditions. Such students demonstrate better performance even after encountering stress factors, as well as events that reduce performance. The analysis showed that in martial law conditions, the development of effective means of combating stress plays an important role.

Therefore, developing resilience in students during martial law is crucial for their overall well-being and academic success. By implementing robust psychological support systems, adapting curricula, emphasizing the importance of life skills, and engaging the public, educational institutions can create an environment that fosters resilience. Such a holistic approach not only helps participants in the educational process, including students, cope with the immediate consequences of martial law, but also equips them with the skills and mindsets necessary to overcome future challenges. Ultimately, empowering students to become resilient individuals ensures that they remain capable of achieving their goals in both their academic and personal lives, even in the most challenging circumstances.

Thus, the theoretical analysis showed that in the conditions of the continuation of the war and martial law in Ukraine, there is an increased risk of reducing the psychological resilience of students as participants in the higher educational institutions educational process. The transition to a distance or blended education format places more critical requirements on the results of students' educational activities and places greater emphasis on their independent training. This, in turn, provokes greater mental stress and reduces students' psychological resilience. Given the crisis period in the modern educational process and the effect of martial law, most higher educational institutions are trying to minimize the negative impact of such external conditions on students and are implementing innovative methods to reduce students' stress and increase their psychological resilience. We consider the empirical determination of the features of psychological stability of students in war conditions and the identification of the influence of internal and external genesis factors on stability as further prospects of the research.

References

- Afuzova, H. V., Naidonova, H. O., & Krotenko, V. I. (2022). Features of the mental health of first-year students at the stage of adaption to professional education under martial law. *Habitus*, (41), 278–283. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.49>
- Almulla, M. O. (2024). Academic Resilience and its Relationships With Academic Achievement Among Students of King Faisal University in Saudi Arabia. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(9), Стаття e07391. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n9-134>
- Halchenko, M., Malynoshevska, A., Belska, N., & Melnyk, M. (2023). Resilience of teachers, students, and their parents under the conditions of martial law. *School Psychology*. <https://doi.org/10.1037/spq0000559>
- Malecki, C. K., M. K. Demaray (2006), Social support as a buffer in the relationship between socioeconomic status and academic performance, *School Psychology Quarterly*, 21 (4), 375–395, <https://doi.org/10.1037/h0084129>.
- Southwick S., Sippel L., Krystal J., Charney D., Mayes L., Pietrzak R. Why are some individuals more resilient than others: the role of social support. *World Psychiatry*. 2016. № 15(1). Pp. 77-79. DOI: 10.1002/wps.20282

Daria Riazantseva
PhDr., PhD in Philology
Kharkiv National Automobile and Highway University
Department of Language Training
Yaroslava Mudroho st, 25, 61000 Kharkiv, Ukraine
nannyhelp24@gmail.com

SOCIÁLNO-PEDAGOGICKÁ PODPORA VNÚTORNÝCH VYSÍDLENÝCH DETÍ: VÝZVY, PRÍSTUPY A EFEKTY

SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF INTERNALLY DISPLACED CHILDREN: CHALLENGES, APPROACHES, AND EFFECTS

Iurii Shcherbiak

Summary

Russia's war against Ukraine has generated large-scale internal displacement and posed acute challenges for schools, particularly the inclusion of internally displaced children. This article examines pedagogical strategies, socio-pedagogical practices, and institutional mechanisms that enable effective integration. Drawing on recent Ukrainian and European experiences, it synthesizes evidence on key adaptation barriers—linguistic, cultural, psychological, and social—and analyses approaches such as individualized learning trajectories, tutoring and mentoring, integrative and inclusive programs, and community-based volunteer engagement. Special attention is paid to teachers as agents of social cohesion and to school–family–community partnerships that build educational resilience. The study outlines effects associated with comprehensive support models: improved psychosocial adjustment and learning engagement, higher classroom belonging and social cohesion, and reduced risks of marginalization and early school leaving. The article concludes with implementation guidelines for schools (screening and referral pathways, staged support, SEL-infused curricula, and trauma-informed communication) and policy recommendations on capacity building, cross-sector coordination, and sustainable funding.

Keywords: internally displaced persons; children; socio-pedagogical support; integration; inclusive education; social resilience; educational environment; adaptation.

Formulácia problému

So začiatkom ozbrojenej agresie proti Ukrajine nadobudla mimoriadnu aktuálnosť otázka efektívnej integrácie detí z rodín vnútorných vysídlencov (VVO) do prostredia hostiteľských komún. Vojna prinútila značný počet rodín opustiť svoje domovy a hľadať bezpečné životné podmienky v iných regiónoch krajiny. Deti, ktoré zažili nútené presídlenie, sa ocitli v zložitých životných okolnostiach, vyžadujúcich adaptáciu na nové sociokultúrne reality, prekonávanie kultúrnych bariér a prispôsobenie sa zmenenému vzdelávaciemu a sociálnemu prostrediu. Zároveň komunity prijímajúce presídlencov čelia viacerým novým výzvam spojeným so zabezpečením plnohodnotného zapojenia takýchto detí do spoločenského, vzdelávacieho a kultúrneho života.

Nútená migrácia zhoršuje komplex sociálnych, politických a psychologických problémov, čo sa osobitne akútne odráža na situácii detí. Prežívanie stresu spojeného s pobytom v zóne ozbrojeného konfliktu, samotným presídlením a adaptáciou na nové sociokultúrne podmienky môže výrazne negatívne ovplyvniť osobnostný vývin, duševné i fyzické zdravie dieťaťa. Za týchto okolností rastie potreba cielenej sociálno-pedagogickej podpory detí z rodín VVO v miestach ich dočasného pobytu.

V podobných situáciách dieťa čelí rade psycho-emocionálnych a sociálnych ťažkostí. Nútená zmena známeho životného prostredia a sociálnych kontaktov podmieňuje zvýšenú

mieru stresu a emočného napätia. V tejto súvislosti nadobúda osobitnú aktuálnosť úloha vytvárania takých sociálno-pedagogických podmienok v hostiteľských komunitách, ktoré by zabezpečili efektívnu sociálnu adaptáciu detí z radov VVO. Kľúčová rola pri realizácii tejto úlohy prislúcha vzdelávacím inštitúciám a pedagogickým pracovníkom, ktorí vystupujú ako hlavní aktéri podpory a integrácie detí do nového sociokultúrneho prostredia.

Vzhľadom na načrtnuté výzvy sa pred vzdelávacími inštitúciami črtá naliehavá potreba zavádzania kvalitne nových pedagogických prístupov a vytvárania priaznivých podmienok pre psychologickú podporu detí, ktoré zažili nútené presídlenie. To prispeje k rýchlejšej a účinnejšej adaptácii na nové vzdelávacie prostredie a tým aj k zlepšeniu úrovne vzdelávacích výsledkov (Lavrinenko, 2024).

Mimoriadny význam má realizácia flexibilných, na osobnosť orientovaných vzdelávacích stratégií, zabezpečenie psychologicko-pedagogického sprevádzania, zavádzanie integračných a inkluzívnych praktík, ako aj efektívne využívanie digitálnych technológií. Takýto prístup posilňuje koncept individuálnej podpory každého žiaka v súlade s jeho vzdelávacími a psycho-emocionálnymi potrebami (Kryvych & Olaya-Verano, 2023). Týmto sa výskum inovatívnych sociálno-pedagogických praktík v danom kontexte stáva obzvlášť významným, keďže napomáha hľadaniu účinných spôsobov prekonávania vzdelávacích bariér, s ktorými sa stretávajú deti po nútenom presídlení. Zároveň pomáha formovať bezpečné a podporné vzdelávacie prostredie schopné podporiť ich adaptáciu a úspešnú integráciu.

Analýza posledných výskumov a publikácií. Problematika vnútorného vysídlenia je predmetom intenzívneho skúmania v domácom aj zahraničnom vedeckom diskurze. Sociálne aspekty práce s touto kategóriou obyvateľstva v podmienkach vojny a kríz podrobne rozpracúvajú N. Bočkor, N. Husak, Je. Dubrovska, A. Konončuk, T. Semyhina. Otázky sociálno-pedagogického a psychologického sprevádzania a podpory vnútorných vysídlelcov sú reprezentované v prácach O. Blynovskej, Ju. Hundertajlo, O. Zaleskej, S. Maksymenka, D. Romanovskej a ďalších autorov.

Osobitnú líniu predstavujú výskumy spolupráce s rodičmi vo vojnovom období (T. Each, N. Klišievč, V. Petrovyč), ako aj prípravy sociálnych pedagógov na komunitnú prácu (O. Bezpalko, N. Zaveryka, A. Kapska) a práce s núteno presídlenými rodinami (H. Slozanska). Adaptáciu detí-presídlelcov a organizáciu ich zmysluplného voľného času v mimoškolskom období analyzuje Ju. Ždanovyč. Výrazný príspevok k pochopeniu školských mechanizmov podpory prinášajú práce T. Alieksiejenko, ktoré načrtávajú špecifiká realizácie sociálno-pedagogickej podpory v školách a definujú prístupy k integrácii detí do nového vzdelávacieho a sociálneho prostredia.

Cieľ článku.

Sociálno-pedagogická podpora detí vnútorných vysídlelcov v procese ich adaptácie a sociálno-pedagogickej integrácie do nového vzdelávacieho prostredia.

Výsledky výskumu. Analýza prameňovej základne ukázala, že sociálno-pedagogická práca s vnútorne presídlenými rodinami sa chápe ako osobitná forma sociálno-pedagogickej činnosti zameraná na poskytovanie komplexnej sociálnej podpory a ochrany núteno presídleným osobám a ich rodinám. Jej cieľom je posilňovať a uplatňovať adaptačný potenciál, vytvárať priaznivé podmienky pre plnohodnotné fungovanie, zabezpečovať stabilné sociálne väzby,

formovať účinné mechanizmy samoorganizácie a sebarozvoja, ako aj napomáhať úspešnej socializácii členov takýchto rodín.

Pojem sociálno-pedagogická podpora integruje dve vzájomne prepojené zložky — sociálnu a pedagogickú podporu. Zodpovedajú tomu aj dva kľúčové aspekty: sociálny, ktorý predpokladá zabezpečenie sociálnej ochrany osoby v ťažkých životných okolnostiach, a pedagogický, zameraný na pomoc jednotlivcovi pri rozvoji jeho osobnosti a individuality (Budayová, Marová, Šimek, 2024).

Sociálna podpora vo všeobecnosti zahŕňa široké spektrum opatrení zameraných na uspokojovanie základných sociálnych potrieb jednotlivca. Zahŕňa materiálnu pomoc, organizáciu stravovania a liečby, zabezpečenie primeranej úrovne vzdelania a kultúrneho rozvoja, vytváranie podmienok pre voľný čas a oddych, podporu zamestnania a pod. Takýto typ podpory má zväčša operatívny charakter a nezohľadňuje individuálne psychologicko-pedagogické zvláštnosti osobnosti. Preto v štruktúre sociálno-pedagogickej podpory nadobúda osobitný význam pedagogická zložka, ktorá zabezpečuje rozvoj osobnosti a jej adaptáciu na nové sociálne podmienky (Budayová, 2025).

Treba poznamenať, že v súčasnosti neexistuje jednotný prístup k vymedzeniu pojmu „sociálno-pedagogická podpora“. Vedecké interpretácie sa líšia podľa toho, ktorému aspektu — sociálnemu alebo pedagogickému — vedci prisudzujú prioritu. V tejto štúdii sa opierame o definíciu uvedenú v Encyklopédii pre odborníkov sociálnej sféry, ktorá chápe sociálno-pedagogickú podporu ako systém opatrení subjektov sociálno-pedagogickej práce zameraný na pomoc jednotlivcovi v procese socializácie s cieľom odhalenia a rozvoja jeho potenciálu. Takáto podpora je orientovaná na vytvorenie podmienok na prekonávanie ťažkostí intelektuálneho, morálneho, emočno-vôľového a psychologického vývinu, na určovanie vlastných záujmov a potrieb a na hľadanie ciest riešenia problémov, čo prispieva k dosahovaniu želaných výsledkov v rôznych sférach života (Zvierieva, 2012).

Podľa platnej legislatívy Ukrajiny sa vnútorne vysídlená osoba chápe ako občan Ukrajiny, ktorý trvalo žije na jej území a bol prinútený alebo dobrovoľne opustil miesto svojho bydliska v dôsledku alebo za účelom vyhnutia sa negatívnym následkom ozbrojeného konfliktu, dočasnej okupácie, masových prejavov násillia, systematického porušovania ľudských práv alebo mimoriadnych udalostí prírodného či technologického charakteru (Zákon Ukrajiny „O zabezpečení práv a slobôd vnútorných vysídlených osôb“, 2014).

Na Ukrajine je registrovaných 4,7 milióna vnútorných vysídlených, z ktorých 36 % tvoria deti. Podľa štúdie „Deti a vojna“ (SOS Detské dedinky) 77 % detí-presídlených bolo svedkami ostreľovania a bombardovania, 73 % sa zdržiavalo v úkrytoch, takmer 30 % prežilo okupáciu, 4 % prešli ruskými filtračnými táborami a približne 8 % detí zažilo hlad a nedostatok prístupu k pitnej vode (Zaveryko, Tymofieienko & Yashyna, 2023).

Právo detí na ochranu počas vojny a ozbrojených konfliktov je medzinárodne uznané a predpokladá poskytovanie osobitných záruk bezpečnosti a pomoci v podmienkach vnútorných aj medzinárodných ozbrojených stretov. Toto právo má zabezpečiť maximálnu ochranu detí pred násillím, krutým zaobchádzaním, vykorisťovaním a akýmikoľvek činmi, ktoré môžu poškodiť ich fyzické či psychické zdravie.

V rámci tohto práva sa vymedzuje rad konkrétnych povinností a opatrení, najmä: zaručenie fyzickej bezpečnosti; poskytovanie humanitárnej pomoci; zákaz verbovania detí do

ozbrojených formácií; zabezpečenie práva na zjednotenie rodiny; ochrana pred vykorisťovaním a násilím; poskytovanie psychologickej podpory a rehabilitačných služieb.

Normy upravujúce práva detí na ochranu v uvedených podmienkach sú zakotvené v kľúčových medzinárodných dokumentoch — Dohovor OSN o právach dieťaťa, Ženevské dohovory a ich Dodatočné protokoly, ako aj Deklarácia práv dieťaťa. Plnenie týchto záväzkov je kľúčovou úlohou štátov a medzinárodného spoločenstva s cieľom minimalizovať negatívne dôsledky vojny na detstvo a vývin detí.

Potreba formovať nový spôsob života. Presídlené rodiny musia nanovo budovať každodenný režim: hľadať nové možnosti zamestnania, vzdelávania, zabezpečenia základných potrieb a bývania.

Neurčitosť rozvojových priorít. V zložitých a nestabilných podmienkach sa rodiny ťažko orientujú v strategických cieľoch, keďže čelia viacerým problémom súčasne.

Nedostatok životných zručností v extrémnych situáciách. Mnohé rodiny nemali predchádzajúcu skúsenosť života v krízových či neistých podmienkach a musia si osvojiť nové spôsoby samoorganizácie.

Sociálne ťažkosti detí. Presídlenie, strata známeho prostredia a sociálnych kontaktov negatívne vplyvajú na psychický stav, správanie a vývin detí, čo vyvoláva adaptačné problémy.

Vzdelávacie ťažkosti. Zmena školy a prechod do nových vzdelávacích inštitúcií často sprevádzajú problémy s integráciou do nového prostredia, čo sťažuje učenie i sociálnu adaptáciu (Aliksieienko, Honchar, Kunytsia, Yu., & Bybyk, 2020). Keď dieťa z radov VVO nastúpi do novej školy, vedúca rola v jeho adaptácii prislúcha učiteľovi — od jeho schopnosti prijať dieťa do kolektívu a vytvoriť bezpečné, podporné prostredie vo veľkej miere závisí úspešnosť adaptácie. Zároveň majú sociálni pedagógovia zabezpečiť organizačné sprevádzanie uplatňovania základných práv a slobôd dieťaťa: napomáhať rýchlemu vybaveniu potrebných dokladov, identifikovať kľúčové potreby dieťaťa a mobilizovať zdroje komunity a inštitúcií na ich naplnenie.

Deti z radov VVO nepochybne patria medzi skupiny vyžadujúce zvýšenú pozornosť a cieľenú podporu odborníkov sociálnej sféry a škôl. Kľúčovým problémom je pre ne sociálna adaptácia, ktorá determinuje úspech integrácie do nových sociokultúrnych podmienok. V literatúre existuje viacero prístupov k vymedzeniu pojmu „sociálna adaptácia“, reflektujúcich rôzne vedecké tradície, akcenty a konceptuálne rámce.

Sociálno-pedagogická adaptácia je proces prispôsobovania sa novému sociálnemu prostrediu, ktorý zároveň toto prostredie spoluutvára a transformuje. Je nerozlučne spätá s integráciou jednotlivca do novej siete sociálno-psychologických vzťahov. Úspešná adaptácia sa stáva základom i výsledkom efektívnej sociálnej integrácie (Zaveryko, Tymofieienko, & Yashyna, 2023).

Podľa O. Bezpalko je sociálna adaptácia mnohorozmerný proces zahŕňajúci formovanie adekvátneho systému vzťahov so sociálnymi aktérmi, začleňovanie do sociálnych skupín, aktívne osvojovanie stabilných sociálnych podmienok a prijatie noriem a hodnôt daného sociokultúrneho kontextu. Autorka zdôrazňuje tesnú prepojenosť sociálnej a psychologickej adaptácie, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú a dopĺňajú (Bezpalko, 2009).

Sociálna adaptácia detí-presídlencov sa chápe ako dynamický proces ich aktívneho prispôsobovania sa novému sociálnemu prostrediu: osvojovanie si jeho hodnôt a noriem, nadväzovanie konštruktívnych vzťahov s hostiteľskou komunitou a postupná integrácia do

sociálnych skupín nového miesta pobytu. Na priebeh adaptácie vplýva celý rad faktorov: sociálne nastavenia, hodnotovo-motivačné orientácie, behaviorálne stratégie, vnímanie hostiteľskej komunity a jej postoj k novoprišielcom, ako aj primeranosť sebaocenenia dieťaťa a jeho súlad s novými podmienkami (Alieksieienko, 2017).

Škola zohráva v živote detí — najmä tých, ktoré zažili presídlenie — kľúčovú úlohu. Nie je len inštitúciou získavania vedomostí, ale aj dôležitým priestorom socializácie, kde sa deti učia nadväzovať priateľstvá, konštruktívne riešiť konflikty a chrániť svoje hranice. Pre deti VVO je škola hlavným platformou integrácie do hostiteľskej komunity: umožňuje nadväzovať nové vzťahy s rovesníkmi a pedagógmi a získavať morálnu a emočnú podporu počas adaptácie. Škola obnovuje pocit stability a bezpečia po traumatickej skúsenosti, rozvíja empatiu, súcitu a toleranciu, čím uľahčuje začlenenie a predchádza sociálnej izolácii.

Adaptácia detí VVO do nového školského prostredia je kľúčovou súčasťou úspešnej adaptácie celej rodiny v mieste presídlenia. Zabezpečiť efektívne zapojenie dieťaťa do vyučovania, podporiť jeho integráciu do žiackeho kolektívu, znižovať úroveň stresu a formovať motivačné nastavenie — to sú úlohy vyžadujúce vysokú profesionalitu pedagogických pracovníkov. Prvým krokom je vybudovanie citlivej a efektívnej komunikácie medzi všetkými účastníkmi školského prostredia (Alieksieienko, 2017).

Ako uvádza S. Sylkina, medzi prakticky účinné komunikačné nástroje pedagógov pri práci s deťmi po stresových skúsenostiach patria emočný dialóg, rozvíjajúca spätná väzba (feedback) a sharing. Tieto formy interakcie je vhodné zavádzať do výchovno-vzdelávacieho procesu s deťmi-presídlencami, keďže podporujú dôveru, rozvoj emočnej kompetencie a psychickú pohodu žiakov (Sylkina, 2022).

Emočný dialóg je špecifická forma interakcie medzi dospelým a dieťaťom, v rámci ktorej dieťa otvorene vyjadruje svoje pocity a prežívania a dospelý (triedny učiteľ, sociálny pedagóg, psychológ) na ne primerane reaguje so zohľadnením ich obsahu a emočného kontextu (Emočný dialóg, 2017).

Rozvíjajúca spätná väzba (feedback) je cielená reakcia na činnosti a správanie žiakov, zameraná na zlepšovanie ich budúcej práce. Jej kľúčom nie je sankčný vplyv, ale budovanie konštruktívneho, dôverného a partnerského vzťahu učiteľ – dieťa (Sylkina, 2022). Umožňuje pedagógovi získať informáciu o úrovni osvojenia učiva a zároveň posilňuje účinnú komunikáciu bez používania kritiky ako výchovného nástroja.

Sharing (z angl. to share) je organizovaná skupinová diskusia o výsledkoch činností, aktuálnych problémoch a skúsenostiach. V práci s deťmi VVO má potenciál tvoriť priateľský a podporný kolektív: otvorená komunikácia v kruhu posilňuje dôveru, výmenu názorov a emócií, napomáha rýchlejšiemu zoznámeniu a budovaniu pozitívnych medziľudských vzťahov — kľúčovej podmienky úspešnej adaptácie v novom prostredí (Sylkina, 2022).

Pri uplatňovaní tohto nástroja v kontexte práce s deťmi z radov vnútorných vysídlených osôb je potrebné zdôrazniť jeho potenciál ako účinného prostriedku na formovanie priateľského a podporného kolektívu. Využitie *sharingu* predpokladá organizovanie otvorenej komunikácie v kruhu, čo napomáha vytváraniu dôvernej atmosféry, aktívnej výmene názorov a emócií. Takýto prístup umožňuje deťom rýchlejšie sa zoznámiť, otvoriť sa a budovať pozitívne medziľudské vzťahy, ktoré predstavujú dôležitú podmienku ich úspešnej sociálnej adaptácie v novom prostredí.

V podmienkach nového miesta pobytu detí z rodín nútených presídľencov, ktoré prežili strach a stres, často čelia ťažkostiam pri nadväzovaní komunikácie s rovesníkmi v nových školských alebo životných komunitách. Prežitá traumatická skúsenosť zvyšuje ich zraniteľnosť a citlivosť voči nepriaznivým vonkajším faktorom, čo sťažuje proces sociálnej integrácie (Bezpalco, 2021). V tejto súvislosti je mimoriadne dôležité, aby pedagogickí pracovníci volili účinné formy a metódy skupinovej práce, ktoré by podporovali vzájomné spoznávanie detí z radov vnútorných vysídlených osôb a žiakov prijímajúcich komunít, rozvoj priateľských vzťahov, znižovanie vplyvu negatívnych prežitkov a zároveň uľahčovali proces sociálnej adaptácie novoprišliých členov kolektívu (Problémy adaptácie vnútorných vysídlených osôb vo vzdelávacom prostredí: Metodická príručka, 2022).

Praktické skúsenosti ukazujú, že adaptáciu významne podporujú aktívne formy skupinovej práce: tvorivá dielňa, quest-hra, rozprávková terapia (biblioterapia, storytelling) a diskusie pri sledovaní animovaných filmov. Organizovať ich možno v mimoškolskom čase (na pôde centier voľného času) aj ako tematické aktivity v rámci vyučovania (Sylkina, 2022). Sociálny pedagóg má nadväzovať spoluprácu s rodičmi a konzultovať s nimi dôležitosť rozhovorov s deťmi o udalostiach, ktoré prežili. Takáto interakcia formuje dôveru medzi dieťaťom a dospelými a znižuje mieru úzkosti či agresivity.

Preventívna činnosť sociálneho pedagóga zahŕňa súbor preventívnych opatrení zameraných na nácvik nových foriem správania, rozvoj odolnosti voči stresu a schopnosti samostatne, efektívne a zodpovedne organizovať vlastný život. Zahŕňa programy rozvoja komunikačných zručností, prevencie asociálneho správania, zvyšovania právneho povedomia a orientácie na dosahovanie pozitívnych životných cieľov (Bezpalco, 2017).

Dôležité miesto majú sociálno-psychologické tréningy, hry, cvičenia a korekčno-rozvojové aktivity zamerané na znižovanie agresivity, prevenciu šikany, rozvoj tolerancie voči odlišným názorom a predchádzanie konfliktom a násiliu.

Pri prechode detí VVO do miestnych škôl nadobúda mimoriadny význam psychologická služba, ktorá má zabezpečiť včasnú, celistvú a systematickú psychologickú i sociálno-pedagogickú podporu žiakov v súlade s cieľmi vzdelávacieho procesu. Psychologická služba je kľúčovým faktorom ovplyvňujúcim úspech integrácie detí VVO do nového školského a sociálneho prostredia.

Prax však poukazuje na viacero výziev: prítomnosť psychologických traumat a vysokých úrovní stresu u detí; nedostatok kvalifikovaných odborníkov; chýbajúce zjednotené metodické prístupy a podporné programy; obmedzená spolupráca s rodinami; nedostatočné financovanie a zdrojové zabezpečenie; ťažkosti sociálnej adaptácie a triednej integrácie (Rohovska, & Babachanakh, 2024).

To všetko si vyžaduje systémový prístup zo strany štátu, samosprávy i škôl: posilňovanie personálnych kapacít, tvorbu účinných metodických nástrojov a medzi-rezortnú spoluprácu s cieľom zabezpečiť adekvátnu psychologickú podporu detí VVO. Uvedené smery vytvárajú komplexný systém práce zameraný na podporu sociálnej integrácie, osobnostného rozvoja a profesijnej sebaorientácie detí-presídľencov v školskom a komunitnom prostredí.

Záver a perspektívy ďalšieho výskumu

Ozbrojený konflikt na Ukrajine, prebiehajúci od roku 2014, výrazne vyostřil problém vnútorného vysídľovania, osobitne vo vzťahu k deťom ako k jednej z najzraniteľnejších skupín.

Nútená zmena bydliska, strata známeho prostredia a všeobecná nestabilita zásadne ovplyvňujú psycho-emocionálny stav detí a vytvárajú ďalšie prekážky ich úspešnej integrácie do nových komunít. V tomto kontexte zohrávajú rozhodujúcu úlohu školy a psychologické služby, ktoré zabezpečujú adaptačnú, sociálno-pedagogickú a psychologickú podporu a prispievajú k socializácii detí. Proces integrácie je však komplikovaný viacerými faktormi: nedostatkom špecialistov, absenciou adaptovaných metodických materiálov a ťažkosťami pri nadväzovaní efektívnej spolupráce s rodinami presídlencov. Za týchto okolností sa aktualizuje potreba komplexných, vedecky podložených programov podpory detí VVO, ktoré zohľadňujú ich individuálne potreby, osobitosti traumatickej skúsenosti a nutnosť dlhodobej psychosociálnej pomoci. Praktická skúsenosť potvrdzuje, že na uľahčenie sociálnej adaptácie žiakov VVO je nevyhnutné venovať osobitnú pozornosť efektívnej komunikácii v školskom prostredí. Medzi moderné nástroje interakcie pedagóga s deťmi prichádzajúcimi z oblastí bojov patrí emočný dialóg, rozvíjajúca spätná väzba a sharing.

Osobitný dôraz treba klásť na emocionálnu rovinu komunikácie, keďže deťom-presídlencov často robí ťažkosťi verbalizovať vlastné pocity a prežívania v dôsledku stresu a traumy. Pedagogická interakcia má byť preto mimoriadne citlivá, podporná a zameraná na formovanie bezpečného komunikačného priestoru. Rozhodujúcimi faktormi úspešnej adaptácie sú socio-emocionálne učenie (SEL), mentoring a tutoring. Tieto prístupy podporujú samostatnosť detí, posilňujú sebadôveru a rozširujú možnosti sociálnej interakcie. Inkluzívne vzdelávacie praktiky vytvárajú atmosféru bezpečia a prijatia bez ohľadu na predchádzajúce vzdelávacie skúsenosti. Dôležitým prvkom adaptačného procesu je psychologická podpora (arteterapia, individuálne konzultácie, skupinové stretnutia) zameraná na zvládanie stresu a znižovanie úzkosti.

Kľúčová rola patrí pedagógom — ich kvalifikácia a pripravenosť pracovať s deťmi-presídlencami priamo determinujú efektívnosť integračných opatrení. Zvyšovanie profesijnej úrovne prostredníctvom špecializovaných školení a kurzov umožňuje lepšie porozumieť potrebám detí VVO a vytvárať prostredie priaznivé pre ich učenie a rozvoj.

Perspektívy ďalšieho výskumu spočívajú v hlbšom štúdiu partnerstiev medzi školami, miestnymi komunitami a mimovládnyimi organizáciami, ako aj v identifikácii úlohy občianskych iniciatív pri podpore vzdelávania detí-presídlencov. Dôležitým smerom je analýza účinných modelov spolupráce učiteľov, rodičov a komunít, ktoré napomáhajú úspešnej adaptácii detí v novom sociokultúrnom prostredí, a skúmanie potenciálu medzinárodných grantových programov ako zdroja podpory a rozvoja integračných a vzdelávacích iniciatív.

Zoznam použitej literatúry

- Budayová, Z. (2025). Incomplete family – a phenomenon of the 21st century. In *Studia Teoretyczne W Edukacji I Pracy Socjalnej* : Zbiór opracowań naukowych. Białystok–Gdańsk (Poľsko) : Wyższa Szkoła Społeczno-ekonomiczna W Gdańsku, 2025. s. 105-115.
- Budayová, Z., Marová, M., Šimek, V. (2024). Charitable activity of the Society of Daughters of Christian Charity in Slovakia and the Czech Republic. In *Review of theology, social sciences and sacred art* 1, s. 91-104.
- Aliexsieienko, T. F. (Ed.). (2017). Sociálno-pedagogická podpora detí a študentskej mládeže: Monografia [v ukrajinčine]. Kyjev: Zadruga. 168 s.

- Aliexsieienko, T. F., Honchar, L. V., Kunytsia, T. Yu., & Bybyk, D. D. (Eds.). (2020). *Nútení migranti: Sociálno-pedagogické problémy a skúsenosti s podporou* [v ukrajínčine]. Kropyvnycky: Imeks-LTD. 240 s. ISBN 978-966-189-561-3.
- Bezpalko, O. V. (2009). *Sociálna pedagogika: Schémy, tabuľky, komentáre. Učebnica pre študentov vysokých škôl* [v ukrajínčine]. Kyjev: Centrum vzdelávacej literatúry. 208 s.
- Bezpalko, O. V. (Ed.). (2017). *Sociálno-pedagogická podpora detí vnútorných vysídlených osôb vo vzdelávacích inštitúciách: Metodické odporúčania* (s. 145–147). Kyjev: Inštitút problémov výchovy NAPN Ukrajiny.
- Bezpalko, O. V. (Ed.). (2021). *Nútení migranti: Sociálno-pedagogický aspekt. Metodické odporúčania* [v ukrajínčine]. Kyjev: Inštitút problémov výchovy Národnej akadémie pedagogických vied Ukrajiny. 84 s.
- Emočný dialóg. (2017). In O. Bezpalko (Ed.), *Sociálno-pedagogická podpora detí vnútorných vysídlených osôb vo vzdelávacích inštitúciách: Metodické odporúčania* (s. 140). Kyjev: Inštitút problémov výchovy NAPN Ukrajiny.
- Kryvyh, I., & Olaya-Verano, V. (2023). Psychosociálna podpora detí migrantov vo vzdelávacom procese. *Európske humanitné štúdie: Štát a spoločnosť*, 4(4), 105–117. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.4.07>
- Lavrinenko, L. (2024). Mentálne zdravie školákov počas vojnového stavu. *Vestník Národnej univerzity „Černihivský kolégium“* T. H. Ševčenko, 182(26), 133–138. <https://doi.org/10.58407/visnik.242624>
- Problémy adaptácie vnútorných vysídlených osôb vo vzdelávacom prostredí: Metodická príručka. (2022). Kyjev: Inštitút pre modernizáciu obsahu vzdelávania. 68 s.
- Rohovska, O., & Babachanakh, S. (2024). Problémy integrácie detí vnútorných vysídlených osôb do prijímajúcich komunít. *Vestník Priazovskej štátnej technickej univerzity. Sériá: Sociálno-humanitné vedy a verejná správa*, 1(12). <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320597>
- Sylkina, S. A. (2022). Sociálna adaptácia detí vnútorných vysídlených osôb v nových sídlach. *Vzdelávanie a pedagogická veda*, 3(181), 69–79. [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3\(181\)-69-79](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3(181)-69-79)
- Volynets, L. S. (Ed.). (2015). *Psychosociálna pomoc vnútorným vysídleným deťom, ich rodičom a rodinám s deťmi z východnej Ukrajiny: Príručka pre odborníkov sociálnej sféry* [v ukrajínčine]. Kyjev: Vydavateľstvo Kalita. 72 s.
- Zákon Ukrajiny „O zabezpečení práv a slobôd vnútorných vysídlených osôb“ (20. októbra 2014, č. 1706-VII, aktualizované 29. októbra 2022). Dostupné na: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
- Zaveryko, N. V., Tymofieienko, K. I., & Yashyna, O. M. (2023). Sociálno-pedagogická adaptácia vnútorných a dočasne presídlených ukrajinských detí. *Pedagogické vedy: Teória a prax*, 4(48), 111–117.
- Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). *Encyklopédia pre odborníkov v sociálnej oblasti* [v ukrajínčine]. Kyjev–Simferopol': Universum. 536 s.

Iurii Shcherbiak

prof. Dr., DrSc.

*Katolícka univerzita v Ružomberku,
Teologická fakulta v Košiciach,
Katedra spoločenských vied,
Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
ORCID: 0000-0002-5870-4188*

THE AXIOLOGICAL CORE OF THE HUMAN PERSON AS A SOURCE OF RESILIENCE

Sławomir Sobczak, Tamara Zacharuk

Summary

Resilience, commonly understood as a psychological capacity for adaptation to difficult situations, can be interpreted more deeply—as an ontological property of the person rooted in their axiological core. A human being remains resilient not through change but through fidelity to the values that constitute their existential identity. This paper argues that the source of resilience lies not in emotional adjustment to the world but in perseverance within the relations of truth, good, and love as understood in the spirit of realist philosophy. Thus, resilience appears not as a survival strategy but as coherence with one's own axiological order.

Keywords: Axiology. Person. Resilience. Relation. Permanence.

Introduction

For several decades, the issue of resilience has occupied a central place in positive psychology and the social sciences, where it is defined as the individual's ability to adapt to adversity and return to balance after experiencing stress. In this approach, resilience is viewed as a dynamic category based on compensatory mechanisms and emotional flexibility, allowing a person to adjust to changing life conditions (Rokeach, 1973). However, such interpretations—despite their empirical usefulness—do not reach the essence of human endurance, which seems to transcend the psychological dimension.

From the perspective of realist philosophy, represented among others by Mieczysław Gogacz, a person is not merely a system of reactions and adaptations but a personal being existing through transcendental relations: truth, good, and love (Gogacz, 1985). It is precisely within the structure of these relations that the source of permanence is found. Resilience, understood ontologically, is therefore not a process of regaining equilibrium but an expression of the person's persistence in the truth about themselves.

In this context, the concept of the axiological core gains particular significance. It refers to the inner, immutable structure of values that constitute the personal identity of a human being and determine their coherence with reality. The aim of this paper is to demonstrate that resilience—understood axiologically—does not depend on external circumstances but on fidelity to what defines the truth and goodness of the person. In this sense, the article represents an attempt to reinterpret contemporary psychological categories in the light of realist philosophy of the human being, in which resilience is not a function of adaptation but an expression of ontological permanence.

Theoretical Foundations of the Issue

Understanding resilience from an axiological-ontological perspective requires grasping three complementary levels of analysis: ontological, epistemological, and psychological. On the ontological level, represented by the thought of Mieczysław Gogacz, the human being exists within transcendental relations of truth, good, and love, which constitute the real foundation of his or her permanence. The epistemological perspective, developed by Sławomir Sobczak,

shows that these relations can be recognized and made conscious through cognition without losing their real character. In turn, the psychological approach of Milton Rokeach makes it possible to see how participation in the order of good and truth manifests itself in the structure of an individual's beliefs and decisions.

The essential point of departure for interpreting resilience in the philosophical sense is the realist understanding of the person as a relational being. In Gogacz's view (1998), the person does not exist in isolation but within a network of transcendental relations—truth, good, and love—which determine both existence and integrity. These relations are not additional attributes of being but the very conditions of its actuality: truth allows the person to remain in harmony with reality, good directs one's choices toward perfection, and love gives meaning to relations with other persons. The relational structure thus forms the immutable foundation of human existence and the source of resilience against destructive influences of the world.

The axiological dimension of these relations is further developed by Sławomir Sobczak (2009), who continues Gogacz's Thomistic framework while extending it with a cognitive perspective. Whereas Gogacz focuses on what is real—on the transcendental relations of truth, good, and love that constitute the person—Sobczak argues that the human being not only exists within these relations but also knows and becomes conscious of them. In this way, he incorporates *categorical relations* into the transcendental ones, enabling the intellect to recognize and name participation in real good.

Sobczak does not reject the metaphysical foundations of realism; rather, he emphasizes that value reveals itself through cognition when the intellect recognizes the real reference of being to good and truth. In this sense, value is neither an idea nor a construct but an *act of knowing real good*. He terms this position *epistemological axiological objectivism*, coexisting with *metaphysical axiological subjectivism*—because the actualization of value occurs in the subject, yet its source lies in being, not in consciousness. Thus, Sobczak rejects the identification of value with ideas or arbitrary linguistic constructs, regarding such approaches as cognitive error. Value is not a “concept of what is precious” but a *mode of the presence of good in cognition*. His concept therefore remains consistent with Gogacz's realism while supplementing it with a conscious dimension: the human person does not create values but recognizes, in cognition, that in which they already participate ontologically.

From a psychological perspective, an interesting complement to this reflection is Milton Rokeach's (1973) conception, which analyzes values in terms of their regulatory function in human behavior. In contrast to realist approaches, Rokeach does not ask about the ontological source of value but about its role within the decision-making structure of the individual. For him, values are enduring beliefs about what is desirable—elements of the cognitive-emotional system that organize behavior and give meaning to experience.

Although Rokeach's approach remains on a phenomenological and empirical level, his analysis provides an important context for understanding how a person interprets and orders experiences in accordance with the recognized order of good. Consequently, the psychological description of the value system can be regarded as an external manifestation of what realist philosophy calls *participation in transcendental relations*. The inclusion of Rokeach's perspective is therefore not meant to replace the ontological view but to show that empirical studies of values and behavior may reflect a deeper order of being. In this sense, the psychological level represents an *image* rather than a *source* of the axiological structure of the human person.

As a result, resilience—understood axiocentrically—is not a process of psychological adaptation but an expression of the person’s permanence within value-constituting relations. It is a durability arising from the very structure of being, not from survival strategies. A person remains resilient not because of the ability to change, but because of fidelity to what is unchanging within.

Table 1. Three-Level Structure of Value and Resilience

Level of Analysis	of Representative	Status of Truth, Good, Understanding of Value and Love	Meaning for Resilience	
Ontological	Mieczysław Gogacz	Real transcendental relations constituting the separate personal being	Value does not exist as a separate entity; the perseverance within transcendental relations—truth, good, and love	Resilience as the permanence of personal existence within its source and structure
Epistemological	Sławomir Sobczak	Transcendental relations recognized and made conscious by the intellect through categorical relations	Value as a mode of the presence of good in the cognition; cognition does not create value but reveals it	Resilience as conscious fidelity to recognized permanence through knowledge and affirmation
Psychological	Milton Rokeach	Values manifest in the structure of beliefs and behaviors	Value as an enduring belief about what is desirable—a regulatory element of behavior	Resilience as a behavioral phenomenon—the psychological reflection of a deeper axiological-ontological order

Source: Author’s own elaboration

The synthesis of these perspectives allows for distinguishing a three-level structure of value and resilience that organizes the interrelations between being, cognition, and human experience.

Resilience can thus be described through three complementary perspectives forming a coherent model of realist understanding of the human being:

Ontological level (Mieczysław Gogacz). The human person exists within transcendental relations—truth, good, and love. These are not values themselves but real acts of personal existence. Value arises only through fidelity to these relations—that is, steadfastness in truth, good, and love. Resilience, therefore, denotes the permanence of existence within the relations that constitute the person’s being.

Epistemological level (Sławomir Sobczak). Transcendental relations can be recognized and made conscious through acts of cognition. Value is not an idea or construct but a mode of the presence of good in the intellect apprehending reality. Resilience appears here as conscious fidelity to the recognized good—a permanence emerging from knowledge and affirmation of what is real.

Psychological level (Milton Rokeach). Values manifest themselves in the structure of human beliefs and behaviors. They are stable orientations that regulate decisions and give meaning to experience. Resilience on this level is a behavioral phenomenon—a psychological reflection of the deeper axiological-ontological order.

This triad reveals that human resilience is multi-layered: rooted in the reality of being, made conscious in cognition, and manifested in behavior, it becomes one of the most visible expressions of the person's conformity with the axiological order of existence.

Znakomicie — poniżej masz tłumaczenie tej sekcji na język angielski w wersji akademickiej, z zachowaniem struktury metodologicznej (czytelne bloki: *Purpose, Method, Research Questions, Scope, Supplementary Methods* itd.). Styl utrzymany w filozoficzno-naukowym tonie, jak w Twoich poprzednich fragmentach.

Methodological Framework

This study has a theoretical and analytical character and is situated within the current of realist philosophy, drawing on the classical metaphysics of being and its Thomistic developments (see Gogacz, 1985; Sobczak, 2009). The aim of the research is to capture the internal coherence between the axiological structure of the human being and the phenomenon of resilience, understood not as a psychological mechanism but as a manifestation of the ontological permanence of the person.

The adopted method of analysis is hermeneutical-structural, which means that the interpretation of the primary texts (by Gogacz, Sobczak, and Rokeach) serves to uncover conceptual and ontological relations rather than merely to provide a historical description of their views. The analysis is grounded in the principle of *systemic coherence*—the examined concepts (value, good, relation, person, permanence) are ordered according to their function within the structure of personal being.

General Aim

To demonstrate that human resilience possesses an axiological-ontological character and arises from the person's participation in the transcendental relations of truth, good, and love.

Specific Objectives

To characterize the concept of the *axiological core* of the human person in the light of ontological realism.

To show that personal endurance originates in the permanence of transcendental relations.

To compare the philosophical conception of resilience with Milton Rokeach's psychological model of values.

Research Questions

What are the ontological foundations of personal resilience?

Can the axiological core of the human being be considered the source of existential endurance?

In what way do the relations of truth, good, and love constitute the permanence of the person in critical or crisis situations?

Scope and Limitations

The study does not include empirical analyses or statistical research. It has a conceptual nature and serves to reconstruct the notion of resilience within the axiological-ontological perspective.

The results refer to the structural (ontological) level rather than the behavioral one.

Supplementary Methods

Conceptual analysis – providing philosophical definitions of key categories.

Comparative method – juxtaposing the perspectives of Gogacz, Sobczak, and Rokeach.

Reconstructive method – tracing the relations between axiology and the ontological structure of the person.

The adopted methodological perspective enables the reconstruction of resilience within the horizon of ontological realism, where human endurance constitutes an expression of one's permanent participation in the relations of truth, good, and love.

Theoretical Interpretation

Resilience, understood in axiological terms, reveals itself as an expression of the person's conformity with their own ontological order. A human being is not resilient because of external support factors or adaptive skills but because existence itself is rooted in the values that constitute personal being. This means that resilience is not a psychological function but an ontological act—a mode of *persevering in the truth about oneself*.

In the light of Mieczysław Gogacz's thought (1985), the person exists through *transcendental relations* that are not additional aspects of being but its internal acts of existence. It is precisely these relations that make the personal being capable of enduring suffering, loss, or crisis. The relation of *truth* enables recognition of reality in its real order; the relation of *good* directs choice in accordance with that order; and the relation of *love* preserves the bond with another person as person. These relations are not values in themselves but real modes of the personal act of being. Value emerges only through fidelity to them—the acceptance and realization of truth, good, and love. In this sense, the relational structure becomes the condition of endurance: the human being remains unbroken in their being as long as they remain in conformity with the relations that constitute them (Gogacz, 1985).

The concept of the *axiological core*, developed in the spirit of Sławomir Sobczak (2009), makes it possible to describe this permanence in terms of the cognition of value. Sobczak, like Gogacz, begins from ontological realism but extends it with an epistemological dimension, arguing that value is not a psychological construct but a *mode of the presence of good* in the intellect. As an *epistemological axiological objectivist*, he maintains that values are *recognized and affirmed by reason*, not created arbitrarily. The axiological core of the human being, therefore, does not constitute a system of preferences but a real order of good that conditions both cognition and moral action. In this sense, resilience is not a state of equilibrium but *perseverance in the truth of good*. A person who remains faithful to their axiological center does not lose themselves—even if they lose all external points of reference (Sobczak, 2009).

Milton Rokeach's (1973) psychological analysis can be regarded as a surface model: it describes how a person hierarchizes values in the decision-making process but does not explain *why* values have the power to sustain the integrity of being. Only the inclusion of the ontological perspective allows us to grasp this missing dimension—values are the source of resilience because they provide the real anchoring of the person within the structure of being, not merely a cognitive construct (Rokeach, 1973).

The person's conformity with their own axiological core can thus be considered an internal criterion of resilience. When a person acts against the values that constitute them, *moral and psychological disintegration* occurs—not because a social norm has been violated, but because the relation with one's own being has been weakened. Resilience is therefore not an adaptive ability but the consequence of maintaining integrity between the cognition of truth, the choice of good, and the experience of love.

In this way, the concept of resilience is transferred from the *psychological-adaptive* to the *ontological-axiological* level. This shift moves the focus from functionality to the truth of being: the human person does not merely return to balance but perseveres within the order of existence whose foundation is value.

Discussion

Contemporary research on resilience focuses primarily on adaptive and regulatory mechanisms that enable an individual to return to functional balance after experiencing stress or trauma. In this perspective, resilience is a *processual* category—developed, strengthened, and shaped by external factors such as social support, coping strategies, and emotional competencies (Seligman & Peterson, 2004). Although this approach has considerable practical relevance, it reduces the human being to the psychological dimension, neglecting their ontological and axiological structure.

A philosophical reinterpretation of resilience makes it possible to see that human endurance is not merely a reaction to circumstances but a property rooted in the very being of the person. A human being is resilient because they exist within relations that are themselves permanent—relations of truth, good, and love (Gogacz, 1985). These relations make it possible to preserve personal integrity despite change, loss, or suffering. In this sense, resilience is not something acquired but *brought to awareness*; it does not require external training but internal consonance with the order of value (Sobczak, 2000).

A similar perspective on the relational and axiological dimension of the person is developed by Tamara Zacharuk (2010), who argues that *resocialization in the spirit of inclusive education* does not consist in behavioral modification but in restoring the person to their proper place within the space of relations. Education—like resilience—has an ontological character, for its aim is to acknowledge the person in the truth of their existence and in the values that constitute them.

In practical terms, the axiological-ontological understanding of the person finds expression in the concept of *inclusive education*. As Zacharuk (2008) emphasizes, the essence of inclusion does not lie in the organizational integration of an individual into the educational system but in recognizing their personal value and enabling full participation in relations with others. Inclusive education thus becomes a space where the permanence of the person is affirmed—not through adaptation to the environment but through acceptance in truth and dignity. This way of thinking harmonizes with the realist philosophy of the human person, according to which resilience is not a skill of adaptation but a manifestation of ontological fidelity to oneself.

In a similar vein, Zuzana Budayová and her co-authors (2022) stress that a person in the helping professions maintains their integrity not through technical competence but through ethical and spiritual rootedness in relation to the good. The authors note that professional education and development in the field of social work cannot be limited to skill enhancement but must include the *formation of the person*—their attitudes, convictions, and values. It is precisely this rootedness in goodness, truth, and responsibility that constitutes the authenticity of action and the durability of the ethos of helping. In this sense, the ethical and spiritual foundation of the person can be seen as a form of *spiritual resilience*—not reactive but ontological, arising from the inner sense of being (Budayová, Svoboda, Kóša, & Tudose, 2022).

While positive psychology (e.g., Rokeach, 1973; Seligman & Peterson, 2004) focuses on the description of adaptive behaviors, the axiological perspective reaches deeper—to the source of those behaviors. Conformity with one's own axiological core enables the person to retain direction and meaning even in borderline situations. Here, the intuitions of Viktor Frankl (1963) are particularly relevant: he showed that a human being does not adapt to the world through change but through the preservation of meaning. In the same spirit, ontological realism asserts that resilience is not a function of emotional balance but an expression of *persevering in the truth of one's existence*.

From a philosophical point of view, such an understanding of resilience leads to several important implications for the human sciences:

For psychology – it shifts the emphasis from adaptation to authenticity, from adjustment to fidelity to values.

For sociology – it suggests that the durability of community arises not from the conformity of individuals but from their alignment with the objective order of good.

For ethics – it redefines moral endurance as perseverance in the truth of the good, regardless of external pressure or consequence.

The axiological-ontological understanding of resilience thus broadens the field of inquiry into the human condition. It reveals that endurance is not a matter of survival technique but a measure of *participation in being*. Such an interpretation does not negate the findings of psychology but gives them greater depth: what psychology calls *adaptation* may, in philosophy, be understood as an *act of fidelity of being to itself*.

Conclusion

Human resilience, understood from an axiological-ontological perspective, appears not as an adaptive process but as an expression of the person's permanence within the structure of transcendental relations. It is not the capacity to change that ensures survival, but the capacity to remain faithful to what is unchanging. The values that constitute the human being—truth, good, and love—are not subject to psychological or social conditions; they form the foundation of existence and the measure of inner coherence (Gogacz, 1985).

The axiological core of the human being, conceived as a real structure of values inherent in being, is the source of existential endurance. In boundary situations, what protects the person is not emotional flexibility but *rootedness in the order of good* (Sobczak, 2009). It is precisely this consonance with the truth of being that constitutes the essence of resilience: a person preserves themselves not through adaptation but through fidelity to their own axiological meaning.

A philosophical understanding of resilience thus transcends the limitations of psychological models that view the human being merely as a reactive system. The realist approach emphasizes that the person is a being who endures through relations, the loss of which would entail the loss of the self. Resilience, therefore, is not something to be constructed but something to be *recognized and safeguarded*.

In this context, it is worth recalling the contemporary contribution of Zuzana Budayová et al. (2022), who point out that the permanence of the person—particularly in helping professions—has an *ethical and spiritual* character. Resilience does not result from adaptive techniques but from *spiritual rootedness in the relation to good and truth*. Her reflection

confirms that fidelity to values is not an abstract metaphysical category but a condition for maintaining the integrity of the human being acting in the world.

These conclusions are significant not only theoretically but also methodologically: they highlight the need to integrate research on resilience with axiological reflection, in order to avoid reducing the human being to the psychological dimension. Further studies should deepen the analysis of the relationship between the structure of values and the person's ability to maintain integrity within social and cultural relations.

References

- Budayová, Z., Svoboda, M., Kóša, M., & Tudose, C. (2022). Lifelong learning and development for social workers. *Journal of Education Culture and Society*, 13(2), 359–368. <https://doi.org/10.15503/jecs2022.2.359.368>
- Frankl, V. E. (1963). *Man's search for meaning*. New York: Washington Square Press.
- Gogacz, M. (1985). *Człowiek i jego relacje*. Warsaw: Akademia Teologii Katolickiej.
- Gogacz, M. (1998). *Wprowadzenie do etyki chronienia osób* (2nd ed.). Warsaw: Navo.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Seligman, M. E. P., & Peterson, C. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. New York: Oxford University Press.
- Sobczak, S. (2000). *Celowość wychowania*. Warsaw: Navo.
- Sobczak, S. (2009). *Aksjologia i teleologia pedagogiki resocjalizacyjnej*. Warsaw: Pedagogium.
- Zacharuk, T. T. (2008). *Wprowadzenie do edukacji inkluzyjnej*. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Zacharuk, T. T. (2010). Resocjalizacja w warunkach edukacji inkluzyjnej. *Resocjalizacja Polska*, 1, 221–229. https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/resocjalizacja-polska-polish-journal-of-social-rehabilitation/2010-tom-1/resocjalizacja_polska_polish_journal_of_social_rehabilitation-r2010-t1-s221-229.pdf

Sławomir Sobczak,

University of Siedlce, Institute of Pedagogy, Poland.

ORCID: 0000-0001-5215-0607

slawomir.sobczak@uws.edu.pl

Tamara Zacharuk

University of Siedlce, Institute of Pedagogy, Poland.

ORCID: 0000-0001-7306-5436

tamara.zacharuk@uws.edu.pl

VYKOŘIŠŤOVÁNÍ ČLOVĚKA JAKO GLOBÁLNÍ BEZPEČNOSTNÍ VÝZVA: SPECIFIKA PROJEVŮ V PODMÍNKÁCH OZBROJENÉHO KONFLIKTU

HUMAN EXPLOITATION AS A GLOBAL SECURITY CHALLENGE: FEATURES OF MANIFESTATION IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Oleksandr Sotula, Valeria Buchtojarova

Summary

This article examines human exploitation as a transnational organized crime phenomenon that acquires specific characteristics during armed conflicts. The authors analyze the criminal-legal nature of exploitation, emphasizing its organized structure, cross-border dimensions, and the requirement for international cooperation in combating such crimes. Particular attention is given to the issue of civilian population involvement in activities directly or indirectly aimed at achieving military objectives in the context of the full-scale war initiated by the Russian Federation against Ukraine. The study presents empirical data from the 2022 survey conducted by "La Strada - Ukraine" and the 2023 Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, identifying the most vulnerable categories including internally displaced persons, women with children, and individuals without documentation. The article proposes a practical definition of "use of a person in the context of armed conflict" as intentional involvement of civilians or other persons protected by international humanitarian law in performing combat, auxiliary, logistical, reconnaissance, or administrative tasks aimed at achieving military goals. The authors systematize forms of coercion and recruitment, including physical and psychological pressure, deception, exploitation of vulnerable status, and manipulation, based on the practice of the International Criminal Court and the European Court of Human Rights. The research substantiates the need to criminalize exploitative practices in armed conflicts and adapt approaches to their criminal-legal assessment in accordance with international humanitarian law standards.

Keywords: armed conflict, civilian population, coercion, exploitation, Geneva Conventions, human trafficking, international cooperation, international humanitarian law, internally displaced persons, organized crime, recruitment, Roman Statute, transnational crime, Ukraine, use of persons in armed conflict, vulnerable categories, war crimes

Úvod

Z hlediska trestněprávní povahy je vykořisťování člověka trestným činem, který ve značném počtu případů má organizovaný charakter a často je provázen trvalými formami trestné spolupráce. Často tyto činy zahrnují transnacionální prvek. To je dáno tím, že realizace vykořisťovatelského modelu chování vyžaduje pečlivou koordinaci činností mezi účastníky, kteří mohou patřit k různým strukturám organizovaných zločineckých skupin. Mezi tyto činnosti patří nábor, přesun obětí, organizace logistických a finančních toků, ale i zakrývání trestné činnosti, která často zahrnuje území několika států. Ve mnoha případech jsou osoby vystavené vykořisťování přesouvány přes státní hranice, což znamená zapojení více národních jurisdikcí. Tento transnacionální aspekt výrazně komplikuje proces odhalování, vyšetřování a kvalifikace těchto trestných činů. To vyžaduje aktivní mezinárodní spolupráci, harmonizaci

trestněprávních postupů a vytváření mechanismů vzájemného uznávání důkazů k zajištění efektivního trestního stíhání bez ohledu na hranice (Khrystiuk, 2023). Vykořisťování člověka jako globálně nebezpečný jev proto vyžaduje komplexní právní regulaci jak na národní, tak i na mezinárodní úrovni.

Současně globalizace a rozvoj digitálních technologií výrazně rozšířily možnosti zločineckých organizací ve vykořisťování člověka. Využívání sociálních sítí, internetu a nových komunikačních prostředků umožňuje rychle najít potenciální oběti, organizovat jejich přesuny a zajišťovat finanční transakce mezi různými státy. To komplikuje práci orgánů činných v trestním řízení, vyžaduje neustálé zdokonalování vyšetřovacích technik, vytváření společných mezinárodních databází a rychlou reakci na nové schémata trestné činnosti. Je také nutné zohlednit kulturní, ekonomické a politické rozdíly mezi státy, protože mohou ovlivnit efektivitu boje proti transnacionální kriminalitě.

Cílem článku je komplexní analýza vykořisťování člověka jako globální bezpečnostní výzvy s důrazem na specifické formy jejího projevu v podmínkách ozbrojeného konfliktu, zejména v kontextu rozsáhlé války Ruské federace proti Ukrajině. Studie je zaměřena na odůvodnění trestněprávní povahy vykořisťovatelských praktik spojených se zapojením civilního obyvatelstva do činností, které přímo či nepřímo směřují k dosažení vojenských cílů, s ohledem na normy mezinárodního humanitárního práva, zejména ženevské úmluvy a Římský statut Mezinárodního trestního soudu.

Text hlavního výzkumu

V podmínkách rozsáhlé války, kterou zahájila Ruská federace proti Ukrajině, nabývá zvláštní aktuálnosti problém zapojení civilního obyvatelstva do aktivit, které přímo i nepřímo směřují k dosažení vojenských cílů. To zahrnuje zapojení civilních osob do účasti na bojových akcích, zajištění okupačního režimu nebo plnění funkcí souvisejících s vojenskými potřebami. Podobná praxe má systémový charakter a je doprovázena četnými porušeními mezinárodního humanitárního práva, včetně Ženevských úmluv a jejich dodatkových protokolů. Tyto činy jsou rovněž součástí mezinárodní trestní odpovědnosti stanovené Římským statutem Mezinárodního trestního soudu.

Civilní obyvatelstvo se stává rukojmím situace způsobené válkou: mnoho lidí ztratilo bydlení, práci a přístup k základním službám, což zvyšuje jejich zranitelnost vůči různým formám vykořisťování, včetně vojenského. Zapojování občanů do aktivit souvisejících s bojovými akcemi či zajištěním okupačních režimů často probíhá prostřednictvím donucení, klamu nebo zneužití zranitelného postavení osob. Taková porušení mezinárodních standardů vytvářejí podmínky pro hluboké psychologické trauma a dlouhodobé negativní důsledky pro postižené a jejich rodiny.

Aktivitu zaměřené na využití člověka jako prostředku dosažení vojenských cílů nesou znaky vykořisťovatelského chování. Porušují zásady ochrany civilního obyvatelstva během ozbrojených konfliktů, neboť považují osobu nikoli za autonomní subjekt, ale za nástroj pro realizaci vojenských úkolů. To je neslučitelné se základními principy mezinárodního humanitárního práva a vyžaduje rozhodné reakce jak na národní, tak na mezinárodní úrovni. Taková praxe vede k masovým porušením lidských práv, změnám sociální struktury společnosti a poklesu důvěry ve státní instituce. Nedostatek odpovídající podpory a ochrany ze strany státu může postižené dále marginalizovat nebo vést k opětovnému zapojení do nebezpečných aktivit.

Proto má značný význam mezioborový přístup k řešení tohoto problému – zapojení právníků, sociálních pracovníků, lékařů a psychologů do překonání následků vykořisťování.

V roce 2022 realizovala organizace „La Strada – Ukrajina“ výzkum zaměřený na analýzu faktorů, které zvyšují rizika zapojení občanů do situací obchodování s lidmi a vykořisťování v kontextu rozsáhlé války. Průzkum zahrnul 103 respondentů, kteří kontaktovali Národní horkou linku pro domácí násilí, obchodování s lidmi a genderovou diskriminaci, stejně jako osoby, které samostatně vyplnily online dotazník. Výsledky ukázaly, že nejzranitelnější vůči riziku obchodování s lidmi jsou vnitřně vysídlené osoby, ženy s dětmi, lidé bez dokladů a ti, kdo plánují odjezd do zahraničí za účelem úkrytu či zaměstnání. Mezi hlavní rizikové faktory patřily nedostatečná informovanost o bezpečné migraci, neznalost cizích jazyků, omezený přístup k oficiálním ochranným postupům a právní pomoci, ale i psychologický stres a dezorientace (La Strada – Ukraine, 2025).

Důležitou oblastí zůstává zvyšování úrovně informační gramotnosti a dostupnosti poradenské pomoci pro osoby v rizikových situacích. Státní i nestátní organizace musí koordinovat své kroky, zajistit rychlou reakci a osvětové kampaně o ochraně lidských práv, bezpečné migraci i finanční, právní a psychologické podpoře obětí.

Výroční zpráva zmocněnce Nejvyšší rady Ukrajiny pro lidská práva za rok 2023 upozorňuje na výrazný nárůst počtu porušení lidských práv, zejména v oblasti obchodování s lidmi a vykořisťování způsobených ozbrojenou agresí Ruské federace. Zvláštní pozornost je věnována zranitelnosti vnitřně vysídlených osob, žen, dětí a osob na dočasně okupovaných územích vůči riziku obchodování s lidmi, včetně sexuálního a pracovního vykořisťování. Zpráva zdůrazňuje nutnost posílit opatření na identifikaci a ochranu obětí, jakož i zlepšit mechanismy meziresortní spolupráce pro efektivní boj s obchodováním s lidmi. Uvádí se, že realizace národní legislativy a mezinárodních závazků Ukrajiny je pro zajištění práv a svobod člověka ve válečných podmínkách zásadní (Verkhovna Rada of Ukraine Commissioner for Human Rights, 2024).

S rozvojem situace na Ukrajině je nezbytné do řešení problematiky vykořisťování lidí zapojit mezinárodní partnery, jako jsou OSN, OBSE, Mezinárodní organizace pro migraci. Implementace doporučení a zkušeností jiných zemí by měla přispět ke zvýšení efektivity a odolnosti systému ochrany lidských práv. Značný význam mají otázky integrace obětí do společnosti, poskytování kvalifikované lékařské a psychologické pomoci, podpora vzdělávacích i pracovních programů pro vytvoření příznivých podmínek reintegrace.

Ozbrojený konflikt vytváří podmínky nejen pro nezákonné obchodování se zbraněmi, municí či drogami, ale také pro protiprávní přesuny osob. Mezi nejzranitelnější skupiny, které se mohou stát oběťmi stínového trhu, patří vnitřně vysídlené osoby a nucení uprchlíci z oblastí aktivních bojů, stejně jako děti, které v důsledku války zůstaly bez rodičovské péče.

Jedním z faktorů, který přispívá ke zvýšení počtu případů vykořisťování, je nedostatečná pozornost sociálních služeb potřebám nucených migrantů a osob, které přišly o rodinu. Nedostatek dohledu, obtížnost adaptace a omezený přístup k sociálním programům způsobují, že tyto skupiny se stávají snadnou kořistí zločinců. Zavedení meziresortních ochranných mechanismů, zlepšení evidence přesunutých osob a využití digitálních technologií ke sledování situace může pomoci předcházet novým případům vykořisťování a obchodování s lidmi.

V těchto podmínkách nabývá vykořisťování lidí systémového charakteru, jehož nejrozšířenější formou je obchodování s lidmi za účelem dalšího využití ve vojenských formacích. Tento trestný jev se realizuje prostřednictvím mechanismů, jako je nábor, přesun, předávání, ukrývání nebo získávání osob, převážně mužů v branném věku, za účelem jejich využití v ozbrojených uskupeních. V těchto situacích se lidé stávají nástrojem plnění válečných cílů, přičemž dochází k omezení jejich svobody, ponižování důstojnosti, nucené mobilizaci i pracovní nebo vojenské podřízenosti. Takové činy jsou hrubým porušením norem mezinárodního humanitárního práva, zejména pravidel ochrany civilního obyvatelstva a osob, které se neúčastní bojových akcí (Khrystiuk, 2023).

Zároveň se problém mobilizace a využití lidí v ozbrojených uskupeních týká také otázky reintegrace po skončení bojových akcí. Mnoho bývalých bojovníků potřebuje komplexní lékařskou, psychologickou a sociální pomoc, aby se mohli vrátit do civilního života. Stát by měl zajistit rehabilitaci, podporu při získávání pracovních dovedností a zaměstnání, vytvoření specializovaných center na podporu návratu do společnosti a také ochranné mechanismy zabránění opětovnému vykořisťování nebo zapojení do trestné činnosti.

Zvláštní pozornost si zaslouží situace, kdy jsou podobná porušení páchána proti osobám se statusem kombatanů, tedy příslušníkům ozbrojených sil zneprátelené strany, ale jsou zapojováni do plnění úkolů zakázanými metodami podle mezinárodních norem. Tyto činy by měly být kvalifikovány jako porušení zákonů a obyčejů války podle § 438 trestního zákoníku Ukrajiny a s přihlédnutím k ustanovením Ženevských úmluv z roku 1949 a jejich dodatkových protokolů. Takové rozlišení nejen napomáhá určit odpovědnost podle statutu oběti, ale zajišťuje také právní jistotu při klasifikaci vykořisťovacími praktikami v rámci ozbrojeného konfliktu. Kromě combatantů existují také specifické skupiny osob, například váleční zajatci či civilisté v oblasti konfliktu, kteří se mohou stát oběťmi zakázaných metod zapojení do činností souvisejících s podporou bojových operací. Podobné praktiky jsou často spojeny s hromadným porušováním lidských práv – mučením, nucenou prací nebo používáním nezletilých v ozbrojených jednotkách. Prohloubení analýzy umožňuje odhalit mechanismy těchto činů, stanovit jejich dopady na psychický stav obětí a vytvořit doporučení pro rehabilitaci postižených po skončení bojů.

Pojmy týkající se „využívání osob v ozbrojených konfliktech“ se v ukrajinském trestním právu používají pouze částečně. Přesto však mají zásadní význam pro identifikaci a trestněprávní posouzení vykořisťovatelských praktik, které podléhají trestnímu stíhání.

Důležitým úkolem právní komunity je harmonizace vnitrostátního práva s mezinárodními standardy, které nabízí Ženevské úmluvy, Haagské deklarace a jiné mezinárodní smlouvy. Systematizace pojmů umožňuje vyhnout se dvojímu výkladu, zajišťuje jasnost a efektivitu aplikace norem trestního práva a také poskytuje záruku ochrany obětem i možnost postavit pachatele před mezinárodní soudy.

S ohledem na výše uvedené je navržena tato praktická definice využití osoby v kontextu ozbrojeného konfliktu: jde o úmyslné zapojení civilní osoby nebo jiné osoby chráněné normami mezinárodního humanitárního práva do plnění činností nebo úkolů, které mohou mít bojový, podpůrný, logistický, zpravodajský, informačně-psychologický, administrativní či jiný charakter. Tyto aktivity směřují k dosažení vojenských cílů, narušení ústavního pořádku, svrchovanosti či územní celistvosti státu a jsou spojeny s omezením svobody, donucením, využitím zranitelného postavení či dalšími zásahy do práv a svobod člověka.

Detailní vymezení této definice umožňuje odborníkům nejen teoreticky pochopit hranice použitelnosti trestněprávních norem, ale také připravit praktická doporučení pro operativní reakci na případy porušení. Je důležité vzít v úvahu, že definice by měla zohlednit všechny možné formy zapojení – od přímého násilí až po informační manipulace, od ekonomického tlaku až po administrativní ovlivňování. Správná identifikace těchto činů napomáhá vytvářet efektivní modely pomoci obětem a tvoří základ pro změnu společenského názoru na nepřijatelnost vykořisťování bez ohledu na oblast jeho výskytu.

Pojem „zapojení“ v tomto kontextu znamená aktivní činnosti zaměřené na to, aby byla jiná osoba donucena nebo vtažena do účasti na určité aktivitě bez ohledu na její vůli či přání. „Zapojit“ tak znamená iniciovat účast osoby nebo ji vtáhnout do procesů, které mohou zahrnovat i plnění úkolů se vztahujících k vojenským potřebám či podpoře ozbrojeného konfliktu.

Je také důležité se zaměřit na psychologické metody vtahování lidí do nebezpečné činnosti: například prostřednictvím vytváření atmosféry strachu, sociální izolace, využití dezinformací nebo propagandy. Někdy si oběti ani neuvědomují skutečný smysl své účasti a dostávají se do situací, které je zbavují možnosti volby. Proto je klíčové rozvíjet preventivní činnost – vzdělávací, informační a poradní aktivity – směřující ke snižování zranitelnosti společnosti.

Takové zapojení může být realizováno různými způsoby, například donucením (fyzickým či psychickým tlakem), klamem (zkreslení skutečného cíle jednání), využitím zranitelného postavení (například chudoby, ohrožení života, deportace), propagandou či manipulací (zejména ve vztahu k nezletilým), příkazy či rozkazy a také nábořem (pod záminkou „pomoci“ či jiných výhod).

Nejvíce nebezpečné jsou ty případy, kdy se k donucení či manipulaci přidávají struktury organizované kriminality nebo je využíván podvodný nábor prostřednictvím běžných agentur práce či pseudohumanitárních organizací. Tyto scénáře ztěžují odhalení a kvalifikaci trestných činů, snižují účinnost ochrany práv obětí a vedou k dlouhodobému psychickému stresu a sociální dezintegraci. K boji proti těmto jevům je třeba státní i mezinárodní koordinace s širokým zapojením občanské společnosti.

Příklady donucení podle praxe Mezinárodního trestního soudu a Evropského soudu pro lidská práva zahrnují: strach z násilí, zadržení, psychického tlaku nebo zneužití moci; zastrašování, vydírání a další formy nátlaku založené na strachu či zoufalství; zákonné nebo nezákonné zadržení; pravidelné násilí na zadržených včetně sexuálního násilí; únos a zadržování obětí; psychické násilí; přísliby obětem například v oblasti zaměstnání, vzdělání nebo pomoci rodině, stejně jako přísliby milosti.

Analýza rozhodnutí mezinárodních soudních orgánů svědčí o extrémní rozmanitosti praktik donucení – od přímého fyzického působení až po instrumentalizaci osobních či rodinných okolností obětí. Často se oběti ocitají v situacích totální paralýzy odporu – jak kvůli psychickému traumatu, tak i absenci podpory, strachu o blízké nebo ztrátě sociálního statusu. Studie těchto případů přispívá ke zlepšení programů pomoci, budování modelů psychické rehabilitace a advokátní práce pro účinný boj s těmito zločiny.

Tato definice úmyslného zapojení civilní osoby či jiné osoby směřuje ke kriminalizaci forem činností, které mají znaky násilného zasahování do fungování státního zřízení. Současně však zcela nepokrývá specifika exploatačního chování charakteristického pro ozbrojené

konflikty. To znamená, že v oblasti trestního práva je třeba doplňovat platnou legislativu normami, které zohledňují hybridní, nepřímé nebo psychologické formy zapojení do trestné činnosti. Významnou výzvou je rozlišení mechanismů organizovaného zapojování pro účely vykořisťování v době míru i války: v krizových situacích se spektrum donucovacích praktik může rychle rozšířit, zasáhnout nové sociální skupiny a stát se velmi obtížným pro včasnou reakci. Proto by komplexní hodnocení, mezioborové expertizy a implementace mezinárodních standardů měly být prioritou pro stát. Navrhovaná definice úmyslného zapojení jako formy exploatace člověka tak představuje základ pro identifikaci a následné právní stíhání činů zaměřených na využívání osob v ozbrojených konfliktech a také umožňuje přizpůsobit přístup ke kriminálněprávnímu hodnocení těchto praktik.

Důležité je rovněž zvyšování kvalifikace odborníků, příprava vzdělávacích programů pro vyšetřovatele, prokurátory a soudce, stejně jako posílení spolupráce s mezinárodními experty na integraci moderních vyšetřovacích metod. Výzkum ukazuje, že systematický přístup k tvorbě právních norem zajišťuje větší flexibilitu a účinnost v boji s transnacionální kriminalitou, zvyšuje šance na rehabilitaci obětí a posiluje prevenci nových případů vykořisťování v době současných společenských výzev.

Závěr

V závěru je třeba konstatovat, že problém vykořisťování člověka v kontextu ozbrojených konfliktů přesahuje rámec čistě trestněprávních mechanismů boje. Vyžaduje komplexní přístup, v jehož rámci se spojují úsilí právníků, sociálních pracovníků, lékařů, psychologů, mezinárodních expertů i organizací občanské společnosti. Jen tak lze dosáhnout efektivní a systémové prevence tohoto jevu, organizovat podporu obětem a zajistit skutečné změny v legislativě i v právní praxi. Zvláštní pozornost je třeba věnovat preventivním opatřením – zvyšování povědomí, informačním kampaním, zajišťování přístupu k právní pomoci a integraci obětí po jejich návratu z oblastí konfliktu.

Současně je třeba zdůraznit, že překonání výzev spojených s vykořisťováním lidí a zneužíváním ozbrojených konfliktů je úkolem nejen jednotlivých států, ale i celého mezinárodního společenství. Sjednocení přístupů, vytváření společných databází, výměna osvědčených postupů a tvorba mezinárodních standardů ochrany práv obětí musí být strategickou prioritou OSN, EU, regionálních bloků i národních vlád. Další výzkum by se měl věnovat hlubšímu studiu konkrétních mechanismů exploitation, zdokonalování kriminálněprávních nástrojů, standardizaci terminologie v právních předpisech a rozvoji systémů fyzické i psychické rehabilitace obětí trestných činů.

Seznam použité literatury

Khrystiuk, V. V. (2023). Vykorystannia osoby u zbroinykh konfliktakh yak ryznovyd ekspluatatsii liudyny [Use of person in armed conflicts as a type of human exploitation]. In *Kryminalna yustytsiya v umovakh viiskovoi ahresii ta hlobal'nykh vyklykiv XXI stolittia: materials of XI Ukrainian national scientific conference of students and postgraduates* (Kharkiv, May 24, 2023) (pp. 55–57). Kharkiv: Pravo. (Original work published in Ukrainian).

La Strada – Ukraine. (2025, March 3). *Rezultaty opytuvannia shchodo vyjavlennia ryzykiv potraplennia do sytuatsii torhivli liudmy, trudovoi chy seksual'noi ekspluatatsii ta nasyt'stva pid*

chas viiny v Ukraini [Results of the survey on the detection of risks of human trafficking, labor or sexual exploitation, and violence during the war in Ukraine]. Retrieved from <https://la-strada.org.ua/download/rezultaty-opytuvannya-shhodo-vyyavlennya-ryzykiv-potraplyannya-do-sytuatsiyi-torgivli-lyudmy>.

Verkhovna Rada of Ukraine Commissioner for Human Rights. (2024). *Shchorichna dopovid pro stan dodershennia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini za 2023 rik* [Annual report on the state of compliance with the rights and freedoms of man and citizen in Ukraine for 2023]. Kyiv. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>.

Khrystiuk, V. V. (2023). Vykorystannia osoby v umovakh zbroinoho konfliktu yak ryznovyd ekspluatatsii liudyny: pytannia kvalifikatsii [Use of a person in armed conflict as a type of human exploitation: issues of qualification]. *Pravo i bezpeka*, 9, 357–363. Retrieved from http://lsej.org.ua/9_2023/title.pdf.

Oleksandr Sotula,
doktor hab.,
Vyšší škola společenských a bezpečnostních věd, Lodž, Polsko,
tel.: +48502856742
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4633-4500>
sotula64@gmail.com

Valeria Buchtojarova
Ph.D.
Chersonská oblastní prokuratura,
Cherson, Ukrajina,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-5097>
lerakhristiuk@gmail.com

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS IN STRATEGIES OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Włodzimierz Strelcow, Oleksii Horobei

Summary

The articles investigates how accurately AI tools can reproduce human preferences in the context of selecting foreign business partners. A comparative analysis was conducted between human survey results and AI-generated responses to evaluate the potential of AI tools in practical business decision-making. The findings show that AI tools, especially ChatGPT-4o and Gemini Advanced, can closely reflect human decision patterns in most cases. This suggests that AI systems can be a valuable support tool for SMEs looking to develop their export strategies. The thesis concludes with recommendations for SMEs on what are potential benefits of AI integration, how this could help save costs and how to effectively and safely integrate AI tools into their internationalization efforts.

Keywords: artificial intelligence systems, economic security, small and medium enterprises, digital transformation, regulatory barriers

Introduction

The development of AI application topic reflects the evolution of technology landscape itself. In the early 2000s, participants were concerned with the theory behind the AI capability of assisting in revolutionizing different sectors, automating work as well as replacing humans in jobs. Back then AI technologies needed funding, high computing power (not available for individuals) and quite sophisticated knowledge and skills. Considering state of computerization in SMEs in 2000s in USA, when 80% of small enterprises were using Internet only to communicate (via e-mail) and search business information while only 36% of small firms established web sites for promoting their business (Grandón, Pearson, 2004) this was nearly impossible to incorporate AI into SMEs activities.

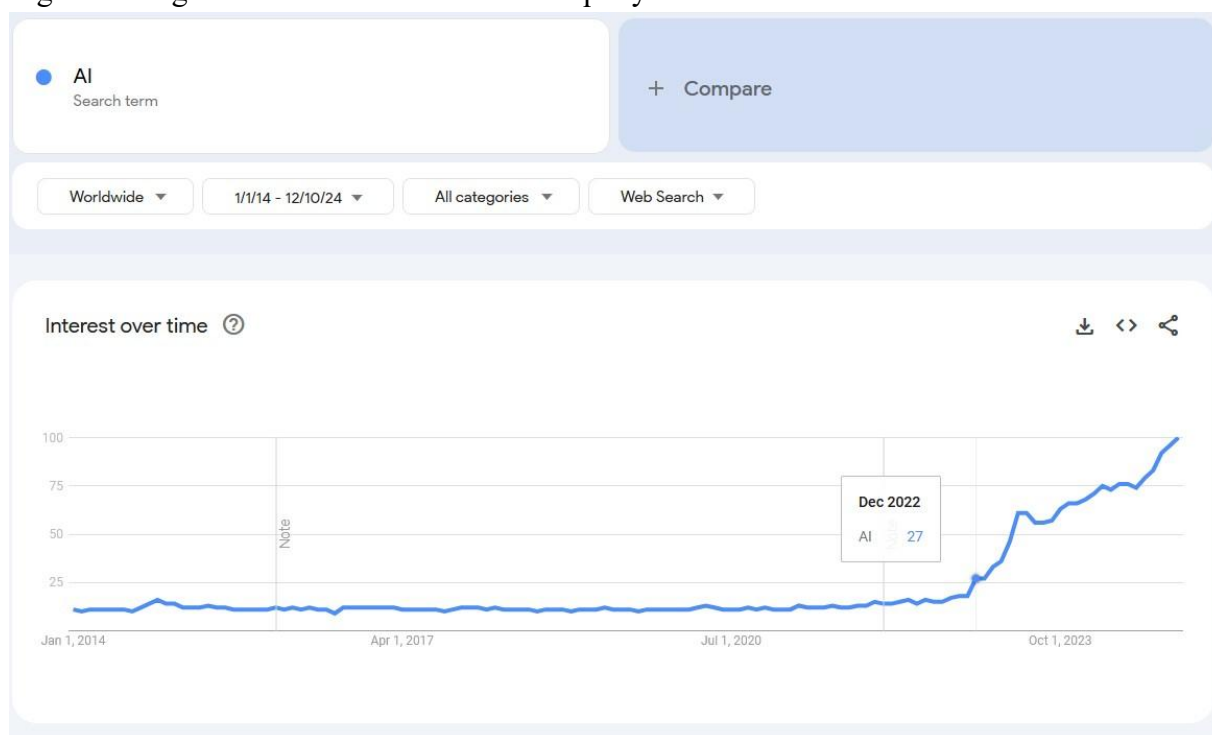
The first-generation AI technology was of a very narrow scope as it was meant to address specified tasks. These systems are also known as “artificial narrow intelligence” (ANI). Great example of early AI systems of narrow knowledge are computer vision systems, that uses machine learning and neural networks to teach computers to extract meaningful information from images, videos and other visual inputs - and to make recommendations or take actions when they see defects or issues. Such systems used in road traffic cameras do detect and identify cars to provide safer environment for drivers and passengers. More advanced systems capable of identifying person by face or even posture or walk (Han, Bhanu, 2006).

In the mid-2010s to the late 2010s, the emergence of new inexpensive computer power, high-speed internet access and open-source machine learning libraries was progressively changing the narrative around AI accessibility and shifting focus towards enabling smaller enterprises or individuals to access AI technology, increasing the affordable AI quest focus. More recently, most particularly in early 2020s, people were talking more about best implementation practices, case studies, and sector-specific recommendations on how to use AI in SMEs, and this included both the technical as well as the managerial aspects. Nowadays the topic has matured to the point where speech covers not only the issues of whether the changing organization has the technological tools, but also examines organizational readiness, skill gaps,

ethical considerations, and the broader socio-economic impact of AI-driven change within the SME landscape (Schwäke, Peters, Kanbach, Kraus, Jones, 2024).

An important event that made possible not only a theoretical discussion of the role of AI in SME activities, but also real practical application - and, accordingly, a discussion of best practices for using AI - was the release of Artificial General Intelligence (AGI) systems and generative artificial intelligence systems with a human-like interface. According to Google Trends search statistics, interest in the search query “AI” over span of about 10 years from January 2014 to November 2022 was practically unchanged and at a low level (10%-18% of the interest in the same query in December 2024). But it began to grow rapidly immediately after the first release of ChatGPT by OpenAI on November 30, 2022, and has not yet reached its peak. Other IT companies responded to the release of this product, for example, Google with the release of Gemini (formerly Google Bard) in March 2023, which only strengthened the growth of interest in the search query “AI”.

Fig. 1 – Google Trends data on “AI” search query

Key factors that can explain this trend:

A wide range of tasks are covered by these systems. It is possible to perform both creative tasks (such as generating images, music, writing texts) and technical tasks - calculations, drawings, writing program code etc., making such systems useful and interesting to the widest possible range of users, both among individuals and among corporate ones.

Human-like interface. The user can formulate tasks for the system in the form of a conversation, both by text and voice input, which significantly lowers the threshold for using the systems. They have become available not only to IT specialists of the relevant profile, but also to users whose activities are not related to IT at all. Accessibility. The main products available on the market offer free access to the basic versions, as well as subscription access to more advanced models, while the subscription price is affordable (starting from \$10 for Gemini One AI Premium and \$20 for ChatGPT Plus) which makes it possible for both individuals or small

businesses to experiment with using systems to solve their tasks without significant investments and with the ability to terminate the subscription.

Types of AI systems by applied usage

AI systems come in many forms, each suited to different practical uses.

Table 1 – classification of AI systems (based on OECD FRAMEWORK FOR THE CLASSIFICATION OF AI SYSTEMS, 2022)

Category	Subcategory
Decision Support and Predictive Analytics Systems	Predictive Maintenance Tools
	Financial Risk Assessment Models
	Forecasting and Demand Planning Tools
Recommendation and Personalization Engines	Content Recommendation Systems (e.g., for streaming platforms)
	Product Recommenders (e-commerce)
Conversational Agents and Virtual Assistants	Chatbots
	Virtual Personal Assistants (e.g., Siri, Alexa)
Natural Language Processing (NLP) and Language Understanding Systems	Language Translators
	Text Analysis and Sentiment Detection Tools
	Voice-to-Text and Speech Recognition Systems
Computer Vision Systems	Image and Video Recognition
	Autonomous Vehicle Perception Systems
	Medical Imaging Analysis
Robotic and Autonomous Systems	Industrial Robotics and Automation
	Autonomous Delivery Drones and Warehouse Robots
	Warfare Robots and Drones
Intelligent Process Automation and RPA (Robotic Process Automat.)	Back-Office Automation
	Workflow Management Systems
Expert and Advisory Systems	Diagnostics and Troubleshooting Systems
	Legal and Financial Advisory Tools
Creative AI and Generative Models	Content Generation (e.g., text, art, music)
	Design and Prototyping Tools

These categories often overlap in implementations of real systems because to be fully functional products they must combine multiple functionalities. For example, Warfare Robots and Drones could have computer vision functionality to be able to work autonomously under electronic warfare conditions, when they don't have access to command center and should find targets automatically offline.

Legal background of AI usage

AI tools not only open new opportunities for creators and entrepreneurs, but also create new risks. They can facilitate the work of fraudsters, for example, by generating deep fake videos that can later be used for blackmail. Artificially generated content, combined with the use of networks of comment bots, can be used for propaganda and promote narratives that are beneficial to the organizers. There are risks of copyright infringement, plagiarism, etc. There is also an ethical issue, for example, if a driverless car gets into circumstances in which it is impossible to prevent an accident, whose life and health should the system prioritize - the passengers of this car or the pedestrians involved in the accident? Who should be responsible for the decisions made by autonomous systems?

The rapid development of AI is constantly increasing the number of such issues, which requires a prompt response from legislators at both the national and international levels. Such steps are being taken by regulators or have been proactively taken in the past. For example, the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) governs how personal data can be collected, processed, and used – even by AI-driven applications. The GDPR also addresses issues of equality and non-discrimination, so AI system developers should take this into account to prevent any discriminatory outcomes from automated systems (such as those that process job candidate data).

In the US, Equal Employment Opportunity Commission (EEOC) have issued guidance on AI use in recruitment; the Federal Trade Commission (FTC) has warned that unfair or deceptive AI practices may violate existing consumer protection laws. The proposed EU Artificial Intelligence Act also categorizes certain AI uses - like credit scoring and employment screening - as high-risk and subjects them to stricter obligations for transparency, human oversight, and bias mitigation.

As AI systems power consumer products – from smart devices to autonomous vehicles – these technologies fall under existing product safety and liability frameworks. For example, the EU's Product Liability Directive and proposed updates aim to hold manufacturers liable for damages caused by defective AI-enabled products. In the US, case law on product liability, negligence, and warranties may apply to AI products, although the lack of AI-specific provisions leaves some legal questions open.

The following Emerging AI-Specific Legislation and International Principles can also be highlighted:

European Union AI Act - The European Parliament and the Council are negotiating a regulation specifically targeting artificial intelligence. Considering how fast AI is evolving, they develop future-proof regulations, which could adapt to technological changes. Regulatory framework classifies AI-systems using risk-based approach with defined 4 levels of risk: unacceptable risk, high risk, limited risk and minimal risk. The higher the risk level – the more regulations are applied to AI products. If the risk is none or minimal – this product could be used freely (*Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024*).

On October 2022, White House Office of Science and Technology published Blueprint for an AI Bill of Rights. This document is non-binding. The document emphasizes five principles which should be applied to any automated (including AI) systems. The principles are:

- You should be protected from unsafe or ineffective systems.
- You should not face discrimination by algorithms and systems should be used and designed in an equitable way.
- You should be protected from abusive data practices via built-in protections and you should have agency over how data about you is used.
- You should know that an automated system is being used and understand how and why it contributes to outcomes that impact you.
- You should be able to opt out, where appropriate, and have access to a person who can quickly consider and remedy problems you encounter.

Document explains in depth each principle and how these principles could be applied in practice (*Blueprint for an AI Bill of Rights, 2024*).

OECD AI Principles – one more non-binding document, initially released in 2019 and updated in 2024, acknowledging opportunities and treats AI could bring to humanity and focusing on AI-specific policy issues. The document contains five principles and five recommendations.

Principles are:

- Inclusive growth, sustainable development and well-being
- Respect for the rule of law, human rights and democratic values, including fairness and privacy
- Transparency and explainability
- Robustness, security and safety
- Accountability
- Recommendations are:
- Investing in AI research and development
- Fostering an inclusive AI-enabling ecosystem
- Shaping an enabling interoperable governance and policy environment for AI
- Building human capacity and preparing for labor market transformation
- International co-operation for trustworthy AI
- In this document OECD emphasizes human rights, fairness, transparency, robustness, security, and accountability, influencing policy discussions worldwide (OECD, 2024).

UNESCO Recommendation on the Ethics of AI – is a framework released in 2021 and adopted by UNESCO member states to make sure that AI respects human rights and fundamental freedoms. Same as previously mentioned documents, UNESCO Recommendation on the Ethics of AI recognize positive and negative sides of AI that could have impact on human lives, economy and nature. The idea of this document is to encourage member states to create policies that will force AI to help people, and not harm them. Systems should not discriminate, and their use should be transparent so that everyone can check how, in what way and for what purpose their data is used (*Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, 2022*).

In conclusion, we can say that now AI systems are mainly regulated by existing legal acts that are common to all IT systems. As for AI-specific rules, now they mainly exist in the form of recommendations and guidelines. National governments and international institutions are actively working to clearly legalize the activities of AI systems. Users of AI systems, individuals and businesses, must actively monitor legal background to stay comply with latest laws and policies.

Defining export strategy using AI

Export strategy is a plan that determines how a company will enter and develop in international markets. The plan should identify which regions or countries are promising for export, which target consumers, who are the key competitors in the markets, and how to adapt the product for export.

Building an export strategy requires processing and organizing a large amount of data. The company's management must analyze and accordingly reflect in the strategy both the internal environment, develop competitive advantages, and compare itself with other market players, consider the characteristics of export markets, economic and political background, legal background, product localization taking into account regional characteristics, etc. For the company's maximum competitiveness in the market, its export strategy must be adaptive, must be cyclically reviewed to consider the latest changes in input parameters, and be changed preventively if any changes in the environment have not yet occurred, but are predicted.

Given the classification of AI systems, their functionality and cost of use, it can be assumed that it makes sense for companies to consider AI systems, especially general models (AGI) as candidates for performing tasks related to building an export strategy using AI. For large companies, this can reduce the costs of relevant specialists who perform these tasks using traditional methods. For small and medium-sized enterprises, which may not have access to or the budget for highly qualified specialists in all matters related to building an export strategy, this is a window of opportunity to become capable of performing these tasks, even without a full staff of relevant personnel.

By analyzing the export strategy by component, it is possible to specifically determine how AI can be applied to solve each task.

Components of an export strategy:

- Market Research
- Customer Profiling
- Demand and Price Modeling
- Regulatory and Political Risk Tracking
- Supply Chain Configuration
- Dynamic Competitive Benchmarking
- Iterative Strategic Refinement
- Now, for each component, we will determine the potential for using AI.

Market Research – using AGIs that have access to search engines at the early stages of developing an export strategy allows you to collect and compare data on macroeconomic indicators, trade trends, and determine potential demand. Of course, management can also search for this information on their own using the same search engines. But in this case, they will have to atomize this task to a greater extent, create specific search queries, and integrate this data on their own. Using AI will allow management to formulate the task more broadly, and AI can integrate the information collected from various sources into a convenient format, such as tables or graphs.

Customer profiling – it is possible to process input data such as user reviews on marketplaces, social networks, and other online platforms and create composite images of user

groups and determine relevant topics for them. This will allow you to communicate more effectively with consumers, taking into account their cultural characteristics and feelings.

Demand and Price Modeling – in this task, it is possible to apply AI to interpret the results collected from specialized systems that build quantitative forecasts, as well as to suggest factors that may affect demand according to the modeling results.

Regulatory and Political Risk Tracking – with the help of AGI, it is possible to monitor news, policy documents, expert comments on political and economic topics, and highlight the main changes that may affect the company's export activities.

Supply Chain Configuration – AGI tools can summarize the available delivery routes and their costs, as well as existing trade and customs regulations, which can be used to reduce delivery time, as well as the cost of delivery and the final product after customs clearance. It is also possible to create templates for communication with logistics partners, which will improve coordination.

Dynamic Competitive Benchmarking – information about competitors' activities can be used as input data, and AI will summarize them, for example, in the format of a SWOT analysis, highlighting the strengths and weaknesses of competitors, their recent strategic steps, and offer answers.

Iterative Strategic Refinement – if a company is already using AI to perform tasks related to developing an export strategy, then managers can continue the “dialogue” with AI, entering the company's results for previous quarters, customer feedback, and competitor results. After processing all this data, AI can generate recommendations for updating the strategy.

The spectrum of tasks of SME to be covered with AI products

In addition to forming an export strategy, AI can be used for many other tasks, which may be especially relevant for micro-enterprises, where employees may be forced to combine several roles. Such a combination can negatively affect the productivity and emotional state of a person (for example, the owner of a micro-enterprise), but the current size of the company, its budget, as well as the costs of hiring and maintaining additional employees are not compatible - the company simply cannot afford to increase the staff.

AI can find its application in most industries, opening up opportunities for small and medium-sized enterprises to experiment, generate new ideas, conduct market research, process feedback, etc. But it is worth noting that the use of these tools is more effective with the appropriate qualifications of the employee. This is not a significant problem in IT startups, where employees usually have the appropriate education. But there are sectors where the level of digitalization is much lower, and there are employees who are not confident PC users. Therefore, companies that want to actively use AI should budget for employee training costs to truly use AI effectively (OECD, 2021).

Speaking of specific examples of tasks that can be performed with the help of AI in small and medium-sized enterprises, the following can be distinguished:

Strategic Management. Starting with older ANI systems, AI has often been viewed only in the context of performing repetitive, routine tasks, or those related to processing large amounts of data. But the spread of AGI allows AI to be used for strategic applications as well. Such systems can simulate various scenarios from market entry, risk assessment, product development, and resource utilization.

Customer Service Automation. SMEs can integrate AI-chatbots or even AI-voice bots into their routines to process orders, complaints and customer comments. These systems can work 24/7, which is convenient for working in a wide range of time zones while challenging for SMEs with limited budget. Thus, it is possible to maintain a high level of customer engagement and satisfaction, even if they contact the company outside of working hours. One of the strengths of small and medium-sized enterprises (compared to large ones), often highlighted by SMEs themselves - is a more individual approach to customers, which is appreciated by many of them. In order not to lose this advantage, SMEs can use AI chatbots hybridlike - taking on the initial quick contact with the client, but individual, specific issues are then considered by the company's staff.

SMM. To increase their presence on social networks, SMEs can use tools that generate, or help generate, content. For example, for a product advertising video, subtitles can be generated. This significantly increases viewer engagement and increases the audience. Firstly, about 85% of users watch videos on social networks without sound. Secondly, there are studies that show that users who watch videos with subtitles better understand them by 16.8% compared to those who watched videos without subtitles (Li, 2024). In addition, this makes it possible to translate videos into different languages, expanding the audience. Modern tools such as "Captions" using AI technologies can not only generate subtitle text and translate it into different languages, but also generate voiceovers in different languages, while preserving the voice and intonation from the original video. There are also tools that help adapt videos to different platforms. For example, a detailed product review that a company has published on YouTube can be automatically cut into short videos for publication on TikTok, which will attract an additional audience and can have a positive impact on brand promotion.

Market and Competitive Analysis. In this context, AI can be used to aggregate and analyze data related to competitors' product prices, new product launches and advertising campaigns. Timely actions in the competitive landscape can create a competitive advantage for the company.

Customer Engagement and Personalized Marketing. AI tools allow entrepreneurs to generate individual marketing campaigns for each customer, offering them products, promotional offers, etc. based on their personal profile, purchase history, and not just belonging to a certain broader audience (for example, age and gender) as is more typical for traditional marketing.

Product design and development. AI can be used to assist in the design and development process of a product. This can include writing software code, generating visual elements of the product, and engineering calculations. AGI systems can be particularly helpful here, filling in the gaps in the technical knowledge of the user, who has a high-level vision of the product and its use by future users. Early identification of such gaps allows the product to be developed faster, with fewer failed experimental samples, directing the efforts of developers in the right direction.

Predictive Analytics for Product Development. Using data on existing demand for products, reviews, and customer sentiment, AI can generate recommendations for developing new versions of the product that will meet market realities and customer desires.

Risk Management. Unlike large enterprises, with whole departments working on risk management, developing SOPs, small and medium-sized enterprises often lack an organized

response to the risks and challenges they face. They don't have proper action plans for every other possible emergency case. The reason for this is the insufficient amount of data and experience, which can cause serious harm to SMEs.

Conclusion

The use of AI tools can help develop algorithms for actions in case of various emergency scenarios. Here, hybrid use is appropriate - AI generates ideas for various "what-if" scenarios, their probability and draft action plans for them, and management must review these plans and adjust them accordingly to the specifics of the company and the external environment. This approach makes SMEs more prepared for shocks - they will already have a budget for eliminating problems and an action plan, which will save them time (and therefore costs) at a critical moment.

Human Resources and Talent Management. In this case, AI can be used to automatically analyze candidate CVs, based not only on the presence of specific keywords in the text, but also on a deeper understanding of the candidate's profile. As a result, unmatching candidates can be filtered out, rejection letters can be automatically sent, and promising candidates can be invited to the next stage of interviews with the involvement of personnel. This will save management time on routine resume reviews, focusing on later, specific stages of hiring. It also frees up more time to work with existing personnel, increase motivation, engagement, improve the image of employees, and encourage them to continue working.

Literature

- E. Grandón, J. Pearson (2004), *Electronic commerce adoption: An empirical study of small and medium US businesses*. Information & Management. 2004. <http://dx.doi.org/10.1016/j.im.2003.12.010>, pp. 197-198.
- J. Han, B. Bhanu (2006), "Individual Recognition Using Gait Energy Image". IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence. 2006. <http://dx.doi.org/10.1109/TPAMI.2006.38> p. 322
- J. Li (2024), Social Media Engagement: Can Video Captions Increase User Engagement? 2024, https://doi.org/10.2991/978-94-6463-246-0_12 p. 106
- J. Schwäke, A. Peters, D. Kanbach, S. Kraus, P. Jones (2024), *The new normal: Artificial Intelligence in SMEs - The Current State of Research*. Journal of Small Business Management. 2024. <https://doi.org/10.1080/00472778.2024.2379999> (accessed: 10 December 2024)
- OECD (2021), The Digital Transformation of SMEs, OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en>. p.p. 201-213 (Accessed 15 October 2025)
- OECD (2022). *FRAMEWORK FOR THE CLASSIFICATION OF AI SYSTEMS* OECD DIGITAL ECONOMY PAPERS February 2022 No. 323, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/02/oecd-framework-for-the-classification-of-ai-systems_336a8b57/cb6d9eca-en.pdf (Accessed 11 October 2025)
- OECD (2024), *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*, 2024, OECD/LEGAL/0449, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449> (Accessed 10 October 2025)

Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence, UNESCO, Published in 2022 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7, place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137> (Accessed 11 December 2024)

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance) <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (Accessed: 11 December 2024)

*Włodzimierz Strelcow,
dr hab.
Wyższa Szkoła Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa
ul. Tuwima 22/26, piętro 5 (budynek "PROMETEON") 90-002 Łódź
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6647-8678>
student@wsnsb.edu.pl*

*Oleksii Horobei
mgr., QA Engineer
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1548-5749>*

BEZPIECZNY SZPITAL – SKUTECZNE ZARZĄDZANIE JAKO ODPOWIEDZIALNE PRZYWÓDZTWO W ZASTOSOWANIU NOWOCZESNYCH ROZWIĄZAŃ

A SAFE HOSPITAL – EFFECTIVE MANAGEMENT AS RESPONSIBLE LEADERSHIP THROUGH THE IMPLEMENTATION OF MODERN SOLUTIONS

Adam Styczeń, Adam Panuś, Zuzana Budayová

Summary

Patient and staff safety in hospitals is one of the key challenges of the modern healthcare system. This article analyzes the role of effective hospital management as a form of responsible leadership that integrates modern technological and organizational solutions to improve the quality of medical care. It discusses the importance of digitizing hospital processes, patient safety monitoring systems, automation of medical logistics, and crisis management procedures. Particular emphasis is placed on practical aspects of managerial leadership, such as decision-making under risk, motivating staff, and fostering a culture of safety. The article draws on examples of modern technology implementations in district hospitals, concluding that effective leadership and innovative management are essential for ensuring safety in healthcare facilities.

Key words: Safe hospital, hospital management, responsible leadership, modern technologies, patient safety, health care digitalization, crisis management, quality of medical service

Úvod

Bezpieczeństwo pacjentów oraz personelu medycznego jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnej ochrony zdrowia. Zmieniające się wymagania regulacyjne, rosnące oczekiwania społeczne, a także postęp technologiczny sprawiają, że szpitale muszą funkcjonować w środowisku o wysokiej złożoności organizacyjnej. W takich warunkach skuteczne zarządzanie placówką wymaga odpowiedzialnego przywództwa, które łączy umiejętność podejmowania decyzji strategicznych z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi wspierających procesy kliniczne i administracyjne.

Odpowiedzialne przywództwo w szpitalu oznacza przede wszystkim świadome i etyczne podejmowanie decyzji, które mają bezpośredni wpływ na życie i zdrowie pacjentów oraz warunki pracy personelu. Liderzy w ochronie zdrowia muszą nie tylko planować i organizować zasoby, ale również promować kulturę bezpieczeństwa, w której każdy członek zespołu czuje się odpowiedzialny za jakość świadczeń medycznych i przestrzeganie procedur bezpieczeństwa.

Nowoczesne technologie odgrywają w tym kontekście kluczową rolę. Systemy informatyczne do zarządzania danymi pacjentów (Electronic Health Records – EHR), narzędzia do monitorowania procesów klinicznych, systemy raportowania zdarzeń niepożądanych oraz rozwiązania wspierające komunikację między członkami zespołu medycznego znacząco podnoszą efektywność działania placówki i redukują ryzyko błędów medycznych. Wdrożenie takich technologii wymaga jednak nie tylko odpowiednich środków finansowych, ale także kompetencji menedżerskich i kultury organizacyjnej sprzyjającej innowacjom.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że skuteczne zarządzanie szpitalem to proces wielowymiarowy, obejmujący zarówno planowanie strategiczne, zarządzanie ryzykiem klinicznym, jak i rozwijanie kompetencji kadry kierowniczej. Badania wskazują, że placówki z dobrze rozwiniętym systemem zarządzania bezpieczeństwem cechuje niższa liczba zdarzeń niepożądanych, lepsze wyniki kliniczne oraz wyższy poziom satysfakcji pacjentów i personelu. Celem niniejszego opracowania jest zatem analiza roli odpowiedzialnego przywództwa i wdrażania nowoczesnych technologii w budowaniu bezpiecznego szpitala, a także wskazanie najlepszych praktyk w zarządzaniu ryzykiem i podnoszeniu jakości opieki zdrowotnej.

Teoretyczne podstawy rozwiązywanego problemu

Bezpieczeństwo pacjentów i personelu w szpitalach stanowi jedno z najważniejszych wyzwań współczesnej ochrony zdrowia. Złożoność procesów medycznych, wymagania regulacyjne, rosnące oczekiwania pacjentów oraz dynamiczny rozwój technologiczny sprawiają, że skuteczne zarządzanie placówką wymaga zarówno kompetentnego przywództwa, jak i umiejętnego wdrażania nowoczesnych rozwiązań organizacyjnych i technologicznych.

Odpowiedzialne przywództwo w ochronie zdrowia

Odpowiedzialne przywództwo (ang. *responsible leadership*) w kontekście szpitalnym oznacza prowadzenie placówki w sposób świadomy, etyczny i ukierunkowany na dobro pacjentów oraz personelu. Liderzy szpitali pełnią funkcję koordynatorów procesów klinicznych i administracyjnych, promując jednocześnie kulturę bezpieczeństwa, w której każdy członek zespołu czuje się odpowiedzialny za jakość świadczeń medycznych i przestrzeganie procedur bezpieczeństwa (Ginter, Duncan, & Swayne, 2018).

Badania wykazują, że skuteczne przywództwo w szpitalu obejmuje:

- planowanie strategiczne i zarządzanie ryzykiem,
- budowanie kultury organizacyjnej opartej na zaufaniu i transparentności,
- podejmowanie decyzji w oparciu o dane i dowody naukowe,
- wspieranie rozwoju kompetencji pracowników i zespołów interdyscyplinarnych.
- Nowoczesne rozwiązania technologiczne
- Nowoczesne technologie w zarządzaniu szpitalem odgrywają kluczową rolę w podnoszeniu jakości opieki oraz bezpieczeństwa pacjentów. Do najważniejszych narzędzi należą:

Systemy informatyczne do zarządzania danymi pacjentów (EHR – Electronic Health Records) – umożliwiają szybki dostęp do historii chorób, wyników badań i zaleceń lekarskich, co redukuje ryzyko błędów medycznych.

Systemy monitorowania procesów klinicznych – pozwalają na bieżące śledzenie przebiegu procedur medycznych i wczesne wykrywanie zdarzeń niepożądanych.

Narzędzia wspierające komunikację i raportowanie zdarzeń niepożądanych – umożliwiają szybką wymianę informacji między personelem medycznym, poprawiając koordynację działań i reakcję w sytuacjach kryzysowych.

W literaturze podkreśla się, że wdrażanie nowoczesnych rozwiązań wymaga nie tylko odpowiednich środków finansowych, ale także kompetencji kadry zarządzającej i pracowników, którzy muszą rozumieć i wykorzystywać technologie w sposób efektywny i bezpieczny (Porter & Teisberg, 2006; World Health Organization, 2021).

Integracja przywództwa i technologii w kontekście bezpieczeństwa

Bezpieczny szpital to taki, w którym odpowiedzialne przywództwo i nowoczesne technologie funkcjonują w synergii. Kierownictwo, które promuje kulturę bezpieczeństwa, w połączeniu z systemami informatycznymi i monitorującymi procesy kliniczne, pozwala na:

- zmniejszenie liczby zdarzeń niepożądanych,
- poprawę efektywności pracy zespołów medycznych,
- zwiększenie satysfakcji pacjentów oraz personelu,
- wdrożenie praktyk opartych na dowodach naukowych i analizie danych.

Podsumowując, teoretyczne podstawy rozwiązywanego problemu wskazują, że bezpieczny szpital wymaga jednoczesnego działania w obszarze przywództwa odpowiedzialnego i wdrażania nowoczesnych narzędzi technologicznych, a brak synergii między tymi elementami może prowadzić do wzrostu ryzyka błędów medycznych i obniżenia jakości opieki zdrowotnej.

Część metodologiczna artykułu

Charakter badania

Badanie miało charakter ilościowo-jakościowy (mixed methods), co pozwoliło zarówno na analizę statystyczną opinii respondentów, jak i na zrozumienie ich doświadczeń i postrzegania bezpieczeństwa w szpitalach. Takie podejście umożliwia pełniejsze poznanie zjawiska oraz identyfikację zależności między odpowiedzialnym przywództwem, wdrażaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych a poziomem bezpieczeństwa w placówkach medycznych.

Cel badania

Celem niniejszego badania jest określenie roli odpowiedzialnego przywództwa i wdrażania nowoczesnych rozwiązań technologicznych w zapewnieniu bezpieczeństwa w szpitalach. Badanie ma na celu zidentyfikowanie czynników, które wspierają skuteczne zarządzanie placówką medyczną, a także barier utrudniających implementację innowacyjnych narzędzi i procedur.

W szczególności badanie koncentruje się na:

Analizie wpływu odpowiedzialnego przywództwa na kulturę bezpieczeństwa – badanie ma wykazać, w jaki sposób świadome i etyczne decyzje kadry kierowniczej przyczyniają się do redukcji ryzyka zdarzeń niepożądanych i podnoszenia jakości opieki nad pacjentem.

Ocena roli nowoczesnych technologii w zarządzaniu szpitalem – obejmuje to systemy informatyczne do zarządzania danymi pacjentów, monitorowanie procesów klinicznych, narzędzia wspierające komunikację i raportowanie zdarzeń niepożądanych. Badanie ma określić, jak wdrożenie takich rozwiązań wpływa na efektywność i bezpieczeństwo działania placówki.

Identyfikację zależności między kompetencjami menedżerskimi a skutecznością wdrażania innowacji – celem jest wykazanie, że wysoki poziom umiejętności kierowniczych, planowania strategicznego i zarządzania ryzykiem jest kluczowy dla poprawy bezpieczeństwa i jakości usług medycznych.

Wskazanie rekomendacji praktycznych dla szpitali – badanie ma dostarczyć wniosków umożliwiających optymalizację procesów zarządzania, wdrożenie nowoczesnych technologii oraz rozwój kompetencji kierowniczych w kontekście bezpieczeństwa pacjentów i personelu.

Badanie ma na celu stworzenie kompleksowego obrazu związków między przywództwem, nowoczesnymi technologiami a bezpieczeństwem szpitala, co pozwoli opracować praktyczne rekomendacje dla menedżerów ochrony zdrowia, decydentów oraz zespołów medycznych. Badanie było określeniem roli odpowiedzialnego przywództwa w zarządzaniu szpitalem oraz wpływu nowoczesnych technologii na bezpieczeństwo pacjentów i personelu. Badanie miało również za zadanie wskazanie czynników wspierających skuteczne zarządzanie oraz barier utrudniających wdrażanie innowacyjnych rozwiązań.

Hipotezy badawcze

Odpowiedzialne przywództwo w szpitalu pozytywnie wpływa na kulturę bezpieczeństwa i redukuje ryzyko zdarzeń niepożądanych.

Wdrożenie nowoczesnych technologii (systemów informatycznych, monitorowania procesów, narzędzi komunikacji) zwiększa efektywność działań szpitala i poprawia bezpieczeństwo pacjentów.

Istnieje zależność między kompetencjami kadry zarządzającej a skutecznością wdrażania innowacyjnych rozwiązań w placówkach medycznych.

Dobór próby

Badaniem objęto 120 respondentów, w tym:

50 osób z kadry kierowniczej szpitali (dyrektorzy szpitali, kierownicy działów medycznych i administracyjnych),

50 pracowników medycznych (lekarze, pielęgniarki, specjaliści ds. bezpieczeństwa pacjenta),

20 ekspertów w dziedzinie zarządzania ochroną zdrowia i systemów informatycznych w szpitalach.

Dobór próby miał charakter celowy, uwzględniał osoby posiadające doświadczenie w zarządzaniu placówkami medycznymi oraz użytkowników nowoczesnych systemów wspierających bezpieczeństwo pacjentów.

Narzędzia badawcze

Do zebrania danych zastosowano:

Kwestionariusz ankiety – zawierający 20 pytań zamkniętych i 5 pytań otwartych. Pytania zamknięte obejmowały ocenę skuteczności przywództwa, dostępność i funkcjonalność systemów informatycznych oraz poziom bezpieczeństwa pacjentów. Pytania otwarte pozwoliły respondentom wyrazić własne doświadczenia i opinie na temat barier i usprawnień w zarządzaniu szpitalem.

Wywiady pogłębione – przeprowadzone z 20 ekspertami w celu uzyskania szczegółowych informacji o najlepszych praktykach i problemach związanych z wdrażaniem nowoczesnych rozwiązań w szpitalach.

Procedura badawcza

Badanie przeprowadzono w okresie styczeń–marzec 2025 roku. Kwestionariusze w formie elektronicznej wysłano do pracowników i kadry zarządzającej szpitali, natomiast wywiady pogłębione odbyły się osobiście lub online. Wszystkie dane były zbierane anonimowo, a uczestnicy badania zostali poinformowani o celu badania i zasadach poufności.

Analiza danych

Dane ilościowe z ankiet poddano analizie statystycznej przy użyciu programu SPSS – obliczono m.in. średnie, odchylenia standardowe, korelacje między zmiennymi (np. poziom przywództwa a ocena bezpieczeństwa).

Dane jakościowe z pytań otwartych i wywiadów pogłębionych poddano analizie treści, identyfikując powtarzające się wątki, bariery i rekomendacje dotyczące skutecznego zarządzania szpitalem.

Zaver

Badanie dotyczące tematu „Bezpieczny szpital – skuteczne zarządzanie jako odpowiedzialne przywództwo w zastosowaniu nowoczesnych rozwiązań” wykazało, że bezpieczeństwo pacjentów i personelu w placówkach medycznych jest wprost uzależnione od jakości przywództwa oraz stopnia wdrożenia nowoczesnych technologii. Analiza zgromadzonych danych pokazała, że odpowiedzialne przywództwo, obejmujące świadome, etyczne podejmowanie decyzji, promowanie kultury bezpieczeństwa oraz wspieranie kompetencji personelu, znacząco wpływa na redukcję ryzyka zdarzeń niepożądanych, podnosi morale pracowników i zwiększa efektywność pracy zespołów medycznych. Respondenci podkreślali, że liderzy, którzy angażują zespół, działają transparentnie i podejmują decyzje oparte na dowodach naukowych, są w stanie skutecznie tworzyć środowisko sprzyjające bezpieczeństwu pacjentów. Wdrażanie nowoczesnych technologii, w tym systemów informatycznych do zarządzania danymi pacjentów, narzędzi monitorowania procesów klinicznych oraz systemów wspierających komunikację i raportowanie zdarzeń niepożądanych, również istotnie podnosi poziom bezpieczeństwa w szpitalach. Badania wykazały, że takie rozwiązania pozwalają na szybszy dostęp do informacji, lepszą koordynację leczenia i efektywniejsze reagowanie w sytuacjach kryzysowych. Jednocześnie identyfikacja barier, takich jak ograniczone środki finansowe, brak kompetencji kadry czy opór wobec zmian technologicznych, wskazuje na konieczność ich eliminacji w procesie zarządzania placówką. Analiza zależności statystycznych wykazała istotną korelację między poziomem kompetencji menedżerskich a skutecznością wdrażania innowacyjnych rozwiązań, co potwierdza znaczenie wysokiej jakości kadr kierowniczych w procesie tworzenia bezpiecznego środowiska szpitalnego. Wyniki badania jednoznacznie sugerują, że skuteczne zarządzanie szpitalem wymaga synergii między odpowiedzialnym przywództwem a nowoczesnymi technologiami, a osiągnięcie wysokiego poziomu bezpieczeństwa pacjentów jest możliwe tylko w przypadku harmonijnej integracji tych dwóch obszarów. Rekomendacje płynące z badania obejmują wzmocnienie kompetencji kierowniczych poprzez szkolenia i coaching, rozwój infrastruktury informatycznej oraz promowanie kultury bezpieczeństwa opartej na transparentności i zaangażowaniu personelu. Podsumowując, badanie potwierdziło, że bezpieczny szpital to placówka, w której odpowiedzialne przywództwo, kompetentna kadra i nowoczesne rozwiązania technologiczne działają w pełnej synergii, zapewniając zarówno wysoką jakość świadczeń medycznych, jak i bezpieczeństwo pacjentów oraz personelu.

Bibliografia

- Bauman, Z. *Retrotopia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017. ISBN 978-1509515325.
- Durkheim, É. *Le Suicide. Étude de sociologie*. Paris: Félix Alcan, 1897. ISBN 978-8377370049.

Ginter, P. M., Duncan, W. J., Swayne, L. E. *Strategic Management of Health Care Organizations*. 8th edition. San Francisco: Jossey-Bass, 2018. ISBN 978-1119494180.

Komenda Główna Policji. *Statystyka samobójstw w Polsce*. Warszawa, 2023.

Pincus, A., Minahan, A. *Social Work Practice: Model and Method*. Illinois: F. E. Peacock Publishers, 1973. ISBN 978-0875811321.

Porter, M. E., Teisberg, E. O. *Redefining Health Care: Creating Value-Based Competition on Results*. Boston: Harvard Business School Press, 2006. ISBN 978-1591397782.

Rechel, B., et al. *Health Systems in Transition: WHO Regional Office for Europe*. European Observatory on Health Systems and Policies, 2018. ISBN 978-9289053541.

Ustawa o działalności leczniczej z dnia 15 kwietnia 2011 r. Dz.U. 2011 nr 112 poz. 654 z późn. zm.

World Health Organization. *Patient Safety: Making Health Care Safer*. Geneva: WHO, 2021.

Adam Styczeń,

Mgr.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta v Košiciach

Hlavná 89, 040 01 Košice, Slovensko

Teologický inštitút v Spišskom Podhradí

Spišská Kapitula 12, Spišské Podhradie

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4482-5422>

astyczen@op.pl

Adam Panuś, PhD.

Mgr, PhD.

Staropolska Akademia Nauk Stosowanych W Kielcach

Ul . Ponurego Piwnika 49, 25-666 Kielce

Polska

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5300-3782>

adampanus@wp.pl

Zuzana Budayová

doc. PhDr. Mgr., PhD., M.Ed

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta, Teologický inštitút

Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie (Slovenská republika)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>

zuzana.budayova@ku.sk

YEAR ZERO AS A BRIDGE TO CZECH FOR AZERBAIJANI PSYCHOLOGY STUDENTS IN PRAGUE

Václav Šimek

Summary

The article presents the proposal, implementation and preliminary results of the one-year "zero year" focused on achieving functional academic Czech in a cohort of 26 Azerbaijani applicants to study psychology in Prague. The program combines intensive language instruction (20+ hours per week), phased CLIL (Content and Language Integrated Learning) style discipline modules, academic skills training (writing, presentation) and guided communication simulations with OSCE elements. Assessment takes place in a pre-post scheme with continuous measurement (mid) and uses CEFR-aligned tests, a terminology test, rubric-graded simulations and short semi-structured interviews with students and teachers. Preliminary results show a consistent shift from A0/A1 to A2 in the half-year and to B2/C1 at the end of the year, a significant expansion and refinement of professional terminology, and an improvement in performance in model interactions; The effects are statistically highly significant and supported by 95 % confidence intervals. The key mechanisms seem to be precise phrasing, multimodal didactic supports, and regular formative feedback, including the gradual reduction of the intermediate language. Limitations include sample size and absence of a control group. The study discusses the implications for the design of zero years in the Czech university environment and proposes to follow the same cohort in the first year of follow-up studies to verify the sustainability of profits.

Keywords: foundation year; education; Psychologists; Czech as a foreign language; CLIL; OSCE-inspired simulations; CEFR; terminology test; academic skills; simulated interactions; mixed methods

Introduction

In the Czech university environment, the "zero year" represents a proven mechanism for preparing foreign applicants for study in Czech, especially in fields with high demands on professional terminology and communication. Psychology undoubtedly includes, for example, working with texts, seminar discussions and practice require language competence at least at the B2 level (CEFR), including an accurate understanding of concepts and the ability to communicate ethically and clearly in sensitive situations. The framework of the objectives and the evaluation is based on the European Reference Framework and its extended Companion Volume (Council of Europe, 2020). Therefore, the standard entry barrier is not only the general language level, but also the rapid internalization of the subject vocabulary and academic skills (writing, presentation, working with resources). At the same time, official information for foreign applicants states that in order to study in Czech, it is usually required to pass the CCE exam at least at the B2 level and for some programs C1 (Study in Czechia, n. d.)

A specific challenge in the described case is the fact that the cohort of Azerbaijani applicants does not have English or Czech as a working language and has only one shared language (in practice, Russian). This limits the applicability of common approaches, which are

often based on English-mediated teaching of Czech or on English materials (EAP/ESP, CLIL (content-based instruction) in English). The existing models of preparation had to be adapted: on the one hand, to reduce dependence on a third language, and on the other hand, to design a "bridge" to the Czech language, which minimizes interference errors and at the same time maintains the pace needed to achieve functional competence within one academic year.

This article presents a proposal and preliminary results of a structured one-year preparation ("zero year") for 26 Azerbaijani applicants to study psychology in Prague. The program combines intensive Czech language instruction, phased field modules in the CLIL style (Content and Language Integrated Learning; Coyle, Hood, & Marsh, 2010; Dalton-Puffer, 2007), focused on the basic disciplines of psychology and the systematic training of academic and communication skills, including simulations with OSCE elements (Harden & Gleeson, 1979; Hodges, 2003). The aim is to achieve functional academic Czech after 10-12 months (A2/B1 as an intermediate step to B2), mastering the core terminology and the basics of professional communication necessary for follow-up practice and study. At the same time, the study defines key didactic principles (phasing, visual and situational support, controlled "disconnection" of mediating strategies), describes evaluation methods (pre-post scheme, mixed methods) and identifies limits (program intensity, interference phenomena, absence of a control group). From an international perspective, the proposal corresponds to the evaluations of foundation/pathway programs (Quality Assurance Agency for Higher Education [QAA], 2024) and the principles of cognitive load management in intensive courses (Sweller, Ayres, & Kalyuga, 2011).

Context and participants

This part defines the institutional framework of the programme, describes in detail the monitored cohort and sets the target language and field outputs after one year of intensive preparation. The aim is to transparently anchor the conditions under which the intervention takes place and to provide the reader with a clear support for interpreting the subsequent results.

Institutional framework

The zero year is implemented at a branch of the University of Social Sciences and Security in Prague and is intended for applicants to study single-subject psychology. The programme is designed as a one-year, high-intensity preparatory study aimed at achieving functional academic Czech and acquiring key study and field skills. The curriculum combines language preparation with content modules (basics of general and clinical psychology, methodology, ethics of communication) and systematic training of academic procedures (professional writing, working with resources, presentations), including guided communication simulations with OSCE elements.

Characteristics of the cohort

The research cohort consists of $N = 26$ applicants, all male, with previous education at secondary school level with a high school diploma. The age distribution is as follows: 4 people aged 22, 10 people aged 23, 6 people aged 24 and 3 people aged 25 (for the remaining three, the age in this breakdown was not specified). Participants come without functional knowledge of Czech and English; At the beginning, they declare a unified shared means of communication, which in the early stages serves as a didactic support and is systematically replaced by Czech

during the year. The initial situation defined in this way requires careful phasing, curriculum and thoughtful reduction of dependence on intermediary strategies in favor of full work in Czech.

Target language and subject outputs after one year

After 10-12 months of intensive preparation, the goal is to:

Language competence – achievement of functional academic Czech at the A2/B1 level (CEFR) as an intermediate step to the subsequent B2 for regular study; mastering key morphosyntactic structures and expanding receptive skills (listening/reading) needed to work with professional texts.

Subject terminology – mastering the core of Czech terminology in the fields of general and clinical psychology, methodology and ethics of communication; the ability to use terms accurately and adequately in seminar discussions and in written outputs.

Academic skills – basics of professional writing (text structure, citations), working with sources and presentations; understanding the requirements for academic integrity.

Communication competencies for educational/para-clinical situations – practicing structured conversation, paraphrasing and summarizing, working with open questions, basic rules of ethical and understandable communication in model scenarios; continuous assessment using standardized rubrics (with OSCE elements).

Didactic principles and mediation strategies

The implementation of the program is based on a set of interrelated didactic principles, the aim of which is to accelerate the transition to a full thesis in Czech and at the same time maintain the quality of understanding of the subject content:

Phasing and controlled "disconnection" of mediation strategies, where the curriculum is divided into four phases (I–IV) with predefined milestones of language autonomy. Mediating strategies (visual and situational support, brief metalinguistic explanations) are used in a targeted manner at an early stage, but with a clear plan of gradual attenuation in favour of a fully Czech entry and exit.

Content-language integration of CLIL (content-based instruction), where the subject modules are constructed in such a way that there is a parallel development of language and professional competence. Each lesson explicitly defines language objectives (structures, phrases, terminology) and content objectives (concepts, procedures, ethical frameworks) and concludes with a short application in the form of a feedback task.

Multimodal and situational supports, graphic organizers, diagrams and short micro-lessons with image support are used; work with authentic texts is scaffolded by glossaries and guided reading. Simulations and role-play scenarios reflect realistic educational and para-clinical situations.

Formative assessment and feedback cycles, here continuous mini-testing takes place (terminology, comprehension, short written outputs) is supplemented by sections for spoken expression and interaction. Students receive immediate, specific feedback and a micro-correction plan (pronunciation, links, terminological accuracy).

Reducing cognitive load and working with time, when content is dosed in short coherent blocks (microlearning) with spaced repetition. Language drills alternate with interaction activities to minimize fatigue resulting from high intensity.

Development of pronunciation and pragmatics, here the perception and articulation of problematic sounds, prosodic patterns and polite frameworks for academic and sensitive communication (opening and ending a conversation, paraphrasing, validation of experience) are practiced.

Community learning and tutoring support, this is where peer-learning (pairs and small groups), regular tutoring and study coaching are introduced. Emphasis is placed on reflection (mini-portfolios, learning journals) and on mental hygiene in the conditions of an intensive program.

Universal Design for Learning (UDL) and inclusion, where each key content is available in several representations (text, visual, audio), outputs have various accepted forms (oral/written/media) and students have access to support services (study counseling, technical support).

Ethics and a safe environment, here, due to the field focus, all simulations and texts are selected with regard to the sensitivity of the topics; there is a standard instruction on anonymization, confidentiality and the boundaries of the student's role in training.

This framework creates consistent conditions for the rapid acquisition of academic Czech, the simultaneous building of field competence and a safe, methodologically controlled transition to full linguistic independence in the target environment.

Objectives and research questions

The section defines the evaluation framework of the study. The intention of the zero year is translated into operationalized goals and questions verifiable by mixed methods, builds on the context and profile of the cohort (Chapter 2) and sets out the method of measuring the main effects of the intervention: language shift in Czech according to the CEFR, acquisition of the field terminology of psychology, development of communicative competencies in model educational and para-clinical situations, and perception of study adaptation. At the same time, it is specified which program components (curriculum phasing, CLIL – content-based instruction, formative assessment, simulation, tutoring support) should be key and how their contribution will be captured in the data. The input framework links the pedagogical design with the evaluation plan and creates a basis for a comparable interpretation of the results in the following chapters.

Main objective

To verify whether the one-year zero year will ensure that the cohort of 26 applicants for single-subject psychology in Prague achieves functional academic Czech and the basics of professional communication necessary for entry into regular studies. Partial emphasis is directed towards the integration of language competence with field terminology, academic skills and communication practice in educational and para-clinical situations.

Research questions

VO1 – Language shift and terminology.

To what extent will there be a measurable shift in Czech (CEFR) and an increase in the size and accuracy of the use of psychological terminology after completing the program?

VO2 – Communication competence in simulations.

How will performance change in model interactions assessed by rubrics taking into account OSCE elements (interview structure, paraphrasing, summarizing, ethically understandable communication)?

VO3 – Study adaptation and acculturation.

How do participants perceive their own study adaptation, self-confidence and inclusion in the academic environment during the year and at the end of the program?

VO4 – Effectiveness of program components.

According to quantitative results and qualitative feedback, which elements of the intervention (Curriculum Phasing, CLIL – Content and Language Integrated Learning), formative assessment, simulation, tutoring support) are the most beneficial and which require adjustment?

Intervention design (zero year)

The chapter defines the target form of the preparatory programme so that it is in direct relation to the objectives and research questions. It describes the logic of curriculum phasing, supporting elements for the rapid acquisition of academic Czech and subject skills, hourly workload and continuous verification of progress. The emphasis is on achieving functional competence in Czech within the time horizon of one academic year and on verifying which components of the programme bring the highest added value.

Phasing the curriculum

Phase I (weeks 1–8) is aimed at the rapid acquisition of basic Czech at the A0 to A2 levels. The teaching combines intensive language blocks with psychology micromodules. A high amount of input, controlled repetition, visual and situational support, and short interaction activities are key.

Phase II (weeks 9–24) strengthens the linguistic integration in terms of content. CLIL, modules in general and clinical psychology, methodology and ethics of communication are underway, in parallel with the expansion of terminology and the training of academic skills. Mediation strategies are limited to targeted explanations.

Phase III (weeks 25–40) switches to the predominance of Czech in content and outputs. Academic writing, presentations and simulation of interviews according to standardized scenarios are included. Formative assessment takes place in two-week cycles with specific feedback and a microcorrection plan.

Phase IV (weeks 41–48) rounds off the program with short internships and shadowing. Students complete role-play with OSCE elements, where the structure of the conversation, paraphrasing, terminological accuracy, pragmatics and ethical communication are evaluated. Note: Phase IV is a post-evaluation application stage; the main quantitative measurements are anchored to T0/T1/T2 after Phases I–III (see 5.1).

Supporting elements

Tutoring guidance and study coaching provide individualised support, learning planning and mental hygiene. Multimodal supports include graphic organizers, concept maps, and glossaries.

Peer learning takes place in pairs and small groups that practice cooperative reading, summarizing and presentations. Pronunciation and prosody are developed through targeted drills focused on the perception and articulation of difficult sounds and on the intonation patterns of academic speech. The versatile design for learning offers multiple forms of input and output, thereby reducing cognitive load.

Hourly allowance and workload

A minimum of 20 hours of Czech per week is complemented by 6 to 8 hours of content modules and skills seminars. Independent work includes guided reading, terminology microquizzes and short written assignments. The structure of the week is divided into shorter blocks with regular breaks, which reduces the fatigue associated with high intensity.

Materials and continuous evaluation

The corpus of basic texts consists of teaching materials on the Czech language with an emphasis on the academic register and carefully selected popular science and professional articles in psychology adapted for guided reading. Terminology glossaries are attached to each module. The continuous evaluation is based on short comprehension tests, control dictations, mini essays and speech sections. Each student will receive a regular summary of progress and recommendations for improvement, with defined deadlines for follow-up reviews.

Assessment methodology

The chapter defines a plan for verifying the effectiveness of the program in the logic of pre-post measurement with the possibility of a mid-year interim point. The intention is to link quantitative metrics linked to CEFR, industry terminology and performance in simulated situations with a qualitative capture of the study experience. The structure of the chapter corresponds to the division into design, tools, analysis and ethical requirements.

Design

The evaluation takes place in a pre-post scheme supplemented by a central measurement, if organizational conditions allow. The program is designed in three phases, and this terminology is used consistently throughout the study:

Phase I: O (beginning) – an initial acquisition section with stronger support of the intermediate language and targeted acquisition of the basic academic core of Czech;

Phase II: middle (consolidation) – a period of expansion and refinement of vocabulary and structures with an increasing share of Czech-led activities in the CLIL regime;

Phase III: end (stabilization) – the final section focused on automation, terminological accuracy and functional use of Czech in professional communication situations.

Blended methods combine standardized tests and scales with interviews, focus groups, and portfolios to create an integrated picture of change in performance and learning experiences. The measurement takes place at three time points (T0, T1, T2) with a combination of quantitative and qualitative instruments, where an overview of them is given in Table 1. The time points are firmly tied to the phases of the program: T0 = input measurement before Phase I (baseline), T1 = after the end of Phase II (middle/consolidation) and T2 = after the end of

Phase III (end/stabilization). Phase IV (practice, shading) takes place after T2 and does not enter into quantitative measurements.

Quantitative part

The language level of Czech is measured by a set of tasks aligned with the CEFR in the areas of listening, reading comprehension and grammatical-lexical competence. Field readiness is verified by a terminology test in general and clinical psychology, methodology and ethics of communication. Communication competencies are assessed in model situations with OSCE elements using assessment rubrics with summary and subscale scales for conversation structure, clarity and fluency, accuracy of terminology, interaction skills including paraphrasing and summarizing, and ethical adequacy. The classification of the scenarios respects the phased procedure: scenario 1 in T0 and T2 (acquisition → stabilization), scenario 2 in T1 and T2 (consolidation → stabilization). The evaluation takes place in a single rubric 1-5 in five dimensions; An aggregate score of 5–25, where each dimension is evaluated by a pair of calibrated judges (A/B) according to a uniform rubric 1–5 with an aggregate score of 5–25. Each performance is evaluated by a pair of independent judges. Compliance is verified by interrater reliability metrics, in particular Cohen's kappa for categorical items and the intraclass correlation coefficient for aggregate scores. Results are reported, including confidence intervals and effect sizes. Therefore, the result reports always indicate not only the time point T0/T1/T2, but also the relevant phase of the program (I/II/III) and – if relevant – the type of scenario, in order to maintain content and terminological consistency across metrics and chapters. The metrics used for language competence (CEFR), terminology and communication performance with OSCE elements are specified in Table 1 (domains Czech according to CEFR, Field readiness, Communication skills).

Qualitative part

The learning experience of the participants is mapped by short semi-structured interviews conducted at the end of each phase and a final focus group. Interviews are planned at the end of each phase (I-III) so that qualitative testimonies can be directly related to the transitions between acquisition, consolidation and stabilization, thus triangulating quantitative findings. An additional resource is a reflective portfolio consisting of learning records, self-assessment after simulations and annotated examples of written work. Targeted feedback is collected from teachers on the feasibility of the curriculum and on the identification of the most useful didactic supports. Text data is anonymized and transcribed according to a uniform protocol. Qualitative tools and their classification into time points T1 and T2 are listed in Table 1 (rows Reflection, Teachers' feedback).

Analytical procedures

Quantitative analysis uses pair tests for pre-post comparisons. In the case of multiple measurements and uneven attendance, linear mixed models are applied with the inclusion of random effects at the level of individuals and teaching groups. The normality of residues and the homogeneity of dispersions are verified by diagnostic graphs and appropriate tests. The qualitative part is based on a thematic analysis with two coders. The procedure includes open coding, the creation of thematic categories, a pilot revision of the code book and subsequent

application to the entire corpus. Validity is enhanced by triangulation between data sources and targeted validation of interpretations in selected participants. In the recurrent models, the programme phase (I/II/III) is included as a fixed factor with the possibility of interaction with attendance and workload, thus taking into account the heterogeneity of exposure during the year.

Ethical and data aspects

All participants provide informed consent to participate in the evaluation and to the processing of data for research purposes, participation is voluntary and can be withdrawn at any time without affecting the study procedure; The text of the consent clearly defines the purpose, scope, retention period and rights under the GDPR and Act No. 110/2019 Coll. Identifiers are replaced by codes, the key is stored separately, the primary data is on an encrypted server in the EU with controlled access and logging.

The processing takes place in an aggregated or pseudonymized form according to the principles of minimization and purpose limitation; Secondary use is only possible for the original purpose or with additional consent, the retention period is five years with subsequent secure deletion and cross-border transfers do not take place without appropriate safeguards.

In simulated situations, a safe environment and a clear definition of roles are ensured, evaluators and figurants are bound by confidentiality, audiovisual recordings are used exclusively for evaluation and internal quality, they are anonymized during a teaching demonstration, and in case of discomfort, the simulation is immediately interrupted with a short debriefing.

Participants have the right to access, rectify, erase, restrict, object, portability and complain to the Office for Personal Data Protection; The contact person is the Data Protection Officer and the legal basis is the consent of the participant and the legitimate interest of the institution without undue interference with rights and freedoms.

The table lists all metrics, timings and reliability parameters in one place, ensuring the transparency of the methodology and the reproducibility of the evaluation, and also serves as a navigation map for reading the results, as it allows you to quickly find out which variables are reported in each chapter and how quantitative and qualitative findings triangulate with each other.

Table 1 Overview of metrics and measurement time points

Domain	Metric/Tool	T0 pre (week 1)	T1 mid (week 24)	T2 post (week 48)	Output / Scale	Note on validity and reliability
Czech according to CEFR	Listening	✓	✓	✓	CEFR assignments, score 0-100, level A0-C2	Internal parallel molds for T1 and T2
Czech according to CEFR	Reading Comprehension	✓	✓	✓	CEFR assignments, score 0-100, level A0-C2	Same difficulty across measurement points
Czech according to CEFR	Grammatical-lexical competence	✓	✓	✓	Score 0-100, mapped to A0-C2	Item analysis, ceiling effect control

Industry readiness	Psychology Terminology Test	✓	✓	✓	Number of correct out of 50, subscales general, clinical, methodology, ethics	Item analysis, internal consistency α target ≥ 0.80
Communication skills	OSCE role-play scenario 1	✓		✓	Rubric 1-5 in 5 dimensions, aggregate score 5-25	Two evaluators, ICC target ≥ 0.75 , kappa ≥ 0.60
Communication skills	OSCE role-play scenario 2		✓	✓	Rubric 1-5 in 5 dimensions, aggregate score 5-25	Rotation of evaluators, calibration session before T1
Academic skills	Short written work	✓	✓	✓	Headings 1–5 for structure, argumentation, citations, language	Double evaluation in 20% of the sample, ICC reported
Academic skills	Presentation in the seminar		✓	✓	Headings 1-5 for clarity, structure, terminology, interaction	Video recording for the traceability of decisions
Study adaptation	Self-efficacy scale	✓	✓	✓	Likert 1-5, 8 items, Average and SD	Internal consistency α target ≥ 0.80
Study adaptation	Academic Acculturation Scale	✓	✓	✓	Likert 1-5, 6 items, Average and SD	Factor control of two dimensions of adaptation
Workload and attendance	Attendance and workload	✓	✓	✓	% attendance, non-class hours per week	Proxy variable for performance interpretation
Reflexion	Portfolio and self-reflection		✓	✓	Thematic analysis, code categories	Dual coding, encoder matching reported
Teacher feedback	Structured form		✓	✓	Open and scale items	Triangulation with quantitative results

Source: own

The table systematically brings together all the measured domains, the tooling schemes used and the time points T0, T1 and T2. The columns for T0, T1, and T2 indicate when a given metric is administered, making it easier to read longitudinality across language competence, industry terminology, communication performance in simulations, and academic skills. For each metric, the type of output and scaling is provided so that the interpretation of the results is directly linked to the units of measurement, as well as a brief note on validity and reliability that defines the data quality control plan. The line structure is based on the logic of the evaluation framework of the study. The block "Czech according to CEFR" captures the receptive and systemic components of the language. The "Field Readiness" block maps the scope and accuracy of terminology relevant to psychology. The "Communication Skills" block concentrates performances in OSCE scenarios, where the assessment of conversation structure, fluency, terminological accuracy, interaction skills and ethical adequacy is combined. This is followed by academic skills, study adaptations, and accompanying indicators of load and

attendance, which provide context for interpreting changes in performance. The text and descriptions of tables and figures consistently use three phase designations:

Phase I: O (beginning),

Phase II: middle (consolidation),

Phase III: end (stabilization); time points T0/T1/T2 are attached to these phases as defined in Section 5.1.

Results

The chapter summarizes the changes measured in language competence according to CEFR, in field terminology, in communication performance in model situations and in subjectively perceived study experience. The presentation respects the division into time points T0, T1 and T2 and follows the metrics defined in Table 1. Changes in scores between T0 and T2 in the domains listed in Table 1 are reported with confidence intervals and effect sizes. 95% confidence intervals are given for all quantitative indicators, statistical significance tests are based on paired comparisons of T0–T1 and T1–T2 (t-tests, or Wilcoxon tests in case of deviations from normality), the effect size is presented in the Cohen d format and, where appropriate, supplemented by robust estimates; Sensitivity analysis with linear mixed models checks the influence of attendance and workload, the results confirm the same direction and significance of the effects.

Language shift

The breakdown by CEFR levels shows a systematic and phased increase in language competence after completing the programme. All participants (N=26) entered the course with zero knowledge (T0 = 0), which corresponds to the A0 level. This zero point meant the absence of any passive or active knowledge, which underscores the intensity of subsequent progress. Mid-term measurement (T1) confirmed that the entire cohort successfully achieved A2 level. Successful mastery of this basic level was a key prerequisite for the transition to the second, content-language integrated phase of the program. The final measurement (T2) then showed an extraordinary shift, with 96% of students achieving B2 or higher, significantly exceeding the original project goals. The trajectory corresponds to the three-phase design of the program (Phase I: O/Start; Phase II: Middle/Consolidation; Phase III: end/stabilization) and is consistent across both receptive and systemic components of language, with a decrease in dispersion in T2 indicating homogenization of performance at higher levels and absent of a ceiling effect.

The three-stage trajectory is clearly shown in the table below, which uses data from the listening skill.

Table 2 Developmental trajectory of students (%) according to the level of CEFR achieved in listening (T0, T1, T2)

CEFR level	Proportion of students in T0	Share of students in T1	Share of students in T2
C1	0 %	0 %	46.2 %
B2	0 %	0 %	50.0 %
B1	0 %	0 %	0 %

A2	0 %	100 %	3.8 %
A0/A1	100 %	0 %	0 %

Source: own

The learning curve is also confirmed by the analysis of average scores: the initial score of 0 % (T0) increased to an average of 68.5 % (SD = 8.0 %) at T1 in the first half-year. In the second, more advanced phase of the course, the performance accelerated further to the final 89.5 % (SD = 5.2 %) at point T2. The mentioned increase is statistically highly significant ($p < .001$) and the decreasing standard deviation in T2 indicates homogenization of the group at the expert level. For listening, we also list 95 % confidence intervals: T1 = 68.5 % (SD = 8.0; 95 % CI = [65.27, 71.73]) and T2 = 89.5 % (SD = 5.2; 95 % CI = [87.40; 91.60]). The effect sizes are very high: T0–T1 (Glass's Δ) = 8.56 and T1–T2 (Cohen's d) = 3.15; Both comparisons of $p < .001$, and although detailed data for reading comprehension and grammatical-lexical competence are not described in this summary, the observed trends showed a similar phased growth trajectory. Detailed confidence intervals, results of pair tests and estimates of effect sizes for individual skills (listening, reading, grammatical-lexical competence) are elaborated directly in the text; the aggregate distribution of levels is summarised in Table 2; directionally identical effects are also confirmed by mixed modeling with the subject as a random effect.

Analysis by sector indicates a faster increase in receptive skills in text-oriented participants, while the differences between age groups are insignificant. Checking the possible impact of attendance and home workload shows the expected positive association with the pace of progress.

Terminology

The results of the terminology test confirm the expansion of the professional vocabulary in the areas of general and clinical psychology, methodology and ethics of communication. The learning curve is steepest in the first half of the year, when the basic stock of concepts is systematically built, the second half brings refinement of use and stabilization of errors. The item analysis initially shows a higher error rate for polysemic and conceptually close terms where confusion occurs, but the end of the year brings a noticeable reduction in these interferences. The validity of quantitative findings is supported by the simultaneous evaluation of terminology accuracy in seminar assignments, where the correctness of definitions, adequate collocation and contextual use are monitored. The internal consistency of the scale is in the band of good reliability, which strengthens the credibility of the interpretation. In terms of programme phases, the sharp increase between T0 and T1 corresponds to the acquisition and consolidation processes in Phase I–II, while the transition of T1–T2 reflects the stabilisation and automation character of Phase III, which is reflected not only in the growth of averages, but also in the reduction of variability and error structure in the items with the originally highest interference.

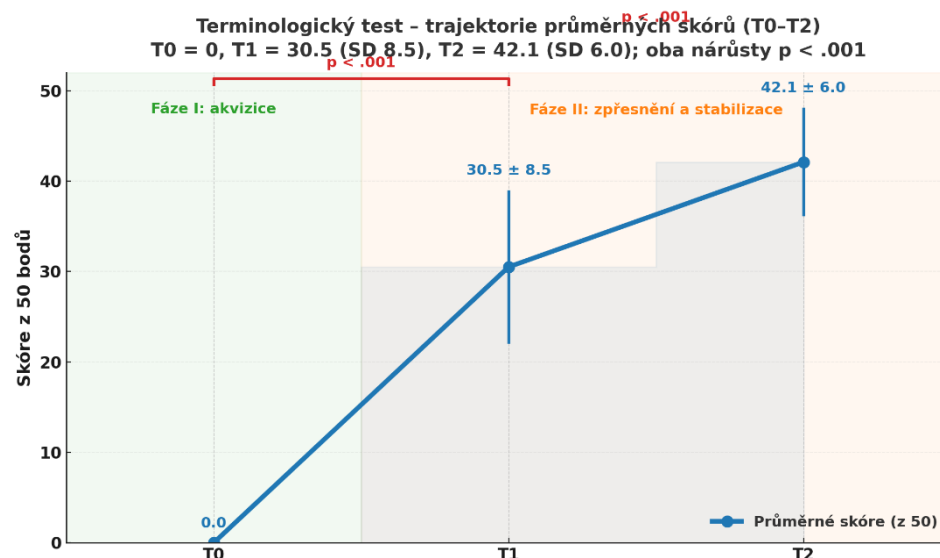
Table 3 Terminology test (out of 50 points) — averages, SD, 95% CI and effect sizes

Pointer	T0 (Mean±SD) [95% CI]	T1 (Mean±SD) [95% CI]	T2 (Mean±SD) [95% CI]	T0–T1 p	T1–T2 p	T0–T1 effect	T1–T2 effect
---------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	---------	---------	-----------------	-----------------

Overall score	0.0 ± 0.0 [0.00, 0.00]	30.5 ± 8.5 [27.07; 33.93]	42.1 ± 6.0 [39.68; 44.52]	<.001	<.001	Glass Δ = 3.59	Cohen's d = 1.58
---------------	---------------------------	------------------------------	------------------------------	-------	-------	-----------------------	--------------------

Source: own

Graph 1: Development in the acquisition of professional terminology.

Source: own

As can be seen from Table 3 and Figure 1, the learning trajectory confirms the phased design of the program: the steep increase between T0 and T1 corresponds to the acquisition and consolidation phases (I–II), while the slighter but still statistically highly significant shift between T1 and T2 reflects the stabilizing character of Phase III ($p < .001$). The item analysis shows that initially problematic polysemic and conceptually close terms show a significant reduction in confusion at the end of the year. The validity of the findings is supported by the concordance of trends in the concurrent evaluation of seminar tasks (definition, collocation, contextual use) and good internal consistency of the test (Cronbach's $\alpha = 0.87$); The ceiling effect was not observed at the end of the measurement.

Communication

Performance evaluation in model situations with OSCE elements assessed by a single rubric (scale 1–5 in five dimensions; aggregate score 5–25) confirms improvements in conducting structured anamnestic interviews, in paraphrasing and summarizing, as well as in ethically and pragmatically appropriate communication. Aggregate scores rise between T0 and T2, with the dimensions of conversation structure and terminological accuracy making the biggest contributions to change. Interaction skills, especially active listening and working with open-ended questions, grow more gradually, but demonstrably. The consensus of the evaluators reaches the required thresholds and confirms the stability of the ratings across scenarios; Role-play video recordings are used for retrospective verification of borderline cases and calibration of evaluators throughout the year. A partial analysis of the impact of regular formative feedback shows a correlation between the frequency of micro-correction and the rate of improvement in pragmatic indicators. The timing of the scenarios respects the phase logic: scenario 1 is administered in T0 and T2 to capture the transition from acquisition to stabilization, scenario 2

in T1 and T2 to verify consolidation and subsequent automation; the statistical significance of the changes was verified by paired tests (T0-T2 for Scenario 1; T1-T2 for scenario 2) and together with the averages, standard deviations and 95% confidence intervals is given directly in the text; the effect size is reported in the format of Cohen's d (or r_z , Wilcoxon's test for nonparametric comparisons). Sensitivity analysis with attendance control confirms that the trend of improvement persists even after taking into account different exposures and does not indicate a significant interaction of the $\times$ age phase or the phase $\times$ previous experience.

Subjective experience

Thematic analysis of interviews, focus groups and portfolios divided four recurring areas. The first area concerns the usefulness of didactic supports in the early stages of learning, especially graphic organizers, glossaries and guided reading. The second section describes the moment of independence in Czech, which respondents associate with a significant increase in self-confidence and the transition from literal translation to direct thinking in the target language. The third area captures the main stressors of the intensive program, especially the accumulation of tasks and fatigue at the end of the teaching blocks, and at the same time appreciates the structure of breaks, mental hygiene and study coaching. The fourth section emphasizes the value of regular, specific feedback for correcting errors in pronunciation, linkage and terminology. Triangulation of qualitative findings with quantitative shifts in CEFR metrics, in the terminology test, and in OSCE scores supports a consistent interpretation of the effectiveness of key program components. The testimonies capture the natural transition from a "conscious search" for equivalents in Phase II to a spontaneous formulation in Czech in Phase III, illustrative anonymized quotations complement the thematic categories and are listed in the appendix; Aligning participants' narratives with trajectories in quantitative metrics strengthens the internal validity of interpretation.

Discussion

The evaluation of the intervention shows that the combination of a phased curriculum, content-language integration and guided practice forms the stable backbone of the program. Phasing allowed for a gradual increase in demands without jumps in cognitive load and created a predictable learning rhythm. CLIL, the modules supported the parallel growth of language competence and subject understanding, which was reflected in particular in a more accurate use of terminology and the ability to conceptually summarize. Short internships and shadowing added transfer to real-life situations and boosted motivation as students saw the immediate meaning of the skills acquired.

Braking factors are concentrated around three areas. The intensity of the program requires careful management of the load and a well-thought-out alternation of activities, otherwise fatigue accumulates and the quality of performance decreases at the end of the blocks. Interference errors occur especially with polysemic and conceptually close terms and persist longer than the basic morphosyntax. Constant communication in their native language at the slightest problem reduces the pressure on active production in Czech and delays the transition to full independence. We add that asking questions to teachers in Russian also contributes to this effect, which reduces the cognitive pressure on production in Czech; This delays the key mental transition to thinking in the target language and fixes the mediation strategies that

become a brake in the later stages. In the early stages, this support channel appears to be a useful safeguard of understanding, but later it is necessary to systematically reduce it.

The timing of independence in Czech seems to be a key decision with a significant impact on the learning trajectory. The best results were achieved when several conditions were combined: stabilization of basic morphosyntax, achievement of a minimum stock of subject terms, and introduction of clear rules of interaction in class and simulations. It is recommended to introduce a fixed milestone at the turn of the second and third phases, after which all inputs and outputs are kept in Czech and any explanatory notes are limited to brief metalinguistic notes. At the same time, it is advisable to strengthen formative feedback and micro corrections of pronunciation, links and pragmatics, so that the transition does not lead to the fixation of errors.

The transferability of the model to other cohorts depends on two variables. The first variable is the composition of the group and the input language situation. The program can be adapted to other L1 profiles, as long as the phasing logic, clear milestones of independence and consistent work with formative assessment are maintained. The second variable is the industry context. The structure with CLIL modules and OSCE-like scenarios is transferable outside of psychology, but it is necessary to rework the terminological core and contexts of the simulations. In fields with less demands on sensitive communication, academic skills and process work with text may have the greatest benefit, while in fields with predominant interaction with people, pragmatics and ethical adequacy of speech will remain key. Observations from the field suggest another stimulus for further research: although quantitative analysis did not show significant differences between age groups, qualitative evidence showed a trend of deeper understanding in older students (24–25 years old) in conceptually challenging tasks. This phenomenon may be related to study maturity, motivation or different cognitive strategies; Therefore, we recommend that the relationship between age and learning effectiveness in the intensive program be monitored in future cohorts.

The impacts on the creation of zero grades in the Czech environment lead to several practical recommendations. The curriculum should clearly declare the milestone of the transition to full Czech and work with the reduction of support strategies according to the plan, not ad hoc. It is advisable to consist of shorter blocks with planned breaks and regular alternation of receptive and production activities. Formative assessment should be a fixed part of every two weeks and is complemented by targeted pronunciation and pragmatics training. It is necessary to keep the didactic supports multimodal, but at the same time to time their attenuation so that they support, not replace, independent work in Czech. Staffing should include not only linguists and experts, but also tutors for study coaching and mental hygiene, because it is working with fatigue and motivation that significantly affects sustainable performance in an intensive program.

The overall picture confirms that the phased model with CLIL and guided practice is effective if load management, systematic correction of interferences and early disconnection from the native language in normal communication are mastered at the same time. The results support the meaningfulness of zero grades for fields with high language and communication requirements and provide concrete guidelines for their further construction and scaling. A synthesis of results across the CEFR, terminology test, and simulated interactions shows a consistent and statistically highly significant shift corresponding to the three-phase design

(acquisition-consolidation-stabilization). Although communication evaluation is internal and the sample is limited, metric triangulation and 95 % confidence intervals support the internal validity of the findings and the practical significance of the effects.

Limitations and implications

The section places the findings within the framework of their reliability and practical applicability. Attention is directed to the limits of the research arrangement that may affect the interpretation of the effects, and to recommendations for the design, staffing and hourly allocation of future runs of the program. The need for careful generalization is emphasized and at the same time a concrete procedure is formulated to transfer functional elements into practice.

Limitations of the study

A sample size of $N = 26$ reduces the statistical power of tests and the accuracy of interval estimates. The absence of a control or comparison group limits the causal interpretation of changes between T0 and T2, as it is impossible to separate the effect of the intervention from the effects resulting from time, repeated testing, and external factors. Self-selection effects may be present due to the motivation and availability of participants, which increases the likelihood of above-average study commitment. The contextual specificity of the field and the target population limits the transfer of results outside the environment of preparation for single-subject psychology. Generalization requires a comparison of institutional and population characteristics with the places of planned implementation.

Implications for practice

The curriculum is to explicitly define the milestones of the transition to full Czech and a plan for the gradual phase-out of intermediary strategies with checkpoints in the middle and end of the year. The recommended weekly allowance includes a minimum of 20 hours of Czech and 6 to 8 hours of content modules and skills seminars. It is advisable to consist of shorter blocks with alternating receptive and production activities and with regular breaks for load management. The staffing is to cover Czech language teachers with experience with the academic register, subject teachers for CLIL modules, trained evaluators for OSCE similar situations, and tutors for study coaching and psychohygiene. It is desirable to include formative assessment in two-week cycles, supplemented with targeted trainings in pronunciation, connections and pragmatics, and continuously use attendance and workload data for individualization of support. For future runs, it is recommended to expand the sample, consider a quasi-experimental arrangement with a comparison group, and include follow-up in the first year of follow-up studies in order to assess the sustainability of the effects and to set up hourly and personnel allocations more precisely.

Conclusion

The presented model of the zero year combines a phased curriculum, content-language integration and guided practice into a comprehensive path to functional academic Czech and the basics of professional communication for a specific cohort of Azerbaijani candidates for psychology in Prague. The evidence indicates measurable shifts in CEFR domains, expansion and refinement of industry terminology, and improvement of communication performance in model situations. Quantitative results are consistent across metrics ($p < .001$) and supplemented

with 95% confidence intervals; effect sizes reach high values, especially in terminology and receptive skills. Clearly defined milestones for the transition to full Czech, regular formative assessment and multimodal didactic supports, the effect of which is reflected in the growth of self-confidence and study adaptation, seem to be strong elements. The key mechanism of change is the gradual reduction of the intermediate language and the precise timing of the transition to full Czech at the interface of Phase II–III, when the basic morphosyntax and terminological core have already reached stabilization. The limitations of the sample and the absence of a control group require caution in generalization, but at the same time they provide specific guidelines for design, staffing and hourly allocation of future runs. The internal nature of the evaluation of communication simulations was mitigated by a single rubric, calibration of evaluators and triangulation with the CEFR and terminology test; Directionally identical effects in these independent indicators support the internal validity of the conclusions. A practical output is a portable framework combining CLIL modules, with elements of OSCE-like simulation and a two-week cycle of formative assessment with an emphasis on load management and systematic interference correction. We recommend three operational principles for implementation: (i) a fixed milestone for the transition to full Czech with clear rules of interaction, (ii) regular micro-interventions (pronunciation, links, pragmatics) based on short feedback from practice, (iii) planning a schedule with regard to cognitive recovery (shorter blocks, controlled pauses).

The next step is to follow up on the same cohort in the first year of follow-up studies to verify the sustainability of language and communication gains, the impact on study performance and the need for targeted support interventions. Longer-term records will make it possible to refine the timing of milestones, calibration of terminology modules and the scope of practice, and thus stabilize the zero-year model as an effective tool for the integration of foreign students into the Czech university environment. We also consider two research branches to be promising: (a) the influence of residual communication in the native language/Russian on the pace of transition to "thinking" in Czech, and (b) possible differences in learning strategies between age groups, which may explain the qualitatively observed deeper understanding in older students. Synthesis of results across CEFR, terminology test, and simulated interactions shows a consistent and statistically highly significant shift corresponding to a three-phase design (acquisition-consolidation-stabilization); The practical significance of the changes is supported by narrow reliability intervals and a reduction in performance variability at the end of the program.

Literature

- Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/cefr-companion-volume-and-its-language-versions>
- Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and language integrated learning. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/clil/C36239D3E9D839D7B1EE3C8002EB644B>
- Dalton-Puffer, C. (2007). Discourse in content and language integrated learning (CLIL) classrooms. John Benjamins.

- Harden, R. M., & Gleeson, F. A. (1979). Assessment of clinical competence using an objective structured clinical examination (OSCE). *Medical Education*, 13(1), 41–54. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.1979.tb00918.x>
- Hodges, B. (2003). OSCE! Variations on a theme by Harden. *Medical Education*, 37(12), 1134–1140. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.2003.01717.x>
- Quality Assurance Agency for Higher Education. (2024). Evaluation of international pathway programmes. QAA. <https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/news/evaluation-of-international-pathway-programmes.pdf>
- Sweller, J., Ayres, P., & Kalyuga, S. (2011). *Cognitive load theory*. Springer.
- Study in Czech Republic. (n.d.). How to apply. Retrieved October 7, 2025, from <https://www.studyin.cz/plan-your-studies/how-to-apply/>

Václav Šimek
prof. u. PaedDr. PhDr., PhD., DBA., D. Ed.
University of Social Sciences and Security Prague
Hovorčovická 1281/11, Prague 182 00, Czech Republic
<https://orcid.org/0000-0002-0158-6432>
simek@wsnsb.cz

SECURITY AND CRISIS MANAGEMENT AS THE BASIS OF ALL MANAGERIAL FUNCTIONS

Markéta Šimková, Piotr Domżał

Summary

The article defends the thesis that security and crisis management, including logistical support, does not form a peripheral specialization, but a constitutive, primary layer of management, without which it is impossible to maintain business continuity, plan realistically or achieve stable performance. Based on the current literature on risk management, continuity and organisational resilience, a 'core management layer' framework is proposed that integrates governance, readiness metrics and organisational learning mechanisms and shows why security functions must become part of the highest decision-making. Three hypothetical scenarios from physical operations, cyber environments, and supply chains illustrate the recurring mechanism where the absence or only formal form of this layer translates common disruptions into loss chains, while its integration shortens recovery time, mitigates secondary impacts, and stabilizes operations. The implications draw consequences for managerial practice as well as for curricula in which security management is supposed to occupy a cross-cutting, primary position.

Keywords: Security Management, Crisis Management, Business Continuity, Organizational Resilience, Governance, Logistics, Risk Management, Cyber Security

Introduction

Managerial discussions in recent years have emphasized agility, leanness, digital transformation and data analytics, but they often overlook the primary prerequisite of strategic and operational capability, i.e. a solid foundation of the organization formed by security and crisis management in conjunction with logistics. Without this base, even the best strategic intentions fall apart at the first major disruption, instead of sustainable performance, inconstancy, improvisation and reputational erosion arise. The aim of the study is to show that security and crisis management is not an offshoot of management, but its primary layer, which creates space for planning, organizing, leading and controlling, and that neglecting it leads to disproportionate losses across industry, services and public administration (Vellani, 2021; Lægreid & Rykkja, 2019).

The theoretical-conceptual approach used in this thesis combines three streams: security management and risk management as a system of decision-making processes protecting the organization's assets (Vellani, 2021), business continuity and crisis management with an emphasis on measurable parameters of preparedness, response and recovery (Journal of Business Continuity & Emergency Planning; Baryannis et al., 2019), and finally the modern concept of resilience as a dynamic ability to learn and adapt (Koronis & Ponis, 2018). This intersection defines the framework of the "basic layer of control", which we further elaborate and test on type breach scenarios. The aforementioned initial thesis must first be based on the infrastructural prerequisites of managerial practice; Therefore, we will now define a theoretical framework in which management is understood as an architecture of layers with a security base.

Theoretical framework – management as layer architecture

The traditional four-way management scheme, i.e. planning, organizing, leading and controlling, describes what managers do, but less reveals the infrastructure conditions without which these functions are difficult to perform. On a more careful analytical view, management appears as an architecture of layers, in which each higher plane assumes the bearing capacity of the lower plane, and where the disruption of the base immediately paralyzes what is built on it, where the basic layer in this concept is formed by the triad of security, crisis and logistics. The aforementioned triad ensures the protection and availability of key assets, the coordination of resources in time and space, and readiness for decision-making in an extraordinary regime, which differs from normal operations in speed, degree of uncertainty and scope of responsibilities. Only on such a basis is it possible to plan realistically, structure the organization in a meaningful way, set up leadership and control mechanisms, and at the same time keep daily operations away from random fluctuations that would otherwise determine the rhythm of the entire organization.

Security management can be defined as a set of management activities that are aimed at identifying, assessing and mitigating threats to assets, in a way that is rooted in the decision-making processes of the entire organization and not only in technical subsystems. In well-functioning practice, this means that security is not a separate expertise without an impact on direction, but a cross-cutting competence that co-shapes priorities, resource allocation and acceptable risk limits in both normal and extraordinary management modes, and it is this concept that corresponds to the current literature, which places security directly in the logic of decision-making and in the link to corporate goals (Vellani, 2021).

Crisis management is a coordinated, pre-prepared and repeatedly practiced procedure for situations that go beyond normal operational capacity and require a special governance regime, different communication dynamics and clearly divided responsibilities. In addition, in the public administration environment, there is a dimension of legitimacy and trust, because without the trust of actors, it is impossible to coordinate effectively even when formal procedures are set up correctly. Crisis preparedness is therefore not limited to technical instructions, but also includes the institutional capacity to make clear and responsible decisions when the environment is changing rapidly and when decisions need to be taken with incomplete information. This combination of capacities and legitimacy is highlighted in the literature as a necessary condition for effective coordination and subsequent recovery (Lægreid and Rykkja, 2019).

Logistics in this context is not only transport and warehouses, but it is about managing the flow of material, information and support services so that safety and operational requirements are met simultaneously and on time, and so that the organization has the manoeuvrability when normal flows are interrupted. In the era of global supply networks, this is where the importance of supply chain risk management is anchored, including critical node mapping, substitution work, and the use of data-driven predictions, and without these elements, logistics remain fragile even during periods of calm, which quickly translates into an inability to meet commitments to customers and partners at the moment of disruption. Empirical and review literature have long confirmed this shift towards a systemic understanding of logistics as well as integration with risk management (Baryannis et al., 2019).

Accepting the security, crisis and logistics triad as a supporting base requires an explanation of how this layer has priority over planning, organizing, leading and controlling. The following part develops the causal logic of these relationships and shows why even a carefully designed strategy remains without a supporting security layer without support in reality, and why both the ability to make decisions and the ability to maintain continuity of performance fall apart in a disruption.

Why security is the basis – the causal logic of assumptions

The claim of the primacy of the security layer is operationally specific and not metaphorical, as where there is a lack of sustainable business continuity, long-term plans cannot be implemented. Where the flow of resources is not ensured, even the best plan remains unfeasible, and where crisis mode is not practiced, even a moderate incident turns into disproportionate losses, because decision-making is slow, communication is fragmented, and roles are unclear. Therefore, security and crisis management do not act as a cost appendage, but as a generator of operational certainty that translates uncertainty into controllable parameters and creates time and space for other managerial functions to work at all.

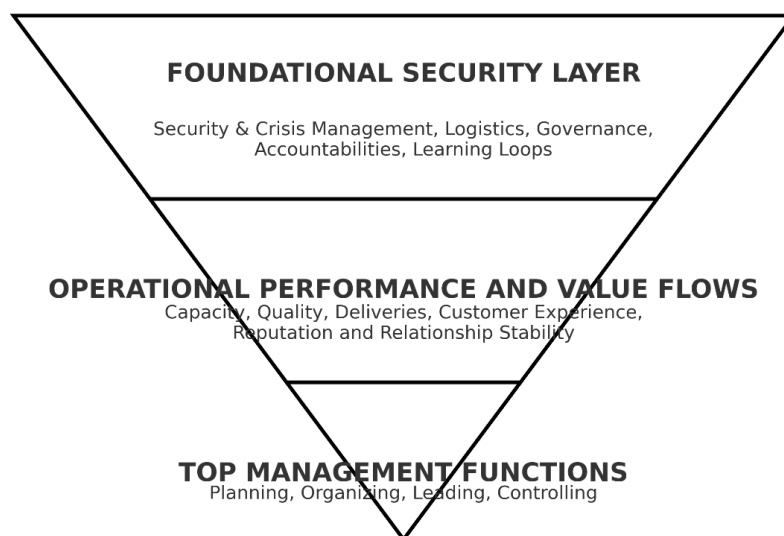
In other words, without a base layer, there is nothing to build on. The effort to lay planning, organizing, leading and controlling over a non-existent security foundation turns into a house of cards that holds only until the first deviation. At the moment of disruption, it turns out that strategic language is not supported by infrastructure, that priorities are not transferable into behavior, and that control mechanisms measure quantities that lose their meaning in an emergency regime, because only the security layer provides a load-bearing structure that carries even when the environment is deviated.

In operational reality, this load capacity translates into a simple link between capabilities and ambitions. An organization that can recognize deviations early, switch to a limited mode, and maintain key flows can continue to deliver on strategic promises under pressure, and an organization that does not have these capabilities may have ambitious plans, but have nothing to draw on at the crucial moment. Thus, the base layer is not a complement, but a prerequisite that determines whether the strategy becomes a practice or remains a manifestation.

In this context, it makes sense to make the logic of the layers visible with a simple scheme. The pyramid does not describe a fashionable hierarchy, but a relationship of dependence, in which every higher plane stands on the carrying capacity of the lower plane.

Figure 1. Inverted Pyramid of Management Prerequisites

Inverted dependency: the strategic apex stands only if supported by operational performance, which itself rests on the foundational security layer.

Source: author's own

The layers shown represent more than a nice picture. The pyramid reminds us that prioritizing a project, a reorganization plan or developing innovations can only make sense if asset protection, preparedness for deviations and paths to safely circumvent disrupted points are also ensured, and it should be emphasized that once this base is missing, even well-designed initiatives turn into sources of additional risk.

In practice, this means that seemingly technical variables, which are often relegated to support, directly decide on the enforceability of the strategy. Detection time, response time, recovery time target, and recovery point are not isolated metrics, but a condensed expression of the ability to hold on to customers and other actors. Shorter deviation recognition time maintains decision time, faster switching to restricted mode prevents impacts from spreading, sensibly set recovery goals keep expectations on both sides of the relationship. This makes metrics the language that strategy and operation speak to each other, but in order for this causality not to remain just a statement, it is advisable to translate it into elements that can actually be worked with. The following chapter therefore presents a model of the basic layer of governance, which combines institutional anchoring, a set of measurable parameters and a learning mechanism into a single framework applicable in organizations of various types.

The "basic management layer" model

The proposed model understands security management, crisis management and logistics as an integral foundation that creates conditions for the emergence and sustainable performance of classic managerial functions. At the level of governance, this basic layer is present in the top management bodies and is interconnected with corporate risk management into a single decision-making framework. At the operational level, it is expressed through a set of measurable elements of preparedness, detection, response and recovery, and at the level of organisational learning, it is maintained through regular post-incident reviews, plan updates and

systematic training. Precisely conceived in this way, security represents a cross-cutting decision-making function that gives direction to the allocation of resources according to risk and which is based on literature emphasizing a risk-based approach (Vellani, 2021). Moreover, in the public administration environment, it turns out that capacities and legitimacy are an inseparable pair and that both need to be ensured in advance, not only at the moment of an incident (Lægheid & Rykkja, 2019). In flow systems and supply networks, this model translates into node mapping, diversification, and data-driven prediction (Baryannis et al., 2019).

Architecture and control

On an institutional level, it makes sense to clearly define the status of a security function and attach it directly to the executive, for example through roles such as Chief Security Officer or CISO as members of top management. At the same time, business continuity responsibilities need to be clearly defined and crisis plans need to be linked to continuity plans and investment planning, so that decisions on priorities, budgets and tolerance for interruptions are made in a single thinking path. It is this link that is particularly critical where cybersecurity carries business risks with obvious strategic implications and where it cannot therefore be reduced to technical control in IT (Boston Consulting Group, 2025). Governance in this model is based on regular reporting of resilience to supervisory authorities and on a link to internal audit, which verifies not only the existence of control mechanisms, but above all their effectiveness, and by this connection, security becomes a visible part of decision-making, and not just a set of recommendations at the edge of operations.

Readiness, response and recovery metrics

Measurability is a prerequisite for manageability because it translates a strategic promise into a language that operations understand. The detection time expresses the ability to detect deviations in a timely manner, the response time indicates the performance of the coordination and technical intervention, and the recovery time target and recovery point define the limits of acceptable impacts. These variables do not act as a technical detail, but as a parameterization of the commitment to customers and other actors (Journal of Business Continuity & Emergency Planning). In the accompanying layer, it makes sense to monitor the degree of redundancy and substitutability of key resources, the frequency and quality of exercises, the proportion of regularly updated plans, and the results of post-incident reviews. The purpose of these indicators is therefore not to collect numbers, but to maintain the connection between the ambition and the carrying capacity of the system, i.e. between the promise and the ability to keep it calm and under pressure.

Organizational Learning and Culture

Resilience grows out of cultivated practice, not from the mere existence of documentation. Regular post-incident reviews that focus on root causes and specific changes in processes have a learning effect and reduce system entropy, and without such learning, even formally advanced documentation turns into paper-based resilience that fails the first sharp test (Koronis & Ponis, 2018). Integrating knowledge into training, standard workflows, and the budget cycle closes the learning loop and turns individual episodes into systematic capability.

And in such a culture, open communication, understandable responsibility and respect for the fact that mistakes need to be named and corrected, not hidden, have a place.

Thus, the model itself explains what holds an organization together in both calm and disruption, while also setting the stage for another argument. If we want to understand the price of this basic layer not only theoretically, but also in operational practice, it is useful to first show the type consequences of its absence in various domains and only then consider the investment logic and educational implications.

Consequences of neglect and possible three types of failure

In a world of physical threats without backup locations, without trained evacuations and without logistical bypasses, there are many weeks of outages, which are chained to penalties and loss of contracts. In cyberspace, without network segmentation, without regularly tested backups and without crisis communication, individual incidents grow into reputational crises and customer trust crumbles. In supplier networks without a map of critical nodes, without multi-source collateral, and without service-level contractual obligations, local failure becomes a cascading shortfall that cannot be made up for by operational heroism, as evidenced by the literature on SCRM as well as the practice of cybersecurity in a business context (Baryannis et al., 2019; Boston Consulting Group, 2025). In addition, in public administration, neglect has a dimension of legitimacy, as a failure of coordination undermines trust and hampers reconstruction, even when formal procedures are written correctly (Lægreid & Rykkja, 2019). "The illusion that the safety function can be separated from the steering gives rise to repeated failures in practice."

Quantification of impacts and investment logic

Reducing detection and response times reduces the extent of disruption, shortening the target recovery time reduces accumulated losses, and higher frequency and quality of exercises are associated with better coordination in live operation. These metrics can be linked to performance targets and reflected in pricing and service level contractual commitments, increasing the acceptance of security budgets while linking strategic promise to operational reality (Journal of Business Continuity & Emergency Planning). "A view from the cost of investment supports decisions on priorities".

Communication and reputational dimension

Pre-prepared scenarios, a clearly defined speaker, understandable channels, and regular training reduce the information vacuum that would otherwise be filled by conjecture and loss of trust. The experience of business practice shows that transparent and fast communication is one of the key factors of recovery after an incident and that without it, even a well-managed technical intervention without the necessary reputational effect remains (Boston Consulting Group, 2025). "Crisis communication is not a cosmetic, but a part of management".

To maintain neutrality and didacticism, we also work with hypothetical scenarios that show the same mechanism of neglect or only formal forms of the security layer in three different environments, and which also illustrate how the integration of this layer stabilizes performance and shortens recovery time.

Mini-cases and comparisons (hypothetical scenarios without metrics)

The three scenarios are not anecdotes, but analytical probes, where the same mechanism described in the literature on business continuity and organizational resilience is clearly repeated on different types of operations. When security and crisis management is embedded in management, logistics and day-to-day work, the organization maintains decision-making cohesion, manoeuvrability and learning capacity. Thus, the breach turns into a manageable episode and the strategic intention continues, and even if the security layer is only formal or even absent, normal operations disconnect from the strategy at the first fluctuation, authorities overlap, and a chain of losses grows from a small incident.

In each scenario, we show three levels, where the first is the sociotechnical perspective, i.e. the connection between people, technology and processes, then the level of resilience, where it is about preparedness, response, recovery and learning, and finally the governance level, which addresses roles, responsibilities and decision-making rights. With the above trio, we return security and crisis management to where it belongs, i.e. to the basic layer of management, which carries planning, organization, leadership and control.

Hypothetical scenario A – failure of the production site

The production plant in the floodplain shows high efficiency under normal conditions, relies on narrow inventories and thus accurate production, the documentation describes the emergency plan and a general risk map. However, at the crucial moment, it turns out that the logistic bypasses are not contractually provided and the evacuation of people and technology has not been practiced in practice. Formal rules exist, but they are not translated into decision-making thresholds or specific roles and competencies that could actually be performed in the minutes and hours after the breach. "The initial situation shows the contradiction between paper and practice".

In the first phase, chaos appears, which masked normal traffic. In parallel, two or three lines of command are created, some teams wait for instructions and others improvise, information flows across and piecemeal, there is clearly no discipline of prioritization, i.e. decisions about what to save immediately and what can be temporarily sacrificed. People do not know who is starting the limited production regime, who is confirming the transfer of inventory, who is communicating with customers, the municipality and the media, and this ambiguity prolongs the shutdown and increases psychological fatigue and the risk of errors. "Without teaching practice and clear rights, the system cannot switch to an emergency mode."

The strategy, based on a lean flow and precise tact, counts on the fact that the outside world will be at least as springy as the factory. However, without pre-arranged bypasses and without a trained transition to a limited regime, the competitive advantage becomes a source of additional risk. Any planning loses touch with reality, control measures indicators that no longer mean anything, and management exhausts itself by supervising improvisations. Reputational capital is thinning as buyers perceive an inability to articulate a clear story and a credible payback time.

"A strategy without a load-bearing security layer breaks at the first shock".

The security layer becomes functional when paper procedures turn into rehearsed responses and when logistical bypasses are backed by contracts. Simple trigger conditions anchor decision-

making and shift focus from improvisation to controlled performance in limited mode. Only this trio carries planning, organizing and control in a situation where normal conditions fall apart and when it is necessary to maintain at least part of the production and the trust of key people and partners. "Remediation requires the unification of documentation, exercises and contractual relations".

Security and crisis management forms the basic layer of management, because without it, even a well-designed production strategy crumbles at the first major shock and top management loses the tools to maintain direction.

Hypothetical scenario of B ransomware in the service sector

The service provider relies on a digital infrastructure that is invisible to the client and therefore self-evident. Backups do exist, but no one regularly tests recovery, the network has no segmentation, crisis communication does not exist. At the moment of attack, a technical glitch immediately turns into a question of trust and reputation. The service, which ran smoothly yesterday, is fragile today, and clients without clear information lose patience and confidence. "Reducing cyber breaches to an IT problem is a mistake."

At first glance, it is forensic and technical work, but in reality it is the management that decides. Who determines which services must run and which can be restricted. Who is responsible for communicating to clients and partners. Who will approve a short-term compromise that reduces comfort but protects data. If security works as an isolated unit that only recommends, business hesitates, the legal department formulates general risks, and the front office does not know what to say. An information vacuum is created, which will be filled with conjectures and social networks. The costs of the incident then grow faster in terms of reputation than technically. "Without integrated decision-making, an incident turns into a reputational crisis."

When it is anchored in management and linked to service decisions, priorities are predetermined and everything essential has a clear logic. It is clear which services to keep running and where temporary restrictions are acceptable, how and when to communicate with clients, when to invite external help, and how to balance the speed and depth of recovery. This restores control over the rhythm of events, and the entire organization learns how to reduce the likelihood of repetition and the length of the next hit. "Security management is a management discipline in the digital environment".

The security layer belongs to the core of management, because it is there that decisions are made about service priorities, acceptable risk and communication with the world. When security is out, strategy breaks down where isolated IT ends and brand reputation begins.

Hypothetical scenario C of disruption of supply of key raw material

A company dependent on a single supplier of a key commodity maintains a threat table, but lacks a map of critical nodes and alternative paths. The contractual framework does not cover replacement capacities and redirection of flows. When a partner drops out, the risk table doesn't tell you who should switch mode, where shipments will be routed, how key customers are informed, and what happens to quality when a replacement is reached. "To record risks without decision-makers is to wait, not to manage."

The unit price is low, but the price of loss of reliability is hidden. The capacity plan is based on the assumption that a single source never fails, the quality audit ends with the first layer of suppliers and the control does not reach subcontractors. When a disruption occurs, the transition to a limited mode takes longer than it would have to, and the deficit is passed on to customers who bear their own obligations through the network. Short-term savings become long-term expenses, and purchasing strategies become bets. "Local savings without a systemic view increase cascade risk".

A node map provides visibility, a multi-source solution provides choice, contractual commitments with spare capacities create a backbone for fast rerouting, and pre-negotiated routes reduce switching times. When these elements are regularly practiced and have budget coverage, supply network management turns into a real management competency rather than a wish catalog that no one can use in a breach. "SCRM as part of the security layer translates uncertainty into the rules of the game".

The security layer is a condition for the executability of the strategy, because without it, rational purchasing turns into a cascade of deficits that returns in the form of lost contracts and damaged relationships. In manufacturing, services and supply networks, strategy is only feasible when safety and crisis management is linked to decision-making, logistics and learning mechanisms. If safety is only a formal item or is excluded from management, strategic functions are disconnected from operations and a normal disruption turns into a chain of losses, and it can be stated that this conclusion corresponds to the findings of the literature, which emphasizes that resilience is not a product of documentation, but the quality of management, exercises and contractual links that can actually be used in a crisis (Journal of Business Continuity & Emergency Planning; Koronis & Ponis, 2018).

Implications for practice and for education

Security and crisis management is at the core of management, because it creates a space in which the strategy can emerge, grow and succeed. It is not a question of adding an apparatus or another layer of formalism, but of returning to the first question of management, which is the ability to maintain the cohesion of the organization when conditions become more complicated and when normal procedures are no longer sufficient. Where the basic security layer is present and lived, strategic intentions do not turn into empty slogans, but into actions, because decision-making has a pre-arranged logic and foreseeable limits (Vellani, 2021; Lægheid & Rykkja, 2019). Where it is lacking, it ceases to carry the language of plans, and management remains dependent on improvisations, which may be brave but rarely sustainable.

Governance and institutional anchoring

A clear position of the safety function in top management increases the quality of decision-making, as it makes risk present exactly where the direction and speed of movement are decided (Vellani, 2021). An organization that gives security a voice at the leadership table, combines priorities, budgets, and an acceptable level of disruption into a single thought path, so that investments, innovations, and reorganizations are not only judged in terms of revenue and cost, but also in terms of vulnerability and prepared response. In addition, linking the security function with risk management and internal audit does not create a network of controls, but a two-way learning channel through which the experience of the breach is returned to

planning and planning is reflected in everyday practice. As security becomes a regular part of the agenda of supervisory and advisory bodies, the invisible begins to be measured, i.e. how much time and energy an organization has left when the world stops cooperating for a while. In this perspective, governance is not a protective wall that would hinder change, but a supporting skeleton that carries even when the burden increases and the pace accelerates (Lægreid & Rykkja, 2019; Farson et al., 2008).

Operating mechanisms and learning loops

Unified crisis and continuity planning reduces entropy in disruption by linking the language of strategy with the language of operations and translating intention into action (Journal of Business Continuity & Emergency Planning). The crisis response plan and the continuity plan are not two separate documents, but one mind map, in which the same roles appear calmly and under pressure, only lit up in a different order and cooperate differently. Measurable indicators of readiness, detection, response and recovery are not a technical decoration, but a common vocabulary that management, operations and support understand, and that allows you to reconcile ambition with the actual payload of the system (Journal of Business Continuity & Emergency Planning). When findings from exercises and real-life incidents are consistently reflected in procedures, training, and budgets, the result is not a collection of minutes, but an organization's memory that is not exhausted with each subsequent deviation. The learning loop thus ceases to be a mandatory field in the audit report and becomes a way to maintain stability without rigidity and movement without chaos (Koronis & Ponis, 2018).

Cybersecurity as part of a business strategy

Digital infrastructure is not the technical backstage, but the very essence of the service and at the same time the reputation of the brand, which is why cybersecurity belongs to a business strategy as naturally as finance or marketing (Boston Consulting Group, 2025). Anyone who reduces it to a technological discipline misses the place where customer value and partner trust are decided, because this is where service priorities, the accepted data loss rate, and the framework of communication in a breach are set. Where these issues are thought out in advance and where the responsibility is clear, the incident tends to have a shorter life and less shadow, not because the technique is infallible, but because the decision-making has a shape, rhythm and language that even people outside of IT understand. that even under pressure, we want to speak clearly and keep what we promised. It is this attitude that makes cybersecurity part of the strategy and not just part of the configuration (Boston Consulting Group, 2025).

Supply Chains and Contractual Resilience

Supplier network risk management is architecture management rather than mere threat intelligence, and therefore belongs to the security layer as firmly as contingency planning (Baryannis et al., 2019). A map of critical nodes, multi-source hedging, pre-negotiated routes, and risk-sharing in contracts do not increase bureaucracy, but rather give the system the ability to choose when conditions deviate and when it is necessary to quickly decide which way to go and with whom. It is important not only that the alternative exists, but that it is close to hand, legally protected and understandable to anyone who switches the flow of material or services

at night, because it is in these moments that you can tell if the strategy is not just a plan in peace. In this context, procurement ceases to be a brake on innovation and becomes a management partner that maintains the feasibility of intentions even in a limited mode, thus taking care of relationships with customers and suppliers. Resilience is not announced here by proclamations, but is written in contracts, in access rights and in the memory of the people who actually operate the networks (Baryannis et al., 2019).

Educational architecture and the position of security management

Security and crisis management is part of the mandatory core curriculum, as it is the language by which the strategy learns to act in reality and not just talk about goals (Vellani, 2021). Future managers who work with service prioritization, with an acceptable level of risk, and with crisis communication already at school do not become document administrators, but decision-makers who can translate vision into coordinated action. For them, readiness and recovery metrics become a bridge between the ideal and operations, so they can read numbers and guide people, and they don't wait for someone invisible in the background to do the hard work (Journal of Business Continuity & Emergency Planning). After each model and real disruption, they learn to close the loop, that is, to name the root cause, to project the knowledge into procedures and into the budget, and at the same time talk about it in a way that does not humiliate, but leads. At the doctoral level, this reveals security management as a full-fledged field of management studies, as it structures performance across disciplines and allows resilience to become the subject of research and teaching, not a product of chance (Læg Reid & Rykkja, 2019).

When the security layer moves from the edge to the center, there is not more bureaucracy, but a calmer breathing of the organization, because governance gains a clearer horizon, traffic more readable language, a supplier network with fewer blind spots, and a management curriculum with a support that carries even when the world trembles. Such implications do not prescribe a set of steps, but return responsibility to the point where it is decided whether our strategy will be just a manifestation or a real ability to succeed (Koronis & Ponis, 2018; Journal of Business Continuity & Emergency Planning).

Conclusion

The study defends the thesis that security and crisis management, including logistical support, represent the basic layer of management that carries planning, organization, leadership and control, and which also creates space for the implementation of strategies in conditions of uncertainty. The integration of this layer into management means that the organization can turn the volatile environment into a controllable framework and that it can make decisions with the awareness of the real load capacity of the system. The absence or formal form of the same layer leads to a disconnect between strategy and operation, opening the way to a chain of losses, as decision-making is based on hopes instead of capabilities.

The theoretical explanation is based on literature that combines risk management, business continuity and organizational resilience, and is translated into a model of the basic layer of management built on three continuous levels. The institutional level requires firmly anchoring the security function in senior management and linking it to corporate risk management and internal audit, so that the experience of disruption is fed into strategic

decisions and budgets and priorities reflect real vulnerabilities. The operational layer provides a unified language of readiness, detection, response and recovery, while ensuring that exercises and subsequent reviews lead to adjustments to processes, competencies and contractual relationships. The cultural level maintains a learning loop that transforms individual episodes into a systematic ability and that prevents resilience from remaining only in documentaries.

Analytical scenarios from manufacturing, service, and supply networks show the same mechanism across industries. Where there are pre-prepared roles, decision-making thresholds, and maneuvering capacity, disruptions turn into manageable episodes, and the strategy maintains its course. Where there is a lack of unification of documentation, practical training and contractual support for alternative routes, even a minor fluctuation quickly turns into a reputational and economic problem. A comparison of these environments confirms that the security layer is not an add-on to technical departments, but a decision-making competence that gives meaning to performance indicators and that holds together time, direction and responsibility.

The practical implication lies in the shift of optics from understanding safety as a cost item to understanding safety as a condition of performance. Properly set up governance with the presence of a security function at the management table, an understandable set of metrics and regular learning after incidents do not increase the bureaucratic burden, on the contrary, they reduce the entropy of decision-making and shorten the time the organization is out of its normal mode. The same logic permeates the education of managers, because without understanding the security layer, strategic language becomes just slogans, and project management becomes a sequence of service forms that fall apart at the first pressure.

The research outlook offers several directions that can empirically confirm and refine the proposed framework. A sectoral quantification of the relationship between investment in the basic layer of management and performance stability, including the expression of trade-offs between recovery speed, cost and quality of service, makes sense. A comparison of the public and private sectors would also be useful, with an emphasis on the role of legitimacy and trust, and with an emphasis on the different incentives that affect the willingness to invest in preparedness.

The final communication is simple and binding at the same time. Security and crisis management forms the basis from which other managerial functions grow, and that is why it belongs to the center of management and to the center of teaching. Organizations that adopt this layer as their own and that translate it into the language of roles, metrics, and contracts learn to manage disruption without unnecessary pathos and without unnecessary losses. Organizations that leave it on the margins will continue to drive wishful thinking and improvisation, which may be admirable, but it is not sustainable.

Bibliography

- Baryannis, G., Validi, S., Dani, S. & Antoniou, G. (2019) 'Supply chain risk management and artificial intelligence: State of the art and future research directions', *International Journal of Production Research*, 57(7), 2179–2202. doi: 10.1080/00207543.2018.1530476.
- Lyon, V., Banerjee, S., Sankaran, S., Shalev, L., Ford, M. & Comis, B. (2025) *When Cybersecurity Becomes Cyber Strategy*. Boston Consulting Group, 4 September 2025.

Available from: <https://www.bcg.com/publications/2025/reframing-cybersecurity-as-business-discipline>

Farson, S., Gill, P., Phythian, M. & Shpiro, S. (eds) (2008) *PSI Handbook of Global Security and Intelligence: National Approaches*. 2 vols. Westport, CT: Praeger Security International. ISBN 978-0275992064.

Journal of Business Continuity & Emergency Planning (n.d.) London: Henry Stewart Publications. ISSN 1749-9216 (print), 1749-9224 (online).

Koronis, E. & Ponis, S. (2018) 'Better than before: The resilient organization in crisis mode', *Journal of Business Strategy*, 39(1), 32–42. doi: 10.1108/JBS-10-2016-0124.

Lægreid, P. & Rykkja, L.H. (eds) (2019) *Societal Security and Crisis Management: Governance Capacity and Legitimacy*. Cham: Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-3-319-92303-1.

Vellani, K.H. (2021) *Strategic Security Management: A Risk Assessment Guide for Decision Makers*. 2nd edn. Abingdon/New York: Routledge. ISBN 978-0367776510.

*Markéta Šimková,
PhDr. Ing. Mgr., D. Ed., LL.M.
PhD student DTI Dubnica nad Váhom
Sládkovičova 533/20
018 41 Dubnica nad Váhom, Slovakia
<https://orcid.org/0009-0001-5538-3809>
marketas3@seznam.cz*

*Piotr Domżał
Piotr Domżał, PhD, MBA
University of Social Sciences in Łódź
Kamińskiego 21
91-427 Łódź, Poland
<https://orcid.org/0000-0001-5577-022X>
rektor@uns.lodz.pl*

PSYCHICKÁ ODOLNOSŤ AKO SÚČASŤ KRÍZOVEJ PRIPRAVENOSTI: IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU A VOJENSKÚ PRAX

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AS PART OF CRISIS PREPAREDNESS: IMPLICATIONS FOR SOCIAL AND MILITARY PRACTICE

Soňa Šrobárová, Peter Gažo

Summary

The paper focuses on the role of psychological resilience as a key element of crisis preparedness in the context of the military and social environment. Psychological resilience is understood as a dynamic ability to cope with stress, adapt to stress and restore internal balance after exposure to a crisis situation. The research part of the paper was carried out in the form of a qualitative design through 57 semi-structured interviews with cadets of the Armed Forces Academy, while the analysis identified seven main thematic areas influencing psychological well-being: time and performance pressure, sleep deprivation, tension between discipline and autonomy, leadership style, team cohesion, stigma of psychological help and coping strategies. The findings pointed to the multidimensional nature of the burden of the military regime, where physical, organizational and emotional factors intersect. The protective element turned out to be strong team cohesion, fair communication of commanders and predictability of the regime. Effective coping strategies included brief psychohygienic “micro-interventions”, time planning and maintaining contact with family, while maladaptive ways included sleep deprivation and excessive overload. Based on the results of the study, we recommend implementing systematic measures – sleep hygiene management, leadership training focused on communication and autonomy, formal peer-support programs (“buddy system”) and destigmatization of psychological assistance. Psychological resilience thus represents not only an individual ability, but also an organizational source of crisis preparedness, which contributes to the stability, performance and mental health of military personnel.

Keywords: psychological resilience, crisis preparedness, military environment, social work

Úvod

Ozbrojené sily Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) zohrávajú kľúčovú úlohu pri zabezpečovaní obrany a bezpečnosti štátu pred vonkajšou vojenskou hrozbou. Zároveň naplňujú medzinárodné záväzky, ktoré Slovenská republika prijala prostredníctvom medzinárodných zmlúv. Okrem obranných funkcií sa podieľajú aj na udržiavaní verejného poriadku, ochrane zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti štátnych hraníc. Významnú úlohu majú aj v čase vyhlásenia výnimočného stavu alebo núdzového stavu, kde pomáhajú pri plnení špecifických úloh a pri odstraňovaní následkov týchto krízových situácií. Psychická odolnosť (resiliencia) predstavuje schopnosť jednotlivca zvládať nepriaznivé situácie, adaptovať sa na stres a zotaviť sa po psychickej alebo fyzickej záťaži. V prostredí, kde sa krízové situácie stávajú súčasťou profesijnej reality – ako v ozbrojených silách, záchranných zboroch či sociálnych službách – je rozvoj psychickej odolnosti nevyhnutnou súčasťou krízovej pripravenosti.

Psychická záťaž a jej miesto v koncepte krízovej pripravenosti

Krízová pripravenosť nie je iba o materiálnych či organizačných opatreniach, ale aj o mentálnej pripravenosti zvládnuť stres, neistotu a etické dilemy. Psychická odolnosť tak vytvára most medzi osobnostnými predpokladmi jednotlivca a systémovou podporou organizácie (Fletcher&Sarkar, 2016). Podľa Vyhlášky č. 542/2007 Z. z. Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky, § 2 ods. 1 písm. a), sa psychická záťaž definuje ako „faktor, ktorý predstavuje súhrn všetkých hodnotiteľných vplyvov práce, pracovných podmienok a pracovného prostredia pôsobiacich na kognitívne, senzorické a emocionálne procesy človeka, ktoré ho ovplyvňujú a vyvolávajú stavy zvýšeného psychického napätia a zaťaženia psychofyziológických funkcií.“

V § 2 ods. 1 písm. b) je ďalej doplnená ako „faktor pôsobiaci zaťažujúco na organizmus a vyžadujúci psychickú aktivitu, psychické spracovávanie a vyrovnávanie sa s požiadavkami a vplyvmi životného prostredia.“ Táto právna definícia zodpovedá aj medzinárodnému psychofyziológickému chápaniu záťaže ako dynamického procesu, v ktorom sa stretávajú požiadavky prostredia a adaptačné kapacity človeka (Hockey, 2013).

Psychická záťaž sa dá rozdeliť do troch kategórií:

Senzorická záťaž – vzniká vtedy, keď sú zmyslové orgány a príslušné časti nervového systému vystavené zvýšeným požiadavkám.

Mentálna záťaž – súvisí s nárokmi na spracovanie informácií, ktoré vyžadujú zapojenie psychických procesov, ako sú pozornosť, myslenie, schopnosť rozhodovať sa alebo pamäť.

Emocionálna záťaž – objavuje sa v situáciách, ktoré vyvolávajú intenzívne emócie, ako stres, strach alebo hnev, a vyžadujú emocionálne zvládanie. (Buchanová, 2003)

Okrem týchto kategórií sa psychická záťaž môže deliť aj na rôzne stupne ako sú:

Bežná záťaž – zahŕňa požiadavky a úlohy, ktoré nie sú náročné a nezvládnuteľné, to znamená že sú v súlade so schopnosťami jednotlivca. Takýto typ záťaže nevyvoláva nesúlad medzi požiadavkami prostredia a kapacitami človeka, takže nevzniká žiadny výrazný tlak či stres.

Zvýšená záťaž – v tomto prípade sú už bežné spôsoby zvládania situácií nedostatočné. Jedinec čelí novým výzvam, ktoré si vyžadujú väčšie úsilie, osvojenie si nových schopností a prispôbenie správania. Aj keď táto záťaž vyžaduje zmenu zaužívaných postupov, nemusí viesť k negatívnym účinkom, pokiaľ je správne zvládnutá.

Hraničná záťaž – tento typ záťaže sa prejavuje výraznou nerovnováhou medzi schopnosťami jednotlivca a požiadavkami prostredia. Na zvládnutie takýchto situácií je potrebné čerpať z psychických rezerv, čo však môže mať vedľajšie negatívne dôsledky, ako sú narušenie psychickej činnosti, poruchy správania alebo iné funkčné problémy.

Extrémna záťaž – dochádza k nej v situáciách, kde požiadavky prostredia výrazne prevyšujú schopnosti človeka ich zvládnuť. Tento stav často vedie k psychickému kolapsu, závažným poruchám správania a fyziologickým alebo psychickým zmenám, ktoré môžu mať dlhodobé a nezvratné negatívne následky na zdravie (Kmošena, 2016).

Následky a prejavy psychickej záťaže môžu mať rôznorodý charakter, pričom zahŕňajú fyzické, emocionálne a behaviorálne odozvy. Medzi bežné príznaky patrí nadmerná únava, zvýšená podráždenosť, ťažkosti so sústredením a zníženie pracovnej efektivity (Hladký, Žídková)

Fyzické – dlhodobá psychická záťaž môže mať významný vplyv na fyzické zdravie človeka, pričom jedným z hlavných následkov je zvýšenie krvného tlaku. Tento stav, známy ako hypertenzia, môže výrazne zvýšiť riziko rozvoja kardiovaskulárnych ochorení.

Ďalším častým prejavom je svalové napätie, ktoré spôsobuje bolesti hlavy a chrbtice, čo výrazne znižuje celkový komfort a výkonnosť. Taktiež často ovplyvňuje spánkový režim, vedie k problémom so zaspávaním alebo k narušeniu kvality spánku, čo môže mať dlhodobé následky na regeneráciu organizmu. Navyše, psychická záťaž ovplyvňuje tráviaci systém, pričom môže vyvolať žalúdočné ťažkosti (Šutovec, 1994).

Psychické – vystavenie psychickej záťaži môže mať výrazný vplyv na emocionálnu a mentálnu pohodu jednotlivca. Medzi najčastejšie psychické následky patrí emočné vyčerpanie, ktoré sa prejavuje pocitmi intenzívnej únavy, apatie a stratou motivácie. Tento stav môže vyústiť až do syndrómu vyhorenia, ktorý významne ovplyvňuje kvalitu života a schopnosť vykonávať každodenné činnosti. Taktiež zvyšuje pocity nervozity, napätia a obáv, čo môže narušovať každodenné fungovanie jednotlivca a zhoršovať jeho schopnosť zvládať bežné výzvy (Kebza, 2005).

Behaviorálne – psychická záťaž môže ovplyvniť správanie jedinca rôznymi spôsobmi. Často vedie k zvýšenej agresivite, prejavujúcej sa podráždenosťou a impulzívnym správaním, čo môže narušiť medziľudské vzťahy. Ďalším dôsledkom je sociálna izolácia, keď sa jedinci vyhýbajú kontaktu s okolím, čo môže zhoršiť ich emocionálnu pohodu a podporiť pocit osamelosti. Psychická záťaž taktiež negatívne ovplyvňuje pracovný výkon a teda znižuje schopnosť sústrediť sa, plánovať a efektívne plniť úlohy, čo vedie k poklesu produktivity (Bratská, 2001). Psychická odolnosť funguje ako ochranný moderátor medzi nárokmi prostredia a reakciou organizmu. Jedinci s vyššou mierou odolnosti dokážu stres vnímať ako výzvu, nie ako hrozbu (Southwick, Bonanno, 2004). Reziliencia sa prejavuje v schopnosti obnoviť rovnováhu po záťaži, využiť skúsenosť pre rast a zachovať profesionálnu identitu aj v podmienkach neistoty (Ungar, 2021). Z pohľadu organizácie je dôležité, aby bola psychická odolnosť podporovaná systémovo – prostredníctvom supervízie, tréningov zvládania stresu, programov ako CISM alebo TRiM (Everly&Mitchell, 2013; Greenberg et al., 2015), a rozvoja vedúcich pracovníkov, ktorí vytvárajú prostredie dôvery a otvorenej komunikácie o psychickom zdraví.

Determinanty psychickej odolnosti

Vojenské prostredie kladie na jednotlivcov špecifické psychické nároky, ktoré zahŕňajú zvládanie stresu a záťaže v rôznych situáciách. Pochopenie týchto faktorov je kľúčové pre efektívne fungovanie vojenských jednotiek a udržanie duševného zdravia personálu.

Psychická odolnosť zahŕňa dynamickú rovnováhu medzi osobnostnými zdrojmi a sociálnym prostredím. Medzi základné determinanty patria vnútorné vlastnosti – ako sebaregulácia, zmysel pre povinnosť a hodnotová orientácia – a vonkajšie faktory, medzi ktoré patrí sociálna opora, tímová kohézia a inštitucionálne zázemie (Ungar, 2021).

U profesionálnych vojakov a pracovníkov v pomáhajúcich profesiách sa psychická odolnosť spája s konceptom morálnej integrity a profesionálnej identity, ktoré poskytujú rámec na zvládanie extrémnych stresorov (Litz&Kerig, 2019). Psychické stavy sú výrazne ovplyvňované špecifickými sociálnymi podmienkami, medzi ktoré patrí vojenský režim, úroveň organizácie, miera uspokojenia potrieb a kvalita medziľudských vzťahov vo vojenskej

jednotke. Totožné pracovné a životné podmienky však môžu u jednotlivcov vyvolávať odlišné psychické reakcie. Tieto rozdiely sú ovplyvnené faktormi, ako sú predchádzajúce životné skúsenosti, individuálne osobnostné črty, zdravotný stav a schopnosť prispôbiť sa novým okolnostiam.

Dlhodobé plnenie úloh v izolovanom prostredí alebo v uzavretej sociálnej skupine môže viesť k psychickému presýteniu, ktoré sa prejavuje nespokojnosťou a podráždenosťou. Ak sa tento stav nerieši a nezasiahne včas, môže postupne eskalovať až do konfliktov a vzájomnej neznášanlivosti medzi členmi skupiny (Dziaková, 1996).

Psychická a fyzická záťaž vyplývajúca z intenzívnej vojenskej činnosti má významný vplyv na stav vojakov. Neustála aktivita, náročné úlohy a nedostatok odpočinku vedú k únave, ktorá sa prejavuje zníženou koncentráciou, oslabenou koordináciou pohybov a celkovou apatiou. Pri dlhodobom nedostatku spánku sa môžu objaviť narušené myšlienkové procesy, neochota pokračovať v činnosti a pokles výkonnosti. Fyziologická únava, prirodzený dôsledok námahy, sa zmierňuje odpočinkom, zatiaľ čo patologická únava, spôsobená nadmernou a dlhotrvajúcou námahou, si vyžaduje zásadnejšie opatrenia.

Hlad a smäd predstavujú ďalšie faktory ovplyvňujúce psychický stav. Hlad je organizmus schopný znášať relatívne dlhšie, no postupne dochádza k oslabeniu a apatii. Smäd, naopak, spôsobuje rýchlejšiu degradáciu fyzickej aj psychickej odolnosti, pričom vážny nedostatok vody môže viesť k nespavosti, trasu či krčom. Prevencia zahŕňa dodržiavanie pitného režimu a zabezpečenie adekvátnych zásob stravy a vody (Timko, 1986).

Dlhodobé vykonávanie jednotvárných úloh môže viesť k monotónii, ktorá sa prejavuje zníženou psychickou aktivitou a nezáujmom o vykonávanú činnosť. Psychický stav profesionálneho vojaka je v situáciách ohrozenia života výrazne ovplyvnený stresovými faktormi, ktoré sa prejavujú rôznorodými emocionálnymi a behaviorálnymi reakciami.

Takéto situácie často vedú k strachu, úzkosti, panike či emočnému šoku, čo môže narušiť správanie vojakov, oslabiť ich výkonnosť a ohroziť bezpečnosť aj efektivitu celej jednotky (Kmošena, 2016).

Strach, prirodzená obranná reakcia organizmu, môže vojakov podnietiť k väčšej aktivite, no zároveň môže vyvolať iracionálne správanie a pokles sebakontroly. Úzkosť, známa aj ako „strach z neznáameho“, sa prejavuje vnútorným napätím, obavami z bezmocnosti a neistotou. Panika, ktorá vzniká náhle, môže zasiahnuť celé kolektívy, vyvolávať chaos a stratu orientácie. Prevencia týchto reakcií zahŕňa efektívnu psychologickú prípravu, kvalitné vedenie a posilňovanie tímovej súdržnosti.

Bojový stres, typický pre vojenské prostredie, môže ovplyvniť rozhodovacie schopnosti, správanie a celkovú efektivitu jednotky. Úspešné zvládanie stresu závisí od výcviku, tímovej podpory a motivácie. V niektorých prípadoch však stres môže viesť k osobnostnému rastu, keď vojak prekoná náročné situácie a zvýši svoju odolnosť.

Aj keď profesionálni vojaci počas mieru nie sú vystavení priamym bojovým hrozbám, ich povolanie stále zahŕňa množstvo stresujúcich situácií, ktoré môžu mať negatívny vplyv na ich fyzické a psychické zdravie. Kmošena (2016) uvádza nasledovné typy:

- nadmerná pracovná záťaž
- tlak a intenzita výcviku
- personálne problémy
- rodinné a osobné problémy

- nedostatok uznania a motivácie
- psychické zaťaženie z profesionálneho vystupovania
- zapojenie do medzinárodných vojenských cvičení
- povinnosť byť neustále pripravený na neočakávané situácie

Okrem stresových situácií počas mieru profesionálni vojaci zažívajú psychickú aj fyzickú záťaž hlavne v čase nasadenia. Počas tejto fázy sú vojaci vystavení rôznym náročným okolnostiam, ako je odlúčenie od blízkych, adaptácia na neznáme prostredie a zvládanie zložitých pracovných podmienok. Tieto faktory môžu byť zdrojom stresu, ktorý ovplyvňuje nielen individuálnu výkonnosť, ale aj schopnosť jednotky fungovať ako celok.

Podľa Klimekovej (2006) to môžu byť napríklad:

- prispôsobenie sa neznámemu prostrediu
- zodpovednosť za tím a misiu
- dlhodobé odlúčenie od blízkych a rodiny
- neustála pohotovosť
- neistota a nepredvídateľné situácie
- nedostatočné súkromie a uspokojovanie základných potrieb
- konfliktné situácie v tíme

Zvládanie záťažových situácií profesionálnych vojakov a stratégie zvládania

Profesionálni vojaci sú počas výkonu svojej služby vystavení rôznym záťažovým situáciám, ktoré vyžadujú vysokú úroveň psychickej odolnosti a schopnosť efektívneho zvládania stresu. Je dôležité, aby sa zameriavali na prehľad stratégií zvládania záťažových situácií, význam psychologickéj prípravy, ako aj na metódy, ktoré napomáhajú predchádzať stresu. Pozornosť je dôležité venovať aj otázkam súvisiacim s psychickým a duševným zdravím profesionálnych vojakov, ktoré zohráva kľúčovú úlohu pri udržiavaní ich výkonu a celkovej pohody. Zvládanie záťaže je nielen nevyhnutným predpokladom úspešného plnenia náročných úloh, ale aj dôležitou súčasťou prevencie negatívnych následkov, akými sú syndróm vyhorenia či rozvoj psychických porúch (Dobriková, 2007).

Stratégie zvládania alebo copingové stratégie predstavujú rozdielne postupy, ktoré jednotlivci využívajú na zvládanie záťažových situácií. Ich výber je podmienený charakterom samotnej záťaže a jej špecifickými požiadavkami. U profesionálnych vojakov schopnosť čo najefektívnejšie zvládať záťažové situácie závisí od viacerých faktorov, ako sú individuálne osobnostné črty, špecifiká prostredia a miera ich pripravenosti na záťažové podmienky (Bratská, 2001)

Schopnosť vojakov zvoliť si vhodné stratégie zvládania významne ovplyvňuje ich adaptáciu na stresujúce alebo náročné situácie, ktorým sú vystavení. Adaptácia predstavuje schopnosť jednotlivca priebežne sa vyrovnávať s rôznymi podnetmi a názormi v určitom rozsahu, pričom je zabezpečené udržiavanie jeho vnútorného vyváženia. Tento proces umožňuje jedincovi efektívne zvládať záťažové situácie, ktoré sa nachádzajú v primeraných hraniciach a sú dobre zvládnuteľné. Na druhej strane, coping zahŕňa aktívny boj so situáciami, ktoré prekračujú bežnú mieru záťaže a sú vnímané ako neprimerané alebo náročné. V tomto zmysle môže byť coping chápaný ako pokročilejšia forma adaptácie, ktorá si vyžaduje intenzívnejšie úsilie na zvládnutie situácie a dosiahnutie rovnováhy. Na druhej strane, ak sú

copingové stratégie neadekvátne, môžu prispieť k prehľbovaniu problémov a zvýšeniu rizika vzniku psychických porúch alebo iných zdravotných ťažkostí (Křivohlavý, 1994).

Dobriková (2007) spísala prístupy a metódy, ktoré môžu pomôcť pri zvládaní náročných situácií:

Problémy je potrebné riešiť bez odkladu, aby sa vyhlo hromadeniu negatívnych emócií, ktoré môžu zvyšovať stres a podporovať negatívne myšlienky.

Ak jedinec nadobudne pocit, že jeho život je monotónny a nudný, je potrebné hľadať spôsoby, ako ho obohatiť. Plánovať aktívne voľno, venovať čas rodine, deťom alebo svojmu osobnému rozvoju.

Stanoviť si priority, pretože cez deň je možné zvládnuť iba obmedzený počet úloh. Sústrediť sa na tie, ktoré sú skutočne dôležité.

Využívať poznatky a skúsenosti, ktoré získal v minulosti, aby ste efektívnejšie zvládali súčasné výzvy.

Udržiavať si pravidelný pohyb, pretože nečinnosť môže byť pre telo stresujúca.

Dbanie na dostatočný odpočinok, pretože kvalitný spánok je kľúčový pre regeneráciu organizmu.

Nesnažiť sa vyhovieť všetkým požiadavkám za každú cenu; stanovenie hraníc a chránenie svojho duševného zdravia.

Budovať si sieť podpory, ako sú priatelia, rodina alebo koníčky, ktoré pomôžu vyrovnať sa so záťažou.

V situáciách náročných na zvládanie zachovávať pokoj a reagovať rozvážne.

Neodkladanie riešenia nepríjemných úloh; ich zvládnutie pomôže znížiť dlhodobý stres (Dobriková, 2007).

Podľa Košča (2010) možno zhrnúť tieto stratégie do nasledujúcich piatich skupín:

Pátranie po informácií – zahŕňa získavanie a rozširovanie povedomia o stresore s cieľom lepšie pochopiť jeho povahu a nájsť efektívne riešenie danej situácie.

Akcia – konkrétne kroky, ktoré jednotlivec podniká na riešenie alebo odstránenie stresora.

Inhibícia činnosti – spočíva v zámernom vyhýbaní sa aktivitám alebo situáciám, ktoré by mohli byť nebezpečné alebo ohrozujúce.

Intrapsychická stratégia – ide o reguláciu emócií, pričom jedinec môže napríklad popierať stresor alebo sa snažiť emocionálne vzdialiť od stresovej situácie.

Obrátenie sa na druhých – zahŕňa zapojenie sociálnej podpory prostredníctvom blízkych osôb alebo priateľov, ktorí pomáhajú jedincovi zvládnuť záťažovú situáciu (Košč, 2010).

Folkmanová a Lazarus klasifikovali coping na dve kategórie.

Coping zameraný na problém predstavuje aktívny prístup, ktorého cieľom je riešenie konkrétneho zdroja stresu. Tento proces zahŕňa identifikáciu problému, vytváranie alternatívnych možností riešenia, posudzovanie ich výhod a nevýhod a výber najefektívnejšieho riešenia.

Na druhej strane, coping zameraný na emócie sa sústreďuje na zvládanie emocionálnych reakcií vyvolaných stresovou situáciou. Tento typ stratégie zahŕňa metódy, ako je vyhýbanie sa stresoru, minimalizácia jeho významu, emocionálne dištancovanie alebo pozitívne prehodnocovanie situácie (Baranovská, 2014).

Predchádzanie záťaže u profesionálnych vojakov

Profesionálni vojaci sú počas výcviku systematicky pripravovaní na zvládanie záťažových situácií prostredníctvom fyzickej a psychologickéj prípravy. Táto príprava im umožňuje nielen zvládať náročné situácie, ale aj predchádzať ich vzniku. K základným podmienkam, ktoré podporujú rozvoj psychickej odolnosti a znižujú riziko vzniku stresu, patrí zdravý životný štýl zahŕňajúci správnu životosprávu, dostatočný oddych a čas na regeneráciu. Taktiež je potrebné venovať pozornosť vlastnému psychickému stavu a včas identifikovať príznaky stresu. Pravidelná relaxácia, aktívny pohyb a športové aktivity mimo pracovného prostredia napomáhajú udržiavať rovnováhu medzi pracovným a osobným životom. Samozrejme je potrebné obmedzenie rizikových návykov, ako je užívanie nikotínu či nadmerná konzumácia alkoholu (Bratská, 2001).

Zvyšovanie psychickej odolnosti by malo byť podporované aj veliteľmi daných príslušníkov. Velitelia, ktorí sú vystavení rovnakým pracovným podmienkam, majú často viac skúseností a hlbšie porozumenie príčinám vzniku týchto situácií. Táto znalosť im umožňuje účinnejšie identifikovať potreby podriadených a poskytovať im potrebnú podporu. Tá spočíva v citlivom vnímaní potrieb členov jednotky a vo vytváraní prostredia, ktoré podporuje psychickú pohodu a tímovú spoluprácu. Kvalita vzťahu medzi veliteľom a jeho podriadenými má významný vplyv na ich pracovný výkon, ako aj na celkovú spokojnosť v službe, a môže nepriamo podporiť celkovú morálku (Dolan, C. A., Ender, M. G. 2008). Veliteľ má jedinečnú možnosť pozorovať správanie členov jednotky a poskytovať im jasné usmernenie v neľahkých situáciách. Svojím vlastným správaním demonštruje, ako efektívne zvládať náročné podmienky a ako zachovať pokoj a kontrolu nad situáciou (Kolditz, 2007). Napriek preventívnym opatreniam a podpore zo strany kolegov či veliteľov sa môže stať, že príslušník ozbrojených síl nedokáže sám zvládnuť náročnú situáciu, ktorú prežil. Ak zlyhajú všetky predchádzajúce formy pomoci, je nevyhnutné obrátiť sa na odborníkov, ako sú psychológovia alebo psychiatri. Vojenský psychológovia, ktorí pôsobia v rámci Ministerstva obrany Slovenskej republiky, poskytujú odbornú podporu príslušníkom ozbrojených síl pri zvládaní psychických ťažkostí (MO, 2024).

CISM a TRiM ako modely podpory psychickej odolnosti

V oblasti vojenskej psychológie a krízovej intervencie sa medzinárodne osvedčili modely CISM (Critical Incident Stress Management) a TRiM (Trauma Risk Management). CISM predstavuje komplexný systém prevencie a zvládania následkov kritických udalostí prostredníctvom včasnej intervencie, debriefingu a peer podpory (Everly&Mitchell, 2013). TRiM, vyvinutý v britských ozbrojených silách, kladie dôraz na kolegiálnu podporu, destigmatizáciu psychickej záťaže a rozpoznanie rizikových príznakov po traumatických udalostiach (Greenberg et al., 2015). Tieto prístupy prispievajú k formovaniu organizačnej kultúry, ktorá podporuje psychickú odolnosť a znižuje riziko posttraumatických reakcií.

Implikácie pre sociálnu a vojenskú prax

Z pohľadu sociálnej a vojenskej praxe je kľúčové integrovať systematické opatrenia na posilňovanie odolnosti do vzdelávania a výcviku. Patria sem: psychoedukačné programy zamerané na zvládanie stresu a prevenciu syndrómu vyhorenia,

supervízne a peer podporné mechanizmy,
psychologická príprava na záťažové situácie,

a rozvoj leadershipu orientovaného na wellbeing a hodnotovú stabilitu.

Zároveň je dôležité, aby sa psychická odolnosť stala súčasťou kultúry organizácie – nie len individuálnou zručnosťou, ale aj kolektívnym princípom fungovania tímov (Southwick et al., 2014).

Metodológia

Cieľom bolo preskúmať, ako kadeti Akadémie ozbrojených síl vnímajú záťaž vyplývajúcu z vojenského režimu a aké mechanizmy ovplyvňujú ich psychickú pohodu. Na základe 57 pološtrukturalizovaných rozhovorov (30–45 min.) sme realizovali indukčnú tematickú analýzu. Z nej vyplynulo 7 hlavných tém: (1) časový a výkonový tlak, (2) spánková deprivácia a rytmus služby/štúdia, (3) disciplína a kontrola vs. autonómia, (4) rola veliteľského štýlu, (5) kohézia a kamarátska opora ako protektívny faktor, (6) stigma psychologickéj pomoci, (7) copingové stratégie (adaptívne i maladaptívne). Záťaž vojenského režimu kadeti opisovali ako „vysokú, ale zmysluplnú“, pričom ochrannými faktormi boli tímová kohézia, predvídateľnosť režimu a férová komunikácia veliteľov. Odporúčame cielene manažovať spánkovú záťaž, zaviesť psychohygienické mikro-intervencie a pracovať s destigmatizáciou pomoci.

Výskum bol realizovaný formou kvalitatívneho dizajnu, pričom bola použitá tematická analýza s indukčným prístupom, založená prevažne na sémantickej, čiastočne aj latentnej úrovni interpretácie dát.

Výskumnú vzorku tvorilo 57 kadetov z prvého až štvrtého ročníka rôznych odborov, ktorí sa líšili rozsahom a charakterom svojich služobných povinností. Dáta boli získané prostredníctvom pološtrukturalizovaných rozhovorov v trvaní 30 až 45 minút, realizovaných so súhlasom účastníkov, a doplnené o dobrovoľné krátke písomné reflexie respondentov.

Analýza dát prebiehala v niekoľkých naväzujúcich krokoch. Najskôr sa výskumníci oboznámili so všetkými získanými údajmi a vykonali ich dôkladnú familiarizáciu. Následne prebehlo otvorené kódovanie, ktoré realizovali dvaja analytici nezávisle od seba. Po identifikácii kódov boli vytvorené počiatočné témy, ktoré sa následne revidovali a konsolidovali s cieľom zabezpečiť ich logickú a významovú koherenciu. V ďalšej fáze boli jednotlivé témy definované a pomenované a napokon boli vybrané reprezentatívne výpovede kadetov, ktoré najlepšie ilustrovali zistené vzorce. Kvalita a dôveryhodnosť analýzy boli podporené viacerými postupmi – vedením audit trailu, realizáciou peer-debriefingu a trianguláciou zdrojov, ktorá zahŕňala porovnanie rozhovorov a písomných reflexií. Kódovanie bolo uskutočnené konsenzuálnym spôsobom a pri citlivých výpovediach boli pasáže parafrázované s cieľom minimalizovať riziko identifikácie respondentov.

Výsledky

Tematická analýza identifikovala sedem hlavných oblastí, ktoré významne ovplyvňujú psychickú pohodu kadetov v prostredí vojenského režimu.

Téma 1: Časový a výkonový tlak

Kadeti opisovali pretrvávajúcu kombináciu fyzického výcviku, služobných povinností a akademických úloh, ktorá vytvára pocit neustálej pripravenosti a psychického napätia. Medzi najčastejšie spomínané faktory patrili preplnený rozvrh, súbehy termínov a tzv. „kompresia času“ v období skúšok. Jeden z respondentov uviedol: „*Najviac ma vyčerpáva, že aj keď skončí výcvik, čaká ma škola a potom služba. Mám pocit, že deň nemá prestávky.*“ (K14).

Téma 2: Spánok, rytmus a somatické dôsledky

Významným zdrojom záťaže boli poruchy spánku spôsobené skorým vstávaním, nočnými službami a častými zmenami režimu. Tieto faktory narušali spánkovú kontinuitu a viedli k somatickým prejavom, ako sú bolesti hlavy, únava a znížená pozornosť. Jeden kadet to vystihol slovami: „*Keď idem po nočnej rovno na cvičenie, hlava neberie nové informácie. Som fyzicky prítomný, mentálne mimo.*“ (K33).

Téma 3: Disciplína a kontrola verzus autonómia

Režim poskytuje jasnosť v očakávaniach a podporuje poriadok, no nadmerná kontrola a absencia autonómie môžu negatívne ovplyvňovať subjektívnu pohodu kadetov. Dôležitým moderátorom bola vnímaná spravodlivosť a zrozumiteľnosť pravidiel. Ako uviedol jeden respondent: „*Režim je OK, keď je vysvetlené prečo. Horšie je, keď sa len povie, že „tak to je.“*“ (K07).

Téma 4: Veliteľský štýl ako multiplikátor záťaže alebo podpory

Štýl vedenia sa ukázal ako rozhodujúci faktor v prežívaní záťaže. Férový, konzistentný a participatívny prístup veliteľov znižoval úzkosť a podporoval motiváciu, zatiaľ čo mikromanažment a nepredvídateľnosť prispievali k zvýšenému stresu. Tento vzťah ilustruje výpoveď kadeta: „*Keď veliteľ povie cieľ a dá priestor, makám. Keď kontroluje každý detail, mám skôr strach urobiť chybu.*“ (K41).

Téma 5: Kohézia a kamarátska opora

Sociálne väzby a tímová spolupatričnosť predstavovali kľúčový protektívny faktor psychickej pohody. Kadeti zdôrazňovali význam vzájomnej podpory, humoru a zdieľania záťaže. Izolácia, najmä u nových študentov, bola vnímaná ako rizikový moment. Jeden z účastníkov uviedol: „*Najviac ma drží partia. Keď viem, že v tom nie som sám, zvládnem viac.*“ (K22).

Téma 6: Stigma psychologickéj pomoci

Napriek tomu, že väčšina respondentov vnímala potrebu psychologickéj podpory, viacerí sa obávali negatívnych reakcií zo strany kolegov či veliteľov. Obava zo stigmatizácie a zníženia dôvery predstavovala prekážku pri vyhľadání odbornej pomoci. Ako uviedol jeden z kadetov: „*Pomoc by som bral, ale bojím sa, ako by sa na mňa pozerali. Radšej to riešim s kamarátmi.*“ (K50).

Téma 7: Copingové stratégie

V odpovediach sa objavili rôzne formy zvládania záťaže. Medzi adaptívne stratégie patrilo plánovanie dňa, krátke mikro-oddychy (napr. dýchacie cvičenia alebo krátke prechádzky), vzájomná podpora medzi spolužiakmi, športové aktivity mimo povinností, dodržiavanie spánkovej hygieny a udržiavanie kontaktu s rodinou prostredníctvom videohovorov. Maladaptívne stratégie zahŕňali preskakovanie spánku kvôli učeniu, nadmernú konzumáciu kofeínu či prekonávanie únavy „cez bolesť“. Typickým príkladom je výroky: „*Pomáha mi rozseknúť deň na bloky a dať si 10 minút ‘reset’. Keď to nerobím, vyhorím rýchlejšie.*“

Tieto výsledky poukazujú na viacrozmerný charakter záťaže kadetov, v ktorej sa prelínajú fyzické, organizačné aj psychologické faktory. Súčasne však odhaľujú prítomnosť viacerých mechanizmov odolnosti, ktoré možno cielene podporovať v rámci prípravy a výcviku.

Tabuľka č. 1 Kódy jednotlivých tém a indikátorov vo vyjadreniach kadetov

Téma	Subtéma / kód	Definícia	Indikátory vo výpovediach
Časový tlak	Súbeh povinností	Prekrývanie výcviku, služby a školy	„nestíham“, „v jednom kuse“, „bez pauzy“
Spánok	Nočné služby	Narušené cykly spánku	„po nočnej na cvičenie“, „hlava neberie“
Disciplína	Vnímaná spravodlivosť	Prečo a ako sa pravidlá uplatňujú	„keď viem dôvod“, „len sa povie“
Leadership	Konzistentnosť	Stabilita požiadaviek a spätnej väzby	„férový“, „vždy rovnaké pravidlá“
Kohézia	Peer-opora	Praktická a emočná pomoc v tíme	„partia“, „nie som sám“
Pomoc	Stigma	Obava zo straty tváre dôvery	„budú ma brať ako slabého“
Coping	Mikro-hygiena	Krátke techniky resetu	„10-min reset“, „dychové cvičenia“

Zdroj: vlastné spracovanie

Pri kvalitatívnych dátach sme si interne značili počet výskytov kódov, ale výsledky interpretujeme tematicky, nie štatisticky.

Diskusia

Zistenia tejto kvalitatívnej štúdie potvrdzujú, že záťaž vojenského režimu predstavuje komplexný jav, ktorý zasahuje do viacerých dimenzií psychickej pohody kadetov. Ide o systémovú, nie izolovanú záťaž – fyzickú, kognitívnu, časovú aj emocionálnu – ktorá sa vzájomne zosilňuje a vytvára špecifické podmienky, v akých sa formuje odolnosť a zvládacie mechanizmy budúcich dôstojníkov. Tento viacrozmerný charakter záťaže je v súlade s poznatkami z výskumov psychologické odolnosti v ozbrojených silách (napr. Fletcher&Sarkar, 2016), podľa ktorých práve kombinácia fyzického a psychického tlaku vytvára situácie, v ktorých sa prejavuje kvalita adaptácie.

Najčastejšie spomínaným stresorom bola spánková deprivácia, ktorá súvisí s nočnými službami, skorým vstávaním a rotačným charakterom povinností. Nedostatok spánku vedie nielen k zníženej pozornosti a únave, ale aj k oslabeniu sebakontroly, impulzivite a emočnej labilitate – faktorom, ktoré priamo ovplyvňujú schopnosť zvládajúť záťaž (Killgore et al., 2018). Tento aspekt naznačuje potrebu systematického riadenia spánkovej hygieny ako súčasť výcviku a organizácie dňa kadetov, nie ako individuálnej zodpovednosti.

Kognitívna a časová záťaž sa v odpovediach kadetov objavovala najmä v súvislosti so súbehom štúdia, výcviku a služieb. Tento „kompresný“ efekt, kedy dochádza k hromadeniu úloh v krátkom čase, je typickým stresorom pre vojenské prostredie. Reakcie kadetov naznačujú, že nie samotný objem úloh, ale nízka predvídateľnosť a nedostatok kontroly nad rozvrhom zvyšujú subjektívnu mieru stresu. Tento jav korešponduje s modelom kontroly a požiadaviek Kmošena (2016), podľa ktorého práve kombinácia vysokých požiadaviek a nízkej kontroly vytvára prostredie so zvýšeným rizikom psychického preťaženia.

Dôležitým moderátorom prežívania záťaže sa ukázala byť vnímaná spravodlivosť pravidiel a štýl vedenia. Kadeti reagovali pozitívnejšie na situácie, v ktorých boli pravidlá a rozhodnutia veliteľov vysvetlené, zdôvodnené a konzistentne uplatňované. Tento zistený vzorec podporuje koncept „procedurálnej spravodlivosti“ (Colquitt, 2001), podľa ktorého má transparentnosť a férovosť rozhodovacích procesov zásadný vplyv na subjektívnu spokojnosť a dôveru vo vedenie. Participatívny alebo transformačný štýl vedenia, založený na komunikácii cieľa a podpore autonómie, znižoval u kadetov úzkosť a zvyšoval vnútornú motiváciu – čo zodpovedá zisteniam vojenských štúdií o tzv. „mission comm and leadership“ (Martinská, Belan, Šrobárová, 2025).

Ďalším významným faktorom bola kohézia tímu. Silná skupinová spolupatričnosť, zdieľanie záťaže a humor predstavovali hlavný ochranný prvok psychickej pohody. Kadeti zdôrazňovali, že vzájomná podpora a pocit, že „v tom nie sú sami“, im umožňuje prekonávať aj fyzicky náročné situácie. Tento nálež je v súlade s teóriou sociálnej opory, podľa ktorej sociálne väzby pôsobia ako „pufrujúci“ mechanizmus, ktorý zmiernuje dopad stresu na psychické zdravie. V prostredí vojenských akadémií má kohézia nielen psychologickú, ale aj výkonnostnú funkciu – zlepšuje koordináciu, disciplínu a kolektívnu odolnosť.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje téma stigmy psychologической pomoci. Napriek uvedomeniu si psychických nárokov kadeti často váhajú vyhľadať odborníka zo strachu, že budú vnímaní ako slabí alebo nespôsobilí pre službu. Tento fenomén je dlhodobo dokumentovaný vo vojenských štúdiách (napr. Sharp et al., 2015), ktoré poukazujú na to, že stigma je jednou z hlavných prekážok včasnej intervencie. Potreba zachovania „vojenskej identity“ ako odolného a výkonného jednotlivca môže viesť k potláčaniu emócií a k preferovaniu neformálnych foriem podpory (napr. rozhovory s kamarátmi namiesto odborníkov).

Zistené copingové stratégie poukazujú na rôzne spôsoby adaptácie kadetov na záťaž. Adaptívne stratégie, ako je plánovanie času, mikro-oddychy, šport a komunikácia s rodinou, pomáhajú stabilizovať psychickú rovnováhu. Naopak, maladaptívne stratégie (preskakovanie spánku, nadmerný kofeín, potláčanie únavy) krátkodobo zvyšujú výkon, ale dlhodobo vedú k vyčerpaniu a riziku syndrómu vyhorenia. Tieto poznatky zdôrazňujú potrebu cielenej psychoedukácie a systematického rozvoja reziliénnych zručností ako súčasti prípravy kadetov. Celkovo možno konštatovať, že psychická pohoda kadetov je výrazne ovplyvnená kvalitou organizačnej kultúry, štýlom vedenia a dostupnosťou sociálnej a psychologической podpory. Vojenský režim ako taký nemusí byť inherentne škodlivý – stáva sa však rizikovým, ak chýba rovnováha medzi požiadavkami a možnosťami obnovy síl. Podpora otvorenej komunikácie, prevencia spánkovej deprivácie a systematické destigmatizačné aktivity by preto mali byť integrálnou súčasťou programov psychologической starostlivosti o kadetov.

Týmto spôsobom štúdia prispieva k pochopeniu mechanizmov, prostredníctvom ktorých vojenský režim ovplyvňuje psychickú pohodu mladých vojakov, a zároveň naznačuje konkrétne oblasti, ktoré je možné cielene rozvíjať v rámci výcvikových a vzdelávacích stratégií.

Záver a odporúčania pre prax

Na základe zistení tejto kvalitatívnej štúdie možno formulovať niekoľko odporúčaní, ktoré by mohli prispieť k systematickému posilneniu psychickej pohody kadetov a efektívnejšiemu zvládaniu záťaže vojenského režimu.

1. Optimalizácia spánkového režimu a regenerácie

Zavedenie princípov spánkovej hygieny do rozvrhu kadetov by mohlo výrazne znížiť úroveň chronickej únavy a zlepšiť koncentráciu. Odporúča sa plánovať fyzicky a kognitívne náročné úlohy minimálne 12 až 16 hodín po nočných službách a umožniť tzv. „spánkové okná“ počas skúškových období. Takéto opatrenia zohľadňujú fyziologické potreby organizmu a zároveň podporujú dlhodobú výkonnosť.

2. Zavedenie mikro-intervencií psychohygieny

Krátke, ciele vedené psychohygienické prestávky v trvaní 8 až 12 minút, realizované 2–3-krát denne, by mohli slúžiť ako účinný nástroj regenerácie. Patria sem jednoduché dýchacie techniky, krátke prechádzky alebo vizuálny oddych, ktoré umožňujú rýchle obnovenie mentálnej kapacity bez narušenia výcvikového rytmu.

3. Rozvoj líderských kompetencií a komunikačných zručností

Štýl vedenia má zásadný vplyv na prežívanie záťaže kadetov. Odporúča sa realizovať pravidelné leadership tréningy zamerané na rozvoj komunikačných zručností, vysvetľovanie zmyslu pravidiel, poskytovanie konzistentnej spätnej väzby a podporu primeranej autonómie podriadených. Koncept tzv. *mission-type tactics* (velenie založené na dôvere a zodpovednosti) by mohol prispieť k posilneniu vnútornej motivácie a zníženiu psychického napätia.

4. Podpora tímovej kohézie a peer-opory

Formálne zavedenie „buddy systému“ v prvom ročníku a organizácia facilitovaných skupín zdieľania skúseností by umožnili kadetom efektívnejšie zvládať adaptačné obdobie a budovať stabilné sociálne väzby. Tímová kohézia sa v tejto štúdii ukázala ako kľúčový protektívny faktor duševného zdravia, ktorý znižuje subjektívne vnímanie stresu.

5. Destigmatizácia psychologickej pomoci

Je nevyhnutné posilniť povedomie o tom, že vyhľadanie psychologickej podpory nie je prejavom slabosti, ale znakom profesionálneho prístupu k vlastnej sebaregulácii. Odporúča sa vytvoriť systém anonymných konzultácií, zaviesť jasnú komunikáciu o dôvernosti poskytovaných služieb a zriadiť „psychológa na dosah“ – krátke drop-in konzultácie dostupné priamo v prostredí akadémie.

6. Edukačné moduly zamerané na zvládanie záťaže

Do systému prípravy kadetov by mali byť začlenené vzdelávacie bloky zamerané na time-management, spánkovú hygienu, energetický manažment pri rotačných službách a prevenciu vyhorenia. Cieľom je zvýšiť sebareflexiu, rozvíjať zručnosti v oblasti psychohygieny a posilniť individuálnu odolnosť voči stresu.

Psychická pohoda kadetov je výsledkom dynamickej rovnováhy medzi požiadavkami vojenského režimu a dostupnými zdrojmi podpory. Závaž spojená s výcvikom, štúdiom a služobnými povinnosťami je prirodzenou súčasťou profesijnej socializácie v ozbrojených silách, avšak jej dlhodobý dopad možno významne zmierniť vhodnou organizáciou režimu, rozvojom zdravých návykov a systematickou psychologickou podporou.

Implementácia odporúčaní do praxe – najmä v oblasti spánkovej hygieny, líderských zručností a destigmatizácie psychickej pomoci – by mohla prispieť nielen k zlepšeniu individuálnej pohody kadetov, ale aj k zvýšeniu efektivity ich výcviku a dlhodobej udržateľnosti v službe. Štúdia zároveň poukazuje na potrebu kontinuálneho monitorovania psychickej pohody kadetov a ďalšieho výskumu faktorov, ktoré podporujú ich rezilienciu v špecifickom prostredí vojenskej prípravy. Psychická odolnosť je integrálnou súčasťou krízovej

prípravenosti moderného človeka a organizácie. Jej rozvíjanie si vyžaduje interdisciplinárny prístup prepájajúci psychológiu, sociálnu prácu, vojenské štúdiá a etiku. Posilnenie psychickej odolnosti jednotlivcov a tímov je zároveň cestou k zvýšeniu adaptability spoločnosti v čase neistoty, konfliktov a globálnych výziev.

Zoznam bibliografických odkazov

- Baranovská, A. (2014). Vyčerpanie a syndróm vyhorenia u učiteľov materských škôl. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, s. 155. ISBN: 978-80-565-0003-3.
- Bratská, Mária. Špecifika mužov a žien vo výskyte, zvládaní a dôsledkoch záťažových situácií. Československá psychologie, 2004. ISSN 0009-062X.
- Buchanová, J. a kol. 2003. Pracovné lekárstvo a toxikológia. 1. vyd. Martin : Osveta, 2003. 1133 s. ISBN 80-8063-113-1
- Colquitt, J. A. (2001). On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386–400. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.386>
- Dobriková, P. (2007). *Stres a jeho zvládanie*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-8068-672-0
- Dolan, C. A., Ender, M. G. (2008). The Coping Paradox: Work, Stress, and Coping in the U.S. Army. *Military Psychology* (20), s. 151-169.
- Dziaková, Olga, 2009. Vojenská psychologie. Praha: Triton. Psyché. ISBN 978-80- 7387-156-7.
- Everly, G. S., & Mitchell, J. T. (2013). *Critical Incident Stress Management (CISM): A new era and standard of care in crisis intervention*. Ellicott City, MD: Chevron. <https://doi.org/10.1037/e569912013-001>
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2016). Mental fortitude training: An evidence-based approach to developing psychological resilience for sustained success. *Journal of Sport Psychology in Action*, 7(3), 135–157. <https://doi.org/10.1080/21520704.2016.1251754>
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2016). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 21(4), 243–256. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000250>
- Greenberg, N., Jones, N., & Jones, E. (2015). The TRAuma Risk Management (TRiM) programme: Early detection and management of stress and mental health risk in the armed forces. *Occupational Medicine*, 65(5), 331–338. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqv060>
- Hockey, G. R. J. (2013). *The Psychology of Fatigue: Work, Effort and Control*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-74160-0
- Kebza, V. (2005). *Psychická odolnosť a zdravie*. Praha: Státní zdravotní ústav. ISBN 80-7071-256-1
- Killgore, W. D. S. (2007). Sleep deprivation reduces perceived emotional intelligence and constructive thinking. *Sleep*, 30(4), 475–486. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2007.07.003>
- Klimeková, A., Teník, J. 2006. Vybrané témy zo psychológie pre Poddôstojnícku akadémiu v Martine. Bratislava: Ministerstvo obrany SR. ISBN 80- 88842-96-4.
- Kmošena, M. (2016). . (2016). Psychické procesy a stavy u profesionálnych vojakov v záťažových situáciách. Vojenská osveta 2016/2. Liptovský Mikuláš : Personálny úrad OS SR, s. 2-30. ISBN 978-80-89609-12-3.

Košč, M. 2010. *Základy psychológie*. Vydavateľstvo : Mladé letá, 2010. 118 s. ISBN 9788-01-0016-778.

Křivohlavý, J. (1994). *Psychologie zdraví*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 80-717- 8774-4

Litz, B. T., & Kerig, P. K. (2019). Introduction to the special issue on moral injury: Conceptual challenges, methodological issues, and clinical applications. *Journal of Traumatic Stress*, 32(3), 341–349. <https://doi.org/10.1002/jts.22405>

Sharp, M. A., Nindl, B. C., et al. (2018). Perspectives on resilience for military readiness and adaptation: A moderated roundtable. *Journal of Science and Medicine in Sport*, 21(11), 1136–1142. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2018.06.001>

Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>

Šutovec, J. a kol. *Psychológia a pedagogika*. Martin: Osveta, 1994. ISBN 80-217-0550-1.

Tetreault, J. C. (2016). *Sleep deprivation in the Army: The need for a new guideline*. Canadian Forces College (Master's thesis).

Timko, J. (1986). *Základy vojenskej psychológie*. Liptovský Mikuláš: Vysoká vojenská škola pozemného vojska. ISBN 80-8040-003-7

Ungar, M. (2021). *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-009950-0

Vyhláška č.542/2007 Z.z. Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o podrobnostiach o ochrane zdravia pred fyzickou záťažou pri práci, psychickou pracovnou záťažou a senzorickou záťažou pri práci.

Soňa Šrobárová,
PhDr., PhD., MBA, Ed.D.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Akadémia ozbrojených síl SR, M.R.Štefánika
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2733-6439>
sona.srobarova@aos.sk

Peter Gažo
Mgr.
doktorand
Akadémia ozbrojených síl SR, M.R.Štefánika
Orcid: <https://orcid.org/0009-0003-6398-6727>
peter.gazo@aos.sk

DĚTSKÁ AUTONOMIE: BUDOVÁNÍ ODOLNOSTI OD RANÉHO VĚKU

CHILD AUTONOMY: BUILDING RESILIENCE FROM EARLY AGE

Aneta Štěpánková, Václav Šimek

Summary

In contemporary society, not only adults but also children from an early age face pressure and stress. The development of child autonomy represents a key factor in building their psychological resilience. Many parents try to overprotect their children in this fast-paced world, which may hinder natural development. This fact can have a negative impact on children's mental health and resilience. The paper analyzes factors that support and limit the development of child autonomy, including parenting styles and approaches to children. Research describes the significant impact of autonomy support on the development of emotional regulation in both children and adults. Children need to develop the ability to experience emotions, and through practicing independence, they have constant opportunities to cope with their own feelings of joy and frustration. Supporting child independence from an early age thus represents a preventive factor in mental health and contributes to building a more resilient society.

Keywords: Autonomy. Developmental psychology. Independence. Parenting approaches. Psychosocial development. Psychological resilience.

Úvod

V odborné literatuře představuje autonomie širší koncept zahrnující psychickou nezávislost, schopnost sebeurčení a rozhodování o sobě samém. Pro účely této výzkumné práce se zaměřuji primárně na samostatnost v užším slova smyslu – tedy na rozvoj praktických dovedností a schopností dětí zvládat běžné situace bez neustálé intervence dospělých.

Vědecké výzkumy ukazují, že tento aspekt je v raném věku dětí velice důležitý, jelikož ovlivňuje kritické oblasti jako jsou exekutivní funkce či emoční regulace. Dětská samostatnost tak představuje měřitelný aspekt vývoje, který má dopad na budování psychické odolnosti u dětí předškolního věku.

“Poslední výzkumy ukazují, že soustavnou podporou samostatnosti lze již od 18. měsíce věku posilovat exekutivní dovednosti” (Velazquez-Martin, 2023) – soubor kognitivních procesů pro plánování, zapamatování kroků a dokončování úkolů. Tento vývoj je přirozeně propojen s dětskou potřebou svobody a nezávislosti: batole totiž přirozeně touží po zapojení do činností a smyslu práce, což je klíčové pro jeho vnitřní motivaci.

Do 3 let věku dosáhnou děti významně vyšší úrovně těchto dovedností, avšak plný rozvoj exekutivních funkcí probíhá až do 25. roku věku. Právě proto je kritické začít s podporou samostatnosti v raném věku a brát v úvahu délku trvání – *„Podpora samostatnosti je proud, příliv a odliv a dynamický proces,”* jak zdůrazňuje řečnice Blanca Velazquez-Martin na mezinárodní konferenci Růst společně v roce 2023.

Spousta rodičů podceňuje poslušnost tohoto procesu a mylně předpokládají, že dítě zvládne všechny dovednosti naráz. To je však v rozporu s vývojovými zákony. Proces osamostatňování se proto musí učit nejen dítě, ale i rodič, který potřebuje pochopit, že každý postupný krok přispívá k budování sebevědomí a získávání nových dovedností a životních

zkušeností. Psychosociální věda tento přístup označuje jako *rodičovství podporující samostatnost*, které má hodnotné benefity: výzkumy prokazují, že takové prostředí podporuje i rozvoj emoční regulace, protože dítě neustále trénuje vyrovnávání s radostí i frustrací.

Tyto teoretické poznatky potvrzují i praktické zkušenosti. Velazquez-Martin (2023) ve své prezentaci, týkající se samostatnosti dětí, dále uvedla: *“Výzkumy po pandemii Covidu-19 prokázaly, že rodiny, které doma aktivně podporovaly samostatnost dětí, vykazovaly vyšší uspokojování vlastních potřeb. Jakmile dítě zvládlo více činností samo, získal i dospělý více prostoru pro sebe.”* Kromě toho samostatné děti častěji argumentují, diskutují a hledají souvislosti – což je projev zdravého sebevědomí a kritického myšlení.

Cílem příspěvku je analyzovat, jak podpora samostatnosti u dětí předškolního věku přispívá k budování jejich psychické odolnosti. Příspěvek vychází z pozorování z pedagogické praxe v mateřských školách, rodinných centrech a soukromých konzultacích s rodiči.

Teoretická východiska řešené problematiky

Co je to samostatnost/autonomie

Pojem autonomie označuje osobnostní cíl, který je potřeba v životě dítěte dokončit, naplnit a završit. Poukazuje na to, že životní cesta každého jedince zahrnuje situace, které mohou ohrozit nebo narušit dosahování stanovených cílů. Od narození do osmnácti měsíců věku dítěte je klíčovým faktorem budování důvěry dítěte v okolní svět. Zásadní roli zde má primární pečující osoba, jejíž úkolem je naplňovat fyziologické, psychické a citové potřeby dítěte. První projevy autonomie můžeme pozorovat u dítěte kolem 2. roku věku, jakmile při činnosti použije větu Já sám. (Erikson, 2015)

Samostatnost představuje soubor dovedností, díky kterým dítě dokáže vykonávat určité činnosti pro život. Vzápětí po narození se v této souvislosti jedná o první nádech, pláč a úsměv. Později se jedná o slova, kroky nebo dětské čmárání.

V batolecím období dochází k rozporu mezi autonomií a studem. Aby mohlo dítě pokročit do další fáze vývoje předškolního věku, potřebuje si osvojit autonomii a osamostatnit se. V tomto období dítě hledá sebedůvěru a snaží se utvrdit v tom, že některé dovednosti dokáže dělat samo. Pokud se rodiče nebudou o tuto fázi aktivně zajímat, začne se dítě stydět, nebude chtít zkoušet samo něco dělat a bude tím ohrožena jeho cesta k osamostatnění. Proto by zde měli rodiče figurovat jako vědomá podpora a upevňovat tak sebejistotu u vlastního dítěte (Erikson, 2015).

Současně dítě zjišťuje, že do jeho explorativních potřeb mohou rodiče, jakkoliv zasahovat. V tomto okamžiku může docházet k vnitřnímu konfliktu, který se projevuje vzdorem nebo negativistickým obdobím. Je důležité, aby se rodiče s těmito situacemi dokázali vhodně vypořádat a nastavit dítěti jasné, ale pevné hranice bez toho, aniž by utrpěla vůle jejich dítěte (Hoskovcová, 2006).

„Nejlépe je začít učit děti samostatnosti v běžných činnostech, jako je například jídlo, oblékání, uklízení hraček atd. a to nejlépe již v období před nástupem dítěte do mateřské školy. Tam již za něj nikdo tyto činnosti dělat nebude. A postupně se přidají další činnosti či rozhodnutí, které bude muset dítě dělat samo“ (Halíková, 2016, s. 18-19).

Vztah samostatnosti a resilience

Pochopení vztahu mezi samostatností a psychickou odolností vyžaduje nejprve vymezení pojmu resilience. *Resilience neboli „psychická odolnost se nedá jednoduše popsat. Když budete číst odbornou literaturu, narazíte na celou řadu pojmů jako »umístění kontroly«, »nezdolnost«, »resilience«, »vnitřní soudržnost«, »self-efficacy« a další. To všechno jsou pojmy, které se snaží definovat vlastnosti člověka, který je psychicky odolný“* (Hoskovcová, 2009, s. 17).

Nejedná se o osobnostní vlastnost, ale o individuální rozdíly v osobnosti nebo kognitivních dovednostech, které přispívají k adaptivní kapacitě dítěte. Důležitou roli přitom hrají blízké citové vazby jako je vztah s rodiči, kteří dítě chrání a posilují jeho schopnost zvládat zátěž (Masten & Barnes, 2021). Odolnost tedy představuje dynamický proces, ve kterém se rozvíjí schopnost adaptovat se na výzvy, které ohrožují přežití nebo budoucí vývoj a umožňují dítěti růst navzdory výzvám a neustále měnícím se skutečnostem.

Jednou z klíčových vlastností psychické odolnosti je iniciativa. Děti si v předškolním období začnou uvědomovat nejen svoji moc, ale také kontrolu nad světem, a to díky hře a sociálním interakcím. Jejich cílem je víc se prosazovat, plnit úkoly, výzvy a setkávat se s novými situacemi, které jim budou přinášet radost (Cherry, 2017). Americká akademie pediatrie (AAP) doporučuje při práci s dětmi a jejich rodinami využití strategií založené na empatii, loajalitě a spolupráci. Výzkumy prokazují, že psychická odolnost se buduje nejen láskyplným a podporujícím prostředím v rámci rodiny, ale také k ní dochází v raném dětství. (Masten, 2014). Odborníci vytvářejí pro rodiny individuální plány, snaží se respektovat jazyk rodiny, vedou s nimi motivační rozhovory a pomáhají jim posílit odolnost u dětí.

Vývojové aspekty u dětí předškolního věku

Vývojové aspekty ve věku 3-6 let přímo ovlivňují, jakým způsobem lze u dětí budovat resilience prostřednictvím podpory jejich samostatnosti.

Dítě se seznamuje a postupně si osvojuje základní dovednosti ohledně sebeobsluhy, učení, sociálních interakcí s okolím i seberegulace. Mezi nezbytné faktory zdravého vývoje patří zejména citlivá a pečující rodina, blízké vztahy, emoční bezpečí, pocit sounáležitosti, motivace k adaptaci, dovednosti řešení problémů, plánování, výkonné funkce, schopnost seberegulace, regulace emocí, optimismus i zavedené rutiny a rituály (Masten & Barnes, 2021).

Děti přirozeně projevují iniciativní chování, ale potřebují k tomu dostatečný prostor a svobodu. Velmi důležitou roli zde představuje dětská volná hra. Pokud jsou děti příliš pod tlakem rodičů, nemají dostatečný prostor pro rozvoj ve hře, představivost, iniciativa se u nich nerozvíjí, nemají důvěru ve své vlastní schopnosti, bojí se prosadit (Cherry, 2017).

V tomto období lze u dětí hovořit o zvýšené plasticitě nervového systému – mozek je otevřený učení a zkušenostem. Dochází zde k intenzivnímu rozvoji výkonných funkcí, jako jsou: pozornost, pracovní paměť, plánování či sebeovládání, které mají vliv na schopnost zvládat výzvy (Masten & Barnes, 2021). Výzkumy potvrzují, že právě kvalitní předškolní vzdělávání může tyto schopnosti významně podpořit, a posílit tak odolnost dítěte před vstupem do základní školy.

„Můžeme si povšimnout, že v tomto předškolním věku naprostá většina dětí po společnosti druhých dětí vysloveně touží“ (Matějček, 2007, s. 48).

Rodičovské faktory v rozvoji dětské autonomie

S ohledem na vývojové aspekty předškolního věku je zřejmé, že přítomnost a péče rodičů je v podpoře autonomie zásadní. Během jejich péče se naučí vyrovnávat s frustrací, regulovat své emoce a přijímat zodpovědnost za své činy. Podpora, trpělivost a přiměřená svoboda jsou klíčovými aspekty ve vývoji dítěte, které směřuje k rozvoji své autonomie a resilience již od raného věku.

Na konci prvního roku života začíná dítě rozumět stálosti objektů, osob a vytváří si základní pojetí o světě. Vnímá, kdo o něj pečuje, vytváří si s rodiči blízké vazby a cítí, že právě oni jsou pro něj zdrojem opory a bezpečí. Kromě toho je důležité, aby mu prostředí, ve kterém dítě žije a vyrůstá, poskytovalo dostatek stimulujících podnětů (Hoskovcová, 2006).

V průběhu batolecího období (1-3 roky) dítě postupně zjišťuje, že může svými činy ovlivňovat okolí – může něco zahodit a znovu zvednout, podat či vzít, přijít nebo odejít. Tyto zkušenosti se stávají se základem pro vznik samostatného jednání, protože dítě si již uvědomuje vlastní možnosti a kompetence. Rodiče by dítěti neměli v této fázi poznávání nijak bránit. Naopak by měli dítěti vymezit bezpečné hranice a poskytnout dostatek prostoru a času na jeho objevování.

S rostoucím věkem dítěte se mění i rodičovská podpora. „*Tříleté dítě bývá většinou roztomilé malé stvoření, které se čím dál méně podobá vzteklému a věčně nespokojenému batoleti, jak tomu bylo ještě před rokem. Chová se už o něco méně despoticky a dokáže být trpělivější, ale ty situace, které ho frustrují, snáší stále špatně*“ (Bacus, 2004, s. 12). A proto by rodiče měli být dítěti v tomto věkovém období nablízku, a v případě potřeby mu poskytnout okamžité vedení či pochopení jeho situace.

Z teoretické části této práce vyplývá, že podpora samostatnosti v raném věku je komplexní proces, který vyžaduje pochopení vývojových specifík předškolního období. Nezbytnou součástí je i rodičovská role a jejich aktivní zapojení. Resilience dítěte se buduje právě prostřednictvím postupného zvládání drobných činností (výzev), při kterých dítě získává sebedůvěru v rámci samostatně prováděných aktivit.

Metodologická část příspěvku

Tento příspěvek je založen na kvalitativní reflexi praktických zkušeností autorky získaných při práci s dětmi a rodinami v letech 2017-2025 v rámci pedagogické činnosti v mateřských školách a v projektu Cesta k samostatnému dítěti (2021-2025), který edukuje rodiče a děti v daném tématu. Od roku 2021 autorka sdílí na svém blogu www.anetastepankova.cz články s tipy pro rodiče dětí od narození do 6 let.

Analýza vychází ze systematické práce s využitím Montessori principů podporujících samostatnost, z dlouhodobého pozorování chování přes 100 dětí předškolního věku (2-6 let) a neformálních konzultací s jejich rodiči. Dlouhodobé pozorování probíhalo pravidelně během běžných činností v roli učitelky dané mateřské školy nebo externí pozorovatelky. Na základě těchto pozorování jsou v textu prezentovány čtyři anonymizované případy ilustrující různé úrovně podpory dětské samostatnosti ze strany rodičů. Příspěvek má explorativní charakter s důrazem na praktické implikace pro podporu zdravého vývoje dětí.

Případové studie jsou vybrány záměrně, aby poukázaly na typ rodičovského přístupu, chování dětí a vliv na resilience. Data byla zaznamenávána formou poznámek a neformálních rozhovorů s rodiči.

Data byla analyzována na základě dlouhodobého pozorování, kde se opakovaly vzorce chování – například jak děti reagují, když rodiče zasahují do jejich činnosti, nebo jak jsou závislé na podpoře či pomoci rodičů. Vybrané případy byly mezi sebou porovnány, aby mohly být identifikovány společné rysy i rozdíly, ke kterým docházelo.

Vzorce chování byly interpretovány s využitím teorií od Eriksona (2015) a Masten (2014), díky čemuž lze lépe chápat, jak různé rodičovské přístupy ovlivňují rozvoj psychické odolnosti u dětí předškolního věku.

Všechny případy byly anonymizovány, rodiče poskytli písemný souhlas se sběrem dat a pozorování dětí probíhalo v souladu s etickými zásadami.

Text vlastního zkoumání (interpretace výsledků výzkumu)

Jak rodiče podporují/brzdí dětskou samostatnost

V období kolem jednoho roku začnou děti toužit po samostatnosti a vyhledávat aktivity, kde se mohou realizovat. Někteří rodiče začnou tuto fázi nevědomě narušovat svým přesvědčením, že to dítě dělat nemůže. Tím, že upřednostní svoje potřeby, brání dítěti přirozeně zkoumat to, co ho zajímá.

Pokud je dítě vedené již od malička k tomu, že dovednosti vyžadující trpělivost bývají řešeny jinou osobou, potom to bude očekávat i v pozdějším věku. Naopak rodiče, kteří svým dětem cíleně poskytují příležitosti k zapojení do běžných činností, posilují jejich zodpovědné chování a vnitřní motivaci.

Dítě má přirozenou touhu objevovat a být užitečné. Rodiče se často smějí, když jejich batole běhá s koštětem, ale o pár let později se ho snaží přemluvit, aby vyneslo koš. Čím je dítě menší, tím je zvědavější. Batole zvládne denně trénovat 1-3 aktivity. Správný začátek je tehdy, když je na to rodič vnitřně připravený a smíří se s tím, že to nebude dokonalé.

Případová Studie 1: Nadměrně ochranný přístup

Případ 1: Chlapec ve věku 5 let z rodiny s nadměrně ochranným přístupem. Oba rodiče byli vysokoškolsky vzdělaní, syn byl jedináček. Matka mu pravidelně pomáhala se všemi aktivitami – od používání příboru po chůzi do mateřské školy. Na cestování využívala kočárek nebo ho nosila na zádech.

Při pozorování situace, kdy se snažil odsunout si židli, matka vmžiku přispěchala a posadila ho sama. Chlapec v situacích, kde mohl být samostatný, očekával pomoc matky. Pokud byl pobídnut učitelkou, aby si vybral obrázek, otočil oči na matku, která mu ho vybrala. V konfliktních situacích s dětmi nebyl schopný slovně reagovat a hned se rozplakal, čekal, až matka situaci vyřeší. Nebyl sám schopen s učitelkami ani vrstevníky adekvátně komunikovat. Projevovala se nízká frustrační tolerance a závislost na dospělé pečující osobě.

Tento případ ukazuje, že matka zvolila přehnaně ochranný přístup, který vedl ke snížené schopnosti dítěte čelit náročným situacím a bránil rozvoji jeho psychické odolnosti. Absence samostatnosti omezuje přirozené učení, aby dítě mohlo lépe zvládat frustraci a rozhodovat se (Masten & Barnes, 2021; Hoskovicová, 2006). Z hlediska psychické odolnosti tento chlapec není vybaven mechanismy zvládání stresu, které se u jinak vyvíjejících dětí formují mezi 3.–6. rokem právě díky postupným zkušenostem se samostatností.

Případová Studie 2: Přístup podporující autonomii

Případ 2: V rámci osobní konzultace byla pozorována matka s dvouletou dcerou. Oba rodiče byli vysokoškolsky vzdělaní a vedli vzdělávací společnost, dcera byla jedináček. Respondentka se v oblasti dětské samostatnosti sama edukovala a hledala aktivní podporu.

Když si dívka přinesla Montessori pomůcku s párátky a vysypala je všude kolem sebe, matka se okamžitě začala omlouvat a sbírat je. V této chvíli bylo potřeba ji zastavit a vysvětlit, aby dívce do činnosti nezasahovala. Matka sledovala aktivitu 2 minuty a poté hovořila o tom, jak ji překvapilo, že dcera nepotřebuje pomoc – sesbírala párátka na tácek, nasadila víčko a prohazovala je zpět do krabičky. Po dokončené činnosti pomůcku odnesla zpět na místo.

Tento přístup ukazuje na podporu autonomie a významně přispívá k rozvoji psychické odolnosti dítěte. Dívka měla možnost udělat chybu a následně samostatně jednat. V přítomnosti matky se cítila bezpečně. Během práce si osvojila schopnost seberegulace a důvěru ve vlastní kompetence. Postupnými kroky zvládla celou výzvu a naučila se zvládat překážky i možnou frustraci.

Dospělá osoba měla podpůrný charakter, čímž vytvořila prostředí pro seberealizaci, přebírání zodpovědnosti a hledání řešení problémů samostatně. Jak uvádí Masten a Barnes (2021), odolnost dítěte se rozvíjí v bezpečném a podporujícím prostředí, kde se může aktivně zapojit do každodenních činností a naučit se reagovat na nové výzvy.

Případová Studie 3: Permisivní přístup – absolutní svoboda bez hranic

Případ 3: Do komunitní mateřské školy docházel 3,5letý chlapec, jehož matka mu dávala maximální svobodu ve všem, co chtěl dělat. Rodiče byli vysokoškolsky vzdělaní s tím, že hlavní pečující osoba čili matka, se rozhodla po studiích v Americe hovořit na syna a jeho mladší sestru pouze v anglickém jazyce.

V jeho životě nebyla žádná pravidla. Z důvodu nízkého osvojení základů českého jazyka vznikla mezi ním a jeho vrstevníky jazyková bariéra. V prostředí mateřské školy se projevoval vyhubavým chováním. Odcházel z řízené činnosti, u ničeho dlouho nevydržel a dělal, co v danou chvíli uznal za vhodné-malování pastelkami po zdi, či rozměňování potravin ze svačiny po stolech. Na procházkách odbíhal od skupiny dětí, válel se v blátě a nikoho nerespektoval.

Matka byla s jeho chováním v maximálním souladu, protože si nepřála, aby ho v životě provázela a omezovala nějaká pravidla nebo zákazy. Uznávala pouze volnou výchovu bez hranic. Jen tak podle jejího názoru může být její syn šťastný.

Případ tohoto dítěte je druhý extrém výchovného přístupu směrem k dítěti. Ačkoliv rodič vnímá postup svého jednání jako vhodný, může mít bohužel negativní vliv a nedozírné následky na autonomii jedince již v předškolním věku. Dítě, které se vyhýbá organizovaným činnostem, nedokáže udržet pozornost a reaguje impulzivně, nemá dostatečnou podporu pro rozvoj vnitřní disciplíny a zodpovědnosti.

Chlapec v celkovém pozorování nebude vykazovat rostoucí autonomii, ale projevy nízké seberegulace a chaosu, které mohou postupně omezit jeho adaptaci na krizové situace. (Masten, 2014).

Případová Studie 4: Projekce traumat z matky na dítě

Případ 4: Zajímavým a zároveň znepokojivým pozorováním na příměstském táboře pro děti ve věku 5-8 let bylo, že pětiletý chlapec zde nechtěl být sám bez matky. Oba rodiče jsou

vysokoškolsky vzdělaní. Pečující osoba byla s jeho mladším sourozencem přítomna po celou dobu tábora, tj. 5 dní. Během jedné aktivity její syn náhle vykřikl: *“Já jsem domškolák a nikdy nepůjdu do školky ani školy.”* (Vlastní zpracování, 2025) Při jeho slovech bylo zjevné, že cítí velkou zlost a projevuje nepřiměřené emoce směrem ke školství.

Když se ho ostatní děti zeptaly, co znamená slovo domškolák a proč do školy nechce, rozlítil se ještě víc a dodal: *“Je to tam špatné, máma to říkala!”* (Vlastní zpracování, 2025) Chlapec neměl s tradičním ani alternativním školním prostředím žádnou vlastní zkušenost. V tomto případě zcela přejal matčino negativní vnímání a strach ze školy.

Pokud matka nezpracuje svá rodičovská traumata, bude dál svým dětem předávat nevhodné postoje ke vzdělávacímu systému. Dítě si vytváří neopodstatněné pocity ohrožení, čímž narušuje důvěru ve vlastní schopnosti a nezíská tak prostor pro přirozené posilování resilience. Masten (2014) ve své publikaci uvádí, že drobné výzvy a zkušenosti s překonáváním frustrace v raném dětství jsou klíčovým faktorem pro rozvoj psychické odolnosti.

Tabulka 1 Vliv rodičovských přístupů na autonomii a resilience

Případ	Přístup	Podpora samostatnosti	Chování dítěte	Resilience
Případ 1 Chlapec 5 let	Nadměrně ochranný	Velmi nízká	Závislost na pečující osobě, očekává pomoc při všech činnostech, nedokáže navázat vztah s vrstevníky	Nízká
Případ 2 Dívka 2 roky	Podporující autonomii	Vysoká	Samostatný výběr činnosti, hledání řešení, dokončení činnosti, zvládá frustraci a výzvy	Vysoká
Případ 3 Chlapec 3,5 let	Permisivní bez hranic	Žádná struktura	Vyhybavé a impulzivní chování, odmítá pravidla společnosti	Nízká
Případ 4 Chlapec 5 let	Ovlivněný traumatem	Proměnlivá	Přejímá postoje pečující osoby, vnímá negativně své okolí	Nízká-střední

Zdroj: Vlastní zpracování, 2025

Diskuse

Výsledky pedagogického pozorování a případových studií potvrzují, že podpora samostatných činností u dětí předškolního věku významně přispívá k rozvoji jejich psychické odolnosti (resilience), a proto by měly být podporovány již v raném věku.

Přístup rodičů se zde ukázal jako klíčový faktor. Děti potřebují aktivní a cílenou podporu autonomie, která jim v bezpečném prostředí umožní rozvíjet jejich sebedůvěru, schopnost zvládat frustraci a řešit problémy bez zásahu dospělé osoby.

Případová studie 2, kde měla dívka možnost udělat chybu a následně jednat samostatně, významně posílila svoji autonomii. V bezpečném prostředí a za přítomnosti matky měla možnost rozvíjet svoji seberegulaci, vnitřní motivaci a pocit kompetence, který při práci s párátky získala. Tento případ je v souladu s teoriemi Masten a Barnes (2021) i doporučeními moderních výzkumů o raném rozvoji exekutivních funkcí (Velazquez-Martin, 2023).

Naopak případy 1 a 3 ukázaly na přehnanou ochranu a nežádoucí volnost bez jasné definovaných hranic. U obou pozorování byla zjištěna nízká frustrační tolerance, nevyrovnané chování a závislost na matce.

Případ 4 poukázal na specifický fenomén dnešní doby, kdy nevyřešená rodičovská traumata mohou ovlivnit přístup k podpoře samostatnosti. Matka pětiletého chlapce z důvodu vlastních negativních zkušeností nevědomě vytvořila prostředí nadměrné ochrany podobné případu 1. Znepokojivým pozorováním bylo, že chlapec přejal matčin negativní postoj, aniž by měl vlastní zkušenost se vzděláváním. Projekce traumatu pečující osoby ilustruje důležitost rodičovské reflexe a zpracování vlastních nevyřešených emocí (Hoskovcová, 2006).

Interpretace výsledků ukazuje, že děti, které mají příležitost vyzkoušet si činnosti samostatně v přítomnosti rodičů, se učí frustraci zvládat daleko lépe a posilují během edukačního procesu svoji sebedůvěru. Tyto případy podporují i poznatky Eriksona (2015), Hoskovcové (2006, 2009) či Masten (2014), kteří zdůrazňují význam postupného osvojování autonomie a rodičovské podpory pro rozvoj psychické odolnosti u dětí.

Tento příspěvek má několik limitů. Vycházel z malého počtu kvalitativních pedagogických pozorování (4 případy), což neumožňuje zobecnění na celou populaci. Pozorování mají průřezový charakter a nelze sledovat dlouhodobé působení jednotlivých přístupů na psychickou odolnost dětí.

Praktické implikace výsledků ukazují několik doporučení, které jsou vhodné nejen pro rodiče, ale i pro pedagogy: (1) vytváření příležitostí pro samostatné jednání dětí, (2) podporovat, ale nezasahovat do dětské aktivity, (3) nechat dětem prostor na chyby a přiměřené neúspěchy, (4) reflektovat vlastní postoje a zpracovat nevyřešená traumata, (5) hledat rovnováhu mezi svobodou a hranicemi, které je třeba dětem jasně definovat.

Celkově výsledky potvrzují, že podpora samostatnosti v raném a předškolním věku je klíčovým mechanismem pro budování psychické odolnosti. Zároveň je v procesu efektivního rozvoje autonomie a resilience nezbytná rodičovská role, bezpečné prostředí, trpělivost a přiměřená svoboda.

Závěr

Cílem této práce bylo analyzovat, jak podpora samostatnosti od raného věku pozitivně přispívá k psychické odolnosti dětí. Na základě pedagogického pozorování dětí předškolního věku (2-5 let) a čtyř případových studií bylo potvrzeno, že podpora rodičů je v tomto procesu klíčová a díky ní dochází k přímému rozvoji resilience u dětí.

Výsledky ukázaly, že podporující přístup a jasně definované hranice vytváří optimální podmínky pro rozvoj samostatnosti a psychické odolnosti. Naopak nadměrně ochranný přístup i permissivní volná výchova zamezují přirozenému vývoji autonomie. Pro pedagogicko psychologickou praxi z toho vyplývá, že rodiče i pedagogové by měli dětem vytvářet příležitosti k samostatnosti. V dalším výzkumu by bylo přínosné dlouhodobé sledování vlivu rodičovských přístupů na vývoj resilience. Podpora samostatnosti v raném věku je základní a přirozenou potřebou pro budování psychicky odolných jedinců schopných čelit výzvám dnešní i budoucí společnosti, ve které převládá stres, tlak na výkon a neustálé srovnávání.

Seznam použité literatury

- Bacus-Lindroth, A. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 174 s. ISBN 80-717-8862-7.
- Erikson, E. H. 2015. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Praha: Portál.
- Halíková, I. (2016). *Informatorium 3-8: Jak vychovávat děti k samostatnosti?* Praha: Portál. roč. XXII, č. 5. ISSN 11210-7506.
- Hoskovcová, S. *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1424-8.
- Hoskovcová, S., Suchochlebová Ryntová, L. *Výchova k psychické odolnosti dítěte: silní pro život*. Praha: Grada, 2009. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2206-1.
- Cherry, M.J. (2017). "Adolescents Lack Sufficient Maturity to Consent to Medical Research". *The Journal of Law, Medicine & Ethics*, 45(3), 335-343. DOI:10.1177/1073110517737528.
- Masten, a. S., & barnes, A. J. (2021). Resilience in Development and Psychopathology: Multisystem Perspectives. *Annual Reviews of Clinical Psychology*, 17, 521-549.
- Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6-20. DOI:10.1111/cdev.12205
- Matějček, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-325-3.
- Velazquez-Martin, B. (2023, květen). Podpora samostatnosti u dětí raného věku [konferenční prezentace]. Mezinárodní konference Růst společně, Praha. <https://rustspolecne.cz/konference-jaro-2023/>

Aneta Štěpánková
PaedDr. Mgr. DiS.
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti,
Hovorčovická 1281/11, 182 00 Praha,
Česká republika
ORCID: 0009-0000-2872-4586
aneta@anetastepankova.cz

Václav Šimek
prof. u. PaedDr. PhDr., PhD., DBA., D. Ed.
University of Social Sciences and Security Prague
Hovorčovická 1281/11, Prague 182 00, Czech Republic
<https://orcid.org/0000-0002-0158-6432>
simek@wsnsb.cz

EKONOMICKÉ ZÁKLADY PSYCHOLOGICKÉ ODOLNOSTI ČLOVĚKA

THE ECONOMIC FOUNDATIONS OF HUMAN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE

Radim Valenčík

Summary

In times of expected and impending turbulence, which will also affect our domestic conditions, psychological resilience requires a) knowing the economic basis of the changes on which future development depends; b) finding one's place in situations determined by the supply and demand of investment funds and investment opportunities related to the development, preservation, and application of one's abilities; c) coping with the effects of positional investing; d) being part of an economic subsystem in which investment opportunities are generated in a cascade; e) to join a creative intergenerational complementary team. The paper provides a more detailed explanation of these assumptions and, based on this, formulates practical recommendations. To this end, it uses the original theoretical model of supply and demand for investment funds and investment opportunities.

Key words: Economics of productive consumption. Model of supply and demand for investment funds and investment opportunities. Positional investing. Productive services sector. Creative

Úvod

Žijeme v přelomové době, ve které střetají setrvačné tendence s podněty k jejich překonání. Tak tomu v historii lidské pospolitosti bylo vždy, kdy se staré přežilo a zárodky nového ještě nebyly životaschopné. Nevyhnutelným důsledkem v takových dobách i dnes jsou konflikty nejrůznějšího typu, které – pokud neodhalíme jejich skutečné příčiny – spíše dezorientují většinu společnosti, než aby napomáhaly pochopit, o co jde a co dělat. Anticipace přicházejících turbulencí má dopady na psychiku lidí různého věku. V moderní době, v situaci, kdy společnost disponuje vysoce vyspělými technologiemi, je pro překonání kritického období či osudového úskalí, kterým prochází lidská pospolitost, nezbytná opora v teorii, která stojí na pevných základech historického rozvoje lidského poznání, reaguje na nové jevy, dokáže integrovat nejnovější poznatky a teoretické nástroje, současně i uchovat dostatečnou míru srozumitelnosti a dostupnosti pro širší veřejnost.

Předpoklady toho, co by si měl člověk osvojit, aby zvýšil svoji psychologickou odolnost, lze různě strukturovat. V našem příspěvku se zaměříme na ekonomický aspekt, který vždy v dějinách hrál důležitou roli, a využijeme některé původní teoretické poznatky z ekonomie produktivní spotřeby (kterou chápeme jako překonání neoklasického ekonomie v hlavním směru jejího vývoje) a z teorie designu a implementace mechanismů (která je součástí obecné ekonomické teorie i teorie her zaměřené na společenskou realitu).

Teoretická východiska ekonomických základů psychologické odolnosti člověka

První podněty k ekonomii produktivní spotřeby, která je jedním z nejdůležitějších teoretických východisek našeho přístupu, dal již před téměř sto léty Arthur Pigou, když v souvislosti jím objeveným a popsáním fenoménem přebytku spotřebitele v návaznosti

uvažování jeho konkrétních forem hovořil o spotřebních příležitostech jako investičních příležitostech, které mají dopad na budoucí příjem (např. Pigou, 1928). Na něj v současné době navazuje řada ekonomů (Steger 2002; Soumyananda 2014; Suen, 1994). Pigou zformuloval uvedenou myšlenku v době, kdy odhalil fenomén „přebytku spotřebitele“, tj. navýšení subjektivně prožívaného užitku nad náklady (v podobě např. zaplacené ceny). Jako „prvolezec“ velmi citlivě vnímal všechny předpoklady svého modelu, a proto ne náhodou dal přebytku spotřebitele i reálnou interpretaci, která je obsažena v prezentovaném citátu. Ekonomie produktivní spotřeby je přesahem neoklasické ekonomie v hlavním směru jejího vývoje.

Zatímco neoklasická ekonomie chápe člověka jako spotřebitele, který maximalizuje svůj užitek, ekonomie produktivní spotřeby chápe člověka jako subjekt, který v ekonomickém systému rozvíjí a uplatňuje své schopnosti tak, aby v dlouhodobém horizontu maximalizoval současnou hodnotu svého budoucího příjmu.

Ekonomie produktivní spotřeby umožňuje objasnit změnu, kterou prochází lidská pospolitost na současné úrovni svého vývoje srovnatelnou s průmyslovou revolucí, při které se dominantním sektorem ekonomiky stává odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka. Současně s tím umožňuje identifikovat a zviditelnit fenomén pozičního investování, což bezprostředně souvisí s následujícími body a) až e), ke kterým uvedeme stručnou charakteristiku teoretických východisek:

a) Ke znalosti ekonomického základu změn, na jejichž realizaci závisí budoucí vývoj: Nejde o změnu typu „čtvrté průmyslové revoluce“, ale o změnu srovnatelnou s průmyslovou revolucí v tom smyslu, že dominantním ekonomickým sektorem se stávají odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka (vzdělání, výchova, péče o zdraví apod.), podrobněji Valenčík a kol. (2015).

b) Nejvýznamnějším modelem, ze kterého vychází ekonomie produktivní spotřeby, je nabídka a poptávka investičních prostředků a investičních příležitostí. Tento model byl využit v několika aplikacích a lze jej v řadě směrů rozšiřovat. Umožňuje člověku základní orientaci v oblasti profesního uplatnění a osobního růstu, podrobněji Valenčík a kol. (2025, kapitola 4-5, s. 34-54).

c) Fenomén pozičního investování byl identifikován právě na základě modelu nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí. Odpovídá na otázku, co je obecnou příčinou problémů, se kterými se potýká jak lidská pospolitost na lokální i globální úrovni, tak i každý jednotlivec podrobněji Valenčík a kol. (2025, kapitola 10-11, s. 77-100).

d) Jedním z důležitých výsledků, které vycházejí z ekonomie produktivní spotřeby a konkrétně modelu nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí, je odhalení role generování investičních příležitostí. Ty v subsystémech, v nichž nepůsobí poziční investování, hrají rozhodující roli. Zvláštní pozornost si pak zaslouží ty subsystémy, které, v nichž jsou investiční příležitosti generovány kaskádovitým způsobem. V nich se řeší i Hurwicův problém „kdo uhlídá strážce“, viz Hurwicz (1973, 1994, 2008), srov. též (Valenčík, 2025, kapitola 12, s. 101-107).

e) Psychologická odolnost každého člověka je podstatným způsobem závislá i na jeho bezprostředním společenském okolí při vytváření kterého není pasivním subjektem. Z tohoto hlediska je mimořádně důležité, aby se zapojil do nějakého tvůrčího mezigeneračního komplementárního týmu, případně se podílel na jeho vytvoření. Právě tvůrčí mezigenerační

komplementární týmy bývají jádrem ekonomického subsystému, v němž dochází ke kaskádovitému generování investičních příležitostí.

Všech pět předpokladů, které jsou reálně dosažitelné a umožňují v reálném životě dosáhnout vysoké míry psychologické odolnosti člověka, je vzájemně propojeno. Každým předpokladem se budeme zabývat v samostatné kapitole a interpretovat jej jak z hlediska jeho přínosu pro psychologickou odolnost člověka, tak i teoretických nástrojů, které jsou k dispozici při praktickém naplňování příslušného předpokladu.

První předpoklad psychologické odolnosti: O co jde v současné přelomové době

Těžko by bylo možné dosáhnout psychologické odolnosti člověka, pokud by se on sám vědomě, s oporou své vlastní racionality, neukotvil v současném turbulentním světě pochopením toho, jakou „hádanku dějin“ řeší lidská pospolitosť v současné době. Zde se v současné době nabízejí dvě krajní odpovědi:

- Restriktivní, při jejímž formulování sehrál významnou roli K. Schwab (2017), K. Swab, T. Malleret (2020): Probíhá čtvrtá průmyslová revoluce, která vytlačuje člověka (roli jeho schopností) z ekonomiky. Podle interpretace jeho myšlenek se pak jedná vizi, která je více či méně skrytě genocidní.
- Perspektivní, která vychází z ekonomie produktivní spotřeby a odpovídá na otázku, které lidské schopnosti jsou technologiemi, včetně současného typu umělé inteligence, nenahraditelné: Probíhá přechod ke společnosti, jejímž dominantním sektorem jsou produktivní služby zaměřené na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka.

Jde o změnu svým rozsahem a hloubkou srovnatelnou s průmyslovou revolucí, při které se dominantním sektorem ekonomiky stává odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka. Tj. jde nikoli o setrvačné pokračování ve smyslu "čtvrté průmyslové revoluce" (Klausa Schwaba a spol.), ale o výraznou proměnu společnosti. Výsledkem této změny bude návrat ekonomiky k člověku a člověka jakožto člověka (nikoli appendixu technologie) do ekonomiky (Valenčík a kol. 2023)

Pochopení logiky změny, o kterou jde, je nezbytnou podmínkou orientace v současném dění. Vše, co se odehrává, souvisí se střetem mezi možnostmi nové kvality vývoje, přechodem k vyššímu levelu fungování lidské pospolitosti, na kterém bude vytěsněno poziční investování a kdy budou investičních příležitostí (včetně a zejména těch, které jsou spojeny s rozvojem, uchování a uplatněním schopností) využívány podle míry jejich výnosnosti.

Dynamický technologický pokrok vytvořil "živnou půdu" pro přemnožení endoparazitů a endopredátorů, což vedlo k selhání všech do té doby fungujících mechanismů evoluční stability lidské pospolitosti. Současně tento dynamický pokrok vytvořil podmínky umožňující sebezničení lidské pospolitosti. Současně s přechodem ke společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách zaměřených na člověka, tak lidská pospolitosť prochází i další zkouškou. S endoparazitami a endopredátory se pojí propojení struktur vzniklých pozičním investováním a struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Význam tohoto pohledu bezprostředně souvisí s nutností překonat setrvačný pohled na to, co se dnes odehrává, s nutností pochopit, o co jde a co dělat, nezjednodušovat si chápání současnosti prostřednictvím sterilních a vyčpělých schémat. Tento pohled aktuálně nastoluje

otázku, na čem je, resp. může být, v současné době, v době dynamického technologického pokroku, založena evolučně stabilní strategie lidské pospolitosti.

Druhý předpoklad psychologické odolnosti: Ocenění a docenění vlastní hodnoty

Tento předpoklad bezprostředně souvisí s předvídavým pohledem A. Pigoua na roli osobní spotřeby. Z hlediska člověka jako spotřebitele, který je současně i investorem do rozvoje, uchování a uplatnění vlastních schopností je důležitá sebereflexe z hlediska jeho postavení na trhu nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí, včetně těch investičních příležitostí, které jsou bezprostředně spojeny s jeho vlastním životem a naplněním jeho smyslu.

Podobnou roli, jakou v neoklasické ekonomii hraje model nabídky a poptávky na trhu statků (v kontextu modelů, z nichž tento model vychází a které na něj navazují), hraje v ekonomii produktivní spotřeby model nabídky a poptávky investičních příležitostí (to, do čeho lze investovat) a investičních prostředků (to, co lze investovat).

Model nabídky a poptávky investičních prostředků umožňuje konkretizovat definici paretovského optima pro oblast, v níž hraje významnou roli využívání investičních příležitostí patřících jednomu ze subjektů (dlužníkovi) s využitím investičních prostředků patřících jinému subjektu (věřiteli). Model nastoluje otázku rozdělení výnosů ze spojení investičních prostředků a investičních příležitostí mezi vlastníka investičních prostředků a investičních příležitostí, což se ukazuje být velmi významným problémem, při řešení kterého lze identifikovat a zviditelnit fenomén pozičního investování a vyvinout nástroje analýzy jeho role v ekonomie (Valenčík a kol. 2025).

Paretové optimum je v obecné rovině definováno jako situace, ve které si již žádný subjekt nemůže polepšit (zvýšit svůj užitek), aniž by si jiný subjekt nepohoršil (došlo ke snížení jeho užitku). V případě, který modelujeme jako nabídku a poptávku investičních prostředků a investičních příležitostí, je to situace, ve které jsou investiční příležitosti využívány podle míry jejich výnosnosti bez rozdílu toho, kdo je vlastníkem investičních prostředků a kdo vlastníkem investičních příležitostí (a komu jsou nové investiční příležitosti generovány). Lze snadno dokázat, že pokud by investiční příležitosti nebyly využívány podle míry jejich výnosnosti, nebyla by příslušná situace paretooptimální.

V logice věci vzniká otázka: Co brání tomu, aby investiční příležitosti byly využívány podle míry jejich výnosnosti? To mohou být různé nedokonalosti (dané nedostatečnou informovaností při ocenění výnosů z investičních příležitostí či neexistence mechanismů bezproblémového rozdělení výnosů ze spojení investičních prostředků a investičních příležitostí). Tyto nedokonalosti by se přirozeným vývojem daným směřováním k paretovskému optimu postupně odstraňovaly. Uvedené nedokonalosti (imperfekce) však mohou být též zneužívány a stát se hlavní bariérou změny, kterou prochází lidské pospolitost na současné úrovni svého vývoje srovnatelnou s průmyslovou revolucí, při které se dominantním sektorem ekonomiky stává odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka. Od obecného modelu, který, pokud se stane (a který se může stát) součástí běžného myšlení každého člověka, se tak dostáváme k navazujícím aplikacím, které nabízejí člověku příležitost zakotvit se svým chápáním toho, o co jde a co dělat v současném turbulentním světě a využít racionální složku své psychiky ke kultivaci a posílení složky emocionální.

Třetí předpoklad psychologické odolnosti: Co je příčinou současných problémů a jak jim čelit

Goethe ve Faustovi ukázal význam zjištění toho, co je „jádnem pudla“. V současnosti z tohoto hlediska hraje klíčovou roli identifikování fenoménu pozičního investování. Pojem poziční investování není odvozen od pojmu „pozice na finančních trzích“, ale od pojmu „poziční statek“, viz např. Hylland, Zeckhauser (1979), Walasek, Bhatia, Brown (2018). K pozičnímu investování dochází v případě, kdy jeden subjekt využívá svou majetkovou převahu (dispozici větším množstvím investičních prostředků) k diskriminaci druhého subjektu formou omezení či potlačení (způsobení nerealizace) jeho (výnosnějších) investičních příležitostí s cílem zvýšit výnosnost vlastních investičních příležitostí při současném poklesu efektivnosti systému, a to následujícími formami:

- Využití finančních nástrojů: Omezením přístupu k investičním prostředkům, které jsou nezbytné pro realizaci určitého typu investičních příležitostí.
- Využití administrativních nástrojů: Znemožněním realizace určitého typu investičních příležitostí administrativními omezeními, zpravidla selektivními (tj. postihujícími diskriminovaný subjekt).
- Využití informačních nástrojů: Znepřístupnění (zpravidla selektivním) určitých informací diskriminovanému subjektu, které jsou nezbytné pro generování či realizaci určitého typu investičních příležitostí.
- Využití silových nástrojů: Destrukce prostředků nezbytných k realizaci určitého typu investičních příležitostí (k čemuž dochází zpravidla tehdy, když diskriminace formou pozičního investování přeroste v konflikt).
- Současné můžeme rozlišit přímé a nepřímé formy pozičního investování:
- O přímé formy se jedná tehdy, když jeden subjekt bezprostředně působí na druhý (např. neposkytne finanční prostředky či použije silové nástroje).
- O nepřímé formy se jedná tehdy, když jeden ze subjektů investuje do deformací institucionálního systému.

Pokud chceme projít osudovým úskalím, v němž se ocitla současná lidská pospolitost, a úspěšně uskutečnit změnu, kterou prochází lidské pospolitost na současné úrovni svého vývoje srovnatelnou s průmyslovou revolucí, při které se dominantním sektorem ekonomiky stává odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka, musíme najít způsob, jak omezit roli pozičního investování v ekonomice, jak poziční investování překonat či jak jej vytlačit z ekonomického systému. To je hlavní současný cíl ekonomické teorie.

V této souvislosti dlužno upozornit i na to, že ke konkurenci dochází i v oblasti pozičního investování. To je mnohem nenasytnější na disponibilní prostředky. Dochází tak k tomu, že se někteří snaží získat tím nejdravějším způsobem, tj. i porušováním obecně přijatých zásad (od běžných zlodějin až po organizované formy). To je spojeno nejen s úpadkem morality, ale i vznikem struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, které prorostlo s nejvíce zločinnými formami pozičního investování, globálně se zkoncentrovalo a vede svět do slepé uličky. Z hlediska psychologické odolnosti je tak nutné znát nejen příčiny současných problémů, ale to, jak je řešit, zejména pak reálné a konkrétní cesty toho, jak se může člověk do řešení problémů zapojit.

Čtvrtý předpoklad psychologické odolnosti: Kde a jak mohou začít změny k lepšímu

Na úvod této části je vhodné připomenout, co je to Paretovo optimum a Nashova rovnováha:

Paretovo optimum je v obecné rovině definováno jako situace, ve které si již žádný subjekt nemůže polepšit (zvýšit svůj užitek), aniž by si jiný subjekt nepohoršil (došlo ke snížení jeho užitku). V případě situace, kterou modelujeme jako nabídku a poptávku investičních prostředků a investičních příležitostí, je to situace, ve které jsou investiční příležitosti využívány podle míry jejich výnosnosti bez rozdílu toho, kdo je vlastníkem investičních prostředků a kdo vlastníkem investičních příležitostí (a komu jsou nové investiční příležitosti generovány). Dodatek uvedený v závorce je, jak ukážeme, významný.

Nashovou rovnováhou označujeme situaci, ve které se v daném systému nevyplatí nikomu změnit svou strategii (tj. to, čím se řídí jeho chování), pokud všichni ostatní zůstanou u svých strategií, tj. nezmění to, čím řídí své chování.

Zakladatel teorie mechanismů L. Hurwicz (2008) v přednášce s názvem „Ale kdo bude hlídat strážce?“ přednesené při příležitosti udělení Nobelovy ceny v roce 2007 shrnul podstatnou část svého celoživotního díla a upozornil na nejdůležitější neřešené problémy v oblasti teorie designu a implementace mechanismů. Zdůrazňoval význam problematiky „vyšší autority“, která by uhlídala dodržování pravidel jako jeden z elementárních předpokladů fungování mechanismů, které mají zabezpečit efektivnost systému. Vyslovil hypotézu, že řešením by mohlo být vytvoření takových podmínek, v nichž by se nikomu (nebo alespoň dostatečné většině hráčů) nevyplatilo porušovat pravidla. Tj. v takových hrách by Nashova rovnováha spočívala v dodržování pravidel a byla by samovynucující se. Tak tomu může být v případě, když je daný lokální ekonomický systém blízký Paretovu optimu a současně jsou v něm kaskádovitě generovány investiční příležitosti, což znamená, že při realizaci stávajících investičních příležitostí vznikají nové, ještě výnosnější a nic nebrání tomu, aby k jejich realizaci byly využity vytvářené investiční prostředky. Souhrnně jsou výsledky bádání obsaženy v monografii mapující celoživotní dílo L. Hurwicze doplněné nejvýznamnějšími pojednáními jeho pokračovatelů, zejména R. Myersona a W. Trockela (Benerjee, ed 2022).

Abychom pro příklad nechodili daleko, lze uvést např. podnikatelský projekt Tomáše Bati (kooperace firmy, zaměstnanců, regionu a státu s výrazným investováním do schopností zaměstnanců a diverzifikací aktivit za účelem generování nových investičních příležitostí) či JZD později Agrokombinát Slušovice Františka Čuby (s obdobnými parametry s tím rozdílem, že vztah se státem byl nejdříve problematický a po změnách v roce 1989 se stát začal chovat nepřátelsky). Důležité je, že díky důrazu na nabývání, uchování a uplatnění schopností zaměstnanců v případě obou ekonomických subsystémů (ve vztahu k ekonomickému systému příslušné země) zde došlo k fenoménu kaskádovitě generování investičních příležitostí a tím i k velmi dynamickému rozvoji těchto ekonomických subsystémů.

V logice věci ovšem dochází k tomu, že jakmile se kdekoli a na jakékoli úrovni vytváří situace, ve které se zúčastněným vyplatí kooperovat, situace, ve které je z příslušného systému vytlačeno poziční investování, případně který jako nově vzniklý není pozičním investováním kontaminován, který se začíná dynamicky rozvíjet a zvyšovat svou efektivnost kaskádovým generováním investičních příležitostí, je generována další hra (případně další hry), kdy vůči lokálnímu ekonomickému systému, ve kterém se vyplatí spolupracovat, jsou indukovány

subjekty nepřátelské. Je to dáno tím, že ti, kteří reprezentují systém kontaminovaný pozičním investováním, se z pochopitelných důvodů cítí ohroženi. Jako dominantní hra v širším systému se tak rodí konflikt mezi dynamickým úspěšným systémem, který se dostal do pozice hráče, vůči kterému jakožto hráč či koalice hráčů stojí systémy kontaminované pozičním investováním a disponující nástroji pozičního investování ve vztahu ke svému okolí.

Z hlediska psychologické odolnosti je z tohoto hlediska důležité následující:

- mít program kaskádového generování investičních příležitostí (tj. jak využití stávajících investičních příležitostí generuje další, ještě výnosnější investiční příležitosti, a to s konkrétní představou několika vln, resp. dostatečně velké perspektivy);
- dostatečně přesně předvídat, kde dojde ke střetům takto herně vzniklého nového hráče s okolím, tj. v jaké podobě se může objevit protihráč v konfliktní hře;
- vědět, že jakmile vznikne dynamicky se rozvíjející subjekt s výrazně vyšší efektivností, indukuje to hry směřující k jeho likvidaci; ty mohou mít různou podobu (z pozice paralelně existujících hráčů, nadřazené autority či vyššího levelu i z vnitřního prostředí);
- předpokládat, že dojde ke spolupráci hráčů spojujících se v jeho protivníka coby dynamicky se rozvíjejícího se systému; pokud má svoji pozici ustát, musí mít připravenou účinnou protihru;
- mít dostatečnou představu o svých spojencích a o tom, jak je získat, a to ve všech oblastech, kde jsou generováni jeho protivníci,
- volit postupné kroky, z nichž každý je završen propojením s vhodně vytipovaným komplementárním subjektem působícím v rámci ekonomického systému, ve kterém se vyplatí spolupracovat (z důvodů snížení rizika je vhodné mít určité portfolio vytipovaných subjektů).

Pokud rozbor tohoto čtvrtého předpokladu byl spojen s použitím poměrně abstraktních pojmů, pak pátý předpoklad, který je určitým vyústěním předešlého, je mnohem konkrétnější a tím i srozumitelnější.

Pátý předpoklad psychologické odolnosti: Najít si místo v tvůrčím mezigeneračním komplementárním týmu

Pro názornost začneme konkrétním příkladem významného tvůrčího mezigeneračního komplementárního týmu, který tři čtvrtiny století dlouhou historii, rozšířil se, rozrostl v několik kooperujících týmů a dodnes je mimořádně úspěšný. V roce 1951 Armin Delong sestrojil se spolužáky první československý stolní elektronový mikroskop, který získal zlatou medaili na EXPO 1958 v Bruselu. Na základě tohoto úspěchu byl v Brně založen Ústav přístrojové techniky ČSAV, který se stal centrem výzkumu elektronové mikroskopie ve východním bloku. Přes nejrůznější překážky se tým potýkal, se nejen rozrůstal, ale rozšířil se v několika směrech, které dodnes podávají špičkové výkony:

- Delong Instruments – Firma sídlící v Brně, která nese jméno profesora Delonga, se stále věnuje vývoji elektronových mikroskopů. A. Delong v ní pracoval až do vysokého věku.
- Ústav přístrojové techniky AV ČR (ÚPT) – Tento ústav, který A. Delong vedl od roku 1961 do roku 1990, je dnes jedním z předních pracovišť v oblasti elektronové mikroskopie. Vychoval řadu odborníků, kteří v jeho práci pokračují.

- Vysoké učení technické v Brně (VUT) – Univerzita považuje elektronovou mikroskopii za strategickou oblast a aktivně se jí věnuje ve výzkumu, výuce i popularizaci. A. Delong zde studoval a později působil jako pedagog.
- Spolupracující firmy – Na Delongův odkaz navazují i další špičkové firmy jako TESCAN, NenoVision, Thermo Fisher Scientific, které v Brně vyvíjejí elektronové mikroskopy a spektrometry využívané po celém světě.
- Takže to jde. Reálné zakotvení v profesním životě, které je základem psychologické odolnosti, lze najít právě v tvůrčím mezigeneračním komplementárním týmu, který se vyznačuje:
- Vysokým inovačním potenciálem (získaným na základě trvalého rozvíjení vlastních schopností každého člena týmu).
- Mezigeneračním přenosem poznatků, zkušeností i společenských kontaktů (mj. i z hlediska eliminování důsledků pozičního investování a vytváření horizontálních vztahů s obdobnými týmy), návazně pak i schopností řešit problém nástupnictví.
- Vědomou komplementaritou nositelů profesní specializace a formálních i neformálních rolí, vzájemným uznáváním specifických schopností každého z účastníků.

Není jednoduché najít či vytvořit úspěšný tým tohoto typu, ale možné to je. Nic není dokonalé a nikdo není dokonalý, ale i částečný úspěch v této oblasti umožňuje důstojné zakotvení člověka v současném turbulentním světě. Změny k lepšímu začnou až tehdy, když převáží síťové propojování a vzájemná podpora tvůrčích mezigeneračních týmů nad penetrováním pozičního investování do těchto týmů, k čemuž není potřeba nějaké zvláštní podpory „shora“, stačí, když alespoň nebude převažovat „nepřízeň“, nebo alespoň nebudou dominovat likvidační aktivity (Valenčík a kol. 2022).

Závěr

Ukázali jsme pět teoretických východisek orientujících na ekonomické základy zvyšování osobní psychologické odolnosti, resp. pět oblastí, v nichž lze zvyšovat podstatné složky osobní psychologické odolnosti. Všechny předpokládají, aby člověk „pracoval na sobě“, tj. měl pod vědomou kontrolou své poznávací i praktické aktivity. Nic není zadarmo a psychologická odolnost žádného člověka se bez jeho vlastního přičinění nezvyšší.

Lze předpokládat, že ekonomický základ psychologické odolnosti obsahuje i další prvky, že tyto prvky lze lépe strukturovat, vyložit přesněji a srozumitelněji. Rovněž tak je zřejmé, že lze najít jak styčné, tak i odlišné momenty v přístupu, který klade důraz na ekonomické základy psychologie člověka, a přístupu který vychází z poznatků a nástrojů psychologie, sociologie, filozofie či dalších disciplín. Zkušenosti z uplatňování interdisciplinárního přístupu ukazují, že vyjádření jednoho pohledu prostřednictvím základních pojmů jiné disciplíny bývá přínosné.

Výše řečené platí obecně. Nové je v současné době to, že aktuální dění umožňuje, ale také si vyžaduje otevřeně hovořit o turbulencích, které nás nikoli jen pravděpodobně, ale téměř jistě čekají i v našich podmínkách a ve všech oblastech, v nichž je ukotven život člověka, resp. v oblastech, které tradičně poskytují člověku zázemí a jistoty. Proto otázka osobní psychologické odolnosti nabývá na naléhavosti. Pohled na tuto problematiku ze zorného úhlu různých disciplín je nejen přínosný, ale stává se aktuální nebytností. Tváří v tvář těmto výzvám

Ize očekávat, že při odpovědi na ně nevystačí s těmi teoretickými nástroji, které byly vyvinuty v klidnějších dobách a že budeme nuceni překročit hranice dosud poznaného.

Ve vědách o přírodě je to běžné. O to víc možné a žádoucí by to mělo být i ve vědách, které umožňují reflexi aktuálního dění v podmínkách, kdy lidská pospolitost na globální i lokálních úrovních prochází osudovým úskalím. Z hlediska tématu zpracovaného v příspěvku považujeme za nejvýznamnější posun od neoklasické ekonomie k ekonomii produktivní spotřeby, vyvinutí komplexu teoretických nástrojů na bázi modelu nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí, uplatnění těchto nástrojů k problematice rozvoje nabývání, uchování a uplatnění schopností člověka (jeho lidského kapitálu) a role produktivních služeb zaměřených tímto směrem, identifikování retardační role pozičního investování a možnost jeho eliminování v ekonomických subsystémech, v nichž se vytvářejí podmínky pro převahu komplementarity nad rivalitou a pro kaskádovité generování nových investičních příležitostí.

Seznam použité literatury

- Benerjee, S (ed) 2022, *The Collected Papers of Leonid Hurwicz*, v. 1. New York.
- Daitoh, I 2010, Productive consumption and population dynamics in an endogenous growth model: Demographic trends and human development aid in developing economies, *Journal of Economic, Dynamics and Control*, Amsterdam, vol. 34, no. 4, p. 696-707.
- Daitoh I., Nishimura K. 2021, Productive Consumption in a Two-Sector Model of Economic Development, *Creative Complex Systems*, pp. 101–111.
- Hirsch, F 1976, *Social Limits to Growth*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hurwicz, L 1973, The design of resource allocation mechanisms, *American Economic Review Papers and Proceedings*, vol. 58, pp. 1-30.
- Hurwicz, L 1994, Economic design, adjustment processes, mechanisms, and institutions, *Economic Design*, vol. 1(1), pp. 1–14, chapter 14 this vol.
- Hurwicz, L 2008, But who will guard the guardians, *American Economic Review*, vol. 98(3), pp. 577-585.
- Hylland, A, Zeckhauser, R. 1979, The efficient allocation of individuals to positions, *Journal of Political Economy*, vol. 87(2), pp. 293-314.
- Pigou, A. C. 1928, An Analysis of Supply, *Economic Journal*, 38(150), 238–257.
- Schwab, K. 2017, *The Fourth Industrial Revolution*, Crown, 2017, ISBN 1524758876, 192 s.
- Schwab, K., Malleret, T. 2020, *COVID-19: The Great Reset*, Kindle Edition, 198 pp.
- Steger, M 2002, Productive consumption, the intertemporal consumption trade-off and growth, *Journal of Economic Dynamics & Control*. vol. 26 (6), pp. 1053-1068.
- Soumyananda, D 2014, Inclusive growth through creation of human and social Capital, *International Journal of Social Economics*, vol. 41(10), pp. 878-895.
- Suen, W 1994, Simple analytics of productive consumption, *The Journal of Political Economy*, vol. 102(2), pp. 372.
- Valenčík, R. a kol. 2015, Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb? Praha: VŠFS, EUPRESS. ISBN 978-80-7408-126-2. Online dostupné zde: https://www.vsfs.cz/prilohy/konference/lk_2015_ctvrta_prumyslova_revoluce.pdf

Valenčík, R. a kol. 2022, Tvůrčí mezigenerační týmy: základ inovačního potenciálu i realizátor změn. Praha: VŠFS, 2022. Edice SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-240-5. Online dostupné zde: https://www.vsfs.cz/prilohy/tmt_final_web.pdf

Valenčík, R. a kol. 2023, Metodologická role vize při orientování, integrování a využití výzkumu zaměřeného na problematiku společenského vývoje. Praha: VŠFS, SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-126-2. Online dostupné zde:

https://www.vsfs.cz/soubory/eupress/online/metodologicka_role_monografie.pdf

Valenčík, R. a kol. 2025, Základy teorie pozičního investování. Praha: VŠFS, SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-281-8. Online dostupné zde:

https://www.vsfs.cz/soubory/eupress/online/zaklady_teorie_pozicniho_investovani_valencik.pdf

Walasek, L, Bhatia, S, Brown, GDA 2018, Positional goods and the social rank hypothesis: income inequality affects online chatter about high and low status brands on Twitter, *Journal of Consumer Psychology*, vol. 28(1), pp. 138-148.

Radim Valenčík

doc., CSc.

Estonská 500, Praha 10, 101 00

Štát CZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2792-2481>

valencik@seznam.cz

ROLA PRACY SOCJALNEJ W ZAPOBIEGANIU ZJAWISKU SAMOBÓJSTW WŚRÓD OSÓB STARSZYCH NA TERENIE POWIATU NOWOTARSKIEGO

THE ROLE OF SOCIAL WORK IN PREVENTING SUICIDE AMONG THE ELDERLY IN THE NOWY TARG COUNTY

Lucjan Żółtek, Adam Panuś, Zuzana Budayová

Summary

The phenomenon of suicide among the elderly is a serious social problem that is often insufficiently perceived by both professional and lay audiences. The aim of the article is to analyze the role of social work in preventing suicide among seniors in the Nowy Targ district. The article presents the main risk factors leading to suicidal crises in older people, such as loneliness, chronic diseases, loss of loved ones or social marginalization. Attention is also paid to the activities carried out by social service workers within the municipal social assistance offices (GOPS), focusing on crisis intervention, emotional support, prevention and building local support networks. The article is based on an analysis of available data and interviews with social workers from selected municipalities in the Nowy Targ district. The results indicate that effective prevention of suicide among seniors requires interdisciplinary cooperation between social assistance institutions, health services and non-profit organizations. The research findings highlight the importance of empathy, communication skills and systematic monitoring of the situation of older people as key elements of successful social work in the field of suicide prevention.

Keywords: social work, suicide, elderly people, prevention, social support, crisis intervention, nowotarski district, social assistance

Úvod

Zjawisko samobójstw wśród osób starszych stanowi jeden z najbardziej niepokojących problemów współczesnych społeczeństw. Wraz z postępującym procesem starzenia się populacji, zarówno w Polsce, jak i w innych krajach europejskich, coraz większą uwagę zwraca się na problemy psychiczne, emocjonalne oraz społeczne, z jakimi zmagają się seniorzy. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że czynnikiem zwiększającym ryzyko zachowań samobójczych w tej grupie wiekowej są przede wszystkim: utrata bliskich osób, poczucie osamotnienia, choroby przewlekłe, spadek sprawności fizycznej, a także marginalizacja społeczna i ekonomiczna.

Według danych Komendy Głównej Policji (2023) osoby powyżej 60. roku życia stanowią znaczący odsetek wszystkich przypadków samobójstw w Polsce. Wiele z tych zdarzeń ma podłoże w długotrwałych stanach depresyjnych, braku dostępu do pomocy psychologicznej oraz niewystarczającym wsparciu ze strony instytucji publicznych i najbliższego otoczenia. Problem ten dotyczy szczególnie mniejszych miejscowości, gdzie ograniczona jest dostępność specjalistycznych usług opiekuńczych, psychologicznych czy terapeutycznych.

W kontekście powiatu nowotarskiego, który charakteryzuje się zróżnicowaną strukturą społeczną oraz wyraźnym wzrostem liczby osób w wieku poprodukcyjnym, rola instytucji pomocy społecznej nabiera szczególnego znaczenia. To właśnie lokalni pracownicy socjalni są

często pierwszymi osobami, które mają kontakt z seniorami przeżywającymi kryzys emocjonalny, depresję lub poczucie bezradności. Ich kompetencje, empatia oraz umiejętność budowania relacji mogą w znacznym stopniu przyczynić się do zapobiegania tragediom wynikającym z braku wsparcia.

Praca socjalna, rozumiana jako działalność ukierunkowana na pomoc jednostce w przezwyciężaniu trudności życiowych, ma nie tylko wymiar interwencyjny, ale również prewencyjny. Obejmuje ona działania wspierające, edukacyjne, terapeutyczne i aktywizujące, które mogą wpływać na poprawę jakości życia osób starszych. Skuteczność tych działań w dużej mierze zależy od umiejętności rozpoznania potrzeb seniorów oraz od poziomu współpracy pomiędzy instytucjami społecznymi, służbami zdrowia i organizacjami pozarządowymi.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie znaczenia i roli pracy socjalnej w przeciwdziałaniu zjawisku samobójstw wśród osób starszych na terenie powiatu nowotarskiego. Artykuł prezentuje wyniki badań ilościowych przeprowadzonych wśród pracowników socjalnych oraz osób starszych, które miały na celu zidentyfikowanie form wsparcia uznawanych za najskuteczniejsze w profilaktyce zachowań suicydalnych. Podjęta problematyka ma wymiar zarówno naukowy, jak i praktyczny — stanowi przyczynek do dalszej dyskusji nad potrzebą wzmacniania kompetencji pracowników socjalnych oraz rozwijania lokalnych strategii zapobiegania samobójstwom wśród seniorów.

Teoretyczne podstawy rozwiązywanego problemu

Praca socjalna jest jednym z fundamentalnych elementów systemu pomocy społecznej, stanowiąc narzędzie wsparcia jednostek i grup znajdujących się w trudnych sytuacjach życiowych. Jej głównym celem jest przywracanie zdolności do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie oraz zapewnianie niezbędnej pomocy w przezwyciężaniu kryzysów osobistych i środowiskowych. W przypadku osób starszych, praca socjalna nabiera szczególnego znaczenia, gdyż ta grupa społeczna jest szczególnie narażona na zjawiska wykluczenia, osamotnienia i utraty poczucia sensu życia. Starzenie się populacji jest procesem nieodwracalnym i powszechnym, a jego konsekwencje mają wymiar zarówno ekonomiczny, jak i psychospołeczny. Wraz z wiekiem zwiększa się ryzyko wystąpienia chorób przewlekłych, ograniczeń fizycznych oraz pogorszenia kondycji psychicznej. Wielu seniorów doświadcza utraty bliskich, braku kontaktów rodzinnych czy społecznych, co może prowadzić do alienacji i obniżenia samooceny. W takich sytuacjach niezwykle istotne staje się zapewnienie wsparcia emocjonalnego, informacyjnego i praktycznego — roli, którą w dużej mierze pełnią pracownicy socjalni.

Według teorii systemowej Pincusa i Minahan (1973), skuteczna interwencja socjalna wymaga kompleksowego rozpoznania systemu, w którym funkcjonuje jednostka — uwzględnienia nie tylko jej osobistych problemów, lecz także czynników środowiskowych, instytucjonalnych i społecznych. Pracownik socjalny nie działa w izolacji, lecz w sieci relacji obejmującej rodzinę, lokalną społeczność, instytucje publiczne i organizacje pozarządowe. Współpraca pomiędzy tymi podmiotami pozwala na stworzenie spójnego systemu wsparcia, który może skutecznie przeciwdziałać zjawisku izolacji społecznej i pogłębiającego się kryzysu psychicznego u osób starszych. Rola pracownika socjalnego obejmuje szereg funkcji – od diagnostycznej i doradczej, po interwencyjną i terapeutyczną. Jest on często pierwszą osobą,

która rozpoznaje symptomy kryzysu emocjonalnego, depresji lub poczucia bezradności u seniora. Dzięki kompetencjom interpersonalnym i znajomości lokalnych zasobów, może skutecznie inicjować działania wspierające, angażując zarówno rodzinę, jak i instytucje pomocowe. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera umiejętność budowania relacji opartej na zaufaniu, empatii i wzajemnym szacunku, które stanowią podstawę skutecznej profilaktyki zachowań suicydalnych.

W literaturze przedmiotu (Durkheim, 1897; Bauman, 2017) podkreśla się, że samobójstwo jest zjawiskiem o charakterze społeczno-psychologicznym, którego źródeł nie można sprowadzać wyłącznie do indywidualnych problemów psychicznych. Durkheim już pod koniec XIX wieku wskazał na ścisły związek między natężeniem więzi społecznych, a skłonnością do podejmowania aktów samobójczych — im słabsze więzi jednostki ze społeczeństwem, tym większe ryzyko izolacji i depresji. Współczesne badania potwierdzają, że poczucie osamotnienia i braku przynależności jest jednym z głównych czynników ryzyka samobójstw wśród osób starszych. Bauman (2017) dodaje, że w dobie płynnej nowoczesności więzi społeczne stają się coraz bardziej kruche i nietrwałe, co pogłębia poczucie alienacji, zwłaszcza w grupach o ograniczonej mobilności i zasobach społecznych. W świetle tych ustaleń, praca socjalna pełni funkcję nie tylko wspierającą, lecz również prewencyjną. Działania pracowników socjalnych, ukierunkowane na aktywizację społeczną, integrację międzypokoleniową oraz wzmacnianie więzi rodzinnych, przyczyniają się do poprawy dobrostanu psychicznego seniorów i obniżenia ryzyka zachowań suicydalnych. Poprzez organizowanie grup wsparcia, spotkań środowiskowych, warsztatów czy programów samopomocowych, możliwe jest nie tylko przeciwdziałanie depresji, lecz także kształtowanie pozytywnego wizerunku starości jako okresu aktywności, refleksji i społecznego zaangażowania.

Podsumowując, praca socjalna w kontekście zapobiegania samobójstwom wśród osób starszych opiera się na holistycznym podejściu do człowieka i jego środowiska. Kluczowe znaczenie mają tu: współpraca instytucjonalna, indywidualizacja wsparcia, empatyczna komunikacja oraz systematyczna diagnoza potrzeb. Dzięki temu możliwe jest tworzenie skutecznych strategii interwencji i profilaktyki, które realnie wpływają na poprawę jakości życia seniorów oraz ograniczenie ryzyka zachowań autodestrukcyjnych.

Część metodologiczna artykułu

Badanie miało charakter ilościowy i zostało przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego, co pozwoliło na zebranie danych umożliwiających analizę opinii oraz doświadczeń zarówno pracowników socjalnych, jak i osób starszych korzystających z ich wsparcia. Celem badania było określenie roli pracy socjalnej w zapobieganiu zjawisku samobójstw wśród osób starszych na terenie powiatu nowotarskiego, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu wsparcia socjalnego na poczucie bezpieczeństwa i dobrostanu emocjonalnego seniorów.

Badanie objęło 100 respondentów, w tym 60 pracowników socjalnych zatrudnionych w lokalnych ośrodkach pomocy społecznej oraz 40 osób starszych, korzystających z ich usług. Dobór próby był celowy – uwzględniał osoby mające bezpośredni kontakt z instytucjami wsparcia społecznego oraz tych, którzy ze względu na wiek i sytuację życiową mogą być narażeni na poczucie izolacji i zagrożenie wystąpieniem myśli samobójczych.

Jako narzędzie badawcze zastosowano autorski kwestionariusz ankiety, który zawierał 15 pytań zamkniętych oraz 3 pytania otwarte. Pytania zamknięte miały na celu uzyskanie danych ilościowych dotyczących częstotliwości kontaktów z pracownikiem socjalnym, rodzaju świadczonego wsparcia oraz odczuwanego poziomu bezpieczeństwa emocjonalnego. Pytania otwarte umożliwiły respondentom wyrażenie własnych opinii i doświadczeń związanych z pracą socjalną, co pozwoliło na uzyskanie pogłębionych informacji jakościowych uzupełniających dane liczbowe.

W badaniu przyjęto następujące hipotezy badawcze:

Praca socjalna przyczynia się od redukcji poczucia izolacji i bezradności wśród seniorów – zakłada się, że regularne wsparcie socjalne oraz dostęp do specjalistycznych usług zmniejsza uczucie osamotnienia i poprawia samopoczucie osób starszych.

Regularny kontakt z pracownikiem socjalnym wpływa na wzrost poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego – przewiduje się, że częstsze spotkania i indywidualne rozmowy z pracownikiem socjalnym zwiększają poczucie wsparcia, co może działać prewencyjnie wobec problemów emocjonalnych i myśli samobójczych.

Istnieje zależność między poziomem wsparcia socjalnego, a ryzykiem wystąpienia myśli samobójczych u osób starszych – hipoteza zakłada, że wyższy poziom wsparcia socjalnego koreluje z mniejszym ryzykiem pojawienia się myśli samobójczych, a niedostateczna opieka i brak kontaktu mogą zwiększać zagrożenie tym zjawiskiem.

Badanie dostarczyło danych, które pozwalają zarówno na analizę statystyczną zależności między wsparciem socjalnym, a poczuciem bezpieczeństwa emocjonalnego, jak i na identyfikację obszarów wymagających wzmocnienia w pracy socjalnej. Wyniki mogą stanowić podstawę do formułowania rekomendacji dla lokalnych instytucji pomocy społecznej, mających na celu skuteczniejsze zapobieganie izolacji i problemom emocjonalnym wśród seniorów.

Dyskusja

Uzyskane wyniki badań potwierdzają tezy zawarte w literaturze przedmiotu, zgodnie z którymi praca socjalna odgrywa kluczową rolę w profilaktyce samobójstw wśród osób starszych. Analiza danych wskazuje, że regularny kontakt z pracownikiem socjalnym znacząco zmniejsza ryzyko izolacji społecznej, co jest jednym z głównych czynników predysponujących seniorów do występowania myśli samobójczych. Respondenci w wieku starszym deklarowali, że systematyczne wsparcie, zarówno w formie rozmów indywidualnych, jak i uczestnictwa w zajęciach grupowych, poprawia ich samopoczucie psychiczne i wzmacnia poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego. Badanie pozwoliło również zidentyfikować bariery w świadczeniu skutecznej pomocy socjalnej. Respondenci wskazywali przede wszystkim na przeciążenie kadrowe pracowników socjalnych, co ogranicza możliwość częstych kontaktów z osobami starszymi oraz skutecznego monitorowania ich sytuacji życiowej. Kolejnym istotnym problemem jest brak systemowego wsparcia dla działań profilaktycznych, w tym niewystarczające finansowanie programów przeciwdziałania izolacji społecznej, brak szkoleń w zakresie rozpoznawania zagrożeń samobójczych czy niedostateczna koordynacja działań między instytucjami.

Wyniki badań sugerują również konieczność szerszej współpracy między instytucjami pomocy społecznej, służbami zdrowia i organizacjami pozarządowymi, tak aby stworzyć

spójny system wsparcia dla seniorów. Integracja działań może obejmować między innymi: wspólne programy profilaktyczne, szkolenia dla pracowników socjalnych i opiekunów, system wczesnego ostrzegania o zagrożeniu samobójczym oraz działania promujące aktywność społeczną osób starszych. Ponadto wyniki podkreślają znaczenie indywidualnego podejścia do seniora, które uwzględnia zarówno potrzeby emocjonalne, jak i materialne oraz zdrowotne.

Badanie sugeruje, że skuteczna praca socjalna nie polega wyłącznie na udzielaniu doraźnej pomocy, lecz wymaga długofalowego wsparcia, monitorowania sytuacji życiowej i budowania relacji opartej na zaufaniu. Takie podejście zwiększa poczucie przynależności i bezpieczeństwa seniorów, co może znacząco obniżać ryzyko wystąpienia myśli samobójczych.

Podsumowując, badanie potwierdza, że praca socjalna stanowi istotny element systemu profilaktyki samobójstw wśród osób starszych, a jej skuteczność zależy od odpowiedniego wsparcia kadrowego, współpracy międzyinstytucjonalnej oraz ciągłego doskonalenia kompetencji pracowników socjalnych.

Zaver

Przeprowadzone badanie potwierdziło, że praca socjalna odgrywa kluczową rolę w zapobieganiu zjawisku samobójstw wśród osób starszych na terenie powiatu nowotarskiego. Regularny kontakt z pracownikiem socjalnym przyczynia się do zmniejszenia poczucia izolacji, wzmacnia poczucie bezpieczeństwa emocjonalnego oraz pozytywnie wpływa na ogólne samopoczucie seniorów. Wyniki badań wykazały również, że poziom wsparcia socjalnego jest istotnie związany z ryzykiem wystąpienia myśli samobójczych, co podkreśla znaczenie systematycznej i profesjonalnej pracy socjalnej w profilaktyce tego zjawiska.

Jednocześnie badanie uwidocznilo istniejące bariery, takie jak przeciążenie kadrowe i brak systemowego wsparcia działań profilaktycznych, które ograniczają skuteczność podejmowanych działań. Z tego względu konieczne jest wzmocnienie współpracy między instytucjami pomocy społecznej, służbami zdrowia oraz organizacjami pozarządowymi, aby stworzyć spójny i efektywny system wsparcia dla osób starszych.

Podsumowując, praca socjalna stanowi nie tylko formę pomocy doraźnej, ale przede wszystkim narzędzie profilaktyki, monitorowania sytuacji życiowej seniorów oraz budowania relacji opartej na zaufaniu. Wdrożenie rekomendowanych działań, opartych na systematycznym wsparciu, współpracy międzyinstytucjonalnej i szkoleniach dla pracowników socjalnych, może znacząco przyczynić się do redukcji ryzyka samobójstw wśród osób starszych i poprawy jakości ich życia.

Bibliografia

- Bauman, Zygmunt. *Retrotopia*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017. ISBN-13: 978-1509515325.
- Durkheim, Émile. *Le Suicide. Étude de sociologie*. Paris: Félix Alcan, 1897. W polskim wydaniu: „Samobójstwo – studium z socjologii”. ISBN: 978-8377370049.
- Pincus, Allen & Minahan, Anne. *Social Work Practice: Model and Method*. F. E. Peacock Publishers, 1973. ISBN-10: 0875811329; ISBN-13: 978-0875811321.
- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593 z późn. zm.). Komenda Główna Policji. *Statystyka samobójstw w Polsce*. Warszawa, 2023.

Lucjan Żółtek,

mgr.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4253-9000>

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Hlavná 89, 040 01 Košice, Slovensko,

Teologická fakulta, Teologický inštitút Spišskom Podhradí

Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie (Slovenská republika)

bjorn_hwim@interia.pl

Adam Panuś,

mgr. PhD.

Komenda Powiatowa Policji w Nowym Targu, woj. Małopolskie,

34 – 400 Nowy Targ, ul. Konfederacji Tartrzańskiej 1A, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5300-3782>

Zuzana Budayová

doc. PhDr. Mgr., PhD., M.Ed

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta, Teologický inštitút

Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie (Slovenská republika)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>

zuzana.budayova@ku.sk

ENSURING ECONOMIC SECURITY BY COUNTERACTING UNFAIR COMPETITION (EU VS CHINESE ELECTRIC VEHICLES)

Bogdan Zubar, Włodzimierz Strelcow

Summary

The rise of electric vehicles (EVs) has ushered in a new era of transportation, bringing with it a host of innovations and challenges. This comprehensive article aims to delve into the intricate landscape of electric vehicle safety, dedicating in-depth analysis to various concerns while spotlighting cutting-edge solutions. Through an exploration of battery safety, crash standards, charging infrastructure, human factors, fire safety, regulations, case studies, and future trends, this article offers a 360-degree view of the safety implications and advancements in the electric vehicle industry.

Keywords: electric vehicles, economic security, unfair competition, non-tariff barriers, regulatory environment

In recent years, the European Union (EU) has emerged as a key market for electric vehicles (EVs), driven by strict environmental regulations and a strong focus on reducing carbon emissions. However, the arrival of cheaper Chinese electric vehicles has started to threaten the EU's domestic automotive industry. The competitive pricing of Chinese EVs is primarily due to significant subsidies provided by the Chinese government to its local manufacturers, allowing them to produce and sell vehicles at lower costs.

Significantly cheaper Chinese EVs immediately raised a question in Europe on how the Chinese car brands managed to sell the vehicles with so low price, as the result, The European Commission on 4 October 2023, formally initiated an anti-subsidy investigation on imports of electric vehicles originating in China. As part of its ongoing investigation, the Commission has provisionally determined that the EVs value chain in China benefits from unfair subsidies, posing a threat of economic harm to EU EV manufacturers. The investigation also assessed the potential consequences and impacts of measures on importers, users, and consumers of EVs within the EU. (Commission, Commission investigation provisionally concludes that electric vehicle value chains in China benefit from unfair subsidies 2024)

The primary objective of the inquiry is to determine whether China's use of subsidies could cause "injury" to the EU industry, meaning that European firms could suffer unsustainable economic losses due to their inability to compete with low-cost imports. When the investigation was announced in September by President Ursula von der Leyen, the "injury" was described as a future threat that required pre-emptive action. However, on Wednesday, the Commission indicated that some damage has already occurred.

Chinese Government Subsidies

The Chinese government started subsidising New Energy Vehicles (NEVs) in 2009, initially providing central-level subsidies to selected public institutions in pilot cities for their NEV purchases. In 2012, the government introduced its first NEV industry development plan, which included targets for NEV production, ownership, and vehicle mileage (Global 2019)

The Chinese government planned to keep the subsidies until 2022; however, it has been extended till 2027 to support the continuous growth of the industry. Over the period from 2009 to 2022, China spent more than 200 billion yuan (US\$28 billion) on EV subsidies and tax breaks. In 2022 alone, the country sold over 6 million EVs, representing half of all global sales. (Yu 2023)

The government announced an extension of EV tax exemptions totalling \$72 billion through 2027, with individual tax breaks initially amounting to approximately \$4,175 per vehicle, decreasing over the next few years. Additionally, past subsidies included grants of up to RMB 12,600 (\$1,836) for all-electric vehicles and RMB 4,800 (\$689) for plug-in hybrids. These incentives have allowed Chinese brands like BYD, NIO, and Xpeng to thrive domestically and expand internationally, benefiting from economies of scale and continued technological advancements. (Doll 2023)

By providing these subsidies, the Chinese government aims to secure a dominant position in the global EV market, leveraging economies of scale and advanced manufacturing capabilities. This strategic support has resulted in Chinese EVs being priced much lower than their European counterparts, thus gaining a competitive advantage in international markets, including the EU.

EU's Response on the Results of the Investigation

“The subsidies were everywhere”, a strong statement was made based on the EU's investigation, which was summarised in The Euronews' article “What Brussels found when it probed Chinese subsidies and electric cars” published on 13th of June 2024. During the investigation, which began in early October 2023, Commission officials discovered that subsidies were nearly ubiquitous in China's EV sector. Public funds were detected throughout the entire supply chain, from the extraction of raw materials to the production of battery cells and the manufacturing of cars. Even the shipping services required to transport the goods to EU ports received state support. Some subsidies, such as preferential lending, tax reductions, direct grants, and cheap land, were already familiar to Brussels as they had been identified in other sectors before. However, officials noted that other subsidies were “case-specific” to meet the needs of EV production. These included the supply of lithium and batteries “below market price,” the issuance of “green bonds” that companies were obligated to purchase, and the distribution of consumer benefits that were, in reality, paid out to producers. (Liboreiro 2024) In response, the Commission has engaged with Chinese authorities to discuss these findings and explore possible solutions in a manner consistent with WTO regulations.

In this context, the Commission has pre-announced the provisional countervailing duties it would impose on imports of BEVs from China. If discussions with Chinese authorities do not yield an effective resolution, these provisional duties would be implemented from July 4, 2024, secured by a guarantee as determined by customs authorities in each Member State. These duties would be collected only if definitive duties are later imposed.

The proposed individual duties for the three sampled Chinese producers are:

BYD: 17.4%

Geely: 20%

SAIC: 38.1%

Other cooperating Chinese EV producers not included in the sample would face a weighted average duty of 21%. Non-cooperating Chinese BEV producers would be subject to a residual duty of 38.1%. (Commission, Commission investigation provisionally concludes that electric vehicle value chains in China benefit from unfair subsidies 2024)

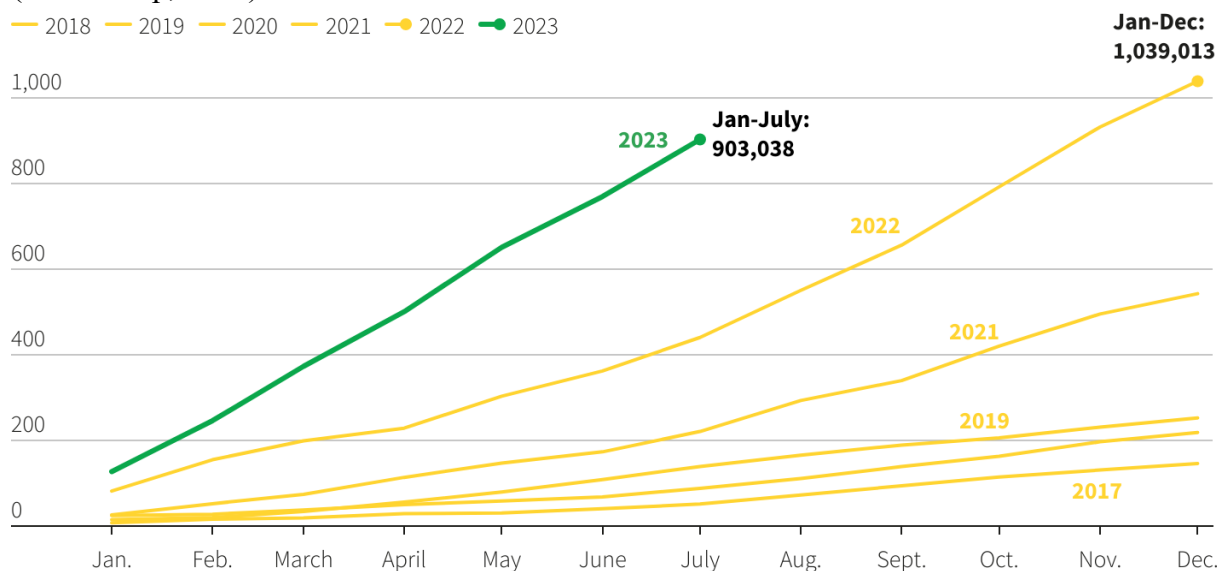
The EU's decision to impose import duty taxes on Chinese electric vehicles is a significant move aimed at protecting its domestic automotive industry from the competitive threat posed by cheaper Chinese EVs. While this measure might provide short-term relief to EU-based manufacturers, it also risks escalating trade tensions with China. As both regions navigate this complex economic landscape, the automotive industry and global trade dynamics are poised for substantial changes.

Impact on EU-Based Automotive Companies

European automotive companies are increasingly feeling the strain from the influx of affordable Chinese EVs. The price gap between EU-made and Chinese-made EVs is considerable, making it challenging for European manufacturers to compete. This situation threatens to diminish the market share of EU-based companies, potentially leading to job losses and reduced investment in local manufacturing facilities.

The introduction of cheaper Chinese EVs could also affect the perceived value and brand strength of European car manufacturers. With consumers having more affordable options, loyalty to established EU brands might decline, impacting their long-term profitability and market positioning. During the first seven months of 2023, China more than doubled the export of new-energy vehicles compared to the same period in 2022, refer to the below chart.

Figure 1 Cumulative number of Chinese exports of BEVs and PHEVs (in thousands) (Blenkinsop, 2023)

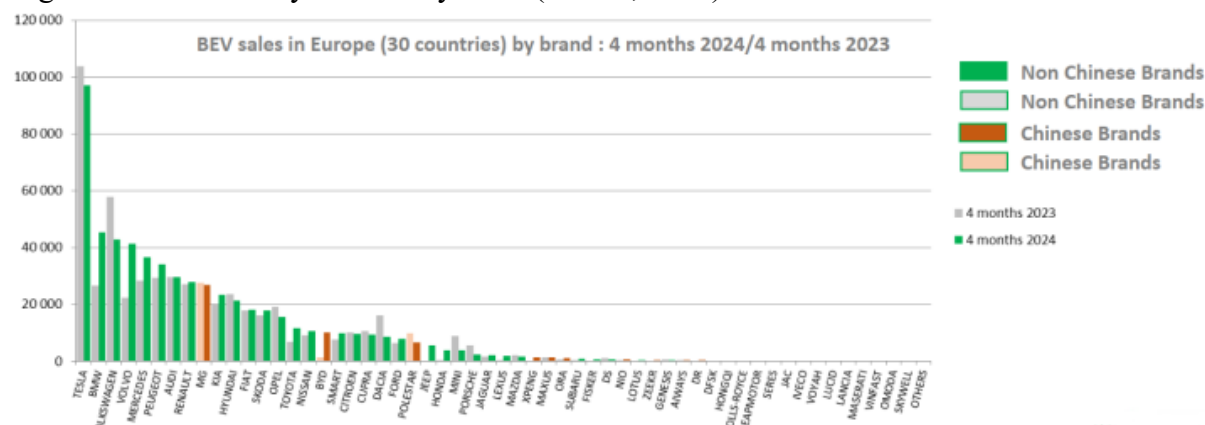

The market share of Chinese BEV producers surged from 1.9% in 2020 to 8.8% in the third quarter of 2023, a remarkable increase in a short period. This market share is likely to increase to 17% by 2025 as Chinese producers are also planning to increase their exports to the EU.

The sudden influx of China-made BEVs, with their competitive prices, placed EU producers at an immediate disadvantage, preventing the price increases that would have otherwise occurred and reducing profit margins, officials explained.

If this financial strain worsens, EU car manufacturers will struggle to transition from fossil-fuel engines to electric batteries, as required by EU legislation. The automotive sector supports 2.5 million direct and 10.3 million indirect jobs, so the bloc's inability to compete in the BEV market could have serious repercussions. (Liboreiro, 2024)

Figure 2 BEV Sales by Brand July 2024 (Inovev, 2024)

While Chinese carmakers accounted for only 2.5% of the European light vehicle market (including passenger cars and light utility vehicles) in the first four months of 2024 (across the 27 European Union countries, the United Kingdom, Switzerland, and Norway), they captured 8.5% of the European battery electric vehicle (BEV) market during the same period. Specifically, they registered just over 50,000 BEVs out of 594,000 BEVs from January to April 2024.

This indicates that Chinese carmakers have primarily entered the European market through their battery electric models. This sales volume excludes European models imported from China, such as the Smart or the Dacia Spring. Including these models, the market share of BEVs imported from China rises to 11% in the first four months of 2024.

The best-selling Chinese BEV brands in Europe in the first quarter of 2024 are led by MG (owned by the SAIC group), which sold 27,000 BEVs, representing 54% of all Chinese brands. BYD follows in second place with 10,000 BEV sales, showing strong growth compared to the first four months of 2023, accounting for 20% of all Chinese brands. In third place, Polestar registered 6,500 sales, or 13% of all Chinese brands. Other Chinese brands collectively represent 6,500 sales, or 13% of all Chinese brands.

Therefore, the Commission identified “a threat of clearly foreseeable and imminent injury” that justifies the imposition of measures to close the pricing gap. Analysing the Chinese rapid sales growth in July 2024, it becomes clear that the European Commission predicted a significant impact on the EU’s car market and import duty tariffs have been implemented to protect the local manufacturers.

Possible Chinese Counteractions

In response to the EU imposing import duties on Chinese electric vehicles, China might consider several countermeasures. These could include:

Imposing Tariffs on EU Exports

China could retaliate by imposing tariffs on European goods exported to China, affecting industries beyond the automotive sector and potentially leading to a broader trade conflict.

Reducing Import Quotas

China might reduce import quotas for European cars and other goods, limiting market access for European manufacturers and impacting their revenue streams.

Enhancing Domestic Policies

China could further boost its subsidies and incentives for local manufacturers to offset the impact of EU tariffs, continuing to support its domestic EV market aggressively.

WTO Complaints

China might file complaints with the World Trade Organization (WTO), arguing that the EU's import duties are a form of protectionism that violates international trade rules.

Economic Impact

The article from the Centre for Strategic and International Studies (CSIS) discusses the European Union's (EU) provisional tariff hikes on Chinese electric vehicles (EVs) and the broader economic implications of this policy move. The EU's decision to impose these tariffs is driven by concerns over the rapid influx of Chinese EVs into the European market, which are believed to be benefiting from substantial state subsidies. This influx threatens the competitiveness of the European automotive industry, particularly as European automakers are already grappling with the high costs of transitioning to electric mobility. (Reinsch and Whitney 2024)

Economic Impact Summary:

Protection of European Industry:

The tariffs aim to protect the European automotive industry from the competitive pressure posed by cheaper Chinese EVs, which have been gaining significant market share in Europe. By imposing these tariffs, the EU seeks to level the playing field for European automakers who are investing heavily in the transition to electric vehicles but face higher production costs compared to their Chinese counterparts.

Impact on Consumers:

In the short term, these tariffs may lead to higher prices for EVs in Europe, as the cost of Chinese imports increases. This could slow the adoption of electric vehicles among European consumers, potentially hindering the EU's broader goals of reducing carbon emissions and promoting green mobility.

Trade Relations and Potential Retaliation:

The decision could escalate trade tensions between the EU and China, potentially leading to retaliatory measures from China. This might affect other sectors beyond automotive, further complicating the economic relationship between the two major trading partners.

Long-Term Strategic Goals:

Strategically, the EU's tariffs are seen as a move to foster greater self-reliance in the automotive sector, encouraging domestic production and innovation in electric vehicle technology. However, this protectionist approach could also isolate the European market, potentially leading to inefficiencies and slower technological advancement in the long run if competition is stifled.

Conclusion

The European Union's decision to impose import duties on Chinese electric vehicles marks a significant moment in global trade, reflecting the increasing complexity of international economic relations in the era of electric mobility. Driven by a need to protect its domestic automotive industry, the EU's move underscores the challenges posed by China's heavily subsidised electric vehicle sector, which has rapidly gained a competitive edge through strategic government support.

However, this protective measure is not without its risks. The imposition of tariffs may lead to escalating trade tensions between the EU and China, potentially sparking a broader trade conflict that could have far-reaching implications for global trade dynamics. Furthermore, European automotive companies, while temporarily shielded from the immediate competitive pressure, must now grapple with the longer-term challenge of innovation and adaptation in a rapidly changing market. One of the critical challenges facing the EU is its relative failure to support the electrification strategy with the same vigour as China. While China has strategically invested in and subsidised its EV industry, ensuring rapid growth and a strong global presence, the EU has lagged in providing similar levels of support to its own automotive sector. This lack of robust policy and financial backing has left European manufacturers vulnerable to the competitive pressure from Chinese imports, highlighting a strategic gap in the EU's approach to electrification. As the world moves toward a more electrified future, the EU and China must navigate these challenges carefully. The outcome of this conflict will likely set precedents for future trade disputes in other emerging industries, making it imperative for both parties to find a balanced solution that promotes fair competition while fostering innovation and sustainable growth.

In conclusion, the EU's imposition of import duties on Chinese electric vehicles represents a critical juncture in international trade, with significant implications for the global economy. As both the EU and China weigh their next steps, the world watches closely, aware that the resolution of this conflict could shape the trajectory of global trade and the future of the automotive industry for years to come.

Literature

- S. Brinley, "The semiconductor shortage is – mostly – over for the auto industry," S&P Global, 12 7 2023. [Online]. Available: <https://www.spglobal.com/mobility/en/research-analysis/the-semiconductor-shortage-is-mostly-over-for-the-auto-industry.html>. [Accessed 4 7 2024].
- B. S. H. a. E. Soltas, "Why the Pandemic Has Disrupted Supply Chains," The White House, 17 6 2022. [Online]. Available: <https://www.whitehouse.gov/cea/written-materials/2021/06/17/why-the-pandemic-has-disrupted-supply-chains/>. [Accessed 7 2024].
- E. Commission, "Commission investigation provisionally concludes that electric vehicle value chains in China benefit from unfair subsidies," European Eunion, 2024 6 12. [Online]. Available: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_3231. [Accessed 16 6 2024].
- S. Global, "China Continues Support For New-Energy Vehicles Despite Subsidy Phaseout," S&P Global, 11 11 2019. [Online]. Available: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/research/china-continues-support-for-new-energy-vehicles-despite-subsidy-phaseout>. [Accessed 18 6 2024].
- B. Yu, "Life after subsidies for China's EVs," Dialogue Earth, 30 11 2023. [Online]. Available: <https://dialogue.earth/en/business/life-after-subsidies-for-chinas->

- evs/#:~:text=More%20than%20200%20billion%20yuan,support%20and%20subsidies%20have%20declined.. [Accessed 16 6 2024].
- S. Doll, "China extends EV tax exemptions totaling \$72 billion through 2027, the largest tax break to date," Electrek, 21 6 2023. [Online]. Available: <https://electrek.co/2023/06/21/china-extends-ev-tax-exemption-through-2027-largest-tax-break/>. [Accessed 16 6 2024].
- J. Liboreiro, "What Brussels found when it probed Chinese subsidies and electric cars," Euronews, 13 6 2024. [Online]. Available: <https://www.euronews.com/my-europe/2024/06/13/what-brussels-found-when-it-probed-chinese-subsidies-and-electric-cars>. [Accessed 16 6 2024].
- P. Blenkinsop, "EU to investigate 'flood' of Chinese electric cars, weigh tariffs," Reuters, 13 9 2023. [Online]. Available: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-launches-anti-subsidy-investigation-into-chinese-electric-vehicles-2023-09-13/>. [Accessed 14 7 2024].
- Inovev, "Chinese carmakers represent 8.5% of the European BEV market in the first quarter of 2024," Inovev, 5 7 2024. [Online]. Available: https://www.inovev.com/index.php/en/automotivemarket-sheet?option=com_cck&course_id=20459. [Accessed 14 7 2024].
- W. A. Reinsch and J. Whitney, "Unpacking the European Union's Provisional Tariff Hikes on Chinese Electric Vehicles," Center of Strategic & International Studies, 21 6 2024. [Online]. Available: <https://www.csis.org/analysis/unpacking-european-unions-provisional-tariff-hikes-chinese-electric-vehicles>. [Accessed 21 8 2024].
- E. Commission, "REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on circularity requirements for vehicle design and on management of end-of-life vehicles, amending Regulations (EU) 2018/858 and 2019/1020 and repealing Directives 2000/53/EC and 2005/64/EC," European Union, 13 7 2023. [Online]. Available: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023PC0451>. [Accessed 8 6 2024].
- T. H. B. Foundation, "European Mobility Atlas 2021 Edition 2," Heinrich-Böll-Stiftung European Union, Brussels, Belgium, 2021.
- E. Commission, "End-of-life vehicles Regulation," European Union, 13 7 2023. [Online]. Available: https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/end-life-vehicles/end-life-vehicles-regulation_en. [Accessed 18 6 2024].
- H. E. A. K. G. P. Julian Conzade, "Power to move: Accelerating the electric transport transition in sub-Saharan Africa," McKinsey & Company, February 2022. [Online]. Available: <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/power-to-move-accelerating-the-electric-transport-transition-in-sub-saharan-africa>. [Accessed 29 6 2024].
- U. N. E. Programme, "Used Vehicle and The Environment Key Factors," United Nations, 2021.

Bogdan Zubar,

mgr

*Business Development Manager at United Arab Emirates Vehicle
Liwa Tower P.O. Box 901. Abu Dhabi*

Włodzimierz Strelcow

dr hab.

Deputy Director for Science

Institute of Management

Pomeranian University in Slupsk

76-200 Slupsk, ul. Kozińskiego 6

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-6647-8678>

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025

Odolnost člověka a společnosti: Výzvy, přístupy, řešení

Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

7. november 2025, Praha, Česká republika

©Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti, zahraniční pobočka

©EasternUniversity of Management and Education Inc. 2025, Česká republika

První vydání

doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD. (ed.)

prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA., D.Ed. (ed.)

Počet strán: 304 [24,35 AH]

Uvedené dílo a ani jeho žádnou část není možné jakkoliv reprodukovat, ukládat do informačních systémů a nebo jinak rozšiřovat bez souhlasu majitelů práv.

ISBN: 978-80-909497-4-4

FUTURE HUMAN SOCIETY CONFERENCES 2025

Human and Societal Resilience: Challenges, Approaches, Solutions

This volume presents the proceedings of an academic conference focused on human and societal resilience in the context of contemporary social and global challenges. The contributions explore resilience as a multidimensional concept shaped by psychological, social, and cultural factors.

The collection brings together interdisciplinary perspectives, with a particular emphasis on psychology and the social sciences, offering both theoretical reflections and applied insights.

The chapters address current risks and transformations affecting individuals and societies, while also highlighting strategies for adaptation, coping, and sustainable development.

The publication is intended for researchers, academics, practitioners, and students interested in resilience, social change, and the future of human society.

Contact:

office@eume.university

www.eume.university

Prague 2025

ISBN 978-80-909497-4-4

9 788090 949744